

Gazsó Dániel

Otthon és itthon
A magyar diaszpóra és anyaországa

Doktori (PhD) értekezés

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Politikaelméleti Doktori Iskola
Politikaelméleti program
A Doktori Iskola vezetője: Dr. Mezei Balázs

Témavezető: Dr. Kántor Zoltán

2020

*„...útjaid akármerre bolygod,
egy országot hordozol magaddal,
veled jön egy makacs íz, egy halk dal...”*

Babits Mihály: *Hazám!*

TARTALOM

BEVEZETÉS	6
Antropológiai megközelítés a diaszpórakutatásban	7
Tartalmi ismertető. Mit? Miért? Hogyan?.....	10
ELSŐ RÉSZ	16
A DIASZPÓRAKUTATÁS FOGALMI KERETEI	17
A diaszpóra szó etimológiája	17
Egy fogalmi konfúzió tisztázása: diaszpóra vs. szórvány	21
A diaszpóra mint gyakorlati kategória: Brubaker diaszpórakonceptiójának kritikája.....	25
A DIASZPÓRA CSOPORTKOHÉZIÓS ÖSSZETEVŐI	30
Migrációs eredet	30
Társadalmi integráció	33
A diaszpóra intézményesülése: kulturális asszimiláció vs. etnikai határmegtartás	34
Diaszporikus kapcsolatháló	37
Anyaország-orientáció, diaszpórapolitikák	40
MÁSODIK RÉSZ	47
A MAGYAR DIASZPÓRA FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE.....	48
Első szakasz: paraszti exodus.....	53
Második szakasz: határon túlról tengerentúlra.....	58
Harmadik szakasz: társadalompolitikai megosztottság.....	61
Negyedik szakasz: diaszpóra vs. új migráció.....	70
HARMADIK RÉSZ	89
A DIASZPÓRA POLITIKAI DIMENZIÓI.....	90
A nemzeti kérdés történeti aspektusai és értelmezési keretei.....	91
Diaszpórapolitikai gyakorlatok Kelet-Közép-Európában	98
A MAGYAR DIASZPÓRA ANYAORSZÁGA	112
A törvényhozás szintje	115
A döntéshozó testületek, egyeztető fórumok szintje	119

A programok szintje	124
Az anyagi támogatások szintje	129
A KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR PROGRAM.....	136
A Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasainak tevékenységei.....	137
Chilei kiküldetésem trilógiája	143
KÖVETKEZTETÉSEK	150
ÁBRÁK, TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	161
IRODALOMJEGYZÉK.....	163
MELLÉKLETEK	184
Beszélgetések a magyar diaszpóraszervezetek vezetőivel	185
Lendvai-Lintner Imre: „...a diaszpórában működő szervezetek legtöbbjét cserkészek alapították”	186
Ludányi András: „Úgy éreztük, hogy a magyar emigráns szervezetek vezetői Amerikában a múltban élnek, és ellentétes politikai céljaikkal szétforgácsolják a közösségeinket. Elhatároztuk, hogy ezen mi változtatni fogunk”	201
Kunkelné Fényes Ildikó: „A Venezuelába kivándorolt magyarok unokái és dédunokái egyre jobban keresik a gyökereiket”	214
Deák Ernő: „Akkor jön a bukfc”	229
Bihari Szabolcs: „...közvetlen nyomást gyakoroltunk a nyugat-európai magyar szervezetek vezetőire, hogy megértsék, egységben az erő, és hogy eszerint is cselekedjenek”	240
Ifj. Klement Kornél: „...külföldön is lehet teljes magyar életet élni, csak nagyobb kihívással jár”	254
Fodor Sándor: „...a széthúzás ellen harcoltam teljes lelki erőmmel, ezért is alapítottam meg a Viktóriai Magyar Tanácsot”	263
Szenthe Anna: „...az elcsatolt területekről származó magyarok fogják Kanadában a magyar közösségi életet továbbvinni”	275
Beszélgetések a magyarországi diaszpórapolitika döntéshozóival	284
Répás Zsuzsanna: „Én bizonyos szempontból nehéz, de egyben könnyű helyzetben is voltam, mert a nulláról építhettem fel a nemzetpolitikát”	285
Szilágyi Péter: „2014-et követően a diaszpórapolitika rendszerszintűvé vált”	298

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönöm azoknak, akik kutatásom során megnyíltak nekem és megosztották velem életük történetét. Köszönöm nagyszüleimnek és szüleimnek, hogy elindítottak az utamon; testvéreimnek és barátaimnak, hogy mindig mellettem álltak; tanárainknak és a Granadai Egyetemnek, hogy tovább tágtították előttem a világot; a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Politikaelméleti Doktori Iskolájának, hogy befogadott és lehetőséget adott doktori értekezésem megvédésére; témavezetőmnek, Kántor Zoltánnak, hogy segített és hagyott kibontakozni; munkatársaimnak, a Nemzetpolitikai Kutatóintézet dolgozóinak, hogy megteremtették a hétköznapi családias hangulatát; de mindenekelőtt köszönöm a feleségemnek, Noéminek, aki türelmével és gondoskodásával lehetővé tette, hogy mindezt papírra vessem.

BEVEZETÉS

A képzelőerő a legalapvetőbb emberi képesség. Ez az, ami lehetővé teszi, hogy nagy tömegben is rugalmasan működjünk együtt; hogy vallási közösségeket, dinasztikus birodalmakat és modern nemzetállamokat hozzunk létre; és azonosuljunk is velük. A diaszpóra is az emberi képzetekre alapozott csoportkohézió intézményesülése. Benedict Anderson szófordulatával élve: „*elképzelt politikai közösség*”.¹ Az emberi képzetek összetettségéből adódóan, a diaszpóráközösségek igen bonyolult jelenségek. Rájuk is igaz Eric J. Hobsbawm nemzetekre vonatkozó állítása, miszerint „*alapvetően felülről konstruáltak, de nem érthetők meg csak akkor, ha alulról is megvizsgáljuk őket, azaz az egyszerű emberek feltételezéseinek, reményeinek, szükségeinek, vágyainak és érdekeinek szempontjából, melyek nem szükségképpen nemzetiek és még kevésbé nacionalisták.*”² A diaszpóra kategória konkrét eseteinek – mint a világban szétszórt magyar közösségek – átfogó tanulmányozásához éppoly fontos a politika- és történelemtudományokra jellemző, felülről lefelé irányuló ún. *top-down* megközelítés, mint a szociológiára és az antropológiára jellemző, alulról felfelé irányuló ún. *bottom-up* megközelítés. Következésképpen a diaszpórákutató *par excellence* multidiszciplináris tudományterület. Gyakorlóinak a különféle társadalomtudományok elméleteit és módszereit azért kell ötvözniük, hogy a diaszpórát alakító társadalompolitikai folyamatokról – a népvándorlásról, a társadalmi integrációról, a kulturális asszimilációról, az etnikai határmegtartásról, az anyaország-orientációról – holisztikus képet kapjanak, és így átfogó értelmezéseket készíthessenek a vizsgált közösségekről és az őket célzó, konstruáló politikákról.

A multidiszciplináris megközelítésnek – amely magában foglalja az interdiszciplinaritást is – van azonban egy hátulütője: ha a kutató egyedül próbálja elsajátítani azt, könnyen polihisztorrá válhat, ami a tudomány mai állása szerint nem elfogadott. Nem lehet valaki egyszerre politológus, szociológus, történész és antropológus. Éppen ezért, a gyakorlatban a multidiszciplinaritás általában több szakember, vagy akár egész kutatócsoportok és intézetek együttműködésével valósul meg. Az ilyen közösen végzett munkát azonban az egyetemi világ

¹ Anderson, Benedict: *Elképzelt közösségek: Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről* [1983. ford. Sonkoly Gábor]. L'Harmattan – Atelier: Budapest, 2006. 20.

² Saját fordítás, a következő angol nyelvű tanulmányrészlet alapján: „*Nations and their associated phenomena [...] are, in my view, dual phenomena, constructed essentially from above, but which cannot be understood unless also analysed from below, that is in terms of the assumptions, hopes, needs, longings and interests of ordinary people, which are not necessarily national and still less nationalist.*” Hobsbawm, Eric J.: *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge University Press: Cambridge, 1990. 10.

ritkán értékeli PhD fokozattal. Így aztán a legtöbb társadalomtudós – kiváltképp, ha a diaszpórát kutatja – azzal kezdi pályafutását, hogy a doktori disszertációja megírása során megbirkózik a multidiszciplinaritás dilemmájával.

Amikor olyan jelenségekkel találjuk szembe magunkat, amelyek kihatnak a személyes identitás és önmeghatározás alakulására éppúgy, mint egy adott ország bel- és külpolitikájára (lásd egyszerűsített honosítás), akkor hajlamosak vagyunk a különböző tudományágak témát érintő módszereinek és elméleteinek együttes alkalmazására törekedni. Ezt a szakmabeliek valamilyen szinten el is várják tőlünk. A fenti okoknál fogva azonban ez a vállalkozás igen kockázatos. Lehetőségeink ugyanis nem határtalanok. Ellenkezőleg, minden kutató képzettségénél fogva behatárolt: van egy kiindulópontja, egy metodológiai alapállása, egy bizonyos tudományterületről hozott sajátos perspektívája, mely meghatározza kutatásának egész menetét, a kérdésfeltevéstől az adatgyűjtésen át az elemzésig. Ez valahol természetes, és nem összekeverendő a személyes ambíciók és egyéni értékítéletek előnyben részesítésével. Az én kiindulópontom a kulturális és szociálanropológia. Éppen ezért, a disszertációm tartalmi ismertetése, a magyar diaszpóra kialakulásának, intézményesülésének és anyaországi kapcsolatainak megértését célzó kutatás bemutatása előtt röviden ki kell tennem az antropológiai megközelítés lényegi, a diaszpórakutatás szempontjából meghatározó elemeire.

Antropológiai megközelítés a diaszpórakutatásban

„Max Weberrel együtt úgy vélem, hogy az ember a jelentések maga szötte hálójában függő állat. A kultúrát tekintem ennek a hálónak, elemzését pedig éppen emiatt nem törvénykereső kísérleti tudománynak, hanem a jelentés nyomába szegődő értelmező tudománynak tartom.”³

A fent idézett szimbolista antropológus, Clifford Geertz szerint, ha meg akaruk érteni egy tudományt, először nem elméleteit kell megtekintenünk, vagy amit hívei mondanak róla, hanem azt kell megvizsgálnunk, hogy mit csinálnak azok, akik a gyakorlatban művelik. A kulturális és szociálanropológia gyakorlóit etnográfia művelnek, melynek technikáit és azok jelentőségét csak úgy érthetjük meg, ha közelebbről megnézzük, hogyan és miért jöttek létre. Az etnográfiai kutatás kvalitatív technikái egy, az egész diszciplína fejlődéstörténetét meghatározó paradigmaváltással jelentek meg először, mely véget vetett az addig domináns evolucionista

³ Geertz, Clifford: Sűrű leírás [1973. ford. Berényi Gábor]. In: Ugyanő: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Századvég Kiadó: Budapest, 1994. 170–199, itt: 172.

megközelítésnek. Ez utóbbi az emberi társadalmak fejlődését uraló egyetemes törvényeket kereste összehasonlító elemzések révén. Az említett paradigmaváltás ezzel szemben a kultúrák sajátos értékeinek és belső struktúrájának megértésére irányította a figyelmet. Ez a lényegi változás és a vele megjelenő új módszerek szorosan kötődnek két kutató, Európában Bronislaw Malinowski, Amerikában Franz Boas munkásságához.

Sokan úgy vélik, a szociálintropológia 1914-ben a Trobriand-szigetcsoporton kezdődött.⁴ A lengyel származású Malinowski végzett ott terepmunkát a London School of Economics megbízásából. 1914-ben kelt útra, hogy az új-guineai törzseket kutassa. Végül az első világháború kitörése és elhúzódása miatt majd fél évtizeden át a világtörténelem viharaitól akkor még elzárt Trobriand-szigetcsoporton rekedt. Megszokta az egzotikus környezetet, megtanulta a helyiek nyelvét, és felfigyelt egy igen különös jelenségre, az ún. kulakereskedelemre (*Kula ring*). Mint azt később megállapította, ez tette lehetővé a szétszórtan élő szigetlakók számára, hogy kapcsolatban maradjanak egymással. Ez a felfedezés hozzájárult a kulturális funkcionalizmus irányzatának kialakulásához. Ennek a kiterjedt és összetett kereskedelmi rendszernek a vizsgálata és értelmezése során Malinowski kifejlesztette a kulturális antropológia máig talán legmeghatározóbb módszerét: a résztvevő megfigyelés technikáját. Ennek lényege, hogy lehetővé teszi a kutató számára, hogy a vizsgált társadalmi jelenségeket ne pusztán a saját perspektívájából értelmezze, hanem a bennszülöttek, a terepalanyok nézőpontjait is figyelembe véve. Ez a módszer egyszer és mindenkorra véget vetett az ún. „karosszék-antropológiának”, az evolucionista megközelítésre jellemző egyoldalú értelmezéseknek. „Úgy vélem, – írja Malinowski *A nyugat-csendes-óceáni térség argonautái* című művének bevezetőjében – csak azok az etnográfiai leírások tekinthetők megkérdőjelezhetetlenül tudományos értékűnek, amelyekben világosan megkülönböztethetők egyfelől a közvetlen megfigyelések és a bennszülöttek állításai és értelmezései, másfelől pedig a szerző beavatkozásai, melyek a józan ész alkalmazásán és a pszichológiai meglátás képességén múlnak.”⁵ Ezt a kettős perspektívát az antropológusok émikus (*emic*) és étikus (*etic*) megközelítésnek nevezik.⁶ Az émikus megközelítés a bennszülött, a résztvevő, a terepalany

⁴ Firth, Raymond (ed.): *Man and Culture: An Evaluation of the Works of Bronislaw Malinowski*. Routledge: London, 1957.

⁵ Malinowski, Bronislaw: *A nyugat-csendes-óceáni térség argonautái* (Bevezetés) [1922. ford. Vörös Miklós]. *Café Babel*, 2000. 36. 43–57, itt: 44.

⁶ Az észak-amerikai kulturális antropológusok körében – kiváltképp a nyelvészeti antropológia (*linguistic anthropology*) területén – az 1960–70-es években népszerűvé vált émikus és étikus megközelítés technikájának kialakulásáról és történetéről, valamint alkalmazásának módszereiről lásd Harris, Marvin: *History and Significance of the Emic/Etic Distinction*. *Annual Review of Anthropology*, 1976. 5. 329–350.; Harris, Marvin – Headland, Thomas Neil – Pike, Kenneth Lee (eds.): *Emics and Etics: The Insider/Outsider Debate*. Sage: Newbury Park, California, 1990.

perspektíváját és értelmezéseit jelenti, míg az étikus megközelítés a külső megfigyelő, az interpretáló, a kutató meglátásaira és interpretációira utal. E két megközelítés együttes alkalmazása lehetővé teszi a diaszpóra kategória konkrét eseteinek *feliülről* és *alulról* történő tanulmányozását anélkül, hogy beleesnénk a csoportizmus (*groupism*) problémájának ördögi körébe. Ez utóbbi, Rogers Brubaker által felvetett problémáról, valamint az émikus-étikus kettős megközelítés diaszpórakutatásban való jelentőségéről bővebben értekezem majd az elméleti kereteket taglaló részben. Most azonban – visszatérve az antropológia jelenkori metodológiájának kialakulásához – Franz Boas, német származású, Amerikában befutott kutató munkásságát idézem fel, hangsúlyozva annak idevágó módszertani elemeit.

Boas is egzotikus környezetben érte utol a kulturális relativizmus. 1883-ban a Grönland melletti Baffin-szigetre utazott, hogy a tengervíz összetételét tanulmányozhassa arktikus körülmények között. Geológiai expedíciója során közelebről megismerte az inuit bennszülötteket, ismertebb nevükön az eszkimókat. (Ez utóbbi elnevezést valószínűleg a szomszédos kanadai partokon élő törzs ragasztotta rájuk – azt jelenti: nyershal-evők.) Boas Baffin-szigeteken tett nagy felfedezései végül nem a tengervízhez kötődtek, hanem az inuitokhoz. Rájött, hogy ezek az emberek egyáltalán nem olyan fejletlenek, mint azt a kor elismert antropológusai állították róluk, sőt bizonyos eszközeik még az Európából hozott felszerelésnél is jobban beváltak a zord időjárási körülmények között. Boas úgy vélte, az inuitok alábecsülése a kulturális evolucionizmus alapját képező összehasonlító módszer felületességéből adódik. A Baffin-szigeten szerzett tapasztalatai arra a megállapításra vezették, hogy a különböző társadalmakban előforduló hasonló jellemvonások, kulturális viselkedésminták és gyakorlatok egymástól teljesen különböző okok miatt is kifejlődhetnek. Ahogyan ő fogalmazott: „*Minél egyszerűbb a megfigyelt tény, annál valószínűbb, hogy a különböző helyeken különböző eredőkből fejlődött ki.*”⁷ Ez a megállapítás a figyelmet a kulturális hasonlóságokról a kulturális különbségekre irányította, mely a történeti partikularizmus kialakulásának kezdetét jelentette. Ez az új irányzat kétségbe vonta az összehasonlító elemzések eredményeképp alkotott általános és egyetemes megállapításokat. Boas arra bízta kortársait, hogy az egymástól távol eső kulturális jelenségek között vélt párhuzamok bizonygatása helyett koncentráljanak a regionális sajátosságokra: a különféle szokások és viselkedésminták eredetét az egymással szomszédos társadalmak történetében

⁷ Boas, Franz: Az összehasonlító módszer korlátai az antropológiában (Előadás, amely az Amerikai Egyesület a Tudományok Haladásáért buffalói ülésén hangzott el, 1896. december 18-án). In: Bohannon, Paul – Glazer, Mark: *Mérföldkövek a kulturális antropológiában* [1988. ford. Ádám Péter et al.]. Panem: Budapest, 2006. 137–148, itt: 142.

keressék. A történeti partikularizmus a diaszpórakutatásban segít elkerülni a nagy általánosításokat, melyek legtöbbször a tudományra jellemző tipológiák formájában jelennek meg: az egymástól eltérő diaszpóráközösségek és intézményrendszerek, valamint a feléjük irányuló anyaországi támogatások és diaszpórapolitikák modellezésében. Az ilyen jellegű kategorizálás a társadalomtudományok szinte összes területén meghatározóvá vált. Előnye, hogy a meglévő ismereteket rendszerezi, átfogó képet nyújtva az egyes kutatási területek legfőbb elméleti és módszertani kérdéseiről. Hátránya azonban, hogy a tipologizálás során könnyen szem elől veszíthetők a vizsgált társadalmi, politikai és gazdasági jelenségek sajátos, specifikus jellemzői. A diaszpórakutatásra jellemző tipológiák kidolgozói és alkalmazói sokszor figyelmen kívül hagyják a diaszpóralét és a diaszpórapolitikák sokszínűségét, esetlegességét, dinamikusan változó természetét. A történeti partikularizmus követése egyrészt a tipologizálással szembeni kritikus hozzáállást eredményezi, másrészt a normatív megközelítés tudományos elvetését. Ebből a perspektívából nézve ugyanis nincsen tökéletes vagy ideálisnak nevezhető diaszpóraszervezet, illetve diaszpórapolitika, amelyhez viszonyítva egyes gyakorlatokról meg lehetne állapítani, hogy jók-e vagy rosszak. Minden diaszpórával kapcsolatos jelenség csak a saját kontextusában értelmezhető.

Összegezve, az antropológiai megközelítés mint metodológiai alapállás esetében azt jelenti, hogy a magyar diaszpóra kutatása során nem törvényszerűségeket keresek, hanem értelmezési kereteket, melyek lehetővé teszik a diaszpóralét egymásba fonódó jelentéseinek megismerését, megértését és magyarázatát.

Tartalmi ismertető. Mit? Miért? Hogyan?

Ahogy Malinowski Trobriandon, én úgy rekedtem a nemzetpolitika hálójában. A 2000-es évek végén kezdtem el tanulmányozni a magyar nemzetpolitika hatásait az érintett kisebbségi közösségek hétköznapi etnicitására. A Granadai Egyetemen 2011 decemberében megvédett kisdoktori disszertációm is ebben a témában írtam, spanyol nyelven.⁸ Az ahhoz szükséges etnográfiai kutatásokat Kárpátalján (Ukrajna) és Muravidéken (Szlovénia) végeztem. A

⁸ A kisdoktori disszertációm eredményeit a védés után másfél évvel egy Granadában szerkesztett tudományos folyóiratban publikáltam. Lásd Gázsó Dániel: La nación dividida: análisis multidimensional de las políticas de construcción nacional en relación con las minorías húngaras transfronterizas [A szétszakított nemzet: a határon túli magyar kisebbségekkel kapcsolatos nemzetpolitikák multidimenzionális elemzése]. *Revista de Paz y Conflictos*, 2013. 6. 32–52.; Lásd még Gázsó Dániel: A szétszakított nemzet. Elméleti és módszertani javaslatok a határon túli magyar kisebbségekre vonatkozó nemzetpolitikák kutatásához (2012-ben írt tézis-tervezet javított, bővített változata). *Közös dolgaink – független értelmiségi platform* (2020. február 27.). Letöltés helye: www.kozos-dolgaink.hu; letöltés ideje: 2020. 03. 01.

kárpátaljai magyarokkal való kapcsolatom évekkal korábbra nyúlik vissza. Az első, külhoni magyarok körében folytatott antropológiai terepmunkámat ugyanis a szlovák–ukrán határral szétválasztott ikerfaluban, Nagyszelmencen és Kisszelmencen végeztem, 2005 nyarán. Attól kezdve visszajáró vendége lettem a kettézárt falunak.⁹ A kisdoktori disszertációmban megjelenő másik közösséggel, a muravidéki magyarokkal szakmai gyakorlatom révén kerültem kapcsolatba, melyet a Granadai Egyetem posztgraduális képzésének hallgatójaként a szlovéniai Etnikai Kutatóintézetben (Institut for Ethnic Studies) végeztem, Ljubljánában, 2011-ben. Az év végén megvédett tézisem konklúziójában hangsúlyoztam, hogy minden külhoni magyar közösség helyzete egyedi, a feljűk irányuló anyaországi támogatások pedig csak az ő saját lokális kultúrájuk, többes kötődéseik és helyi igényeik figyelembevételével lehetnek sikeresek. Ennek a kutatásnak a során kezdtem elmélyülni az anyaország (*kin-state*) pozícióját érintő kérdésekben, valamint az azzal szorosan összefüggő nemzet- és nacionalizmuselméletekben, mely témákról azóta is folyamatosan értekezem, különböző magyar, angol és spanyol nyelvű fórumokon.¹⁰

A szomszédos országokban élő magyar kisebbségekről meglévő ismereteimet szerettem volna kibővíteni a diaszpórára is. Miután hazaköltöztem Dél-Spanyolországból – ahol kisebb megszakításokkal majd nyolc évet éltem –, 2014-ben jelentkeztem a Kőrösi Csoma Sándor Programra. Ennek, a magyarországi diaszpórapolitika részét képező ösztöndíjprogramnak a keretében, a Chilei–Magyar Kulturális Egyesület közösségépítő munkáját segítve betekintést nyertem a Dél-Amerikában élő magyarok szervezeti életébe. Kiküldetésemet követően, 2015-ben a Nemzetpolitikai Kutatóintézet kutatási referense lettem. Ettől kezdve főállásban folytathattam a diaszpórapolitikát. Új munkakörömnek köszönhetően közelebről, mondhatni belülről is megismerhettem a diaszpórapolitika alakulását. 2015-től meghívott szakértőként jelen voltam a magyar kormány és a diaszpóraszervezetek vezetőinek legnagyobb egyeztető fórumain: a Magyar Diaszpóra Tanács éves ülésein; a Nemzeti Összetartozás Bizottságának diaszpóra ügyekkel foglalkozó ülésein; a Hétfévi Magyar Iskolák Találkozóin; valamint számos, a diaszpórát érintő kérdés nyílt, illetve zártkörű megvitatásán. Mindez – a fentebb

⁹ Az ikerfaluban tett látogatásaim után írt szociográfiai esszéim folyóiratokban és kötetben is megjelentek. Gázsó Dániel: Föld alatt s föld felett, Szelmencen zajlik az élet. *Forrás*, 2013. 45 (2). 85–90.; Ugyanő: Ez itt a „sziti”. In: Tóth Károly – Végh László (szerk.): *Sociography 2012: Szociográfia a magyar–szlovák határ mentén*. Fórum Kisebbségkutató Intézet: Somorja, 2012. 19–30.; Vö: Zelei Miklós: *A kettézárt falu* (negyedik, javított, bővített e-book kiadás). Kortárs Kiadó: Budapest, 2018. 426–448.; Utóbbi kötettről lásd még Gázsó Dániel: Zelei Miklós: *A kettézárt falu* (recenzió – kritika). *Kortárs Irodalmi és Művészeti Folyóirat*, 2017. 60 (11). 100–103.

¹⁰ Az anyaország pozíciójáról, identitásformáló erejéről, valamint a magyarországi nemzetpolitikák és diaszpórapolitikák alakulásáról megjelent írásaim adják jelen disszertáció elméleti kereteinek nagy részét (lásd forrásként felhasznált saját publikációim listája az irodalomjegyzékben).

részletezett antropológiai megközelítéssel kiegészülve – lehetőséget adott a magyar diaszpóra átfogó, *alulról és felülről* történő vizsgálatára és elemzésére. Jelen disszertáció ennek a több éven át tartó kutatómunkának a gyümölcse. Szerkezeti felépítését tekintve három részből áll.

Az első részben a fogalmi kereteket tisztázom. A különféle diaszpórameghatározásokat, értelmezéseket és tipológiákat összegezve felvázolom a diaszpóra csoportkohéziós összetevőit: azokat a kritériumokat, amelyek kombinációja alapján el tudjuk dönteni, hogy mely szétszórtan élő makroközösségeket nevezhetünk diaszpórának s melyeket nem. Természetesen nem egy zárt definícióra törekszem, nem statikus csoportjellemzőket keresek, hanem a diaszpórakutatás tárgyát képező társadalmi és politikai folyamatok értelmező magyarázata a célom. Elemzésemben külön kitérek majd: a diaszpóra és a szórvány szemantikai kapcsolatára, jelentéstartalmuk fejlődésére és különbözőségeire; a korábban már említett – Rogers Brubaker diaszpórakonceptiójának alapját képező – csoportizmus problémájára; valamint a diaszpórakutatásra jellemző tipológiák ismertetésére.

A második részben a magyar diaszpóra fejlődéstörténetét mutatom be. Hogyan alakultak ki a világban szétszóródott magyar közösségek? Meddig vezethető vissza a magyarok jelenléte a tengerentúlon? Mikortól beszélhetünk diaszpóra jellegű magyar közösségekről? Milyen migrációs folyamatok járultak hozzá kialakulásukhoz és későbbi gyarapodásukhoz? Kik, hányan, honnan és hova vándoroltak a különféle magyar emigrációs hullámokkal? Milyen fogadtatásban volt részük az őket befogadó országokban? Milyen változást hoztak a már korábban ott élő magyar diaszpórák közösségek szervezeti életébe? Hogyan alakult kapcsolatuk Magyarországgal? Elemzésem során ezekre a kérdésekre keresem a választ. A magyar diaszpóra fejlődéstörténetét négy szakaszra bontva ismertetem, a különböző korszakok emigrációs folyamatainak jellege, valamint a már meglévő diaszpórák közösségekre gyakorolt hatása szerint. Az első szakasz az első világháborút megelőző korszakot, a második a két világháború közötti húsz esztendő, a harmadik a második világháborút követő éveket, valamint a magyarországi államszocializmus idejét, végül a negyedik a jelenkort, azaz a kétpólusú világrendszer megszűnésétől napjainkig tartó időszakot jelöli. Még itt, az elején fontos hangsúlyozni, hogy a magyar diaszpórának nincsen egyetlen, általánosítható, egyetemes története. A világban szétszóródott magyar közösségek mindegyike más körülmények között fejlődött, intézményes kereteit a helyi igényeknek megfelelően alakította. A meglévő adatok, kordokumentumok és tudományos értekezések birtokában azonban – a teljesség igénye nélkül – felvázolhatók azok az események és társadalmi folyamatok, melyek jelentősen hozzájárultak a földrajzilag szétagolt közösségek és intézményrendszereik mai formáinak kialakulásához.

Ezt az átfogó történeti elemzést – antropológiai megközelítésemnél fogva – a diaszpóra szervezeti vezetőivel készített mélyinterjúkkal egészítettem ki. Olyan embereket szólítottam meg, akik a helyi, lokális szinten végzett közösségépítő tevékenységeik mellett jelentős szerepet vállaltak a magyar diaszpóra regionális, országhatárokat átívelő kapcsolathálójának kialakításában, a nagyobb ernyőszervezetek létrehozásában, valamint az anyaországi vezetőkkel folytatott párbeszéd fenntartásában. A velük készített interjúk fényt derítenek a területenként eltérő önszerveződési folyamatok sokrétűségére, a közösségi élet régi és új kihívásaira és lehetőségeire, valamint a magyarországi támogatások fogadtatására.

A harmadik és egyben utolsó részben a diaszpóra politikai dimenzióira összpontosítok. A történeti partikularizmus elvét követve nem törekszem a világ különböző pontjain fellelhető diaszpórapolitikák összehasonlító elemzésére, sem a magyarországi gyakorlatok besorolására, kategorizálására valamely már létező tipológia alapján. A globális összehasonlítások és általánosítások helyett a regionális és országos sajátosságokra, valamint azok történetiségére koncentrálok. Miért és milyen körülmények között alakult ki a diaszpóra iránti elkötelezettség a kelet-közép-európai térségben? Vannak-e hasonlóságok e tekintetben a különböző államok között, és ha vannak, mivel magyarázhatók, honnan eredeztethetők? A diaszpórák támogatásának milyen bel- és külpolitikai vetületei vannak? Különválasztható-e a klasszikus értelemben vett nemzetpolitika (*kin-state policy*) a diaszpórapolitikától (*diaspora policy*)? Ezekkel a kérdésekkel kezdem a vizsgálódást. Először a téma történeti aspektusait, a nemzeti kérdés kialakulását és következményeit tanulmányozom, majd a kelet-közép-európai anyaországok diaszpóra felé irányuló konkrét intézkedéseit vizsgálom meg közelebbről. Ezt követően Magyarország diaszpórapolitikai gyakorlataira fókuszálok, különös tekintettel a 2010 utáni évekre. Vitatható ugyan, hogy a második, harmadik és negyedik Orbán-kormány időszakában tapasztalt nemzetpolitikai változások elvi szinten mentek-e végbe, vagy inkább gazdasági jellegűek, tehát elsősorban az anyagi források radikális megnövelésének következményei, az azonban vitathatatlan, hogy a magyar diaszpóra a 2010-es évek folyamán minden korábbinál nagyobb figyelmet és támogatást kapott az anyaországtól. Ezt az új és egyre kiterjedtebbé vált politikai ágazatot négy szinten veszem górcső alá: 1) a törvényhozás szintjén; 2) a döntéshozó testületek és egyeztető fórumok szintjén; 3) a programok szintjén; valamint 4) az anyagi támogatások szintjén. Külön fejezetben, részletesebben tárgyalom a 2013-ban elindított Kőrösi Csoma Sándor Programot (KCSP): az első olyan anyaországi kezdeményezést, amely a diaszpórában élő magyarokat személyesen szólította meg. Ismertetem annak a kutatásnak az eredményeit, melyet a 2016 és 2018 között kiküldetést teljesített KCSP-

ösztöndíjasok lekérdezésével valósítottam meg. A felmérés elsősorban arra irányult, hogy mely régióban milyen főbb közösségépítő tevékenységekkel bízták meg a fogadószervezetek a programban résztvevőket. A program mélyebb megismeréséhez hozzájárulnak továbbá a 2014. évi chilei kiküldetésem során átélt, bemutatásra kerülő tapasztalataim. Mindezzel azonban még mindig nem adtam választ arra a kérdésre, hogy hogyan és miért jönnek létre a Kőrösi Csoma Sándor Programhoz hasonló gyakorlatok. Miért fontos a magyar kormány számára, hogy támogassa a diaszpórában élőket? Kik ennek a támogatáspolitikának a célcsoportjai? Mi alakítja a kapcsolattartási és támogatáspolitikai stratégiákat? Hogyan születnek a diaszpórapolitikai döntések? Ezekre a kérdésekre hiteles választ csak maguk a döntéshozók adhatnak. Éppen ezért néhány, a közigazgatásnak ezen a területén dolgozó politikussal is készítettem interjút, hogy mélyebben megvizsgálhassam a magyar diaszpórapolitika alakulását.

A diaszpóraszervezetek vezetőivel és a magyarországi diaszpórapolitika döntéshozóival készített interjúk során a weberi megértő szociológiából indultam ki. Max Weber a pozitivizmussal szakítva a társadalmi cselekvés értelmező megértésére, a cselekvés menetének és hatásainak oksági magyarázatára helyezte a hangsúlyt. A cselekvést mint egyes személyek cselekvését vizsgálta, elutasítva ezzel a cselekvő kollektív személyiség gondolatát. Ebben az értelemben az állam, az anyaország, a nemzet és maga a diaszpóra, valamint a diaszpórapolitika is egyes emberek sajátos és egymással összefüggő cselekvéseiben ragadhatók meg. Weber szavaival élve: *„ezek a mindennapi életben fellelhető kollektív képződmények valóságos emberek fejében lévő [...] képzetek részint arról, ami van, részint arról, aminek érvényesülnie kell, s az emberek cselekvése ezekhez a képzetekhez igazodik. [...] »Társadalmi képződmények« esetén (ellentétben az »organizmusokkal«) mindenképpen módunkban áll, hogy funkcionális összefüggések és szabályok (»törvények«) pusztán megállapításán túl olyasvalamit is véghezvigyünk, ami örökké elérhetetlen lesz mindennemű »természettudomány« számára [...] »megérteni« a résztvevő egyes egyének viselkedését.”*¹¹ Ebből a megértő szociológiából kiindulva szólítottam meg interjúalanyaimat, akiket a továbbiakban – antropológiai megközelítésemnél fogva – beszélgetőpartnereknek fogok hívni. A velük folytatott beszélgetések során a társadalmi cselekvéseik, a döntéseik mögött álló egyéni elképzeléseik, vágyaik, problémáik és céljaik megértésére törekedtem. Kiválasztásuk minden esetben önkényes alapon történt. Nem törekedhettem kvantitatív reprezentativitásra, hiszen a magyar diaszpórák közösségek kutatásánál még az alapsokaság pontos meghatározása is kétséges. Ez

¹¹ Max Weber: *Gazdaság és Társadalom. A megértő szociológia alapvonalai* [1922. ford. Erdélyi Ágnes]. Vol. I. Első fejezet: Szociológiai alapfogalmak. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest: 1987. 45–46.

azonban nem jelenti azt, hogy beszélgetőpartnereimet pusztán a szimpátia alapján választottam volna ki. Ellenkezőleg, a személyes érzelmeimet háttérbe szorítva, igyekeztem a szakmai tapasztalatokra alapozva olyan embereket megszólítani, akik az adott témát átfogóan ismerik, „benne” élnek, és képesek ismereteik átadására.¹² Az egyes esetekben még a nyolcvan oldalt is meghaladó nyers interjúszövegeket az olvasás és szövegértés megkönnyítése érdekében szerkesztettem a mellékletben megjelenő, végleges formába. Az adott témában releváns részeket időrendi és strukturális szempontok szerint rendszereztem. A fölösleges szóismétléseket és mondszerkezeti hibákat igyekeztem a szövegek eredetiségének megsértése nélkül javítani, hogy beszélgetőpartnereim sajátos stílusa megmaradjon. A mélyinterjúk elkészítésével a vizsgált jelenségek értelmező megértése és bemutatása volt a célom: a magyar diaszpóra kialakulásának, intézményesülésének és anyaországi támogatásának emberi mivolta után kutattam, a jelentések nyomába szegődve.

¹² Itt érdemes felidézni Malinowski Trobriand-szigeteken folytatott adatgyűjtéséről mentorának, Alfred Cort Haddonak 1916-ban írt vallomását: „[...] még egy hozzám hasonló egyszerű megfigyelő is felhalmozhat bizonyos mértékű megbízható információt, ha a megfigyelés megfelelő feltételeit biztosítja a maga számára.” Eriksen, Thomas Hylland: Az antropológia rövid története. In: Ugyanó: *Kis helyek – nagy témák* [1995. ford. Karádi Éva – Varró Zsuzsa]. Gondolat Kiadó: Budapest, 2006. 21–39, itt: 21.

ELSŐ RÉSZ

A DIASZPÓRAKUTATÁS FOGALMI KERETEI

A diaszpóra népszerű kifejezéssé vált. Egyre gyakrabban találkozunk vele mind a politikai, mind a tudományos életben. Azonban, ha közelebbről megvizsgáljuk a kérdést, hogy pontosan mit értünk diaszpóra alatt, akkor a migráció, a kisebbségi lét, az etnikai és nemzeti hovatartozás, a társadalmi integráció, a kulturális asszimiláció, a multikulturalizmus és a különféle nemzetpolitikák széles spektrumával találjuk szembe magunkat. Hogyan jönnek létre diaszpóráközösségek? Mi alapján lehet – ha egyáltalán lehet – megkülönböztetni azokat más, hasonló jellegű etnikai, nemzeti, származási vagy vallási alapon szerveződő kisebbségi közösségektől? Milyen kapcsolat van a diaszpóra, a befogadó ország, és az anyaország – ha van ilyen – között? Külön kell-e választani a diaszpóra fogalmának politikai, hétköznapi és tudományos értelemben vett használatát? Hogyan alakult e fogalom jelentéstartalma: mit jelentett régen és mit jelent most? Miért vált ilyen népszerűvé? Ebben a fejezetben ezekre a kérdésekre keresem a választ. Mivel lényegében egy fogalmi meghatározásról van szó, ezért azt a szóban forgó kifejezés etimológiai gyökereinek és szemantikai fejlődésének ismertetésével kezdem.

A diaszpóra szó etimológiája

A diaszpóra görög eredetű szó, mely szétszóródást jelent. Népezségszétszóródásra utaló jelentése a héber nyelvű Ószövetség görög nyelvre fordításával (*Septuaginta*) alakult ki. Ebben ugyanis a zsidóság elűzetésére, kitzsítottságára utaló héber „galut” kifejezést a görög „diaszpóra” szóra fordították, mely ennek következtében a zsidóság pogányok közötti szétszóródására utaló fogalomként terjedt el a köztudatban.¹³ Az Újszövetség korában a szó a keresztény gyülekezetek megnevezésére is kiterjedt ugyan, de ez az új jelentéstartalom csak ideiglenes volt. Nagy Konstantin 313-as rendelete a kereszténységet államvallássá emelte: ettől kezdve a keresztények felekezeti hovatartozásukat illetően már nem számítottak diaszpórának a Római Birodalomban.¹⁴ A vallási vonatkozású jelentéstartalom etnikai és nemzeti közösségek

¹³ A diaszpóra kifejezés bibliai eredetéről, vallási, felekezeti jelentéstartalmának alakulásáról lásd Komoróczy Géza: *Bezárkózás a nemzeti hagyományba: Az értelmiség felelőssége az ókori Keleten*. Századvég Kiadó: Budapest, 1992., különösen itt: 230–304.

¹⁴ Itt fontos megjegyezni, hogy az Újszövetség megjelenésével a diaszpóra fogalma a kereszténység viszonylatában a felekezeti hovatartozás mellett spirituális jelentéstartalommal is bővült. Az Újszövetség olvasatában ugyanis a keresztények a földi életben csak „diaszpórában” élhetnek, hiszen „igazi hazájuk” a mennyei Jeruzsálem. Lásd erről bővebben Keményfi Róbert: *A magyar nemzeti tér megszerkesztése: Térképek, térképek*:

szétszóródására utaló kibővülésére a modernkori nacionalizmus és a nemzetállam ideológiája nyújtott teret. Az etnikai és nemzeti diaszpóra koncepciója a nemzeti kérdés, tehát az állam területi és a nemzet elképzelt határainak egybe nem eséséből fakadó problématerület kialakulásának következtében jött létre. Ez a modernkori értelmezési keret azonban csak napjainkban teljesebben ki. Mindemellett még a közelmúltban megjelent szótárak is gyakran a zsidóság szétszóródásával illusztrálják, vagy akár azzal azonosítják e kifejezést. Így a diaszpóra szócikk alatt megjelenő első definícióként a Magyar Értelmező Kéziszótárban ez olvasható: „*Némely vallási (pl. zsidó) v. népi közösségnek más vallásúak, népek közötti szétszóródása*”; az Oxfordi Angol Szótárban ez: „*Az Izraelen kívül élő zsidók diszperziója*”; a World Reference angol nyelvű változatában pedig ez: „*Anyaföldön kívül élő zsidók*” – csak hogy néhány példát említsek a legpreferáltabbak közül.¹⁵

A diaszpóra kifejezést az 1960-as és 1970-es években, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban kezdték el egyre tágabb értelemben, a zsidóság mellett az örmény és a görög, majd később az afrikai és az ír, végül minden más, hasonló helyzetben, tehát szétszórtan élő makroközösség megnevezésére használni.¹⁶ A fogalom jelentésének ilyen irányú változását Khachig Tölölyan – az új diaszpórakutatások fő fórumaként számon tartott *Diaszpóra: Egy folyóirat a transznacionális kutatásokról* (*Diaspora: A Journal of Transnational Studies*) alapítója és szerkesztője – négy konkrét eseményhez köti. Ezekon keresztül mutatja be, hogy a diaszpóra kifejezés jelentéstartalma hogyan és miért bővült ki az Egyesült Államokban.¹⁷ Tölölyan elsőként a Fekete Hatalom (*Black Power*) néven közismertté vált afroamerikai polgárjogi mozgalmat említi, mely új értelmezési keretet adott az Egyesült Államokban élő színes bőrűeknek. Részben e mozgalom sikereinek következtében a „feketék” megnevezést leváltotta az „afroamerikai”, végül az „afrikai diaszpóra” kifejezés. Második meghatározó

fogalomtár. (Nemzeti, vallási és hagyományos gazdálkodási terek szellemi öröksége II.) Bölcsész Konzorcium: Debrecen, 2006., különösen itt: 75–77.

¹⁵ Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar értelmező kéziszótár.* Akadémia Kiadó: Budapest, 2003. 219.; Oxford English Dictionary online: „*The dispersion of the Jews beyond Israel.*” Letöltés helye: www.oxforddictionaries.com; letöltés ideje: 2015.05.12.; Word Reference English Dictionary online: „*Jews living outside homeland.*” Letöltés helye: www.wordreference.com; letöltés ideje: 2015. 05. 12.

¹⁶ A diaszpóráközösségeket azért illeti a makro jelző, mert a mikroközösségekkel ellentétben létüket nem tagjainak egymás közötti személyes kapcsolata, hanem a közösséghez tartozás kollektív elképzelése határozza meg. Ez utóbbi jelentőségére – az etnikai és nemzeti alapon szerveződő makroközösségek tanulmányozásában – többek között Benedict Anderson hívta fel a figyelmet, híressé vált – a bevezetőben már említett – nemzetdefiníciójával: „*Az antropológia szellemében tehát a nemzet következő meghatározását javaslom: elképzelt politikai közösség, melynek határait és szuverenitását egyaránt veleszületettnak képzelik el. Elképzelt, mivel még a legkisebb nemzet tagjai sem ismerhetik meg a nemzet más tagjainak többségét, nem találkoznak velük, még csak nem is hallanak róluk, elméjükben mégis létezik annak a képe, hogy egyazon közösséghez tartoznak.*” Anderson, 2006. Elképzelt közösségek, i. m. 20.

¹⁷ Tölölyan, Khachig: *Diaspora Studies: Past, Present and Promise.* *IMI Working Paper Series*, 55 (April 2012). Letöltés helye: www.migrationinstitute.org; letöltés ideje: 2020. 03. 30.

eseményként Tölölyan az Egyesült Államokban élő zsidóság anyaország felé intézett támogatását és politikai lobbyját említi, a hatnapos háború alatt (mely Izrael és négy arab állam között 1967. június 5-től június 10-ig zajlott). A zsidó diaszpórának ez a támogatáspolitikája elindított egy olyan folyamatot, melyet Tölölyan az „etnicitás re-diaszporizálásának” (*re-diasporization of ethnicity*) nevez. A hatnapos háborút követően (mely Izrael győzelmével ért véget), az Egyesült Államokban élő különféle etnikai közösségek (görögök, örmények, írek, kubaiak stb.) vezetői, a zsidó mozgalom sikereit látván egyre több olyan kötelezettséget fogalmaztak meg, melyek a világban szétszórta élő – most már diaszpórának nevezett – etnikai rokonközösségek és azok anyaországa közötti kölcsönös segítségnyújtást szorgalmazták. Ezek az egyre divatosabbá vált „diaszporikus kötelezettségvállalások” (*diasporic commitments*) értelemszerűen tovább bővítették a diaszpóra szó jelentéstartalmát. Harmadik eseményként Tölölyan az Egyesült Államok 1965-ös új bevándorlási törvényének (*Immigration and Nationality Act*) elfogadását emeli ki, mely eltörölte az etnikai és nemzetiségi alapú kvótarendszert. A törvény jóváhagyása és társadalmi támogatottsága bizonyosságát adták annak, hogy a bevándorlás megítélése az Egyesült Államokban gyökeresen megváltozott. Egyre elfogadottabbá vált, hogy az eltérő származású bevándorlók amerikai társadalomba való integrálódásához nem feltétlenül szükséges azok asszimilációja, tehát az újonnan érkezettek be tudnak illeszkedni úgy is, hogy etnikai határaikat megőrzik. Az olvasztótégely elvének hanyatlása, valamint azzal párhuzamosan a multikulturalizmus ideájának tovább virágzása fokozta a diaszpóráközösségek jelentőségét az országban. Végezetül, Tölölyan negyedik eseményként a tudományos világ érdeklődésében bekövetkezett változásokra hívja fel a figyelmet. Az 1960-as évektől kezdve egyre gyakrabban jelentek meg olyan tanulmányok, melyek központi témája az identitás, az etnikai különbségek és a kulturális sokszínűség voltak.¹⁸ Ez a tudományos orientáció új, lényegében multidiszciplináris tudományágak – köztük a diaszpórakutatás (*diaspora studies*) – kialakulásához vezetett.

Tölölyan imént felvázolt négyelemes magyarázata a diaszpóra kifejezés népszerűvé válásáról és jelentéstartalmának kibővüléséről ugyan az Egyesült Államokra koncentrálódik, a szó használata hasonló fejlődésen ment keresztül világszerte, részben talán éppen az Egyesült Államokban bekövetkezett változások hatására. Egyre gyakoribb lett a földrajzilag széttagolt

¹⁸ A kulturális sokszínűségről természetesen már jóval korábban is megjelentek tudományos értekezések, kiváltképp a kulturális antropológia területén. Khachig Tölölyan itt arra hívja fel a figyelmet, hogy az ezzel kapcsolatos témák az 1960-as évektől kezdve egyre népszerűbbé váltak: egyre több tanulmány, kutatási projekt és disszertáció fókuszált rájuk; megközelítésük módszerei pedig egyre több egyetemi kurzus tantervében jelentek meg. Lásd Tölölyan, 2012. *Diaspora Studies*, i.m. 7–8.

makroközösségek diaszpóráként való megnevezése, nemcsak az Újvilágban, hanem Európában és a többi kontinensen egyaránt. Mindennek következtében a diaszpóra szó, mely eredetileg a zsidóság szétszóródását jelentette, az 1980-as és 1990-es évekre gyűjtőfogalommal vált.¹⁹ A legkülönbözőbb migráns közösségek (száműzöttek, menekültek, bevándorlók, vendégmunkások stb.) vonatkozásában alkalmazták, sőt, még tágabb értelemben az összes olyan etnikai, nemzeti, származási vagy vallási alapon szerveződő makroközösség megnevezésére is, mely valós vagy elképzelt hazájától távol a világban szétszórta él. Ezt alátámasztják a fogalom újszerű, tudományos meghatározásai is, mint Walker Connor mára klasszikussá vált, nyitott, laza definíciója, mely szerint a diaszpóra „egy népnek az óhazán kívül élő része”.²⁰ E kifejezés ennyire tág szemantikai mezővel való osztozása, jelentésének ilyen mértékű bővülése azonban több kérdést is felvet. Rogers Brubaker szavaival élve: „*A probléma ezzel a széles körben elfogadott ‘virágozzék-ezer-diaszpóra’ megközelítéssel az, hogy általa használhatatlanná válik e kategória [...]. Ha mindenki diaszporikus, akkor megkülönböztetetlen senki sem az. A kifejezés elveszíti diszkriminatív erejét – bizonyos jelenségek kiválasztásának és megkülönböztetésének képességét. A diaszpóra egyetemessé válása, paradox módon a diaszpóra eltűnését jelenti.*”²¹ Következésképpen szükségessé vált a diaszpóra fogalmi meghatározásának szűkítése, pontosítása, kritériumainak, dimenzióinak, értelmezési tartományainak megjelölése. Jelen fejezetnek ez a legfőbb célja. Mielőtt azonban a különböző meghatározásokat, értelmezéseket és tipológiákat összegezve nekilátnék ennek a feladatnak, röviden körül kell járnom két, a diaszpórákutatók szempontjából releváns társadalomelméleti kérdést: egyrészt a szórvány és a diaszpóra jelentésbeli megkülönböztetésének kérdését; másrészt a bevezetőben már említett „csoportizmus” (*groupism*) problémáját.

¹⁹ A diaszpóra szó jelentésstartalmának bővüléséről lásd bővebben Dufoix, Stéphane: *La dispersion. Une histoire des usages du mot diaspora*. Éditions Amsterdam: Paris, 2011.

²⁰ Saját fordítás, a következő angol nyelvű tanulmány szöveg alapján: „[...] that segment of a people living outside the homeland.” Connor, Walker: The impact of homelands upon diasporas. In: Sheffer, Gabriel (ed.): *Modern Diasporas in International Politics*. Croom Helm: London, 1986. 16.

²¹ Saját fordítás, a következő angol nyelvű tanulmány szöveg alapján: „The problem with this latitudinarian, ‘let-a-thousand-diasporas-bloom’ approach is that the category becomes stretched to the point of uselessness [...]. If everyone is diasporic, then no one is distinctively so. The term loses its discriminating power – its ability to pick out phenomena, to make distinctions. The universalization of diaspora, paradoxically, means the disappearance of diaspora.” Brubaker, Rogers: The ‘Diaspora’ Diaspora. *Ethnic and Racial Studies*, 2005, 28 (1). 1–19, itt: 3.

Egy fogalmi konfúzió tisztázása: diaszpóra vs. szórvány

A szórvány jelentéstartalmát tekintve akár hungarikumnak is nevezhető. Első ránézésre a „diaspora” megfelelőjének tűnik (fordításokban sokszor így is szerepel), azonban a magyar szóhasználatban e két fogalom lényegesen eltér egymástól. A szórvány és a diaszpóra szemantikai fejlődéstörténetében, azonosságaiiban és különbözőségeiben visszatükröződnek a hazai kisebbségkutatás legfőbb elméleti és módszertani kérdései. Mikor és miért vált külön e két, eredetileg szinonim kifejezés jelentése? Mit jelent az egyik és mit jelent a másik fogalom a magyar szóhasználatban? Hogyan fejeződik ki bennük a migrációs eredet és az őshonosság megkülönböztetése? A következőkben ezekre a kérdésekre keresem a választ, hogy tisztázzam e két szakkifejezés körüli fogalmi zavarokat.

Kezdetben a szórvány – csakúgy, mint a diaszpóra – felekezeti vonatkozású fogalomként terjedt el a magyar köztudatban. Első megjelenése azokban a felmérésekben található, melyek a történeti Magyarország népességének vallási megoszlását voltak hivatottak feltérképezni.²² Jelentéstartalmának etnikai és nemzeti hovatartozásra vonatkozó kibővülése – szintén a diaszpóra szó szemantikai fejlődéséhez hasonlóan – a nemzeti ideológiák elterjedéséhez vezethető vissza. A Habsburg Birodalom egységét veszélyeztető nemzetiségi törekvések felerősödésével, az egymással kibékíthetetlen nyelvi (kisebbségi) és hivatali (birodalmi) nacionalizmusok kialakulásával, valamint a nemzeti hovatartozás kultúrnemzeti megközelítésének elterjedésével együtt a társadalmi berendezkedést vizsgáló kutatások egyre finomabb elméleti és módszertani készlettel törekedtek a térség nemzetiségeinek és etnikumainak földrajzi és demográfiai helyzetét feltárni.²³ Ezeknek a kutatásoknak a legfőbb célja az volt, hogy megmutassák, pontosan hol, hányan, milyen arányban és népsűrűségben élnek az egymástól statisztikailag elkülönített etnikai és nemzeti közösségek az országban. Az ezt a célt szolgáló új tudományterületek fejlődésével bővült a nemzetiségi kutatások terminológiája is. Ebben a folyamatban párosult a magyar szórványfogalom jelentése az etnikai és nemzeti szemantikai mezőkkel, míg a görög eredetű diaszpóra kifejezés megmaradt a vallási felekezetek értelmezési körében. Mindezt alátámasztják a XIX–XX. század fordulóján készített tudományos elemzések. Ezek közül példa értékű az a magyar nyelvű tájékoztató, melyet 1908-

²² Keményfi Róbert: A többrétegű „szórvány” kifejezés a kisebbségkutatásban. In: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó: Budapest, 2005. 78–90.

²³ A „nyelvi nacionalizmus” (*linguistic nationalism*) és „hivatali nacionalizmus” (*official nationalism*) fogalmairól lásd Anderson, 2006. Elképzelt közösségek, i.m., különösen itt: 78–98.

ban a Miniszterelnöki Hivatal szigorúan bizalmas keretek között továbbított az állami hivatalok vezetőinek, felhíva azok figyelmét a Magyar Királyi Statisztikai Hivatal által akkor készített etnográfiai térképek jelentőségére, melyek a nemzeti hovatartozás és a magyar nyelvismeret térbeli helyzetének megjelenítésére törekedtek. Ebben a tájékoztatóban a szórvány kifejezés már egyértelműen a nemzeti hovatartozásra utal: „*A magyar nyelvhatárok, nyelvszigetek és szórványok nemzeti védelmét célzó helyes nemzeti politikát e térképek nélkül irányítani alig lehetséges, miért is ezeknek kiváló fontosságát külön hangsúlyoznom alig szükséges.*”²⁴ Az ilyen jellegű térképkészítés eredménye volt többek között gróf Teleki Pál híres Vörös Térképe (*Carte Rouge*), mely az 1910-es népszámlálási adatok alapján mutatta be Magyarország népességének nemzetiségek szerinti eloszlását.²⁵

Az első világháborút követően, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával és a trianoni szerződésben rögzített új államhatárok megvonásával a magyar nemzeti kérdés megközelítése, valamint a hazai kisebbségkutatás tematikája gyökeresen megváltozott. Míg a Nagy Háború előtt az ország határain belüli etnikai és nemzeti heterogenitás volt a meghatározó, addig a háború után az ország határain kívülre rekedt magyar közösségek helyzete került a figyelem középpontjába. Ennek következtében a szórvány kifejezés jelentéstartalma is átalakult: a felekezeti/nemzetiségi hovatartozás elvét felváltotta a helyben maradás/migráció elve. „*Két módon keletkezik szórvány – írja Nagy Ödön a Hitel 1938. évi 4. számában –. Az egyik az, amikor egy vagy több magyar család telepedik meg idegen nyelvű területen mint napszámos, munkás, iparos, földműves, hivatalnok. A másik mód az, amikor egy történeti magyar település (falu, város, vidék) lassanként annyira elnéptelenedik, hogy szervezetei, intézményei meggyöngülnek vagy megszűnnek, s így az ilyen közösség többé nem képes műveltségünk életében számottevő szerepet vinni, később nyelvvel együtt faji öntudatát is elveszíti s megindul a beolvadás útján.*”²⁶ Napjainkra a szórvány kifejezés jelentése a hazai szakirodalomban ez utóbbi közösségtípus megnevezésére szűkült, tehát a helyben kisebbséggé vált és az asszimiláció, valamint az elvándorlás hatására a tömbszerűségéből fokozatosan vesztő, etnikai és nemzeti közösségek kategorizálására. Ezzel szemben a diaszpóra kifejezést általában a

²⁴ A Miniszterelnöki Hivatal idézett tájékoztatójának teljes szövegét, valamint annak a szórvány kifejezéssel kapcsolatos elemzését lásd Keményfi Róbert: „...A magyar nyelvhatárok, nyelvszigetek és szórványok védelme ügyében...” Dokumentumok a századfordulós magyar nemzetiségi politika térbeli törekvéseiről. In: Kovács Nóra – Osvát Anna – Szarka László (szerk.): *Tér és terep III.* Akadémiai: Budapest, 2004. 119–131.

²⁵ Gróf Teleki Pál életéről, valamint a Vörös Térkép történetéről és tudományos jelentőségéről lásd Ablonczy Balázs: *A miniszterelnök élete és halála – Teleki Pál (1879–1941)*. Jaffa Kiadó: Budapest, 2018.; Cartledge, Bryan: *Trianon egy angol szemével* [2009. ford. Bánki Vera]. Officina Kiadó: Budapest, 2011.; Zeidler Miklós (szerk.): *Trianon*. Osiris Kiadó: Budapest, 2008.; Gázsó Dániel: *Volt egyszer egy Trianon. Valóság*, 2015. 58 (8). 70–88.

²⁶ Nagy Ödön: Szórvány és beolvadás. *Hitel*, 1938. 4. 257–276, itt: 258.

migráció következtében kialakult kisebbségi közösségek megnevezésére használják. Erre a fogalmi megkülönböztetésre Balogh Balázs, Bodó Barna és Ilyés Zoltán is felhívták a figyelmet, annak a 2007-ben megjelent, általuk szerkesztett tanulmánykötetnek az előszavában, mely átfogó ismeretet nyújt a szórványközösségek kutatásának elméleti és gyakorlati kérdéseiről: „*A magyar közbeszédben és történeti, néprajzi szakirodalomban a »szórvány« kifejezést elsősorban a történeti Magyarország a trianoni békeszerződés nyomán utód- és szomszédállamokhoz került részein nem tömbben, többségben, hanem más etnikumú csoportokkal vegyesen, kisebbségben élő magyarok helyzetére alkalmazzuk. Míg a közmegegyezészerű diaszpóra fogalmában hangsúlyosan jelen van a szétszórás, a vándorlás, a migráció momentuma, addig a magyar belső használatú »szórvány« fogalomban a maradékjelleg, a »reziduális helyzet«, a regresszió és a veszélyeztetettség szemantikai komponense hangsúlyozódik.*”²⁷ Itt fontos megjegyezni, hogy a szórvány és a diaszpóra, vagy tágabb értelemben az őshonos és a migrációs eredetű közösségi kategóriák közötti különbség csak elméletben húzható meg ilyen élesen. A gyakorlatban vannak átfedések és kivételek. Keményfi Róbert ezt példákkal is igazolta: „*Habár »első ránézésre« az autochton (szórvány) – allochton (diaszpóra) felosztás eligazít, sok esetben megkérdőjelezhető ez az elkülönítési elv. Gondoljunk csak arra, hogy másként szórvány egy mezősi magyar református, mint egy a XIX. században odatelepült katolikus magyar közösség. De példaként említhetjük a környező országok magyarságának napjainkban zajló elvándorlását/migrációját is, irányuljon az akár az anyaországba, akár Európa más országaiba.*”²⁸ Az autochton–allochton dichotómiára, azaz az őshonos és a migrációs eredetű közösségek megkülönböztetésének kérdésére később még visszatérek, most azonban a mai értelemben vett szórvány meghatározásának néhány sarkalatos pontját veszem górcső alá. Kik tartoznak a szórványmagyarság kategóriájába? Hol találhatók és mi jellemző rájuk?

Ilyés Zoltán általános definíciója alapján: „*a Kárpát-medencei összmagyar diskurzusban, a tudományos, politikai és laikus nyilvánosságban valamiféle hallgatólagos közmegegyezés szerint minden szórvány, ami nem a tömbmagyarsághoz tartozik [...]*”²⁹ A szórvány és a tömb

²⁷ Balogh Balázs – Bodó Barna – Ilyés Zoltán (szerk.): *Regionális identitás, közösségépítés, szórványgondozás*. Lucidus: Budapest, 2007. 8.; A szórvány fogalmáról lásd még Bodó Barna: *Szórvány és nyelvhatár*. Lucidus Kiadó: Budapest, 2009.; A szórvány és a diaszpóra szétszórtsági létének sajátosságairól, hasonlóságairól és különbségeiről lásd Cseke Péter (szerk.): *Szigetek – Szórványok a Kárpát-medencében és Észak-Amerikában*. Korunk – Komp-Press: Kolozsvár, 2016.

²⁸ Keményfi, 2006. A magyar nemzeti tér megszerkesztése, i.m.

²⁹ Ilyés Zoltán: Szórványkutatás, szórványértelmezés. Megjegyzések a Kárpát-medence szórványközösségeinek társadalomtudományi vizsgálatához. In: Ilyés – Papp (szerk.), 2005. Tanulmányok a szórványról, i.m. 64–77, itt: 64.

elkülönítése azonban még az autochton–allochton dichotómiánál is összetettebb elméleti és módszertani problémákat vet fel. A kisebbség–többség fogalompárhoz hasonlóan e két terminus is viszonylagos kapcsolatban áll egymással: a szórvány csak a tömb viszonylatában létezik és fordítva.³⁰ Kérdés azonban, hogy hol húzzuk meg a határt közöttük. Egy őshonosnak titulált kisebbségi közösségen belül hol ér véget a tömb, és hol kezdődik a szórvány? A válaszadást erre a kérdésre több tényező is megnehezíti. Egyrészt az etnikai tömb – mint eredeti vagy ideálisnak tartott állapot – széttöredezettségének, diszperziójának, térbeli keveredtségének, tehát az úgynevezett szórványosodás folyamatának a megítélése az idők során érzelmi telítettséggel párosult. A magyar belső használatú szórvány fogalomban ezért vált meghatározóvá a *maradékjelleg*, a *reziduális helyzet*, a *regresszió* és a *veszélyeztetettség* szemantikai komponense, mint arra Balog, Bodó és Ilyés fentebb idézett bevezető tanulmányukban felhívták a figyelmet. Másrészt a szórvány meghatározását tovább nehezíti az a tény, hogy e fogalmat igen eltérő kulturális és szociális helyzetű csoportok megnevezésére használják. Erre a jelentésbeli heterogenitásra hívják fel a figyelmet a különféle tipológiák, mint Ilyés Zoltán dichotomikus ellentétpárjai: a rurális (falusias) vs. urbánus (városias); valamint az epifánikus (önreprezentáló) vs. rejtőzködő szórványtípusok.³¹ Ezen kívül további megkülönböztetésre ad okot a tömbhöz viszonyított térbeli elhelyezkedés, a nyelvhasználat, a többségi társadalommal való viszony, a gazdasági helyzet és más, hasonló jellegű, kvalitatív tulajdonság.

A szórvány kvantitatív meghatározása szintén problémás. A szórványközösségek létszámának és kiterjedtségének megállapításáról nem alakult ki tudományos konszenzus. Az erre vonatkozó adatok jelentősen eltérnek egymástól az alkalmazott módszerek függvényében. Ennek illusztrálására Tátrai Patrik a Kárpát-medencei magyar szórványok településszerkezetét és demográfiai jellemzőit átfogóan ismertető tanulmányában kétféle számításra hívta fel a figyelmet.³² Az egyik az ún. demográfiai megközelítés, amely a kisebbség össznépeségén belüli arányát veszi alapul az adott közigazgatási szinten. Ezt az elvet követve általában 20%-os küszöbhatárral szoktak számolni, mely a legtöbb szomszédos országban a kisebbségi jogok

³⁰ A kisebbséget Thomas Hylland Eriksen definiálta a többség viszonylatában, felhíva a figyelmet arra, hogy ezek a kategóriák elsősorban nem az önbesoroláson, hanem a megfelelő rendszerhatárokon múlnak. Mivel ezek a rendszerhatárok napjainkban csaknem kivétel nélkül államhatárok is egyben, ezért a kisebbség–többség viszony megváltozik, valahányszor az államhatárok átrajzolódnak. Eriksen, Thomas Hylland: *Etnicitás és nacionalizmus. Antropológiai megközelítések* [1993. ford. Becze Szabolcs et al.]. Gondolat Kiadó – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék: Budapest – Pécs, 2008.

³¹ Ilyés, 2005. Szórványkutatás, i.m.

³² Tátrai Patrik: A Kárpát-medencei magyar szórványok településszerkezete és főbb demográfiai jellemzői. *Kisebbségi szemle*, 2017. 2 (1). 7–31.

érvényesüléséhez szükséges minimum arányértéket jelenti. A másik módszer az ún. területi megközelítés, melynek értelmében szórványmagyaroknak számítanak mindazok, akik a területileg egybefüggő, többnyire magyar többségű településekből álló ún. tömbökön kívül élnek. A két megközelítés jelentősen eltérő eredményekre vezet: míg az előbbivel számolva a szórványban élő magyarok összlétszáma nem éri el a 400 ezer főt sem,³³ az utóbbi módszert követve meghaladja még a 600 ezer főt is. Az eltérés annak köszönhető, hogy a területi megközelítést alkalmazva olyan települések is bekerülnek a számításba, ahol a magyarok összlakossághoz viszonyított aránya meghaladja a 20%-ot.

Összegezve tehát a szórványnak nincsen egyetlen általános meghatározása. Ez azonban nem ritka jelenség a társadalomtudományok területén. Az antropológusoknak sincsen egyetlen definíciója a kultúra fogalmáról; a szociológusoknak a társadalomról; a nacionalizmuskutatóknak a nemzetről. Hasonló a helyzet a szórványkutatás és a diaszpórakutatás területén is. Részben ennek köszönhető, hogy a tágabb értelemben vett kisebbségkutatásban a figyelem egyre inkább a statikus jelenségekről a társadalmi folyamatokra irányul. Így a szórvány kvalitatív és kvantitatív meghatározása mellett egyre nagyobb jelentőséget kap a szórványosodás folyamata, mely leginkább a kulturális asszimilációban és a migrációban ragadható meg. Itt fontos hangsúlyozni, hogy a szórvány vesztéseljárása hamis képet adhat ezekről a társadalmi folyamatokról. A normatív megközelítés következtében könnyen elhomályosodnak a különbségek az erőszakos és a természetes beolvadás, illetve elvándorlás között.

A diaszpóra mint gyakorlati kategória: Brubaker diaszpórakoncepciójának kritikája

Míg a szórvány és a diaszpóra jelentésbeli megkülönböztetése a hazai diaszpórakutatásban bír nagy jelentőséggel, addig a csoportizmus problémája nemzetközi szinten vált e tudományterület egyik meghatározó kérdésévé. Rogers Brubaker ezzel a maga kreálta fogalommal írta le azt a tendenciát, amely hajlamossá tesz bennünket arra, hogy etnikai, nemzeti, származási vagy vallási alapon megkülönböztetett közösségeket (romákat, magyarokat, afroamerikaiakat, zsidókat stb.) belülről homogén, kívülről lehatárolt, szilárd, egységes csoportokként kezeljünk:

³³ A Kárpát-medence Magyarország határain kívüli megközelítőleg 6000 magyarlakta településből 4366-ban a magyarok részaránya nem éri el a 20%-ot. Ez összesen 396 ezer főt jelent. Tátrai Patrik erre vonatkozó számításait a szomszédos országok népszámlálási adataira, valamint Kocsis Károly becsléseire alapozta. Vö: Kocsis Károly – Tátrai Patrik: *A Kárpát–Pannon-térség változó etnikai arculata*. MTA CSFK FTI: Budapest, 2015.

olyan cselekvő kollektívakként, melyek saját érdekekkel és célokkal rendelkeznek.³⁴ Ez a lényegében esszencialista megközelítés a politikai életben, kiváltképp a nacionalista, nemzetcentrikus diskurzusokban, de még a hétköznapi sztereotípiákban is általános és természetes. Ezzel szemben a tudományos elemzésekre és értelmezésekre – Brubaker megítélése szerint – kifejezetten káros hatással van: „[...] a hétköznapi értelemben racionális társadalmi kategóriák gyakran esszencialisták és naturalisták. Ezek a kategóriák hordozzák azt, amit a »résztevők primordializmusának« vagy »pszichológiai esszencializmusnak« neveznek. Nyilvánvaló, hogy nem hagyhatjuk figyelmen kívül, de ez nem azt jelenti, hogy tudományos elemzéseinkben vagy politikai értékeléseinkben egyszerűen lemásolhatjuk. [...] Természetesen komolyan kell vennünk a köznyelvi kategóriákat és a résztvevők értelmezéseit, hiszen részben ezek alkotják kutatásunk tárgyát. De az etnopolitikai gyakorlat kategóriáit nem fogadhatjuk el kritika nélkül, mint a társadalmelemzés kategóriáit.”³⁵

A csoport szemléletű megközelítés elkerülése érdekében Brubaker – mintegy a tudományos értekezések tudományos jellegének megmentésére – azt javasolja, hogy az etnikumokat, nemzeteket és minden más, hasonló jellegű makroközösséget kezeljünk „gyakorlati kategóriákként” (*practical categories*). „Röviden: ha a kategóriákra koncentrálunk, jobban láthatóvá válik az a sokféle mód, ahogyan az etnikai, a faji és a nemzeti létezni és »működni« képes anélkül, hogy léteznének etnikai csoportok mint szilárd entitások. Segít abban, hogy az etnicitást csoportok nélkül képzeljük el.”³⁶ Ez a megközelítés végigkíséri Brubaker egész pályafutását. Legyen szó nemzeti kisebbségekről³⁷, vallásról³⁸ vagy transzneműségről³⁹, a csoportizmus problémája szinte minden írásában kiemelt helyet kapott, mondhatni névjegyévé vált. Diaszpórakoncepciója sem képez kivételt ez alól. „Elemzésem célja – írja a fentebb már idézett, 2005-ben megjelent *The ‘Diaspora’ Diaspora* című tanulmányának összegzésében – nem a diaszpóra jelentéstartalmának kiürítésére irányult, hanem a szubsztancialista megközelítés leépítésére. Ez úgy valósul meg, hogy a diaszpórát nem körülhatárolt csoportként

³⁴ Brubaker, Rogers: Ethnicity without groups. *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie*, 2002, 43 (2). 163–189.; Ugyanő: *Ethnicity without groups*. Harvard University Press: Harvard, 2004. Az először folyóiratban, majd kötetben is megjelent elmélet korábbi verzióit Brubaker több helyen is bemutatta, köztük Budapesten, 2001. március 20-án, a Közép-Európai Egyetemen (CEU). Ez utóbbi előadás anyaga megjelent magyarul: Brubaker, Rogers: Csoportok nélküli etnicitás [konferencia-előadás, Budapest, 2001. ford. Neményi László]. *Beszélő*, 2001. 6 (7–8). 60–66.

³⁵ Brubaker, Rogers: Csoportok nélküli etnicitás. In: Kántor Zoltán – Majtényi Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Rejtjel: Budapest, 2005. 112–124, itt: 113.

³⁶ Uo. 6.

³⁷ Brubaker, Rogers: *Nacionalizmus új keretek között* [1996. ford. Erdősi Péter]. L’Harmattan – Atelier: Budapest, 2006.

³⁸ Brubaker, Rogers: *Grounds for Difference*. Harvard University Press: Cambridge, 2015. 3. és 4. fejezet.

³⁹ Brubaker, Rogers: *Trans: Gender and Race in an Age of Unsettled Identities*. Princeton University Press: Princeton, 2016.

*kezeljük, hanem mint gyakorlati kategóriát, projektumot, követelést és alapállást.*⁴⁰ Brubaker ezzel a megközelítéssel igyekszik felhívni a figyelmet a különféle diaszpóraszervezetek, és nem utolsósorban az anyaországok identitásformáló szerepére. „A »diaszpórá« mint gyakorlati kategóriát követelések alátámasztására, projektek megfogalmazására, elvárások felállítására, energiák mozgósítására és a hűség elnyerésére használják. Ez a kategória gyakran erős normatív változással jár együtt. Nem annyira leírja, mint inkább átalakítja a világot.”⁴¹

A csoport és a kategória fogalmainak elméleti megkülönböztetése nem újszerű a társadalomtudományok történetében. Ahogy Richard Jenkins is megállapította: „A szociológiai és antropológiai kutatások egyik alaposztályozása az emberi közösségek klasszifikálása. A legfontosabb meghatározások egyike, amelyet e célból általában használunk, a csoportok és kategóriák közötti különbség [...] A csoport lényege [...] a belső meghatározási folyamatban ragadható meg, míg a kategóriáé a külsőleges meghatározottságban. Ez a különbség elsősorban azokra a módszerekre vonatkozik, amelyek segítségével a társadalmi világot az empirikus és elméleti kutatás tárgyává tesszük.”⁴² Egy másik példa a csoport és a kategória megkülönböztetésére – pontosabban az etnicitás politikai, hétköznapi és tudományos megközelítéseinek elméleti elkülönítésére – Thomas Hylland Eriksen „bennszülött fogalmak” (*native concepts*) és „analitikus fogalmak” (*analytical concepts*) közötti különbségtétele. Erről bővebben Eriksen 1993-ban megjelent, *Etnicitás és nacionalizmus: Antropológiai perspektívák* (*Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*) című könyvének első fejezetében olvashatunk: „Az utolsó kérdés, amellyel ebben a fejezetben foglalkoznunk kell, az antropológiai fogalmak és tárgyak kapcsolatát érinti. Ez a sokféle ágazó kérdéskör (i) az antropológiai és »bennszülött« elmélet, (ii) az antropológiai elmélet és a társadalmi szerveződés, valamint (iii) a »bennszülött elmélet« és a társadalmi szerveződés közötti összefüggéseket érinti.”⁴³ Ennek a belső és külső látásmódnak a megkülönböztetésére – a csoport és a kategória disztinkciója mellett – létezik egy, a bevezetőben már említett kutatási módszer: az émikus (*emic*) és étikus (*etic*) megközelítések együttes alkalmazása, mely a

⁴⁰ Saját fordítás, a következő angol nyelvű tanulmányszöveg alapján: „The point of this analysis has not been to deflate diaspora, but rather to de-substantialize it, by treating it as a category of practice, project, claim and stance, rather than as a bounded group.” Brubaker, 2005. The ‘Diaspora’ Diaspora, i.m. 13.

⁴¹ Saját fordítás, a következő angol nyelvű tanulmányszöveg alapján: „As a category of practice, ‘diaspora’ is used to make claims, to articulate projects, to formulate expectations, to mobilize energies, to appeal to loyalties. It is often a category with a strong normative change. It does not so much describe the world as seek to remake it.” Brubaker, 2005. The ‘Diaspora’ Diaspora, i.m. 12.

⁴² Jenkins, Richard: Az etnicitás újragondolása: Identitás, kategorizálás és hatalom [1997. ford. Dóczi Éva]. In: Kántor Zoltán – Majtényi Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Rejtjel: Budapest, 2005. 127–147, itt: 130.

⁴³ Eriksen, 2008. Etnicitás és nacionalizmus, i.m. 32.

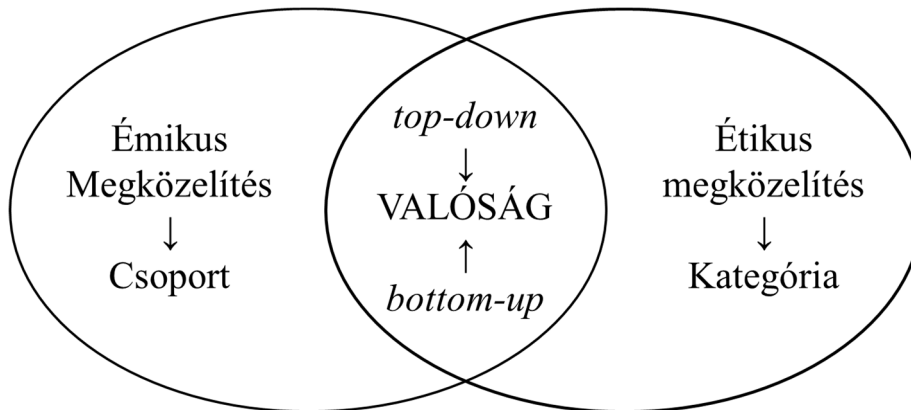
kulturális és szociálintropológusok által kifejlesztett résztvevő megfigyelés, valamint tágabb értelemben véve a kvalitatív etnográfiai kutatási módszerek egyik alaptechnikája.⁴⁴ Az émikus megközelítés alatt a bennszülött, a résztvevő, a terepalany perspektíváját és értelmezéseit értjük, míg az étikus megközelítés a külső megfigyelő, az interpretáló, a kutató perspektíváját és értelmezéseit jelenti. Módszertani szempontból a lényeg nem a két megközelítés szétválasztása, hanem épp ellenkezőleg, azok együttes alkalmazása. Ahogyan a nyelvtudományban nincs értelme fonetikai kérdésekről gondolkozni fonémák feltételezése nélkül, úgy a társadalomtudományban sincs értelme az étikus megközelítésnek az émikus perspektíva nélkül. Ez az, amit Brubaker figyelmen kívül hagy, amikor az etnicitást – mint tiszta kategóriát – csoportok nélkül képzelel el. A csoportizmustól való radikális elhatárolódása képlékennyé teszi meghatározásait. Ennek következtében a diaszpórakutatás területén vannak, akik a szociológiára jellemző, alulról felfelé irányuló ún. *bottom-up* megközelítéssel azonosítják módszerét, míg mások a politika- és történelemtudományokra jellemző, felülről lefelé irányuló ún. *top-down* perspektívát tartják sajátjának, holott ő épp e két megközelítést kívánta ötvözni.⁴⁵ Ahhoz azonban, hogy ez irányú törekvésének egyértelmű hangot adjon, el kellene fogadnia a kategóriák mögött álló emberi csoportok létezését. Erre viszont saját premisszájánál fogva képtelen. Ez a csoportizmus 22-es csapdája.

Összegezve, a diaszpóra gyakorlati kategóriaként való meghatározása ésszerű megoldásnak tűnik a csoportizmus problémájára, de csak az elméletben működik: az etnicitás csoportok nélküli megközelítése a gyakorlatban aligha kivitelezhető. Képzeljük el, hogy egy kutató kimegy a terepre: ellátogat egy vegyesen lakott településre, hogy empirikus módszerekkel tanulmányozza az interetnikus viszonyokat. Hogyan fogalmazza meg kutatásának kérdéseit és céljait körülhatárolt csoportok feltételezése nélkül? Egyáltalán, hogyan közelítse meg terepalanyait anélkül, hogy a csoportizmus csapdjába esne? Ezekre a kérdésekre Brubaker sem ad kielégítő választ. Jól tükrözi ezt az a magyarázkodás, amely a román–magyar kapcsolatok feltárására irányuló, Kolozsváron folytatott kutatás eredményeit ismertető, társszerzőkkel írt kötetének bevezetőjében olvasható: „*Noha nem értünk egyet azzal a felfogással, hogy »a*

⁴⁴ A kvalitatív etnográfiai kutatási módszerek alapjairól lásd Bogdan, Robert – Taylor, Steven J.: *Introduction to Qualitative Research Methods: A Phenomenological Approach to the Social Sciences*. John Wiley and Sons: New York, 1975.; Babbie, Earl: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata* [1975. ford. Kende Gábor – Szabott Mariann]. Balassi Kiadó: Budapest, 2001., különösen itt: 10. fejezet: Kvalitatív terepkutatások.

⁴⁵ Rogers Brubaker diaszpórakonceptiójának és alkalmazott módszereinek különböző megítéléseiről lásd bővebben Alexander, Claire: Beyond the „The ‘Diaspora’ Diaspora”: A Response to Rogers Brubaker. *Ethnic and Racial Studies*, 2017. 40 (9). 1544–1555.; Brubaker, Rogers: Revisiting „The ‘Diaspora’ Diaspora”. *Ethnic and Racial Studies*, 2017. 40 (9). 1556–1561.; Gázsó Dániel: Vitarencenzió – Brubaker diaszpórakonceptiójának kritikája. *Kisebbségi szemle*, 2017. 2 (4). 115–126.

magyarok« és »*a románok*« különálló és zárt csoportokat alkotnának Kolozsváron (vagy másutt), néha általánosítva hivatkozunk »*magyarokra*« és »*románokra*«. Az ilyen megjelöléseknek számunkra tisztán leíró jelentése van. Nem szolidáris vagy körülhatárolható csoportokra vonatkoznak, hanem bizonyos kategóriák tagjainak összességére, különösen azokra a személyekre, akik, ha etnicitásukra vagy nemzetiségükre kérdeznénk, magyarnak vagy románnak vallanák magukat.”⁴⁶ A csoportizmus 22-es csapdájából az émikus és étikus megközelítések ötvöztetésének technikája segíthet kilépni (1. ábra).

1. ábra: Az émikus és étikus megközelítések ötvöztetésének technikája⁴⁷

⁴⁶ Brubaker, Rogers – Feischmidt Margit – Fox, Jon – Grancea, Liana: *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban* [2006. ford. Berényi Gábor – Boris János – Károlyi Júlia]. L'Harmattan: Budapest, 2011. 13.

⁴⁷ Forrás: saját készítés.

A DIASZPÓRA CSOPORTKOHÉZIÓS ÖSSZETEVŐI

A csoportizmus problémájára adott brubakeri válasz a gyakorlatban ellentmondásokba ütközik, azonban maga a problémafelvetés fontos üzenetet hordoz magában a diaszpórakutatás és tágabb értelemben a kisebbségkutatás számára is. Brubaker okfejtései ugyanis – még ha radikális megoldásba is torkollanak – rámutatnak arra, hogy az etnikai, nemzeti, származási vagy vallási alapon szerveződő közösségek nem statikus képződmények, hanem dinamikus, sokdimenziós jelenségek. A figyelmet ezáltal a kulturális tartalomról, a számszerű meghatározásokról és az etnikai hovatartozás objektívnek vélt ismérveiről a vizsgált közösségeket alakító társadalmi és politikai folyamatokra irányítja. A statikus jelenségek helyett a folyamatokra való koncentráció tudományos jelentőségét már korábban, a szórvány fogalmának tisztázásánál is kiemeltem. A diaszpóra fogalmi kereteinek pontosításánál is ezen van a hangsúly. Ennek fényében a tudományra jellemző magyarázatokat és értelmezéseket összegezve, a következőkben felvázolom a diaszpóra közösségformáló erejének összetevőit: azokat a fogalmi kritériumként megjelenő folyamatokat, amelyek kombinációja alapján el tudjuk dönteni, hogy mely makroközösségeket célszerű diaszpórának neveznünk s melyeket nem.⁴⁸ Az egyes kritériumok értelmező magyarázatánál kitérek majd az emigráció, az őshonosnak titulált kisebbség és más, szétszórtan élő közösségtípusok diaszpóra koncepcióval való kapcsolataira, azonosságaira és különbözőségeire. Külön hangsúlyt fektetek továbbá a diaszpórakutatásra jellemző tipológiák bemutatására, felhíva a figyelmet alkalmazásuk veszélyeire valós esetek magyarázatánál.

Migrációs eredet

A diaszpóra talán legáltalánosabban elfogadott kritériuma a migrációs eredet. Ez elsősorban nem a tényleges, tehát a személyesen átélt migrációt jelenti, hanem az elvándorlás eseményének kollektív tudatban való megjelenését, szimbolikus, közösségformáló erejét. Ebben az

⁴⁸ A diaszpóra fogalmi kereteivel foglalkozó korábbi publikációim: Gázsó Dániel: An Endnote Definition for Diaspora Studies. *Minority Studies*, 2015. 18. 161–182.; Ugyanő: Egy definíció a diaszpórakutatás margójára. *Kisebbségkutatás*, 2015. 24 (2). 7–33.; Ugyanő: A diaszpórakutatás elméleti és módszertani kérdései (konferencia-előadás). In: Dobrai Katalin – László Gyula – Sipos Norbert (szerk.): *Farkas Ferenc Nemzetközi Tudományos Konferencia 2018* (lektorált tanulmánykötet). Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Vezetés- és Szervezéstudományi Intézet: Pécs, 2018. 758–767.; Jarjabka Ákos – Gázsó Dániel: A diaszpóra csoportkohéziós összetevői. In: Pap Norbert – Domingo Lilón – Szántó Ákos (szerk.): *A tér hatalma – A hatalom terei. Tanulmánykötet a 70 éves Szilágyi István professzor tiszteletére*. Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Nyomda: Pécs, 2019. 137–146.; Gázsó Dániel – Jarjabka Ákos – Palotai Jenő – Wilhelm Zoltán: Diaspora Communities and Diaspora Policies. The Hungarian Case. *Population Geography a Journal of the Association of Population Geographers of India*, 2019. 41 (1). 23–34.

értelemben a migrációs eredet még a „mátság”, tehát a kulturális, etnikai, nyelvi vagy vallási megkülönböztető jegyek jelentőségét is felülmúlja, hiszen egy diaszpóráközösség éppen azért „más” az őt körülvevő társadalmi és kulturális környezettől, mert máshonnan származtatja magát még akkor is, ha az adott közösség tagjai nem élték át személyesen az elvándorlás folyamatát.

A migrációs eredet kritériuma különbözteti meg legkiélezettebben a diaszpóráközösségeket az őshonosnak nevezett etnikai és nemzeti kisebbségektől. Ez utóbbi kategória alá tartoznak egyrészt azok a közösségek, melyek etnikai, nemzeti kereteiket más nemzetállamok keretein belül alakították ki (lásd Spanyolországban a területi autonómiával rendelkező baszk és katalán közösségeket), másrészt azok, melyek a határváltoztatások következtében az anyaország határain kívülre kerültek és ott fejlődtek tovább (lásd a történeti Magyarországtól elcsatolt területeken többen vagy szórványban élő magyar kisebbségeket).⁴⁹ Míg a diaszpóra esetében a kollektív emlékezetben megjelenő származási helyről való elvándorlás összetartó ereje a mérvadó, addig az utóbb említett őshonosnak titulált nemzeti közösségeknél a helyben maradás, a szülőfölddel való elsődleges kapcsolat természetessége, a lakóhelyhez köthető történelmi múlt csoportkonstruáló ereje a meghatározó. Erre a különbségre Will Kymlicka is felhívta a figyelmet, a kisebbségek jogairól szóló, mára klasszikussá vált, *Multikulturális állampolgárság (Multicultural Citizenship)* című művében: „Úgy hiszem, és az egész könyvben e mellett érvelek majd, hogy fontos megkülönböztetni a nemzeti kisebbségeket (azokat az elkülönült és potenciálisan önrendelkező társadalmakat, melyek egy nagyobb állam keretein belül élnek) az etnikai csoportoktól (azaz a bevándorlóktól, akik saját nemzeti közösségeiket elhagyva egy másik társadalomba léptek be).”⁵⁰

⁴⁹ Az őshonos kisebbségi közösségek itt felvázolt két típusa – különös tekintettel a Spanyolországban élő katalán, valamint a határváltoztatások következtében kialakult magyar közösségek – közötti különbségekről lásd bővebben Dabis Attila – Gázsó Dániel – Nagy Sándor Gyula – Tóth Norbert: *Függetlenség vs. Integráció – A katalán autonómia kérdése (konferencia-előadások)*. *Kisebbségi Szemle*, 2018. 3 (1). 47–64. A kisebbségi autonómia kérdéséről lásd Tóth Norbert: *A kisebbségi területi autonómia elmélete és gyakorlata*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet – L’Harmattan: Budapest, 2014.; Kántor Zoltán (ed.): *Autonomies in Europe: Solutions and Challenges*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet – L’Harmattan: Budapest, 2014.; A nemzeti kisebbségek helyköveteléseiről és az etnoregionalizmusról lásd még A. Gergely András – Papp Richárd (szerk.): *Kisebbség és kultúra*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – MTA PTI – ELTE Kulturális Antropológiai Szakcsoport: Budapest, 2004.; A. Gergely András: *Kisebbség, etnikum, regionalizmus*. MTA Politikai Tudományok Intézete: Budapest, 1997.; A kisebbségi érdekérvényesítésről lásd még Szarka László – Vizi Balázs – Tóth Norbert – Kántor Zoltán – Majtényi Balázs (szerk.): *Etnopolitikai modellek a gyakorlatban*. Gondolat Kiadó: Budapest, 2009., különösen itt: III. rész. Kisebbségi képviselet és érdekérvényesítés Kelet-Közép-Európában.; A nyugat-európai kisebbségek tipológiájáról lásd Joó Rudolf: *A nyugat-európai kisebbségek sajátosságai és típusai*. Akadémiai Kiadó: Budapest, 1983.

⁵⁰ Saját fordítás, a következő angol nyelvű tanulmány szöveg alapján: „I believe, as I will argue throughout the book, that it is important to distinguish national minorities (distinct and potentially self-governing societies incorporated into a larger state) from ethnic groups (immigrants who have left their national community to enter

A diaszpóráközösségek és az őshonosnak titulált nemzeti kisebbségek közötti eltérések legszembetűnőbbben intézményeik célkitűzéseiben, a többségi társadalmak felé megfogalmazott követeléseiben mutatkoznak meg. A diaszpóraszervezetek főképp a társadalmi integrációnak lehetőséget adó feltételekért, tehát a hátrányos megkülönböztetés ellen küzdenek, míg az őshonosnak nevezett kisebbségek érdekképviselői ezt a célt gyakran meghaladják: különböző szintű kisebbségi önrendelkezést, kulturális, politikai, területi autonómiát követelnek (lásd bretonok és elzásziak Franciaországban, frízek Hollandiában, szandzsáki bosnyákok Szerbiában és a határon túli magyarok a szomszédos államokban) vagy akár szeparatista igényeket megfogalmazva, teljes függetlenségre törekednek (lásd katalánok Spanyolországban, skótok az Egyesült Királyságban). Itt fontos újra hangsúlyozni, hogy az őshonos és migrációs eredetű közösségek megkülönböztetése a gyakorlatban nem mindig ilyen nyilvánvaló. Ahogyan a korábban idézett Keményfi Róbert a hazai, úgy James Clifford a nemzetközi szakirodalomban hívta fel a figyelmet arra, hogy a migrációs eredet kisebbségeket meghatározó tényezőként való kezelése nem mindig helytálló: „*A túlságosan meghúzott választvonalak »eredeti« lakosok (akik gyakran maguk is kiszorítottak korábbi lakosokat) és a későbbi bevándorlók között a történetietlenség veszélyének vannak kitéve.*”⁵¹ Nem kell messzire mennünk ahhoz, hogy példát találjunk olyan makroközösségekre, melyeknél a migrációról szóló eredetlegendák, a bevándorlás mítosza éppoly fontos csoportkohéziós és identitásformáló erőként vannak jelen, mint az őshonosság és a szülőföldhöz való kötődés (lásd székelyek). Ezzel együtt James Clifford is elismerte, hogy a diaszpóra és az őshonos kisebbségek érdekképviselői és politikai tevékenységei lényegesen eltérnek egymástól: „*nagyon különböző elveken alapul az olyan népek politikai legitimációs igénye, akik még az írott történelem előtti időkben laktak egy területet, és azoké, akik gőzhajón vagy repülőgépen érkeztek.*”⁵² A migráció önmagában azonban nem elég: az elvándorlás, a fizikai helyváltogatás, a földrajzi szétszóródás nem minden esetben vezet diaszpóráközösségek kialakulásához. Következésképpen a fogalom meghatározáshoz a migrációs eredet figyelembevétele szükséges, ámde nem elégséges. További kritériumokat kell meghatározni.

another society).” Kymlicka, Will: *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford University Press: New York, 1995. 19.

⁵¹ Clifford, James: Diaszpóra [1994. ford. Karádi Éva]. *Magyar Lettre Internationale*, 2000. 6 (39). 12–17, itt: 13.

⁵² Uo.

Társadalmi integráció

Ma már klasszikusnak nevezhetők azok a tipológiák, melyek a diaszpóráközösségeket az őket befogadó ország többségi társadalmába való beilleszkedésük alapján osztályozták. Határkőnek számít ezen a téren John A. Armstrong 1979-ben megjelent *Mobilizációs és proletár diaszpórák (Mobilized and Proletarian Diasporas)* című elemzése.⁵³ Armstrong egyrészt proletár diaszpórának hívta azokat a közösségeket, melyek új hazájukban marginális, perifériára szorult, hátrányos helyzetben éltek, másrészt mobilizációs diaszpórának nevezte azokat, melyek az őket befogadó országban kiemelt társadalmi státust vívtak ki maguknak, így képesek voltak befolyásolni annak gazdasági fejlődését, politikai életét, nemzetközi kapcsolatait. Ez utóbbi diaszpóratípuson belül Armstrong további két altípust különböztetett meg: a mobilizációs diaszpóra archetipikus (*archetypal*) változatát, melyet a kiemelt státus állandósága és tartóssága jellemez; valamint a mobilizációs diaszpóra helyzeti (*situational*) változatát, melynek kiváltságos pozíciója időben korlátozott, és melyet hosszú távon a többségi társadalomba való beolvadás jellemez. Ez a megkülönböztetés nem meglepő, hiszen Armstrong legfőbb kutatási területe a cári Oroszországban élő zsidó és német közösségekre koncentrált, melyek kiváltképp illeszkedtek a mobilizációs diaszpóra archetipikus és helyzeti altípusaihoz.

A befogadó ország társadalmába való integráció meghatározó szerepet játszott a későbbi diaszpóratipológiák kidolgozásában is. Jól tükrözi ezt Robin Cohen 1997-ben megjelent *Globális diaszpórák (Global Diasporas: An Introduction)* című kötete, melyben a szerző a diaszpóra következő öt ideáltípusát (*ideal types of diaspora*) különböztette meg.⁵⁴

- Áldozat (*victim*) típusú diaszpóra, mely a népességszétészóródás klasszikus példája, tehát nem az önkéntes, hanem az erőszakos vagy kényszerű migráció, a politikai, vallási üldöztetés vagy az éhínség, nyomor elől való menekülés következtében kialakult diaszpóra típusa. Cohen példaként a világban szétszórt zsidó, afrikai és örmény közösségeket említi.
- Munkás (*labour*) típusú diaszpóra, mely alapján véve megegyezik Armstrong proletár diaszpóra típusával. Például a különböző államok munkásosztályába integrálódott nagy létszámú indiaiak.

⁵³ Armstrong, John A.: Mobilized and Proletarian Diasporas. *American Political Science Review*, 1976. 70 (2). 393–408.

⁵⁴ Cohen, Robin: *Global Diasporas: An Introduction*. Routledge – Taylor and Francis Group: London – New York, 1997.

- Birodalmi (*imperial*) típusú diaszpóra, melynek eredete a nagy hódítások, területi terjeszkedések és gyarmatosítások idejére nyúlik vissza. Például a brit kolóniák.
- Kereskedői (*trade*) típusú diaszpóra. Például a libanoni származású üzletemberek szerte a nagyvilágban.
- Deterritorializált (*deterritorialized*) típusú diaszpóra, mely a posztmodern, hibrid és kulturális népességszóródással van kapcsolatban. Például a karibi térségből származó diaszpórák, de a szerző ide sorolja még a roma közösségeket is.

Ezt az ötelemes modellt számos hasonló jellegű tipológia követte. Ide sorolható, többek között Milton J. Esman háromelemes tipológiája, a gyarmatosító (*settler*), a munkás (*labor*) és a vállalkozói (*entrepreneurial*) diaszpórákatypológiákkal; valamint Michael Bruneau négyelemes tipológiája, a vállalkozói (*entrepreneurial*), a vallási (*religion*), a politikai (*political*), a faji és kulturális (*racial and cultural*) diaszpóratypusokkal.⁵⁵

Ezek a formális tipológiák több szempontból is kritika alá vonhatók. Egyrészt még mindig túl tág jelentéstartalmat tulajdonítanak a diaszpóra fogalmának. (Elég, ha vetünk egy pillantást Cohen modelljére, melynek értelmében a diaszpóra kategória alá sorolhatók a zsidók, az indiai vendégmunkások, a brit kolóniák és a romák is.) Másrészt nem veszik figyelembe a diaszpóra belső heterogenitását, valamint a többségi társadalmakkal való viszonyának dinamikusan változó természetét. Egyazon migrációs eredetű közösség egyszerre több típusba is tartozhat, illetve idővel meg is változhat. Mindemellett, ezek és az ezekhez hasonló tipológiák rámutatnak arra, hogy a diaszpóra meghatározásában milyen nagy jelentősége van a társadalmi integrációnak, azaz a befogadó ország társadalmába való beilleszkedés folyamatának. Végző soron ez különbözteti meg a diaszpórát az átutazóktól és a bevándorlóktól. A diaszpórává váláshoz azonban nem elég beilleszkedi, az etnikai határokat is fenn kell tartani.

A diaszpóra intézményesülése: kulturális asszimiláció vs. etnikai határmegtartás

Egy migrációs eredetű közösség diaszpórává válásához a társadalmi integráció mellett elengedhetetlen a kulturális asszimiláció elkerülése, azaz a kulturális másság megőrzése a

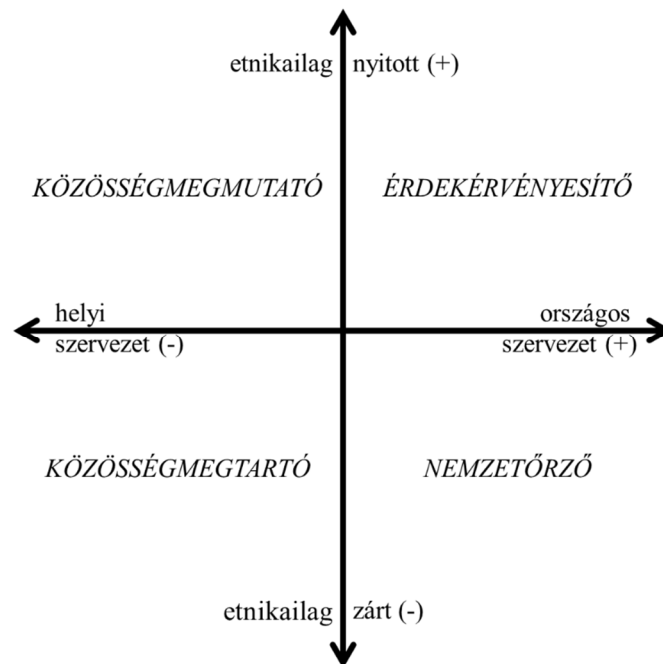
⁵⁵ Esman, Milton J.: Definition and Classes of Diaspora. In: Ugyanő: *Diasporas in the Contemporary World*. Polity: Cambridge – Malden, 2009. 13–21.; Bruneau, Michel: Diasporas, Transnational Spaces and Communities. In: Bauböck, Rainer – Faist, Thomas (eds.): *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam University Press: Amsterdam, 2010. 35–50.

befogadó ország többségi társadalmával szemben. Ez nem azt jelenti, hogy a diaszpóráközösségek belső kulturális sajátosságai téren és időn kívül, változatlanul fennmaradnak – ami ellent is mondana a kultúra dinamikusan változó természetének –, hanem azt, hogy a kulturális másság alapját képező etnikai határok egy adott diaszpóráközösség és az azt körülvevő társadalmi környezet között tartóssá válnak. Az ebben az értelemben használt etnikai határ fogalmának elméleti alapjait Fredrik Barth kulturális antropológus dolgozta ki. Ő volt az első, aki az etnicitás lényegi megnyilvánulásait nem a változatlannak vélt kulturális sajátosságokban (*cultural stuff* – amit „kulturális tartalomnak” vagy „kulturális anyagnak” is szoktak fordítani) látta, hanem a különböző etnikumokhoz tartozók találkozásában, interakcióiban, melynek során, a kontextusnak megfelelően bizonyos kulturális jellemzők kifejezésre jutnak. „Ebből a nézőpontból – írja Barth 1969-ben megjelent könyvében – a kutatás középpontjába a csoportot meghatározó etnikai határ kerül, és nem az általa körülzárt kulturális sajátosságok.”⁵⁶ Az etnikai határok átjárhatóságuk ellenére tartósabbnak bizonyulnak, mint a kulturális sajátosságok, melyek – kiváltképp a diaszpóráközösségek esetében – a környezeti hatások és a más kultúrákkal való találkozások következtében folyamatosan változnak.

Az etnikai határmegtartás (*boundary-maintenance*) elsősorban nem egyénileg, hanem közösségre, intézményes keretek között valósul meg. A diaszpóra szervezeti életének sokrétűsége újabb lehetőséget nyújt a tipologizálásra. E tekintetben a csoportosítás talán leggyakoribb kritériuma a diaszpóraszervezetek alapításának időpontja, mely legtöbbször meghatározza az adott szervezet orientáltságát és céljait is, kiváltképp, ha alapítói politikai okok miatt kényszerültek külföldre. A magyar diaszpóra esetében a tipologizálásnak ezt a formáját jelenítik meg az olyan kifejezések, mint az „öreg amerikások szervezetei”, az „’56-osok szervezetei” vagy az „új magyarok szervezetei”. Ezekkel a kifejezésekkel szinte az összes olyan településen találkozhatunk, ahol léteznek nagy múltú magyar diaszpóraszervezetek, különösen az Amerikai Egyesült Államok területén, de Nyugat-Európában, Dél-Amerikában és Ausztráliában is. Ez a besorolás, gyakori előfordulása ellenére azonban idővel elavulttá válik

⁵⁶ Saját fordítás, a következő angol nyelvű tanulmányzöveg alapján: „*The critical focus of investigation from this point of view becomes the ethnic boundary that defines the group, not the cultural stuff that it encloses.*” Barth, Fredrik (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. Universitetsforlaget: Oslo, 1969. 15.; Az etnikai határok keletkezéséről és megtartásáról lásd még Wimmer, Andreas: Elementary Strategies of Ethnic Boundary Making. *Ethnic and Racial Studies*, 2008. 31 (6). 1025–1055.; Ugyanő: The Making and Unmaking of Ethnic Boundaries: A Multilevel Process Theory. *American Journal of Sociology*, 2008. 113 (4). 970–1022.; Ugyanő: *Ethnic Boundary Making: Institutions, Power, Networks*. Oxford University Press: Oxford, 2013.; Ugyanő: *Nation Building: Why Some Countries Come Together While Others Fall Apart*. Princeton University Press: Princeton, 2018.

és jelentését veszti. A politikai érdekek mentén alapított diaszpóraszervezetek idővel megszűnnek, vagy a fiatalabb generáció megszólítása érdekében átalakulnak, esetleg más, korábban ellenségnek vagy riválisnak tartott szervezetekkel egyesülnek. A tipologizálásnak egy másik, szintén gyakran előforduló formája, a diaszpóraszervezetek tevékenység szerinti megkülönböztetése. Ennek értelmében beszélhetünk politikai, kulturális, oktatási, egyházi orientáltságú, valamint a cserkészethez, illetve különböző szakmákhoz kötődő intézményekről. A valósághoz azonban közelebb állnak azok a tipológiák, melyeket több szempont együttes figyelembevételével alkottak meg. Ide sorolható Papp Z. Attila kutatótársaival együtt kidolgozott diaszpóraszervezeti tipológiája, melyet az Amerikai Egyesült Államokban működő magyar szervezetek csoportosítására hoztak létre a 2000-es években. A modell két kritériumrendszert ötvöz: egyrészt a szervezetek hatáskörét (helyi vs. országos), másrészt a többségi társadalmakkal való viszonyát (etnikailag zárt vs. etnikailag nyitott). Ezek együttes figyelembevételével négy szervezeti ideáltípust azonosítottak be a szerzők, melyeket egy koordináta-rendszerben ábrázoltak, így érzékeltetve a két variáns egymáshoz viszonyított arányából adódó egyes típusok sokrétű és szerteágazó mivoltát (lásd 2. ábra).

2. ábra: A diaszpóraszervezetek ideáltípusai⁵⁷

Ez az összetett tipológia rávilágít a diaszpóráközösségek intézményrendszerének legfőbb vonásaira, ez azonban nem jelenti azt, hogy minden konkrét eset értelmezéséhez, általánosan

⁵⁷ Forrás: saját készítés Papp Z. Attila (szerk.): *Beszédből világ – Elemzések, adatok amerikai magyarokról*. Magyar Külügyi Intézet: Budapest, 2008. 401. oldalon megjelenő ábra alapján.

és egyetemesen alkalmazható. A diaszpóraszervezetek nem írhatók le egyszerűen azáltal, hogy helyüket a 2. ábrán meghatározzuk, egyik vagy másik típusba besoroljuk. Ahogyan arra Papp Z. Attila is felhívta a figyelmet: „Az ideáltípusok tiszta formában ritkán léteznek a valóságban, a valós szervezetek vélhetően több típus tulajdonságait is tartalmazzák [...]”.⁵⁸ Ráadásul, még ha egy adott szervezet jellemzői alapján illeszkedik is az egyik típushoz, idővel megváltozhat, és egy másik típus jellegét öltheti fel.

Az etnikai határok intézményesülése csakúgy, mint a társadalmi integráció folyamata nem egyik napról a másikra történik. Hosszabb időnek kell eltelnie ahhoz, hogy egy migrációs eredetű közösségről kiderüljön, vajon képes-e az őt körülvevő társadalomba beilleszkedni, valamint a megkülönböztetett etnikumként való létezés vágyát egyik generációról a másikra továbbadni. Mindez rávilágít a diaszpóra egyik legmeghatározóbb kritériumára, az időre. A diaszpóralét lényegében egy hosszú távú, *longue durée* jelenség, melyet az „idegenben élés” tartóssága jellemez.⁵⁹

Diaszporikus kapcsolathálók

Migrációs folyamatok és etnikai határok már a középkorban is léteztek, sőt, az akkori népvándorlások idején bizonyára az emberiség nagyobb hányada élt emigrációban, mint napjainkban. Abban az időben azonban csak nagyon ritkán és elsősorban a vallási közösségekben volt lehetőség arra, hogy a földrajzilag távol eső rokonközösségek kapcsolatokat alakíthassanak ki egymással. Márpedig ez a kapcsolatháló a szorosabb értelemben vett diaszpóra kategória szintén egyik meghatározó kritériuma, melynek kialakítására a jelenkor adta feltételek bizonyulnak legkedvezőbbnek. Az emberi mobilitásnak új lehetőségeket nyújtó közlekedési eszközök megjelenése, az információs és kommunikációs technológiák egyre gyorsuló fejlődése és szélesebb körű használata, a nemzetközi tőkeáramlás, a különböző ideológiák és elképzelések globális áramlatai, egyszóval a globalizáció folyamatai ideális feltételeket teremtettek a diaszporikus lét kialakításához.⁶⁰ A diaszpóráközösségek

⁵⁸ Uo. 400.

⁵⁹ A diaszpóra fogalmi meghatározásában az idő faktorának jelentőségéről lásd Chaliand, Gérard – Rageau, Jean-Pierre: *Atlas des diasporas*. Éditions Odile Jacob: Paris, 1991.; Fejős Zoltán: Diaszpóra és az „amerikai magyarok” – háttér egy fogalom alkalmazhatóságához. In: Kovács Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról*. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2005. 9–24.; Brubaker, 2005. The ‘diaspora’ diaspora, i.m.

⁶⁰ A diaszporikus kapcsolathálók kialakulásáról, valamint tágabb értelemben a multikulturalizmus jelenségéről lásd Carment, David – Sadjed, Ariane (eds.): *Diaspora as Cultures of Cooperation: Global and Local Perspectives (Migration, Diasporas and Citizenship)*. Palgrave Macmillan: New York, 2017.; Feischmidt Margit (szerk.):

országhatárokat átívelő kapcsolathálóinak jelentőségére több kutató is nagy hangsúlyt fektetett. Erre utal Khachig Tölölyan szállóigévé vált kijelentése is, mely szerint „*a diaszpórák a transznacionális pillanat példaszzerű közösségei.*”⁶¹ Az indiai származású amerikai antropológus, Arjun Appadurai is érintette ezt a témát, a globális és lokális viszonyokat átfogóan elemző, 1996-ban megjelent *Modernitás határtalanul: a globalizáció kulturális dimenziói (Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization)* című, nagyhatású művében: „*A tömeges migráció (legyen szó önkéntes vagy kényszerű elvándorlásról) nem új keletű jelenség az emberiség történelmében. Azonban ha párosul a tömegkommunikáció által gyorsan áramló képekkel, szövegekkel és érzésekkel, akkor a modern szubjektivitás teremtésében egy új instabilizáló rendszert eredményez. Amikor török vendégmunkások Németországban török filmeket néznek német lakásaikban; amikor koreaiak Philadelphiában nézik a Koreából satelitén keresztül közvetített 1988-as szöuli olimpiát; vagy amikor pakisztáni taxisofőrök hallgatják Chicagóban a pakisztáni vagy iráni mecsetekben kazettákra felvett vallási ceremóniákat, olyankor mozgásban lévő képek és deterritorializált szemlélők találkozásaival szembesülünk. Mindez egy diaszporikus közsférát hoz létre, mely jelenség kétségbe vonja azokat a teóriákat, amelyek a nemzetállamok nagyobb társadalmi változásokban betöltött kulcsfontosságú szerepének kontinuitásától függenek.*”⁶²

A kétpólusú világrendszer megszűnését követően a globalizáció folyamatai – Appadurai szöfordulatával élve: a „világméretű kulturális áramlatok” (*global cultural flows*) –, valamint az annak részeként értelmezett, országhatárokat átívelő, gyorsan bővülő és dinamikusan változó diaszporikus kapcsolatháló sokak számára a modern nemzetállamok korának végét

Multikulturalizmus. Osiris: Budapest, 1997.; Ugyanó (szerk.): *Etnicitás: Különbségteremtő társadalom.* MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat: 2010.; Feischmidt Margit: A nemzetről másképp. Gondolatok a kulturális pluralizmusról és a társadalmi integrációról. In: Tamás Pál – Eröss Gábor – Tibori Tímea (szerk.): *Nemzetfelfogások. Kisebbség-többség.* Új Mandátum Kiadó – MTA Szociológiai Kutatóintézet. 2005. 38–45.; Majtényi Balázs: *A nemzetállam új ruhája. Multikulturalizmus Magyarországon.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2007.

⁶¹ Saját fordítás, a következő angol nyelvű tanulmány szöveg alapján: „[...] diasporas are the exemplary communities of the transnational moment [...]” Tölölyan, Khachig: *The Nation-State and Its Others: In Lieu of a Preface.* *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1991. 1. 3–7, itt: 5.; A diaszpóra és a transznacionalizmus kapcsolatáról lásd még Bauböck, Rainer – Faist, Thomas (eds.): *Diaspora and Transnationalism. Concepts, Theories and Methods.* Amsterdam University Press: Amsterdam, 2010.

⁶² Saját fordítás, a következő angol nyelvű tanulmány szöveg alapján: „*The story of mass migrations (voluntary and forced) is hardly a new feature of human history. But when it is juxtaposed with the rapid flow of mass-mediated images, scripts, and sensations, we have a new order of instability in the production of modern subjectivities. As Turkish guest workers in Germany watch Turkish films in their German flats, as Koreans in Philadelphia watch the 1988 Olympics in Seoul through satellite feeds from Korea, and as Pakistani cabdrivers in Chicago listen to cassettes of sermons recorded in mosques in Pakistan or Iran, we see moving images meet deterritorialized viewers. These create diasporic public spheres, phenomena that confound theories that depend on the continued salience of the nation-state as the key arbiter of important social changes.*” Appadurai, Arjun: *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization.* University of Minnesota Press: Minneapolis, 1996. 4.

jelentették.⁶³ Vitatható azonban, hogy e folyamatok összessége egy homogén, transznacionális világot hoz-e majd létre, amelyben az államhatalom és a kormányok nemzeti törekvései jelentéktelenné válnak. A tapasztalat inkább azt mutatja, hogy a nemzeti identitás mind a mai napig az önmeghatározás és a világrend konstrukciójának alapját képezi. A XXI. század első évtizedeinek eseményei inkább megerősítik, mintsem megdöntik Benedict Anderson több mint 30 évvel ezelőtt tett kijelentését: „*A valóság elég egyszerű: a régi jóslat, mely szerint »a nacionalizmus korának vége« lenne, korántsem tűnik közelinek. Sőt, a nemzeti mivolt (nationness) korunk politikai életének legegységesebb legitim értéke.*”⁶⁴ Ez persze nem azt jelenti, hogy a nemzeti törekvések ugyanolyan formában vannak jelen most, mint a modern nemzetállamok kialakulásának kezdeti időszakában. A nacionalizmusok – csakúgy, mint más ideológiák, populáris kultúrák és politikai hitvallások – változás alatt állnak: folyamatosan igazodnak az új társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális feltételekhez. A kérdés tehát nem az, hogy a nemzetállamok korának végét éljük-e vagy sem, hanem az, hogy a globalizáció folyamatai hogyan alakítják a nacionalizmus alapideáit – a nemzeti identitás, a nemzeti önrendelkezés és a nemzeti egység eszméit –, és hogy azoknak milyen hatásai vannak lokális szinten, az etnikai és nemzeti hovatartozás hétköznapi megnyilvánulásaiban, az interetnikus kapcsolatokban. E kérdés fontosságára a fentebb idézett Appadurai is felhívta a figyelmet: „*Bár csak az idő dönti el, hogy a nemzetállammal kapcsolatos jelenlegi elfoglaltságaink jogosak-e, a téma iránti antropológiai elkötelezettség jelei abból is egyre nyilvánvalóbbak, hogy mind több antropológiai tanulmány foglalkozik a nemzetállam problémájával. [...] Akadnak olyan munkák, amelyek kimondottan a nemzeti kulturális formációk globális összefüggéseivel foglalkoznak [...]. Ugyanakkor a globális, a nemzeti és a lokális formációk kapcsolatainak értelmezési kerete még várat magára.*”⁶⁵ Ennek az értelmezési keretnek a kidolgozásában nagy

⁶³ A globalizációról, valamint a történelem végét, illetve egy új korszak kezdetét hirdető, XX. század utolsó évtizedében megjelent elméletekről – a teljesség igénye nélkül – lásd Fukuyama, Francis: *The End of History and the Last Man*. Free Press: New York, 1992.; Castells, Manuel: *The Information Age: Economy, Society and Culture* [Vol. I–III]. Blackwell: Oxford, 1996., 1997., 1998.; Back, Ulrich: *What Is Globalization?* Polity Press: Cambridge, 1999.

⁶⁴ Anderson, 2006. Elképzelt közösségek, i.m. 18.

⁶⁵ Saját fordítás, a következő angol nyelvű tanulmány szöveg alapján: “*While only time will tell whether our current preoccupations with the nation-state are justified, the beginnings of an anthropological engagement with this issue are evident in the increasing contribution of anthropologists to the problematics of the nation-state [...]. Some of this work explicitly considers the global context of national cultural formations [...]. Yet a framework for relating the global, the national, and the local has yet to emerge.*” Appadurai, 1996. *Modernity at Large*, i.m. 188.; A globális–lokális viszony elméleti háttéréről lásd még Eriksen, Thomas Hylland (ed.): *Globalisation: Studies in Anthropology*. Pluto Press: London, 2003.; A nemzetépítés és a hétköznapi etnicitás kapcsolatának kelet-közép-európai vetületeiről, valamint azok antropológiai megközelítéséről számos magyar nyelvű tanulmány jelent meg az ezredforduló idején a Magyar Tudományos Akadémia Politikai Tudományok Intézetének (MTA PTI) A. Gergely András által szerkesztett *Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek* című sorozatában, különösen ezekben a lapszámokban: A. Gergely András: *Politikai antropológia (interdiszciplináris közelítések)*. MTA PTI, Etnoregionális Kutatóközpont: Budapest, 1996.; Ugyanő: *Tér, idő, határ és átmenet: Politikai antropológiai*

szerepe lehet a diaszpórakutatásnak. A diaszpóra kategória konkrét eseteinek tanulmányozása *alulról* (a diaszpóralét hétköznapi megnyilvánulásainak szintjén) és *felülről* (a diaszpórapolitikák szintjén) kiváló lehetőséget nyújthat a nacionalizmusok újszerű megjelenési formáinak vizsgálatára: a globális, a nemzeti és a lokális formációk jelenkori kapcsolatainak értelmezésére.

Anyország-orientáció, diaszpórapolitikák

Az eddigiekből is kiderült már, hogy a diaszpóráközösségek belső önmeghatározásában és külső megítélésében milyen nagy szerepet játszik a származási helyhez való kötődés. William Safran sokat idézett hatpontos diaszpóradefiníciójában is erre helyezte a hangsúlyt: *„Annak érdekében, hogy e fogalom nehogyan elveszítse jelentését, azt javaslom, hogy Connor definícióját kiegészítve, a diaszpóra fogalmát olyan hazájukon kívül élő kisebbségi közösségekre alkalmazzuk, amelyek tagjai osztoznak a következő karakterekben: 1) ők maguk vagy ősük szétszóródtak egy specifikus eredeti »centrumból« legalább két »periférikus« vagy külföldi régióba; 2) kollektív emlékezetükben megőrizték óhazájuk földrajzi elhelyezkedésének, történelmének és elért eredményeinek vízióját vagy mítoszáját; 3) úgy hiszik, hogy az őket befogadó társadalomban nem találhatnak – és talán nem is találhatnak – teljes elfogadásra, melynek következtében idegennek és elszigeteltnek érzik magukat; 4) óhazájukra úgy tekintenek, mint igaz és ideális hazájukra, ahová nekik vagy leszármazottaiknak esetlegesen vissza lehet (vagy kell) térniük, ha azt a körülmények engedik; 5) kollektív elkötelezettséget éreznek óhazájuk fennmaradásáért vagy helyreállításáért, biztonságáért és jólétéért; és 6) valamilyen formában, közvetlenül vagy közvetve folyamatosan kapcsolatban állnak ezzel az óhazával, mely kapcsolat jelentősen meghatározza etniközösségi tudatukat és szolidaritásukat.”*⁶⁶

esettanulmányok. MTA PTI, Etnoregionális Kutatóközpont: Budapest, 2001.; Lásd még A. Gergely András (szerk.): *A nemzet antropológiája (Hofer Tamás köszöntése)*. Új Mandátum Könyvkiadó: Budapest, 2002.

⁶⁶ Saját fordítás, a következő angol nyelvű tanulmányszöveg alapján: *“Lest the term lose all meaning, I suggest that Connor’s definition be extended and that the concept of diaspora be applied to expatriate minority communities whose members share several of the following characteristics: 1) they or their ancestors, have been dispersed from a specific original »center« to two or more »peripheral,« or foreign, regions; 2) they retain a collective memory, vision, or myth about their original homeland—its physical location, history, and achievements; 3) they believe that they are not—and perhaps cannot be—fully accepted by their host society and therefore feel partly alienated and insulated from it; 4) they regard their ancestral homeland as their true, ideal home and as the place to which they or their descendants would (or should) eventually return—when conditions are appropriate; 5) they believe that they should, collectively, be committed to the maintenance or restoration of their original homeland and to its safety and prosperity; and 6) they continue to relate, personally or vicariously to that homeland in one way or another, and their ethnocommunal consciousness and solidarity are importantly defined by the existence of such a relationship.”* Safran, William: *Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1991. 1. 83–99, itt: 83–84.

Safran ma már klasszikusnak nevezhető meghatározása több szempontból is vitatható. Egyrészt a diaszpóralét nem feltétlenül párosul a kitaszítotttság, elszigeteltség, elidegenedés érzésével. Épp ellenkezőleg! A migrációs eredetű közösségekre sokkal inkább jellemző a befogadó ország társadalmába való beilleszkedés, mint az elidegenedés. Safran definíciójának másik sarkalatos pontja az úgynevezett hazatérés mítosza. A származási helyhez való kollektív kötődés ugyan előidézhet újabb migrációs hullámokat, ám az esetek többségében a diaszpóráközösségekre inkább a befogadó országba való letelepedés a jellemző. Safrant valószínűleg a zsidó diaszpóra paradigmikus esete készítette arra, hogy az elszigeteltség érzését és a hazatérés mítoszákat ilyen pregnánsan illessze be a definíciójába. Mindezzel együtt rávilágított arra, hogy e közösségtípus egyik legjelentősebb ismérve az óhazával fenntartott szubjektív, érzelmi vagy akár objektív, gyakorlati kapcsolat.

Az anyaország-orientáció elsősorban nem honvágyat vagy hazavágyódást jelent, hanem egy, a diaszpórában élőkre jellemző speciális kötődést egy valós vagy elképzelt származási helyhez, mely a kollektív tudatban úgy jelenik meg, mint az adott közösség kulturális, etnikai, nemzeti, vallási értékeinek hiteles forrása. Különösképpen alakul ez a kapcsolat abban az esetben, ha a szóban forgó származási hely nem csupán a kollektív emlékezetben jelenik meg, hanem egy konkrét állam formájában. Ez az állam ráadásul rendelkezhet olyan gazdasági és jogi támogatáspolitikával, amely a diaszpóráközösségeket közvetlenül érinti. Ebben az esetben már nem csupán egy elképzelt óhazáról van szó, hanem egy konkrét anyaországról (*kin-state*), mellyel a diaszpóráközösségek nemcsak szimbolikus, hanem pragmatikus kapcsolatban állnak. A diaszpóra és az anyaország oda-vissza ható kapcsolata az egyik legszembetűnőbb bizonyítéka annak, hogy a diaszpórikus kapcsolathálók nem vetettek véget a kormányok nemzeti törekvéseinek. A globalizáció folyamatai új lehetőséget adtak az anyaországi nemzetpolitikák világméretű kiterjesztésére is.

A diaszpórapolitika (*diaspora policy*) a diaszpóra felé irányuló anyaországi támogatások átfogó elnevezése, mely legtöbbször – kiváltképp a kelet-közép-európai anyaországok esetében – a tágabb értelemben vett nemzetpolitikából (*kin-state policy*) nőtte ki magát. Ez utóbbi általános meghatározásban az állam területi és a nemzet elképzelt határainak egybe nem eséséből fakadó problémákra keresi a választ.⁶⁷ Mindkét egymással szorosan összefüggő politikai ágazat alapját az a kultúrnemzet eszméjére alapozott feltételezés adja, amely szerint az állam és az

⁶⁷ Lásd erről nemzetközi viszonylatban Brubaker, 2006. Nacionalizmus új keretek között, i.m.; magyar viszonylatban Lőrincz Csaba: *A mérték. Egybegyűjtött írások tőle és róla* (Szerk.: Borsi-Kálmán Béla – Filep Tamás Gusztáv – Zelei Miklós). Kisebbségekért Pro Minoritate Alapítvány – Méry Ratio Kiadó: Budapest, 2010.

állampolgárság határain túlnyúlóan létezik egy közös nemzeti mivolt, mely az állam vezetőit felelőssé teszi nemcsak az ország határain belül élő állampolgárok jólétéért, hanem a külföldön élő, más állampolgársággal rendelkező, de azonos nemzetiségűnek vélt közösségek, illetve személyek jólétéért.⁶⁸ Röviden, a diaszpórapolitika alapja az anyaországi felelősségvállalásba vetett hit. Azonban, hogy ez pontosan mit jelent, milyen konkrét politikai stratégiával kell, illetve lehet annak eleget tenni, az sokféleképpen értelmezhető. Az anyaország erkölcsi, anyagi vagy jogi támogatást kell, hogy nyújtson a más országokban élő etnonacionális rokonközösségek részére? Azok helyben maradását, lakóhelyükön való boldogulását vagy anyaországba való költözését kell-e elősegítenie? Milyen jogi (bevándorlási, letelepedési, munkavállalási vagy akár állampolgársági) privilégiumokat kell – ha egyáltalán kell – nekik felkínálnia? Megkülönböztetetten kell-e kezelnie a határváltoztatás következtében elcsatolt területeken élő nemzeti kisebbségeket, az elvándorlás következtében kialakult diaszpóráközösségektől? E kérdések sokrétűsége és összetettsége miatt a diaszpórapolitikák igen szerteágazóak és eltérőek. Rendszerezésükre szintén számos tipológia született, melyek – a diaszpóra társadalmi integrációjának értelmező magyarázatánál ismertetett tipológiákhoz hasonlóan – több ponton is megegyeznek egymással. A következőkben három ilyen, a témában meghatározó tipológiát fogok ismertetni, melyek átfogó képet adnak az anyaországi aktivitás és a diaszpórapolitikai gyakorlatok lényegi jellemzőiről.

Peggy Levitt és Rafael de la Dehesa szerzőpáros a különböző latin-amerikai államok – főképp Brazília, Mexikó, Haiti és a Dominikai Köztársaság – diaszpóra felé irányuló támogatáspolitikájának összehasonlítása révén dolgozták ki tipológiájukat.⁶⁹ Kutatásuk eredményeként a diaszpórapolitikai gyakorlatok öt ideáltípusát állapították meg.

- Adminisztratív reformok (*bureaucratic reforms*), melyek a diaszpórával foglalkozó állami intézményrendszer kiépítését célozzák.
- Befektetésösztönző politikák (*investment policies*), melyek elsősorban a hazautalásokat (*remittances*) teszik könnyebbé.
- Politikai jogok kiterjesztése (*extension of political rights*), melynek legelterjedtebb formái az egyszerűsített honosítás bevezetése, valamint a szavazati jog kiterjesztése.

⁶⁸ Az anyaországi felelősségvállalás elméleti háttéréről lásd Brubaker, 2006. Nacionalizmus új keretek között, i.m.; Gal, Allon – Leoussi, Athena S. – Smith, Anthony D. (Eds.): *The Call of the Homeland. Diaspora Nationalisms, Past and Present*. Brill: Leiden – Boston, 2010.; Magyar viszonylatban lásd Waterbury, Myra A.: *Between State and Nation: Diaspora Politics and Kin-State Nationalism in Hungary*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.

⁶⁹ Levitt, Peggy – de la Dehesa, Rafael: Transnational Migration and The Redefinition of the State. Variations and Explanations. *Ethnic and Racial Studies*, 2003. 26 (4). 587–611.

- Állami szolgáltatások, illetve védelem (*state services or protections*), melyek lényegében a diaszpóra fennmaradását segítő oktatásfejlesztési programokban, hétvégi iskolák támogatásában, illetve a kisebbségi jogvédelem területén valósulnak meg.
- Szimbolikus politikák (*symbolic politics*), melyek a diaszpórában élők nemzeti identitását, valamint anyaország-orientációját hivatottak erősíteni.

Hasonló indíttatásból végzett kutatásokat Alan Gamlen, aki majd 70 ország diaszpórapolitikai gyakorlatainak összehasonlításával egy háromelemes tipológiát dolgozott ki, melynek minden elemét további két altípusra bontva magyarázta.⁷⁰

- Kapacitásépítő (*capacity building*) politikák, melyek kétféleképpen valósulnak meg. Egyrészt a szimbolikus nemzetépítés (*symbolic nation-building*) formájában, azaz a nemzeti identitás felülről történő konstrukciója révén, a diaszpórára kiterjesztett oktatási és kulturális programok által. Másrészt az intézményesítés (*institution-building*) következtében, tehát a diaszpóraszervezetek létrehozásával és koordinálásával, melynek során maga a diaszpóra sokkal kormányozhatóbbá válik az anyaország számára.
- Jogkiterjesztő (*extending rights*) politikák, melyek a következő két pilléren alapszanak. Egyrészt a politikai nemzetegyesítésen (*political incorporation*), mely lényegében az állampolgárság diaszpórára történő kiterjesztését jelenti. Másrészt a polgári és szociális szolgáltatásokon (*civil and social services*), melyek gyakori formája a külföldre vándoroltak munkavállalásának, egészségügyi ellátásának, valamint esetleges hazaköltözésének támogatása.
- Kötelezettségbehajtó politikák (*extracting obligations*), melyek a diaszpórában rejlő erőforrások kiaknázására irányulnak. Egyrészt a gazdasági erőforrások mozgósítására befektetési politikák (*investment policies*) révén, melyek a hazautalásra és hazai befektetésekre ösztönöznek, valamint különféle tudás transzfer programok formájában valósulnak meg. Másrészt a politikai erőforrások kiaknázására a diaszpóra lobbitevékenységének előmozdításával (*lobby promotion*).

Végül, a harmadik és egyben az utolsó itt ismertetett tipológia Francesco Ragazzi nevéhez fűződik, aki a szakirodalom alapján kiválasztott 35 releváns ország diaszpórapolitikáját hasonlította össze.⁷¹ A vizsgálat során a gazdasági, szimbolikus, állampolgársági, egyházi szabályozásokat, valamint a diaszpórához kötődő bürokratikus és kormányzati lépéseket 19

⁷⁰ Gamlen, Alan: *Diaspora Engagement Policies: What Are They, and What Kinds of States Use Them?* *Working Paper* 32. University of Oxford, 2006.

⁷¹ Ragazzi, Francesco: *A Comparative Analysis of Diaspora Policies*. *Political Geography*, 2014. 41. 74–89.

változó szerint osztályozta, majd többszörös korrespondencia-elemzés (Multiple Correspondence Analysis – MCA) alá vetve meghatározta a változók és a politikai gyakorlatok közötti kapcsolatot. Ennek eredményképp az anyaország öt ideáltípusát különböztette meg egymástól.

- Külhoniak felé nyitott állam (*expatriate state*), amely diaszpórapolitikájában előtérbe helyezi a kulturális és oktatási támogatásokat. Ragazzi példáival élve, ide sorolható az Egyesült Királyság, Franciaország, Németország, Spanyolország és Olaszország.
- Zárt állam (*closed state*), amely erősen korlátozza lakossága mobilitását, valamint megvonja a külföldről történő szavazás lehetőségét. Például Kuba, Észak-Korea, Irán, a Dominikai Köztársaság és Kongó.
- Globális nemzetállam (*global-nation state*), amely a legváltozatosabb diaszpórapolitikával bír. Ide sorolhatók a megadiaszporával rendelkező államok, mint Mexikó, Írország, India és Oroszország.
- Irányított munkásállam (*managed labor state*), amely azoknak a szintén nagy létszámú, főképp munkásosztályba integrálódott diaszpórával rendelkező országoknak a kategóriája, melyek diaszpórapolitikája még kezdetleges (lásd Kolumbia, Jordánia és Banglades esetét), vagy elsősorban az ingázásra, hazai befektetésekre ösztönöz (lásd Brazília és a Fülöp-szigetek).
- Közömbös állam (*indifferent state*), amely nem foglalkozik a diaszpórával, tehát nem nyújt számára se szimbolikus, se pragmatikus támogatást. Például Belgium, Amerikai Egyesült Államok, Nigéria.

Az anyaországok és a diaszpórapolitikák tipologizálásáról is fontos megjegyezni, hogy az egyes típusok nem egymást kizáró kategóriákat jelölnek, hanem egyes magyarázó elméletek részét képezik, még akkor is, ha a fentebb idézett szerzők konkrét példákat adnak azok illusztrálására. Nem hagyható figyelmen kívül továbbá a kutatói szubjektivitás sem. Még azok a tipológiák is, melyek 70 országra kiterjedő összehasonlító elemzés révén születnek, függenek alkotóik prioritásától: attól, hogy mit tartottak fontosnak és mit nem az adatgyűjtés és elemzés során (lásd 1. táblázat).

A TIPOLOGIA TÁRGYA	KRITÉRIUMOK	TÍPUSOK	SZERZŐK
Külhoni közösségek	eredet	őshonos nemzeti kisebbség migrációs eredetű diaszpóra	Will Kymlicka (1995)
Diaszpóráközösségek	emigrációt kiváltó tényező	proletár mobilizációs	John A. Armstrong (1979)
		áldozati munkás birodalmi kereskedői deterritorializált	Robin Cohen (1997)
	társadalmi integráció	gyarmatosító munkás vállalkozói	Milton J. Esman (2009)
		vállalkozói vallási politikai faji és kulturális	Michael Bruneau (2010)
Diaszpóraszervezetek	nyitott vs. zárt helyi vs. országos	érdekérvényesítő nemzetörző közösségmegmutató közösségmegtartó	Papp Z. Attila (2008)
Diaszpórapolitikák	támogatás jellege	adminisztratív befektetésösztönző jogkiterjesztő állami szolgáltatásokat nyújtó szimbolikus	Peggy Levitt – Rafael de la Dehesa (2003)
		kapacitásépítő jogkiterjesztő kötelezettségbehajtó	Alan Gamel (2006)
Anyországok	külhoniakkal való kapcsolat jellege	nyitott zárt globális befektetésösztönző közömbös	Francesco Ragazzi (2014)

1. táblázat: Tipológiák a diaszpórákutásban⁷²

⁷² Forrás: saját készítés a táblázatban megjelenített szerzők művei alapján. Vö: Gázsó Dániel: Diaspora Policies in Theory and Practice. *Hungarian Journal of Minority Studies*, 2017. 1 (1). 65–87, itt: 72.; Jarjabka – Gázsó, 2019. A diaszpóra csoportkohéziós összetevői, i.m. 144.

A politikai rendszerek és az emberi közösségek jóval sokrétűbbek annál, semhogy néhány ismérv alapján tipologizálni lehetne azokat. Következésképpen, az ebben a fejezetben ismertetett, diaszpórakutatásra jellemző tipológiák egyes elemei absztrakciók csupán. Ideáltípusok, melyek rámutatnak ugyan a diaszpórakutatás tárgyát képező jelenségek lényegi jellemzőire, teljes tisztaságukban nem fordulnak elő, a valóságban egymás elemeit vegyítve jelennek meg. Ahogyan egy diaszpóraközösség lehet egyszerre munkás és vállalkozói, vagy vallási és politikai jellegű, úgy egy anyaország diaszpórapolitikája is lehet egyszerre kapacitásépítő, jogkiterjesztő és kötelezettségbehajtó. Ráadásul ezek a jelenségek folyamatosan változnak: még ha egy konkrét eset, egy adott pillanatban látszólag illeszkedik is az egyik vagy a másik ideáltípushoz, idővel átalakulhat. A geopolitikai viszonyok átrendeződése, egy gazdasági válság vagy egy kormányváltás a diaszpóraszervezetek és a diaszpórapolitikák teljes stratégiai irányváltását eredményezhetik. Éppen ezért a különféle tipológiák alkalmazásánál számolni kell az általánosítás, illetve a valóság túlzott leegyszerűsítésének veszélyeivel. Ennek fényében, a disszertáció további részeiben a világban szétszóródott magyar diaszpóraközösségeket, valamint a feléjük irányuló diaszpórapolitikákat holisztikus és történeti perspektívából közelítem meg. A vizsgált kulturális, társadalmi, politikai és gazdasági jelenségeket nem kategorizálni szeretném, hanem megérteni: feltárni a köztük lévő összefüggéseket, mindig szem előtt tartva sokrétű és dinamikus természetüket.

MÁSODIK RÉSZ

A MAGYAR DIASZPÓRA FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

A világ különböző pontjain fellelhető, kisebb-nagyobb lélekszámú magyar közösségek kialakulásának okai Magyarország modern kori fejlődéstörténetében keresendők. A XX. század folyamán bekövetkezett határváltoztatások (elsősorban a trianoni békeszerződésben⁷³ rögzített új államhatárok), valamint a Kárpát-medence térségét sújtó háborúk, egymást követő politikai rezsinváltások és gazdasági válságok által kiváltott emigrációs hullámok következtében több millió magyar ember került Magyarország határain kívülre, kisebbségi vagy bevándorló státusba. Ők és leszármazottaik – a külhoni magyarok – az őket körülvevő társadalmi környezet hatásainak függvényében megőrizték származástudatukat, generációról generációra átadva az etnikai határok fenntartásának igényét. Ezek a közösségek mára nagy múltú és kiterjedt intézményrendszerrel rendelkeznek. Az előző részben amellet érveltem, hogy a diaszpórakutatásban a figyelem a statikus jelenségekről, a vizsgált közösségek számszerű meghatározásáról egyre inkább az őket alakító folyamatokra irányul. Ez, a társadalomtudományok más területén is tapasztalható paradigmaváltás azonban nem jellemző a hétköznapi gondolkodásra és a politikai megközelítésre sem. Amikor konkrét diaszpóraközösségekről van szó, az első felmerülő kérdés legtöbbször még mindig az: hányan vannak. Ez többféleképpen magyarázható. Egyrészt a pozitívizmus hagyatékaként ránk maradt kvantitatív megközelítés dominanciája miatt a számokban kifejezhető ismereteknek még mindig nagyobb súlya van a köztudatban, mint a kvalitatív leírásoknak. Másrészt a diaszpóra integrációja, érdekérvényesítése és anyaországi támogatása szempontjából az egyik legmeghatározóbb adat továbbra is a szóban forgó közösségek mérete. A közösségépítés – beleértve a nemzetépítést, valamint a diaszpóralét kialakítását – egyik legfontosabb eszköze még mindig a létszám. Minél nagyobb egy közösség, illetve minél inkább annak hisszük, annál erősebbnek tűnik úgy kívülről, mint belülről nézve. A migrációs eredetű magyar diaszpóraközösségek pontos számszerű meghatározását azonban több tényező is megnehezíti:

- Népszámlálási adatok hiányossága

A befogadó országok nagy hányadában a népszámlálások alkalmával nem kérdezik meg az összeírt személyek etnikai, nemzeti hovatartozását. E tekintetben csak a születési helyet és az állampolgárságot veszik figyelembe. Ilyen feltételek mellett az emigráns magyarok

⁷³ A versailles-i Nagy-Trianon kastélyban 1920. június 4-én aláírt szerződés előzményeiről és következményeiről, valamint későbbi újra- és átértelmezéseiről lásd Zeidler (szerk.), 2008. Trianon, i.m.; Cartledge, 2011. Trianon egy angol szemével, i.m.; Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák*. Jaffa Kiadó: Budapest, 2015.; Gázsó, 2015. Volt egyszer egy Trianon, i.m.

leszármazottai sehol sincsenek magyarként feltüntetve, annak ellenére, hogy sokan közülük büszkén vállalják magyar identitásukat.

- Etnikai rejtőzködés

A statisztikai adatok begyűjtésére alkalmazott kérdőív, még ha tartalmaz is etnikai, nemzeti hovatartozásra vonatkozó kérdést, nem biztos, hogy arra mindenki válaszol is. Az etnikai rejtőzködés lehetősége minden nagymintás lekérdezésnél fennáll, kiváltképp a migrációs eredetű közösségek esetében, ahol a vegyes házasság és az abból fakadó többes etnikai kötődés gyakori jelenségnek számít. Ez szintén megnehezíti a magyar diaszpóra létszámának összeírását.

- Kétes adatok a magyar emigrációs hullámok méretéről

Történeti megközelítésből vizsgálva a kérdést, nincsenek pontos adataink arról sem, hogy a különböző kivándorlási hullámokkal hány magyar ember hagyta el a Kárpát-medencét. Az első világháború előtt, a történeti Magyarország területéről kiáramló emigrációs hullámok etnikailag vegyesek voltak. A befogadó országok a magyar nemzetiségű bevándorlókat egy kategóriába sorolták az Osztrák–Magyar Monarchiából érkező más nemzetiségűekkel. A két világháború között kivándorló magyarok többsége pedig nem Magyarországról, hanem a szomszédos utódállamokból származott, így más ország állampolgáraként lett regisztrálva.

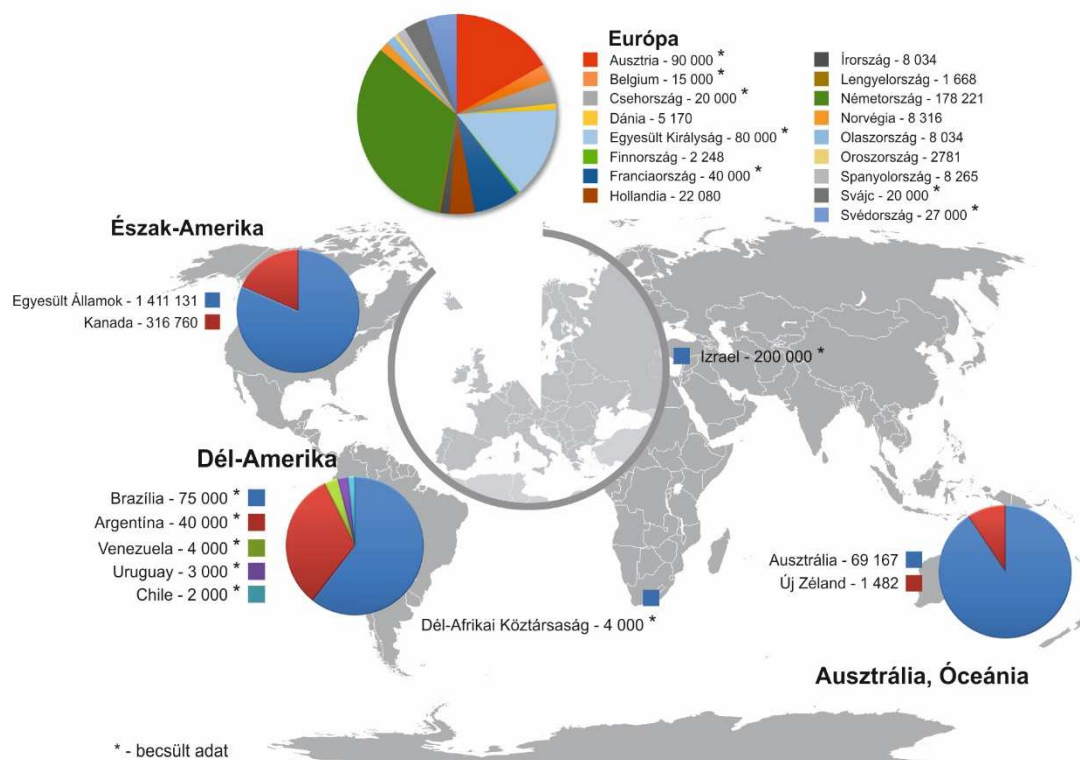
Ahogy Tóth Pál Péter is megállapította: *„Leszögezhetjük – bármelyik úton is próbálunk kísérletet tenni a világban élő magyarok számának megállapítására, tudományosan elfogadható és igazolható eredményt nem kapunk.”*⁷⁴ E tekintetben csak szakmai becslésekre hagyatkozhatunk, melyek a módszertan sokrétűségéből adódóan igen eltérőek lehetnek.⁷⁵ A különböző forrásokat összevetve, nagy általánosságban elmondható, hogy a külföldi magyarok közül megközelítőleg annyian élnek diaszpórában, mint ahányan a határváltoztatások következtében kialakult kisebbségi közösségekben, tehát 2–2,5 millió fő.⁷⁶ A magyar diaszpóra

⁷⁴ Tóth Pál Péter: Magyarok a nagyvilágban. *Kisebbségkutatás*, 2001. 10 (4). 40–46.

⁷⁵ A diaszpórában élő magyarok becsült számadatairól és a különböző források közötti eltérésekről lásd Papp Z. Attila: A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete néhány demográfiai, társadalmi jellemzője. *Kisebbségkutatás*, 2010. 19 (4). 621–638.

⁷⁶ A határváltoztatások következtében kialakult, szomszédos országokban élő ún. őshonos magyar kisebbségi közösségek létszáma a népszámlálások nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó korrigált adatai, illetve – ezek hiányában – a demográfiai becslések szerint (ezer főre kerekítve): Erdélyben 1291 ezer fő; Felvidéken 493 ezer fő; Vajdaságban 264 ezer fő; Kárpátalján 141 ezer fő; Burgenlandban 10 ezer fő; Horvátország Észak-Baranya megyéjében 9 ezer fő; Muravidéken 4 ezer fő. Lásd Kapitány Balázs: Külföldi magyar közösségek. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2015. 227–240. Letöltés helye: www.demografia.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.; Az őshonos magyar kisebbségi közösségekről és interetnikus viszonyairól lásd bővebben Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet: Budapest: 2008.; Bakó Boglárka – Szoták Szilvia (szerk.): *Magyarlakta*

létszámának hivatalos – nemzetpolitikában is használt – adatforrását az a világtérkép adja, melyet eredetileg a Nemzeti Önismeret – MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság állított elő 2011-ben, majd a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága frissített 2016-ban (lásd 3. ábra).

3. ábra: Diaszpórában élő magyarok becsült létszáma országok szerint⁷⁷

A diaszpórában élők pontos létszámát ugyan nem tudjuk, azt azonban igen, hogy mely országokba tömörülnek, hol találhatóak a kulturális központjaik, mely településeken összpontosulnak intézményeik. Kétségtelen, hogy a legnagyobb számú magyar diaszpóra az Egyesült Államokban (megközelítőleg 1,4 millió fő) található. Az ország délnyugati részén Kalifornia, északkeleti részén New York és Ohio tagállamokban élnek a legtöbben magyarok. Legfőbb kulturális központjaik: Los Angeles, New York és Cleveland városai. Kanadában ennél jóval kisebb, de más országokkal összevetve még mindig nagyszámúnak mondható a magyar kolónia (több mint 315 ezer fő), melynek majd fele az Egyesült Államok fentebb említett északkeleti tagállamaival szomszédos Ontario tartományban él, elsősorban Torontóban

kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2006.; Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária: *Nemzetek egymás tükrében. Interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében.* Balassi Kiadó: Budapest, 2002.

⁷⁷ Az itt megjelenített diaszpóratérkép a Magyar Diaszpóra Tanács VI. ülésén, 2016. november 30-án bemutatott *Magyar diaszpórapolitika. Stratégiai irányok* című keretdokumentum 31. oldalán található. Letöltés helye: www.npki.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 20.

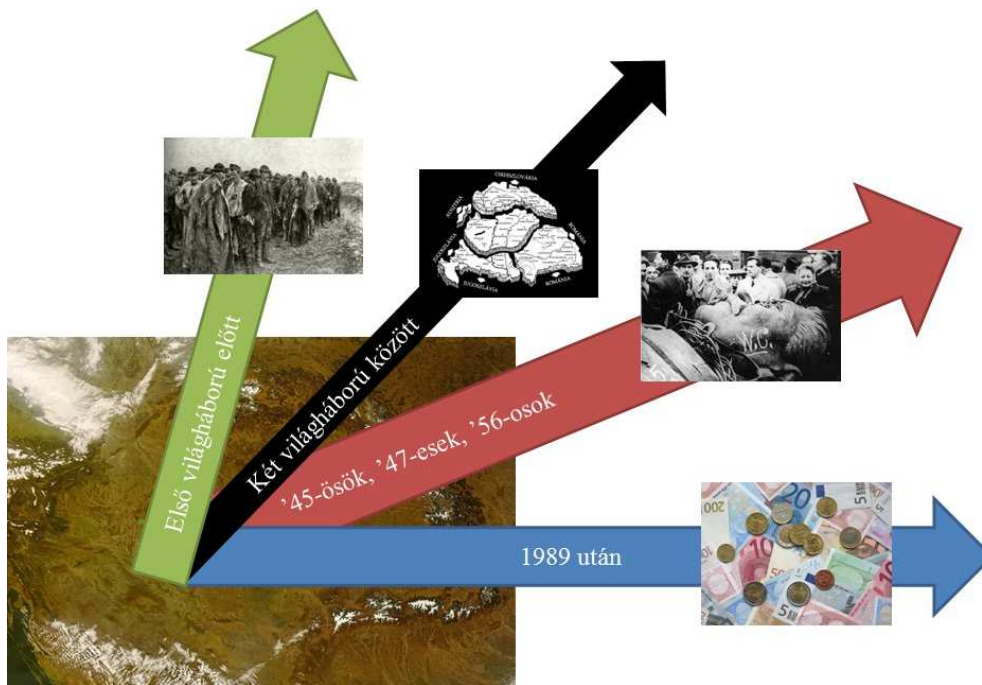
és környékén. Latin-Amerikában magyarok (mintegy 125 ezer fő) elsősorban Brazíliában (75 ezer fő) és Argentínában (40 ezer fő) élnek, de kisebb számban fellelhetők még Venezuelában, Uruguayban, Chilében, Costa Ricában, Paraguayban, Peruban, Kolumbiában és Mexikóban is. A magyar kulturális élet ebben a térségben főképp São Paulo és Buenos Aires városaiban koncentrálódik. A karibi régióból említést érdemel még Caracas, mely kisebb mértékben ugyan, de évtizedeken keresztül szintén meghatározó helyszíne volt a magyar szervezeti életnek Latin-Amerikában. A venezuelai fővárosban összpontosuló magyar közösségi életet a Hugo Chávez féle bolivarianizmus hanyatlása lehetetlenítette el. A hatalmat központosító, botrányos kinyilatkoztatásairól híressé vált latin államfő halálát követően utódja, Nicolás Maduro elnöksége alatt az ország lakosságát sújtó politikai és gazdasági válság a 2010-es évek közepére elhatalmasodott. Ennek következtében tömegesen vándoroltak el Venezuelából, többnyire a környező országokba, főképp Kolumbiába. A helyi magyar közösség tagjai közül is sokan az emigráció mellett döntöttek. A magyar kormány megnyitotta előttük az országhatárt: segítette Magyarországra történő bevándorlásukat és későbbi letelepedésüket is.⁷⁸ Latin-Amerikán kívül, a déli féltekén jelentős számban élnek még magyarok Ausztráliában (67 ezer fő), elsősorban Sydney, Melbourne és Adelaide városaiban, Új-Zélandon (7 ezer fő), valamint a Dél-Afrikai Köztársaságban (4 ezer fő). Európában összesen nagyjából félmillió magyar él diaszpórában, többségük Németországban (180 ezer fő), Ausztriában (90 ezer fő), az Egyesült Királyságban (80 ezer fő) és Franciaországban (40 ezer fő). Ezen kívül meghatározó még az izraeli magyar diaszpóra (megközelítőleg 200 ezer fő). Ezek a becsült értékek természetesen nem azonosak a közösségi életben aktívan résztvevők számával. Az ezzel kapcsolatos kutatások kimutatták, hogy a magyar származásúak csupán 5–15%-a vesz részt a diaszpóra szervezeti aktivitásában.⁷⁹

A következőkben azt vizsgálom meg, hogyan alakultak ki ezek a migrációs eredetű magyar közösségek. Meddig vezethető vissza a magyarok jelenléte a tengerentúlon? Mikortól beszélhetünk diaszpóra jellegű magyar közösségekről? Milyen migrációs folyamatok járultak hozzá kialakulásukhoz és későbbi gyarapodásukhoz? Kik, hányan, honnan és hova vándoroltak a különféle magyar emigrációs hullámokkal? Milyen fogadtatásban volt részük az őket befogadó országokban? Milyen változást hoztak a már korábban ott élő magyar diaszpórák közösségi szervezeti életébe? Hogyan alakult kapcsolatuk Magyarországgal?

⁷⁸ A Venezuelából menekülő magyar származású személyek befogadása elhangzott már a 2017. évi Magyar Diaszpóra Tanács ülésén. Nagyobb figyelmet csak 2019. év elején kapott, miután az *Index* „Több száz venezuelait fogadott be titokban a kormány, de nem fizet bevándorlási különadót” címen megjelentetett cikke heves reakciót váltott ki a közösségi oldalakon. Letöltés helye: www.index.hu; letöltés ideje: 2019. 03. 20.

⁷⁹ Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m.

Elemzésem során ezekre a kérdésekre keresem a választ. A magyar diaszpóra fejlődéstörténetét négy szakaszra bontva mutatom be, a különböző korszakok emigrációs folyamatainak jellege, valamint a már meglévő diaszpórák közösségekre gyakorolt hatása szerint. Az első szakasz az első világháborút megelőző korszakot, a második a két világháború közötti húsz esztendőt, a harmadik a második világháborút követő éveket, valamint a magyarországi államszocializmus idejét, végül a negyedik a jelenkort, azaz a kétpólusú világrendszer megszűnésétől napjainkig tartó időszakot jelöli (lásd 4. ábra). Ez utóbbit külön kitérek majd a Magyarországot érintő migrációs folyamatokra, röviden ismertetve a magyar társadalom körében tapasztalható be- és kivándorlás legfőbb ismérveit, tehát hogy kik, mikor, hányan, honnan, hova és miért vándorolnak napjainkban.

4. ábra: A magyar diaszpóra fejlődéstörténeti szakaszai⁸⁰

Még itt, az elején – mint arra már a bevezetőben is utaltam – fontos hangsúlyozni, hogy a magyar diaszpórának nincsen egyetlen, általánosítható, egyetemes története. A világban szétszóródott magyar közösségek mindegyike más körülmények között fejlődött, intézményes kereteit a helyi igényeknek megfelelően alakította. A magyar diaszpóra fejlődéstörténetét éppen ezért nem lehet tényszerűen leírni. Romsics Ignác szavaival élve: „abszolút objektív történetírás

⁸⁰ Forrás: saját készítés. Vö: Gászó Dániel: A magyar diaszpóra fejlődéstörténete. In: *Kisebbségi Szemle*, 2016. 1 (1). 9–35.; Ugyanő: A magyar diaszpóra intézményesülésének és anyaországi viszonyainak története. In: Ambrus László – Rakita Eszter (szerk.): *Amerikai magyarok – magyar amerikaiak. Új irányok a közös történelem kutatásában* (lektorált konferenciakötet). Líceum Kiadó: Eger, 2019. 15–33.

elképzелhetetlen. Ilyen nem volt, nincs és soha nem is lesz”.⁸¹ A történeti kutatás tárgyát valójában nem is tények alkotják, hanem viszonyrendszerek.⁸² A szétszórtan élő diaszpórák közösségeik kialakulásának általános bemutatását tovább nehezítik a regionális identitásokból fakadó lényegi különbségek.⁸³ Mindezen dilemmák tudatában mégis úgy éreztem, valamilyen formában ismertetnem kell a magyar diaszpóra történetét, hiszen anélkül a diaszpóraszervezetek és diaszpórapolitikák megértésére irányuló kutatások eredményei sem értelmezhetők. Így a meglévő adatok, kordokumentumok és tudományos értekezések birtokában – a teljesség igénye nélkül – igyekeztem felvázolni azokat az eseményeket és társadalmi folyamatokat, melyek jelentősen hozzájárulhattak a földrajzilag széttagolt közösségek és intézményrendszereik mai formáinak kialakulásához.⁸⁴

Első szakasz: paraszti exodus

*„Sok urunk nem volt rest, se kába,
birtokát óvni ellenünk
s kitántorgott Amerikába
másfél millió emberünk.” – József Attila⁸⁵*

Tengerentúli magyar diaszpórák közösségeik, szervezett magyar kolóniák csak a modern kori vándormozgalmak következtében alakultak ki. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a XIX. század előtt ne lettek volna magyarok az Újvilágban. A nagy felfedezők, utazók és tudósok, a keresztény hitet hirdető jezsuita misszionáriusok, és a függetlenné vált gyarmatok társadalmait gazdagító művészek és kereskedők közül többeknek cseng számunkra ismerősen a neve. Íme néhány közülük! Varga János, a Földet először körülhajózó, 1519-ben induló Magellán-expedíció tagja volt. Rátkay János, miután kijárta a sevillai misszionáriusképzőt és eljutott az áhított Amerikába, elsőként honosított búzát, zabot, európai gyümölcsfákat és kerti

⁸¹ Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemben*. Osiris Kiadó: Budapest, 2005. 24.

⁸² Borsi-Kálmán Béla: *Kérdések és álkérdések. Gondolatok a csoportérdek-érvényesítés, a nemzeti önkép és a globális stratégiák összefüggéseiről*. Akadémiai Kiadó: Budapest, 2004.

⁸³ Joó Rudolf: *Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában*. Gondolat Kiadó: Budapest, 1988.

⁸⁴ A magyar diaszpóra fejlődéstörténetét különböző kritériumok szerinti szakaszokra bontva többen is feldolgozták már. Ennek a kísérletnek az általánosítás a legfőbb veszélye: a történeti partikularizmus és a nemzeti identitás összetettségének és folyamatosan változó természetének figyelmen kívül hagyása. Lásd Bába Szilvia: *Óperenciás tengeren túl. Magyar identitás a diaszpórában*. Nemzetstratégiai Kutatóintézet: Budapest, 2015.; Vö: A. Gergely András: *Óperenciás nemzet, nyelvi identitás, diaszpóra. Reflexió Bába Szilvia Magyar identitás a tengerentúli diaszpórában* című írására. *Közös dolgaink – független értelmiségi platform* (2018. december 23.). Letöltés helye: www.kozos-dolgaink.hu; letöltés ideje: 2020. 02. 01.

⁸⁵ József Attila: *Hazám*. In: *József Attila összes versei*. Osiris Kiadó: Budapest, 2005. 493–497, itt: 459.

veteményeket Colorado völgyében. Koncság Nándor, pontos hegy- és vízrajzi térképével bizonyosságát adta annak, hogy a szigetnek feltételezett Alsó-Kalifornia valójában egy félsziget. Szentmártonyi Ignác, végighajózva földünk leghosszabb folyóját, először vázolta föl Észak-Brazília térképét. Kovács Mihály és Pollereczky János részt vettek az amerikai függetlenségi háborúban. Benyovszky Móric, Madagaszkár szigetének gyarmatosítója volt. Haraszthy Ágoston, a kaliforniai szőlőtermesztés és borászat megalapítója. Befejezésül – bár még hosszan sorolhatnám – Debály Ferenc József, az osztrák ármádia muzsikusa, miután részt vett a napóleoni háborúban, és nem találta szerencséjét sem Bécsben, sem Olaszországban, 1838 nyarán útra kelt Brazíliába. Az ott tomboló sárgalázjárvány miatt hajója végül nem Rio de Janeiróban, hanem Uruguay fővárosában, Montevideóban kötött ki, ahol 1841-ben – Francisco Acuña de Figueroa versét megzenésítve – megalkotta Uruguay ma is hivatalos nemzeti himnuszának zenéjét. E korai magyar jelenlét az Újvilágban sok kutató érdeklődését felkeltette, így az ezzel kapcsolatos szakirodalom is bőséges.⁸⁶ Ezek a kivándorlók azonban nem emigrációs hullámok következtében kerültek külföldre, hanem személyes indíttatásból, elhivatottságtól vagy kalandvágytól vezérelve.

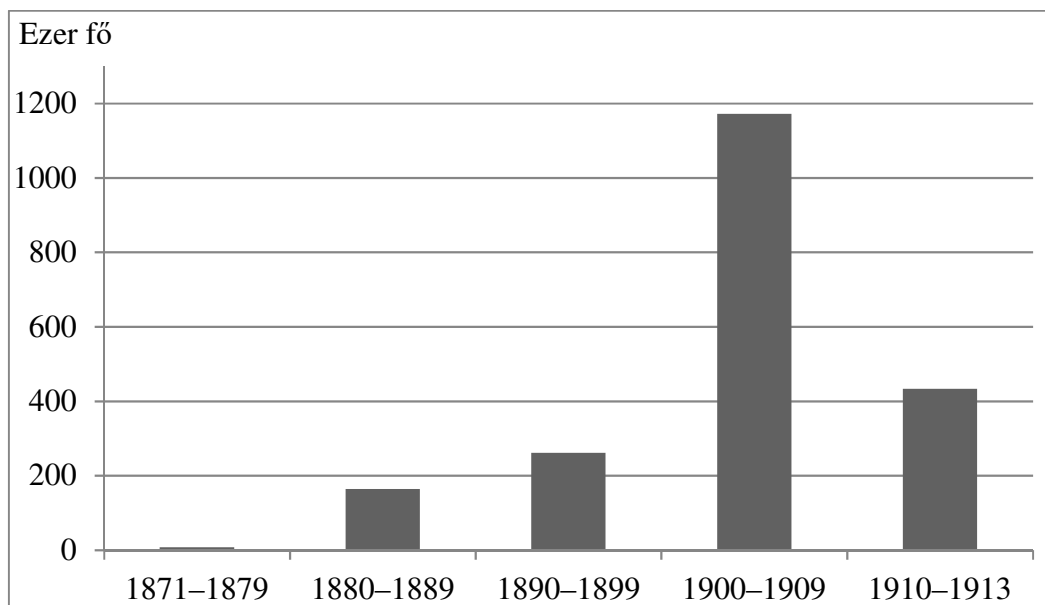
Az első klasszikusnak nevezhető magyar politikai emigrációt az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverése váltotta ki. A világosi fegyverletétel és az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés között több ezren hagyták el az országot Haynau rémuralma és a politikai megtorlás elől menekülve. Többségük a Balkánon keresztül először az Oszmán Birodalomba, majd onnan Nyugat-Európába, illetve a tengerentúlra menekült. Ezt az utat járta meg a forradalom emblematikus alakja, Kossuth Lajos is, akinek már nyolc évvel halála után szobrot emeltek Amerikában, Cleveland városában.⁸⁷ Az ebben az időben kialakult kivándorlási hullám éppen ezért Kossuth-emigráció néven maradt fenn a köztudatban, annak ellenére, hogy Kossuth és követői magukat nem emigránsnak, hanem száműzöttnek nevezték. Ez volt a magyar

⁸⁶ A témában meghatározó jelentőségű művek, a teljesség igénye nélkül: Halász Gyula: *Öt világrész magyar vándorai. Magyar fölfedezők Benyovszkytól napjainkig*. Grill Károly: Budapest, 1936.; Ugyanő: *Világjáró magyarok*. Aquincum Irodalmi és Könyvkiadó Rt.: Budapest, 1945.; Ács Tivadar: *Akik elvándoroltak*. Kapisztrán Nyomda: Budapest, 1940.; Ugyanő: *Magyarok Latin-Amerikában*. Officina: Budapest, 1944.; Ugyanő: *Magyarok az észak-amerikai polgárháborúban 1861–1865*. Pannonia: Budapest, 1964.; Miklós Elemér – Vér Andor: *Magyarok Délamerikában*. Frigerio e Hijo: Buenos Aires, 1942.; Szabó László: *Magyar múlt Dél-Amerikában (1519–1900)*. Európa Könyvkiadó: Budapest, 1982.; Puskás Julianna: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940*. Akadémiai Kiadó: Budapest, 1982.; Kunz Egon: *Magyarok Ausztráliában*. Teleki László Alapítvány: Budapest, 1997.; Anderle Ádám: *Magyarok Latin-Amerikában. Rubicon* („Emigráció” – tematikus lapszám), 2008. 1. Letöltés helye: www.rubicon.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.; Torbágyi Péter: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*. Szegedi Tudományegyetem: Szeged, 2009.

⁸⁷ Az első amerikai Kossuth-szobor történetéről lásd Bakó Elemér: Kossuth Lajos legelső amerikai szobra. Felállították Cleveland városában, 1902. szeptember 27–28-án. In: Ugyanő: *A világ magyarsága*. Magyarok Világszövetsége Nyugati Régiója: Budapest, 1998. 63–66.

történelem első olyan kivándorlási mozgalma, amely nemcsak itthon, hanem külföldön is jelentős kortárs irodalmat hagyott maga után. Kossuth és társai ugyanis sokáig dédelgették a hazatérés lehetőségét egy újabb magyarországi forradalom kitörése esetén, melynek kivitelezéséhez elengedhetetlennek tartották a száműzöttek feltérképezését. Ennek eredményeként születtek az első feljegyzések az Újvilágban letelepedett magyarokról.⁸⁸ Ebben az időben alakult meg az első külföldi magyar sajtóorgánium is, a *Magyar Száműzöttek Lapja*, melynek első száma 1853-ban, New York városában jelent meg. Mindezzel együtt a Kossuth-emigráció sem volt elég méretes ahhoz, hogy nyomában diaszpóra jellegű közösségek jöhessenek létre. Erre – mint azt fentebb említettem – csak a XIX. század végére kiteljesedő népvándorlások adtak lehetőséget.

Az 1830-as évektől az első világháború kitöréséig több mint 50 millió ember hagyta el Európát. Ebbe az elvándorlási folyamatba – melynek fő útvonala Észak-Amerikába vezetett – Kelet-Közép-Európa népessége viszonylag későn, csak az 1870–80-as években kapcsolódott be. 1871 és 1913 között elsősorban gazdasági, egzisztenciális okok miatt közel 2 millió magyar állampolgár vándorolt ki a tengerentúlra. Többségük a XX. század első évtizedében hagyta el az országot (lásd 5. ábra).

5. ábra: Tengerentúlra vándorolt magyar állampolgárok száma 1871 és 1913 között⁸⁹

⁸⁸ A Kossuth-emigrációról lásd bővebben Várdy Béla: *Magyarok az Újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története*. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága: Budapest, 2000.; A tengerentúli magyar emigrációról szóló korabeli (1800-as években megjelent) publikációkat lásd Torbágyi Péter: *Magyarok Latin-Amerikában*. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaság: Budapest, 2004. 11.

⁸⁹ Az ábra a tengeri kikötők adatait jeleníti meg. Forrás: Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m. 622.; Vö: Puskás, 1982. Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, i.m. 443–446.

Természetesen a történeti Magyarország területéről elvándorlók nem voltak mind magyar nemzetiségűek. Becslések szerint részarányuk alig haladta meg a 25%-ot.⁹⁰ A befogadó országok azonban – mint azt korábban említettem – egy kategória alá (például Latin-Amerikában az „*austríaco*” vagy az „*austro-húngaro*”, azaz osztrák, illetve osztrák–magyar kategóriába) sorolták őket az Osztrák–Magyar Monarchiából származó más nemzetiségű (német, szlovák, román, rutén, szerb, horvát stb.) bevándorlókkal. Ezzel az etnikailag heterogén migrációs hullámmal elvándoroltak háromnegyede férfi, ezen belül szintén háromnegyede fiatal, 20 és 49 év közötti volt (az 50 évesnél idősebbek aránya nem érte el még a 3%-ot sem). Túlnyomó többségük az ipari centrumoktól távol eső, gazdaságilag elmaradott területeken élő agrárnépességhez tartozott: földnélküli zsellér, elszegényedett paraszt, mezőgazdasági munkás volt. Következésképpen, úgy a köznyelvben, mint a szakirodalomban ezt az emigrációs hullámot paraszti exodusnak szokták nevezni, mely a történeti Magyarország egyes régióinak teljes elnéptelenedését, míg a tengerentúli magyar diaszpórák közösségek kialakulását eredményezte.⁹¹ „*Tegnap – írta Ady Endre 1907. november 5-i naplóbejegyzésében – egy falu népe vonult át szép Budapest vasárnapi népű körútjain. Nem báméskodtak, nagyon komolyak voltak, s őket is alig vették észre. De akik észrevették s megkérdezték, azoknak válaszolt szívesen a vándorló csapat vezére: – Ez itt Mezőcsát község, az egész falu, megyünk Amerikába. Se váddal, se panasszal, se kérdéssel, se vígan, se szomorúan, ezt válaszolta. És belemutatott a csapatba s hozzátette: – Senkit se hagytunk otthon, viszünk mindenkit, a zsidót is. Igen, ott volt a csapatban a zsidó is, a falu zsidója. S mennek szép egyetértésben, a földönfutók közös sorsával Amerikába.*”⁹²

A századforduló idején sok vita folyt Magyarországon arról, hogy az emigráció hasznos vagy káros hatással van-e a társadalomra. Kezdetben sokan pozitívan ítélték meg a folyamatot, mondván, hogy enyhíti az egyre jobban kiélesedő gazdasági és nemzetiségi feszültségeket: csökkenti a munkanélküliséget, és – mivel az emigráció eleinte a Felvidék szlováklakta településein volt tapasztalható – növeli a magyarok arányát a Kárpát-medencében. Az elvándorlás rohamos növekedésével azonban ezt a pozitív hozzáállást felváltotta az aggodalom. „*Amióta a kivándorlás a Felvidékről átragadt az ország egyéb részeire, s immár mindenünnen*

⁹⁰ Kovács Imre: *A kivándorlás*. Cserépfalvi: Budapest, 1938.

⁹¹ Rácz István: *A paraszti migráció és politikai megítélése Magyarországon 1849–1914*. Akadémia Kiadó: Budapest, 1980.; Puskás, 1982. Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, i.m.; Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m.

⁹² Ady Endre: Mezőcsát megy Amerikába. Budapesti Napló. In: *Ady Endre összes prózai műve. Cikkek, tanulmányok – 1907. október–december*. 9. kötet. 26. fejezet. III. rész. Letöltés helye: www.mek.oszk.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

szedi áldozatait [...] amióta a nép kiözönlése szinte ijesztő mérveket ölt, mert negyvenezernél több útlevelet adnak ki évenként Amerikába [...] azóta a kivándorlás megszűnt érdekes jelenség lenni, lett belőle nemzetünk jövőjét, hazánk gazdasági és szociális fejlődését fenyegető veszedelem” – írta Thirring Gusztáv, a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal igazgatóhelyettese, a migrációs folyamatok korabeli szakértője.⁹³ Mindennek következtében a magyar kormány szükségét érezte az emigráció megfékezésének. A megoldást azonban nem a kivándorlás legfőbb okainak – a nemzetiségi ellentétekből és a feudális típusú latifundium rendszerből fakadó konfliktusok – megfelelő kezelésében látta, hanem magának az elvándorlásnak a korlátozásában. Így születtek meg az első népvándorlást szabályozó hazai törvényrendeletek: a Tisza-féle 1903. évi IV. törvénycikk és az Andrássy-féle 1909. évi II. törvénycikk.⁹⁴ A szigorító intézkedések végrehajtására új intézmények jöttek létre: a Központi Kivándorlási Bizottság és a belügyminisztérium keretein belül felállított Kivándorlási Tanács. Ezek többek között a fiumei kikötő ellenőrzésére összpontosultak.

A kivándorlás rendészeti úton történő megfékezésével egy időben megjelentek az Újvilágban letelepedő magyarokról szóló első tudományos jellegű beszámolók, köztük a fentebb idézett Thirring Gusztáv 1904-ben publikált átfogó elemzése. Mindemellett megalakultak azok az államilag finanszírozott lapok is – *A Kivándorló*, *a Kivándorlási Ellenőr* és a magyar–horvát kétnyelvű *Kivándorlási Értesítő* –, melyek a külföldi lehetőségeket sokszor negatív színben tüntették fel, az elvándorlás morfondírozók itthon marasztalása érdekében. A tengerentúli magyar sajtótermékek is megsokszorozódtak. Az első világháború kitöréséig csak az Egyesült Államokban több mint száz magyar lap jelent meg, igaz többségük rövid életű és lokális jelentőségű volt.

Az Egyesült Államokon kívül, ugyan kisebb létszámban, de jutottak magyarországi emigránsok Kanadába (ahol könnyebben lehetett földhöz jutni), Ausztráliába (mely élénk gazdasági kapcsolatban állt az Osztrák–Magyar Monarchiával) és Latin-Amerikába is. Ez utóbbi kontinens felé irányuló korai migrációs hullámok egyik sajátossága, hogy a történeti Magyarország területéről a latin-amerikai országokba – az elszegényedett parasztok és mezőgazdasági munkások mellett – viszonylag nagy számban érkeztek vándorcigányok. Ennek következtében e térségben a magyar szó spanyol megfelelője, az „*húngaro*” a cigányok megnevezéseként terjedt el a köztudatban. E jelenségre Karl Lumholtz, norvég felfedező is felhívta a figyelmet. *Ismeretlen Mexikó (Unknown Mexico, 1902)* című többkötetes úti

⁹³ Thirring Gusztáv: *A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság*. Kilián: Budapest, 1904. 108.

⁹⁴ Mindkét törvénycikk teljes szövege olvasható a www.1000ev.hu weboldalon; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

leírásában így számolt be a cigányokkal való találkozásról: „*Sok volt közöttük a boszniai és nem hiányoztak a törökök és görögök sem, akik medvéket és majmokat vittek magukkal, de mivel legtöbbször Magyarországról származott, egész Mexikóban magyarokként ismerték őket... Biztosítottak róla, hogy jelenleg is vannak egész Amerikában utazgató cigányok, és meg is állapítottam, hogy néhány nő közülük chilei és más latin-amerikai köztársaság ezüstterméit hordja a hajfonatában.*”⁹⁵ Az „*húngaro*” szó cigányok megnevezésére való használata mind a mai napig tapasztalható ezekben az országokban.

A XIX–XX. század fordulójára kiteljesedő európai migráció nem volt egyirányú. Sokan ideiglenesen, a hazaköltözés reményével mentek ki szerencsét próbálni a tengerentúlra. A visszatelepítési akciók, valamint a befogadó országok gazdasági helyzete jelentősen befolyásolta a végleges letelepedés szándékát. A magyarországi statisztikák szerint 1899 és 1913 között a kivándorlók közel negyede visszatért szülőföldjére.⁹⁶ Az Egyesült Államokban 1907-ben kezdődő gazdasági válság következtében az 1908. évben többen vándoroltak vissza eredeti otthonukba, mint onnan a tengerentúlra. Voltak olyanok is, akik többször megtették a hosszú utat az öreg és az új kontinens között. A századelőn ezeket az ingázókat úgy nevezték: a „tenger madarai”.⁹⁷

Második szakasz: határon túlról tengerentúlra

„*Meg akarsz gazdagodni? Fázol? Éhezel? Nincs munkád? Jelentkezz a kubai magyar kivándorlók irodájában...*” – 1922-ben megjelent röpirat Erdély és Felvidék magyarlakta városaiban⁹⁸

Az első világháború alatt szinte teljesen megszűnt magyar emigráció az 1920-as években nagy lendülettel éledt újjá. A két világháború között kivándoroltak anyaországi részaránya azonban igen csekély, alig 20% volt.⁹⁹ A magyar emigránsok többsége az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése és a trianoni békeszerződés következtében létrejött szomszédos utódállamokhoz csatolt területekről származott, így Csehszlovákia, Románia, Ausztria és a Szerb–Horvát–

⁹⁵ Torbágyi, 2004. Magyarok Latin-Amerikában, i.m. 180.; Vö: Lumholtz, Karl: *El México Desconocido. Cinco años de exploración entre las tribus de la Sierra Madre Occidental: en Tierra Caliente de Tepic y Jalisco, y entre los tarascos de Michoacán*. Vol. II. Charles Scribner's Sons: New York, 1904. 296–299.

⁹⁶ Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m.

⁹⁷ Puskás Julianna: Migráció Kelet-Közép-Európában 19. és 20. században. *Regio*, 1991. 2 (4). 22–48.

⁹⁸ Torbágyi Péter: *Magyar vándormozgalmak és szóránnyközösségek Latin-Amerikában a második világháború kitöréséig* (doktori értekezés). Szegedi Tudományegyetem: Szeged, 2007. 109. Letöltés helye: doktori.bibl.u-szeged.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

⁹⁹ Torbágyi, 2004. Magyarok Latin-Amerikában, i.m.

Szlovén Királyság (1929-től Jugoszláv Királyság) állampolgáraként hagyta el szülőföldjét.¹⁰⁰ Úti céljuk kiválasztásában meghatározó volt, hogy az elsődleges célország, az Egyesült Államok, liberális bevándorlási politikáját feladta, és szigorító rendeleteket vezetett be. A kongresszus 1921. május 19-én tartott ülésen elfogadta a nemzeti, etnikai alapú bevándorlási kvótarendszert (*Emergency Quota Act*), mely egyrészt mennyiségileg meghatározta az Egyesült Államokba beengedhető bevándorlók számát (összesen 356.995 fő évente), másrészt az egyes országok részére (kivéve a nyugati féltekét) kvóta keretet szabott meg az 1910-es népszámlálásban országonként kimutatott népesség 3%-ában. Ezt a keretet tovább korlátozta az 1924. évi bevándorlási törvény (*Immigration Act*), mely az évente beengedhető összlétszámát 164.557 főre, nemzetiség szerinti arányát pedig 3-ról 2%-ra csökkentette, ráadásul a 20 évvel korábbi, 1890-es népszámlálási adatokra alapozva. Ez az újabb megszorítás a Kelet-Közép-Európából származó migránsokra nézve különösen drasztikusnak bizonyult, hiszen mint azt fentebb kifejtettem, Európának ez a része jóval később, csak a XIX. század végén csatlakozott a modern kori népvándorlási folyamatokba, következésképpen az 1890-es népszámláláskor az Egyesült Államokban élő, különböző nemzetiségű kelet-közép-európai lakosok száma igen csekély volt.¹⁰¹

Ezek a korlátozások megnövelték a többi tengerentúli ország felé történő elvándorlást, ahol – az Egyesült Államokkal ellentétben – kifejezetten szorgalmazták az újonnan érkező európaiak letelepedését. A két világháború között több tízezer (többségében a Felvidékről, Erdélyből, Vajdaságból és Délvidékről származó) magyar került Ausztráliába, Kanadába és Latin-Amerikába, elsősorban Brazíliába és Argentínába, valamint kisebb mértékben Chilébe, illetve az Egyesült Államokhoz közelebb eső Mexikóba, Kubába és Venezuelába. Brazília São Paulo és Paran államaiban sorra születtek magyar települések, melyek közül talán a legismertebb rpdfalva, Szentistvnfalva s Boldogasszonyfalva vltaak.¹⁰²

¹⁰⁰ A szomszédos utódállamokhoz került, Magyarorsgtl elcsatolt területeken élők magyar állampolgárságának elvesztéséről és új llampolgrsguk felvételéről az 1920. június 4-n lrt trianoni békeszerződést becikkelyez 1921. vi XXXIII. trvncikk 61. cikke rendelkezett: „Mindazok a személyek, akiknek illetsege (»pertinenz«) oly területen van, amely zeltt a volt Osztrák–Magyar Monarchia területeihez tartozott a magyar állampolgárság kizárásával jogérvényesen annak az államnak az állampolgárságát szerzik meg, amely az említett területen az állami főhatalmat gyakorolja.” Letöltés helye: www.1000ev.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

¹⁰¹ Az Egyesült llamok 1920-as években elfogadott, bevándorlást szigorító rendeleteirl lásd Puskás Julianna: Az Egyesült llamok bevándorlási politikája (1890–1990). *Regio*, 1993. 4 (3). 151–181.

¹⁰² Szabó, 1982. Magyar múlt Dél-Amerikában, i.m.; Boglár Lajos: nem brazil bvpatakjai. *Napt Online kulturális folyóirat – Utazók, utazások*, 1999. 1 (4). Letöltés helye: www.napkut.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.; A Brazíliában élő magyar diaszpóra antropológiai megkzelsrl lásd még Boglár Lajos – Kovács Katalin: *Magyar hagyományalkotás Brazíliában. Dokumentum-füzetek 13.* MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont: Budapest, 1999. Letöltés helye: www.mek.oszk.hu; letöltés ideje: 2020. 03. 14.

Míg más Kelet-Közép-Európából származó tengerentúli kolóniák anyaországuk folyamatos támogatásának köszönhetően viszonylag gyorsan kialakították intézményeiket az őket befogadó országokban, addig a magyar állam sokáig tétlenül figyelte a döntő többségében román, csehszlovák és szerb–horvát–szlovén útlevelel rendelkező magyarok ilyen irányú törekvéseit. A Horthy-kormány kezdetben a nyugat-európai országokban élő magyarokkal igyekezett felvenni a kapcsolatot részben azért, hogy a revizionista politika mögé állítsa őket. Az ez irányú törekvések megjelentek már az 1920-ban létrehozott Külföldi Magyarok Szövetségének 1921-ben tartott berlini kongresszusán is. Ez a találkozó, valamint az 1929-ben megrendezett Magyarok I. Világkongresszusa alapozták meg az első bécsi döntés évében, 1938-ban, részben gróf Teleki Pál kezdeményezésére megalakult Magyarok Világszövetségét, amely az 1989-es rendszerváltást követően megújult formában – az 1990-es években Csoóri Sándor, majd 2000-től Patrubby Miklós irányítása alatt – folytatta működését, és egészen az ezredfordulóig a magyar diaszpóra legnagyobb fórumaként volt számon tartva.¹⁰³

A tengerentúli közösségek Magyarországtól csak azután kaptak anyagi támogatásokat, miután az ország vezetői ráeszméltek, hogy a Tanácsköztársaság bukását követően kivándorolt, főként baloldali politikai nézeteket valló magyar emigránsok kulturális, sport- és szociális tevékenységei egyre népszerűbbé váltak az újonnan érkezett, mindenfajta érdekképviselet nélkülöző utódállambeli magyarok körében.¹⁰⁴ Az így elindított anyaországi támogatások következtében világszerte jöttek létre olyan új magyar egyesületek és szervezetek, melyek a Magyarországon és a befogadó államok többségében tiltott kommunista szervezkedésektől mentesek voltak. Ebben az időben vált a dél-amerikai magyar kulturális élet központjává Buenos Aires és São Paulo. Ezekben a városokban igen nagy számban gyűltek össze magyarok, és részben az előbb említett anyaországi támogatásoknak köszönhetően élénk kulturális életet alakítottak ki maguknak. Az új intézmények létrejöttével egy időben megjelent a magyar sajtó is a térségben: a *Délamerikai Magyar Hírlap*, a *Délamerikai Magyar Újság*, a *Délamerikai Magyarság* és a *Magyar Szó*, melyek az aktuális hírek közlése mellett nagy hangsúlyt fektettek a helyi magyar jelenlét történetének felkutatására és ismertetésére. Külön ügyeltek arra, hogy a többségi társadalom felé egyszer és mindenkorra tisztázzák: a magyarok (*húngaros*) a közhiedelemmel ellentétben nem cigányok (*gitanos*). Sokan ugyanis attól tartottak, hogy ha ezt

¹⁰³ Bakos István – Házi Balázs – Nagymihály Zoltán (szerk): *A Magyarok Világszövetsége „három kistükre” (1989–2000)*. Antológia Kiadó: Lakitelek, 2018.

¹⁰⁴ Torbágyi, 2004. Magyarok Latin-Amerikában, i.m.

sürgősen nem bizonyítják be, akkor a magyar közösségek a vándorcigányokhoz hasonló diszkriminációban részesülnek majd az őket befogadó latin-amerikai országokban.

Összességében véve a paraszti exodushoz képest a két világháború között a kivándorlás mértéke ugyan csökkent, a célországok száma megsokszorozódott, melynek következtében a magyar diaszpóra földrajzi, térbeli kiterjedése is megnőtt. Az ebben a két évtizedben kialakult tengerentúli kisközösségeket tovább gyarapították a második világháború utáni magyar emigrációs hullámokkal érkezők.

Harmadik szakasz: társadalmpolitikai megosztottság

„Látni azt, amit a kolumbuszi hajó árbockosarából látott a matrózgyerek, amikor, hajnal felé, izgatottan és rekedten kiabálni kezdett: »Föld, Föld!...« – (Lehet, hogy ez a kiabáló matrózgyerek örökké bennünk él, minden emberben; csak néha elalszik az árbockosárban. Kolumbusz és társai még aludtak, amikor a Föld már derengett a Fényben.) Visszamentem a Köröndön túlra, és sietni kezdtem. Mikor indul már a Föld felé az a vonat?...” – Márai Sándor¹⁰⁵

Az 1940-es évektől az elvándorlás motivációi egyre komplexebbé váltak. Alig két évtized leforgása alatt több százezer ember hagyta el Magyarországot három, időben és jellegében eltérő emigrációs hullámmal. Az első a háború alatt külföldre került és hazatérni nem kívánó katonákból, hadifoglyokból és deportáltakból, valamint a közeledő Vörös Hadsereg elől menekülőkből állt. A másodikat az államszocializmus előtti évek demokratikus törekvéseinek képviselői és pártolói alkották. A harmadikat az 1956-os forradalom leverése váltotta ki. E három exodus a magyar diszpóráközösségek lélekszámát jelentősen megnövelte, azonban belső, társadalmpolitikai szegregációját is fokozta. A politikai hovatartozás kérdése – mely Magyarország szovjet megszállását és az államszocializmus kialakítását követően meghatározóvá vált – a külföldön működő magyar szervezetek szétválásához és egymással ellentétben álló új szervezetek alapításához vezetett. A következőkben a magyar diaszpóra fejlődéstörténetének ezen összetett és meghatározó szakaszát veszem górcső alá.

A második világháború, a népirtás, az erőszakos áttelepítések és a civil lakosság tömeges menekülésének következtében 1945 őszére több mint 11 millió ember vált hontalanná Európában. Többségüket 1947 nyaráig repatriálták, azonban közel másfél millióan nem

¹⁰⁵ Márai Sándor: *Föld, föld!* Helikon Kiadó: Budapest, 2006. 430.

kívántak származási helyükre visszatérni.¹⁰⁶ A szövetséges államok menekültügyi szakértői a hontalan személyeknek külön státust adtak, melynek angol elnevezése *displaced person* (rövidítve DP) volt. Innen a második világháború emigránsainak közismert beceneve: „a dipik”. Egy 1945 áprilisában kelt memorandum (*SHAEF Plan of April 1945 – Administrative Memorandum No. 39*) értelmében a főként Németország és Ausztria területén felállított menekülttáborokba tömörített dipiket három csoportra osztották. Az első csoportot az Egyesült Nemzetek tagállamainak hontalan polgárai (*United Nations DPs*) alkották. A második csoportba a tengelyhatalmak (Németország, Ausztria és Japán) polgárait sorolták: őket ellenséges dipiknek (*enemy DPs*) nevezték. Végül a harmadik csoportba a volt ellenséges országok (Olaszország, Románia, Bulgária és Magyarország) hontalanjai (*ex-enemy DPs*) kerültek.¹⁰⁷ A menekültügyek kezelésével kezdetben – a felszabadított országok kormányai és az önkéntes szervezetek mellett – az Egyesült Nemzetek Segélyezési és Rehabilitációs Igazgatósága (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration, UNRRA*) foglalkozott. A hontalanok magas létszáma – mely jóval meghaladta a szövetséges hatalmak számításait –, valamint hazaköltöztetésük politikai okok és egyéb félelmek miatti elutasítása következtében a menekültügy rendezése a vártnál tovább elhúzódott. A probléma kezelésére 1947-ben – szintén az ENSZ égisze alatt – megalakult a Nemzetközi Menekültügyi Szervezet (*International Refugee Organization, IRO*), mely Európában átvette az UNRRA feladatkörét: 1947. július 1. és 1951. december 31. között 1.038.750 személy letelepedését koordinálta.¹⁰⁸

A hátrányos megkülönböztetést elszenvedő, volt ellenségnek tartott menekültek (*ex-enemy DPs*) közül sokan az öreg kontinens elhagyása mellett döntöttek. Legtöbben az Egyesült Államokba (360 ezer fő) mentek, de viszonylag sokan érkeztek Kanadába (150 ezer fő), Ausztráliába (200 ezer fő), Új-Zélandra (10 ezer fő) és Dél-Amerikába (140 ezer fő) is.¹⁰⁹ Az európai menekültek mintegy 20%-a zsidó volt. Közülük azok, akik nem tértek vissza szülőföldjükre nagyrészt Palesztinában, illetve az 1948-as zsidó államalapítást követően Izraelben telepedtek le. Az Egyesült Államokba történő emigráció újra tömegessé válását az 1948-as menekültügyi törvény (*Displaced Persons Act of 1948*) tette lehetővé, mely a kvótarendszert ugyan nem törölte el, de megengedte, hogy a kvótákat több évre előre betöltsék, valamint előírta 202 ezer Európában tartózkodó hontalan személy és 3 ezer árva gyermek 1950

¹⁰⁶ Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m.

¹⁰⁷ Holian, Anna: The Invention of the Displaced Person. In: Ugyanő: *Between National Socialism and Soviet Communism. Displaced Persons in Postwar Germany*. University of Michigan Press: Michigan, 2011. 29–55.

¹⁰⁸ Puskás, 1991. Migráció Kelet-Közép-Európában, i.m.

¹⁰⁹ Uo.

júniusáig történő befogadását.¹¹⁰ A tengerentúli országok többsége szintén megnyitotta határait az európai menekültek előtt, azonban szigorúan szelektálta őket. Kanadában előnyben részesítették a bányászokat, fakitermelőket, mezőgazdasági munkásokat. Ausztráliában szerződés aláírásával kötelezték az újonnan érkezőket arra, hogy a kormány által kijelölt – többnyire fizikai – munkát legalább két évig elvállalják. Hasonlóak voltak a feltételek a latin-amerikai országokban is: vízumpreferenciát adtak azoknak, akik valamely hiányszakmában jártasak voltak.

A második világháború menekültjeinek nemzetiség szerinti megoszlásáról nincsenek pontos számadataink. Abban az időben a népszámlálások eredményei sokszor pontatlanok voltak, a korabeli sajtóhírek egymásnak gyakran ellentmondtak. Az utólagos szakmai becslések szerint 1945 tavaszán megközelítőleg egymillió kitelepített, elhurcolt, vagy a szovjet megszállás elől menekülő magyar állampolgár tartózkodott Ausztriában és Németországban. Többségük még ugyanebben az évben, szervezeten vagy egyénileg visszatelepedett Magyarországra. Akik a repatriálást elutasították, továbbvándoroltak Nyugat-Európába és a tengerentúlra.¹¹¹ A magyarországi menekültek – volt ellenségként meghatározott státusuknál fogva – nem részesültek UNRRA segélyben. A hadifoglyok leszerelésének bonyolítására és a repatriálások előkészítésére 1945-ben megalakult a Magyar Menekültügyi Bizottság. Működését – Magyar Hontalanok Képviselője az Egyesült Államok Övezetében (Representation of Displaced Hungarians in the US Zone) néven – az amerikaiak európai főhadiszállása is jóváhagyta. A táborokba tömörített magyar menekültek hamar ráeszméltek, hogy helyzetük nem fog egyhamar rendeződni, ezért az egyházak segítségével elkezdték megszervezni a kiskorúak oktatását: egymás után születtek a magyar iskolák a menekülttáborokban. Az iskolákkal és egyházakkal karöltve újjáéledt a magyar cserkészlet is: az első külföldi magyar cserkészcsapatok szintén az ausztriai és németországi menekülttáborokban jöttek létre.¹¹²

¹¹⁰ Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Mikes International: Hága – Országos Széchényi Könyvtár: Budapest, 2006. Letöltés helye: www.mek.oszk.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

¹¹¹ Az IRO adatai szerint az Egyesült Államokban mintegy 17 ezer, Kanadában 16.500, Ausztráliában 14.500 második világháború után kivándorolt egykori magyar állampolgárt tartottak nyilván. Különböző becslések azt is valószínűsítik, hogy Dél-Amerikába mintegy 10 ezer magyar származású dipi került. Lásd Papp Z., 2010. *A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete*, i.m. 623.; Vö: Puskás, 1991. *Migráció Kelet-Közép-Európában*, i.m. 106–108.

¹¹² A magyar cserkészlet újraszervezését külföldön intézményes keretek között az 1946-ban alapított Teleki Pál Cserkész Munkaközösség segítette. Miután az 1912-ben létrehozott Magyar Cserkészszövetséget 1948-ban megszüntették, és a cserkészmozgalmat Magyarországon felváltotta az úttörő mozgalom, a Munkaközösség felvette a Magyar Cserkész Szövetség nevet, amely egy darabig Száműzött Magyar Cserkész Szövetség (Hungarian Scout Federation in Exile) néven is működött. Székhelyét 1950-től az Egyesült Államokban alakította ki. Végül 1989-ben Külföldi Magyar Cserkészszövetség (Hungarian Scout Federation in Exteris) névre

Azokat, akik továbbvándoroltak Nyugat-Európába és a tengerentúlra – a magyar szervezeteken és egyházakon kívül – a régi (második világháború előtt kivándorolt) emigránsok is segítették. Lakhelyet és munkát kínáltak fel nekik, sok esetben még felelősséget is vállaltak értük, hogy megkönnyítsék bejövetelüket és letelepedésüket a befogadó országban. Akadtak azonban olyanok is, akiknek fenntartásaik voltak velük szemben: *„Nekünk majd gondunk lesz rá, hogy Amerika jóságos nagylelkűségével ne lehessen visszaélni és se náci, se nyilasok, se megrögzött Horthy-gonosztevők ennek az akciónak kapcsán ide be ne csempézhessék magukat. Ezeknek kívül tágasabb, ezek csak maradjanak DP-k”* – jelent meg *Az Ember* című New York-i hetilap 1948. május 22-i számában.¹¹³ Az 1940-es évek második felében kialakult konfliktusok a régi és az új magyar emigránsok között idővel még kiélezettebbé váltak.

Mindeközben Magyarországon 1947-ben kezdetét vette a háború utáni magyar emigráció második szakasza. E két – a kivándorlás idejét és okait tekintve eltérő – hullámmal külföldre kerültek az egyszerűség kedvéért negyvenötösöknek és negyvenheteseknek szokták nevezni. Borbándi Gyula pontokba szedett általános jellemzése jól tükrözi a köztük lévő különbségeket. Negyvenötösök: *„a) 1939 és 1945 között idegen kényszermunkásokként a náci Németországba kerültek, b) a háború alatt német hadifogságba jutottak, c) külföldiekként hitleri koncentrációs táborokban rabságukat túlélték (tehát politikai foglyok és megsemmisítésre ítélt zsidók). Mindezeket a szövetségesek szabadították fel és mentették meg a további szenvedésektől. A dipik később kiegészültek azokkal a hontalan külföldiekkal, akik a náciizmus alatt Németországba kerülve hazájukba visszatérni nem szándékoztak, vagy a szovjet kommunista uralom elől elmenekültek.”*¹¹⁴ Negyvenhetesek: *„a) 1945-ben a régi közéletben szerepet játszottak, de a nyugatra távozást elutasították és a beilleszkedés szándékával otthon maradtak; b) a Hitlerrel szembeni ellenállásban részt vettek, a német náciizmus és a nyilasuralom végét örömmel üdvözölték, az új rend elindításában közreműködtek; c) nem kis számban olyanok is, akik egy emberséges és türelmes szocializmust is tudomásul tudtak venni.”*¹¹⁵ Az 1947 után kivándoroltaknak – a negyvenötösökkel ellentétben – személyes tapasztalataik voltak a szovjet megszállásról. Nem tömegesen hagyták el az országot, hanem egyénileg, esetleg családosul, és nem voltak menekülttáborokba tömörítve. Külföldi fogadtatásuk kedvezőbb volt, hiszen a háború után hatalomra került nyugat-európai kormányok nem tartották őket volt ellenségnek.

keresztelték, mely jelenleg a világ négy földrészén több ezer diaszpórában élő magyar cserkész tömörít magába. Lásd www.kmcssz.org; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

¹¹³ Az idézett hetilapot a két világháború között emigrált, bihari-diószegi (ma Románia) származású újságíró, Göndör Ferenc alapította és szerkesztette. Lásd Borbándi, 2006. A magyar emigráció életrajza, i.m. 44.

¹¹⁴ Uo. 5.

¹¹⁵ Uo. 53–54.

Többségük – kiváltképp, akik aktívan részt vettek az 1945 és 1948 közötti konszolidációs korszak demokratikus törekvéseiben – politikai pártállása, hivatali beosztása vagy a magyar szélsőbaloldal szervezeteivel szemben tanúsított magatartása miatt kényszerült emigrációba. Pap István – volt országgyűlési képviselő, aki élete nagy részét Kanadában, Windsor városában kertészként élte le – regényes önéletrajzában így emlékszik vissza saját, 1948-as emigrációjára: „Egy kommunista barátom megüzente a feleségemmel, hogy vigyázzak, engem ő eddig néhány elvtársával együtt fedezni próbált, ha sokat járt is a szám, de ennek vége. Eddig fedeztek, tovább nem tudnak. Tűnjek el minél hamarabb. Akkor azt hittem, rövid időre búcsúzom. Két, esetleg három évre. Negyven éve volt ez, és még mindig idegenben élek.”¹¹⁶

A negyvenötösök és negyvenhetesek hangadói ridegen és barátságtalanul, olykor ellenségesen álltak egymással szemben. Mind a két emigrációs csoportosulás a másikat hibáztatta a magyarországi eseményekért. A negyvenhetesek azzal vádolták legkiélezettebben a negyvenötösöket, hogy Hitlert kiszolgálva utat engedtek a Nyilaskeresztes Párt hatalomátvételének. Ezzel szemben a negyvenötösök Sztálin kiszolgálását és a szovjet megszállás elfogadását rótták fel a negyvenheteseknek. Politikai vitáik következtében kialakult a magyar diaszpóra két tábora: „a negyvenötösök a »nemzeti emigráció« Eckhardt Tibor és köre, valamint a negyvenhetesek a »demokrata emigráció«. Nagy Ferenc, Varga Béla, Kovács Imre, és csoportja.”¹¹⁷

A magyar diaszpóráközösségek számszerű gyarapodása és társadalompolitikai szegregációja közben Magyarország mindinkább elhatárolódott a külföldön élő emigránsoktól. Az 1940-es évek végéhez közeledve egyre szigorúbb eljárások indultak velük szemben: először magyar állampolgárságuktól fosztották meg őket (az 1947. évi X. törvény alapján), majd magyarországi vagyontól is (az 1948. évi XXVI. törvény értelmében).¹¹⁸ Az államhatárok átlépésének szigorú korlátozása 1949-re véget vetett a második világháborút követő magyarországi migrációs folyamatoknak. A szovjet mintára kialakított egypártrendszerben az elvándorlás új

¹¹⁶ Papp István: *Hol a hazám?* Magánkiadás: Győr, 1988. 112.

¹¹⁷ Kovács Ilona: Magyar szórványközösségek a Kárpát-medencén kívül. In: Bárdi – Fedinec – Szarka (szerk.), 2008. *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, i.m. 436–445, itt: 436.

Az idézetben említett személyekről röviden: Eckhardt Tibor 1932 és 1940 között a Független Kisgazdapárt elnöke volt, majd 1940-ben Horthy Miklós kormányzó megbízásából a német orientáció ellensúlyozására az Egyesült Államokba utazott. 1945 után az antikommunista emigráció egyik vezéralakja lett. Nagy Ferenc a Magyar Köztársaság miniszterelnöke, Varga Béla a nemzetgyűlés elnöke, Kovács Imre pedig a Nemzeti Parasztpárt elnökhelyettese volt. Mindhárman 1947-ben emigráltak, és aktívan politizáltak külföldön is. Varga Béla 1949-ben, New Yorkban megalapította a Magyar Nemzeti Bizottmányt, mely az 1950-es években az emigrációban élő magyarok egyik legkiterjedtebb intézménye lett.

¹¹⁸ Az említett törvények teljes szövege olvasható a www.1000ev.hu weboldalon; letöltés ideje: 2016. 03. 22. Lásd erről bővebben Tóth Pál Péter: Az állampolgárságtól megfosztva. *Kisebbségkutatás*, 2000. 9 (3). 432–446.

kontextusba került: politikai állásfoglalásnak minősült. A hazai történetírás is újraértelmezte a téma megközelítését: *„Elsőként az emigráns és emigrál szavak tudatos elkerülésének szándékával a disszidens szónak új jelentéstartalmat adtak, hogy megkülönböztessék a második világháború előtt létező kivándorlást a kommunista Magyarországot »hűtlenül elhagyott személyektől«. [...] Másrészt a magyar történetírás által hivatalosan politikai emigrációnak nevezett Rákóczi- és Kossuth-emigráció mellett mind nagyobb hangsúlyt kapott a korábban nem, vagy csak ritkán említett, a Tanácsköztársaság bukását követő baloldali politikai emigráció [...]»¹¹⁹*

Az 1949-et követő vándorlási csendet az 1956-os forradalom, illetve annak szovjet csapatok bevonásával történő leverése szakította meg, melynek következtében mintegy 200 ezer ember hagyta el Magyarországot. Ez volt a spanyol polgárháború óta a civil lakosság legnagyobb spontán mozgalma Európában. Az ötvenhatosoknak nevezett kivándorlók több mint fele szinte egy időben, 1956 novemberében lépte át az országhatárt, többnyire illegálisan. Ez a hullám főképp fiatal (25 év körüli), városi (több mint fele budapesti, illetve 30%-a dunántúli) munkaképes férfiakkól állt (a kivándorlók csupán egyharmada volt nő).¹²⁰ Sokan közülük egyetemi hallgatóként, tanulmányaikat megszakítva szöktek külföldre. Menekülésük oka az előző kivándorlási hullámokhoz képest jóval sokrétűbb volt. 1956 és 1957 között ugyanis nemcsak a forradalmi események résztvevői hagyták el Magyarországot, hanem mindazok, akik a Rákosi-korszakban kilátástalannak látták jövőjüket, és a jobb életkörülmények reményében az elvándorlás mellett döntöttek. Ez utóbbiak ráadásul többen is voltak, mint a kifejezetten politikai okok miatt menekülni kényszerülők. Az 1956-os forradalom után kialakult emigrációban a politikai és gazdasági motivációk összemosódtak csakúgy, mint a későbbi – 1968-as prágai tavasz eltiprását és az 1981-es lengyel hadiállapot kihirdetését követő – kelet-közép-európai tömeges migrációs hullámok esetében.

Az ötvenhatos kivándorlás fő iránya Ausztrián és Jugoszlávián keresztül vezetett Nyugat-Európába, valamint a tengerentúlra. 1956 és 1957 között Ausztriába több mint 180 ezer, Jugoszláviába majd 20 ezer magyar bevándorló érkezett. Az utóbbiakat illetően többségük 1957 januárját követően hagyta el déli irányban az országot, miután a hatóságok a magyar-osztrák határt szinte hermetikusan lezárták. Az Ausztriába vándoroltak 10%-a ott telepedett le, 6%-a idővel visszatért Magyarországra, míg a Jugoszláviába érkezők közül 4–500-an maradtak ott, és 11%-uk repatriált. Az összes többi (mintegy 160 ezer) menekült továbbvándorolt

¹¹⁹ Torbágyi, 2004. Magyarok Latin-Amerikában, i.m. 19–20.

¹²⁰ Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m.

Nyugat-Európa más országaiba, illetve a tengerentúlra. Legtöbben most is az Egyesült Államokban kötöttek ki (közel 40 ezer fő). A kvótarendszertől függetlenül történő befogadásukat az 1950-es évek elején elfogadott bevándorlási törvények (*Immigration and Nationality Act of 1952 – McCarran-Walter Act, Refugee Relief Act of 1953*) tették lehetővé. Nagy számban kerültek ötvenhatosok továbbá: a tengerentúlon Kanadába (26.500 fő), Ausztráliába (11.000 fő) és Dél-Afrikába (1300 fő); Európában Nagy-Britanniába (21.000 fő), Németországba (15.500 fő), Franciaországba (12.700 fő), Svájcba (12.000 fő), valamint Belgiumba, Hollandiába és Svédországba (együttesen 10.000 fő).¹²¹

Az ötvenhatosok a befogadó országokban lényegesen kedvezőbb bánásmódban részesültek, mint az előző emigrációs hullámokkal érkezők. Szinte felnéztek rájuk, a szovjet elnyomás ellen küzdő szabadságharc hőseinek, a magyar forradalom dicső veteránjainak tartották őket. Erről tanúskodik többek között az amerikai *Time* magazin 1957. január 7-én megjelent száma is, mely az 1956. év emberének a „magyar szabadságharcost” választotta.¹²² Az ötvenhatosok pozitív megítélése nemcsak a közvéleményben, hanem az intézkedő hatóságok és szervezetek viselkedésében is kitűnt. A tudományos élet is érdeklődéssel fordult feléjük: a New York-i Columbia Egyetem kutatócsoportot küldött Ausztriába és Németországba, míg a New Jersey állambeli Rutgers Egyetem az Egyesült Államokban tanulmányozta a migráns ötvenhatosok közösségeit.¹²³ A diaszpórában élő magyarok is nyitottak voltak az újonnan érkezők befogadására. A különböző nézeteltérések és pártállások ellenére, még a negyvenötösök és negyvenhetesek szervezeteinek vezetői is egyetértettek a szovjet mintára Magyarországon kialakított hatalmi rendszer tagadásában, és egyúttal elismerték az 1956-os forradalom céljait.

Ez az új emigrációs hullám a magyar diaszpóra intézményes kereteinek alakulásában lényeges változást nem eredményezett. Az ötvenhatosok nem hoztak magukkal olyan meghatározó pártpolitikai programokat, mint az őket megelőző hullámokkal érkezők. Egyrészt azok közül, akik a forradalmi eseményekben nem vettek részt, sokan bekapcsolódtak a már meglévő szervezetek munkájába. Másrészt azok, akik a forradalomban valamilyen konkrét szerepet vállaltak, és politikai küldetésüket folytatni kívánták külföldön is, olyan új szervezeteket hoztak

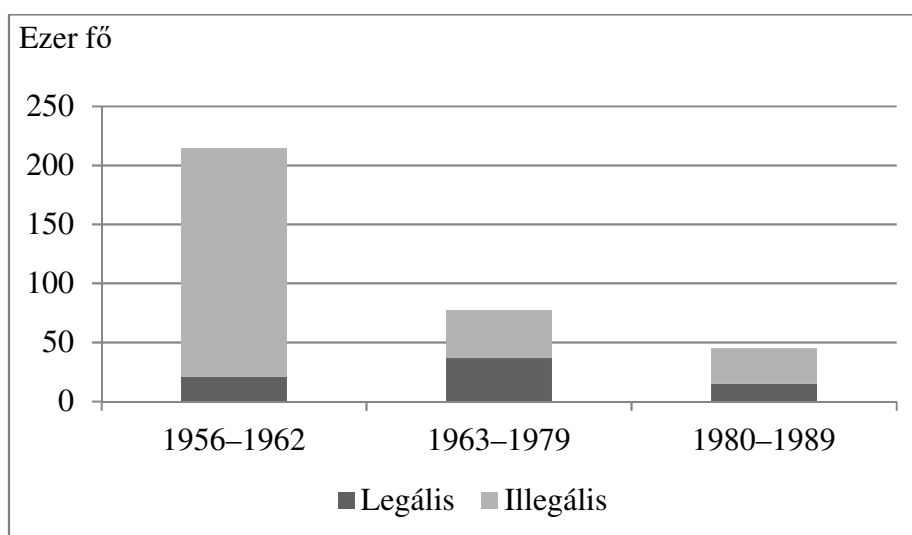
¹²¹ Az 1956-os forradalom utáni magyar emigrációs hullámra vonatkozó számadatok forrásonként eltérnek ugyan egymástól, de lényeges különbséget nem mutatnak. Az itt közölt adatok forrása: Borbándi, 2006. A magyar emigráció életrajza, i.m. 160. (Borbándi Szépfalusi István és Dávid Zoltán erre vonatkozó tanulmányaira hivatkozik.) Ausztria és Jugoszlávia belügyminisztériumi is megközelítőleg 200 ezer főre becsülték az 1957 első feléig Magyarországról érkező menekültek számát (Ausztriában 170.704, Jugoszláviában 19.181, azaz összesen 193.885 főre). Vö: Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m. 625.

¹²² Man of the Year: Hungarian Freedom Fighter. *Time. A Weekly News Magazine*. 1957. január 7.

¹²³ Borbándi, 2006. A magyar emigráció életrajza, i.m.

létre, melyek alapelveit (mint az emberi és állampolgári jogokra és szabadságokra épülő állami berendezkedés megteremtését Magyarországon) a már meglévő diaszpóraszervezetek többsége is magáénak érzett. Ezek közül az egyik legkiemelkedőbb kezdeményezés a Magyar Forradalmi Tanács megalakulása volt, melynek első, 1957. január 5-én, Strasbourgban tartott kongresszusán újra kifejezésre jutottak az 1956-os forradalom céljai: a magyar nép függetlenségének, önállóságának és szabadságának kivívása; a szovjet csapatok kivonultatása; valamint a demokratikus magyar kormányzati rendszer helyreállítása. Mindemellett természetesen voltak olyanok is, akik a magyarországi politikai folyamatoktól élesen elhatárolódva, a diaszpóráközösségek szervezetein kívül maradva, elsősorban a többségi társadalomba kívántak beilleszkedni és új életet kezdeni.

A magyar diaszpóra fejlődéstörténetében az 1956–57-es kivándorlási hullám volt az utolsó jelentős politikai emigráció. A befogadó országok magyar közösségeire gyakorolt hatása, csoportkohéziós ereje több mint fél évszázadon keresztül meghatározó volt a diaszpóra szervezeti életében. A Magyarországról történő elvándorlás ezt követően sem szűnt meg, de ilyen méretű és időben körülhatárolható exodus azóta nem volt tapasztalható. 1960 és 1989 között összesen mintegy 130 ezer ember hagyta el Magyarországot. A hivatalos adatok szerint, míg az 1960–70-es években a legális és illegális kivándorlók száma közelített egymáshoz, addig az 1980-as évtizedben az államhatárokat illegálisan átlépők aránya ismét nagyobb lett (lásd 6. ábra).

6. ábra: Magyarországról legálisan és illegálisan kivándorlók száma 1956 és 1989 között¹²⁴

¹²⁴ Az ábrán megjelenített adatok forrása: Papp Z., 2010. A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete, i.m. 624.; Vö: Tóth Pál Péter: A nemzetközi vándormozgalom szerepe a népességfejlődésben. In: Faragó Tamás – Őri Péter

Az 1960–70-es években – elsősorban az Egyesült Államokban – a migrációs eredetű kisebbségi közösségek külső és belső megítélése is lényegesen átalakult. A sokáig domináns olvasztótégely (*melting pot*) elvét fokozatosan felváltotta a multikulturalizmus ideája. Ez a változás a törvényhozás szintjén is kifejezésre jutott. Az Egyesült Államok 1965-ös bevándorlási törvénye (*Immigration and Nationality Act of 1965*) eltörölte az 1921 óta hatályos etnikai és nemzetiségi alapú kvótarendszert. Arról, hogy ezt a változást milyen volt magyarként megélni, Ludányi András a következőket írta a *Kisebbségkutatás* folyóirat 2015/2-es tematikus diaszpóra számában: „Emlékszem, hogy három-négy magyar cserkész barátommal felszálltunk a BMT földalatti vonalra, hogy Queensből Manhattanbe menjünk. Magunk között élénken magyarul beszélgettünk. Erre odajött hozzánk egy öreg »úr« aki nekünk támadt, hogy elég volt a »foreign jibberish«-ből, beszéljetelek »amerikaiul« – mondta, majdnem ordítva. De ennek a mítosznak sem volt tartása. [...] Rájöhetett mindenki, hogy az olvasztótégely sem egyéb, mint elangolszászosítás más néven. Így a népi tradíciójukat még őrző amerikaiak (zsidók, görögök, örmények stb.) egy új ideált állítottak az olvasztótégellyel szembe: a »mozaik«, vagyis kulturális pluralizmusra alapozott amerikaiságot.”¹²⁵ Mindemellett kezdetét vette az a folyamat, melyet Khachig Tölölyan diaszpórakutató az „etnicitás re-diaszporizálásának” (*re-diasporization of ethnicity*) nevez, s mely jelentősen hozzájárult a világban szétszóródott migrációs eredetű közösségek és intézményrendszereik mai formáinak kialakulásához. Ez a folyamat – mint arra korábban, a diaszpórakutatás fogalmi kereteit taglaló részben már utaltam – úgy kezdődött, hogy az Egyesült Államokban élő különféle etnikai közösségek (örmények, görögök, törökök stb.) vezetői – látván a zsidó diaszpóra sikeres lobbiját az 1967-es hatnapos háború alatt – egyre gyakrabban fogalmaztak meg ún. „diaszpórikus kötelezettségvállalásokat” (*diasporic commitments*), arra ösztönözve a földrajzilag széttagolt etnikai rokonközösségeket, hogy fogjanak össze anyaországuk egységes támogatása érdekében.¹²⁶ Ilyen indíttatásból jött létre többek között 1972-ben az Amerikai Örmények Tanácsa (Armenian Assembly of America), 1974-ben az Amerikai Hellén Intézet (American Hellenic Institute) és 1979-ben a Török–Amerikai Egyesületek Tanácsa (Assembly of Turkish American Associations).¹²⁷

(szerk.): *Történeti demográfiai évkönyv 2001*. KSH Népeştudományi Kutatóintézet: Budapest, 2001. 327–343, itt: 336.

¹²⁵ Ludányi András: Szétszórtsági magyar sors: múlt, jelen, jövő. *Kisebbségkutatás*, 2015. 24 (2). 113–120, itt: 115–116.

¹²⁶ Tölölyan, Khachig: Diaspora Studies: Past, Present and Promise. *IMI Working Paper Series*, 55 (April 2012). Letöltés helye: www.migrationinstitute.org; letöltés ideje: 2020. 03. 30.

¹²⁷ A felsorolt diaszpóraszervezetekről lásd www.aaainc.org (Amerikai Örmények Tanácsának honlapja); www.ahworld.org (Amerikai Hellén Intézet honlapja); www.ataa.org (Török–Amerikai Egyesületek Tanácsának honlapja); letöltés ideje: 2016. 03. 22.

Ezek a változások hatással voltak a tengerentúli magyar diaszpórák közösségek fejlődéstörténetére is. Egyrészt a kulturális pluralizmus elvének népszerűvé válásával új lendületet kapott a magyar nyelv- és hagyományápolás, valamint a nemzeti öntudat erősítése. Másrészt az 1970-es években több olyan magyar szervezet is alakult, melynek alapjait – ha kimondatlanul is – a diaszpórikus kötelezettségvállalás adta. A fentebb említett örmény, görög és török példákkal ellentétben azonban ezek a magyar szervezetek elsősorban nem az anyaország támogatását sürgették – hiszen annak államberendezkedését és kormányát elítélték –, hanem a történeti Magyarországtól elcsatolt területeken élő ún. őshonos közösségek kisebbségi jogainak védelmét.¹²⁸ 1974-ben Zolcsák István megalapította São Paulóban az Erdélyi Világszövetséget, melynek elnökévé – az észak-amerikai magyarokkal való együttműködés érdekében – a Floridában élő Wass Albert íróvá választotta. Két évvel később, 1976-ban Hámos László vezetésével létrejött a Romániai Emberi Jogok Bizottsága (Committee for Human Rights in Romania), mely – miután a felvidéki magyarok sorsának előmozdítását is felvállalta – 1983-ban nevet változtatott, s azóta Magyar Emberi Jogok Alapítványa (Hungarian Human Rights Foundation) néven működik.¹²⁹ Míg Wass Albert és köre elsősorban a helyi magyar diaszpórák közösségekben igyekeztek serkenteni az erdélyi magyarok sorsáért való felelősség érzését, addig Hámos László és társai az amerikai kormányt és közvéleményt igyekeztek mozgósítani a kisebbségben élő magyarok emberi jogainak kivívásáért. Ezeknek a céloknak az elérése érdekében tett konkrét akciók, tevékenységek és demonstrációk kiterjedtek az egész kontinensre, ezzel tágítva a tengerentúli magyar diaszpóra kapcsolathálóját.

Negyedik szakasz: diaszpóra vs. új migráció

„Kimondtam önmagamnak: New Jerseyben élek, New Jersey-i magyar vagyok. Rájöttem, hogy ezt ki lehet olyan egyszerűen és természetesen mondani, mint azt, hogy van budapesti magyar, kolozsvári magyar, kárpátaljai magyar, van moldvai magyar és egyre nagyobb számmal vannak bukaresti magyarok. Van

¹²⁸ A Kárpát-medencében, kisebbségben élő határon túli magyarok támogatása nem volt új keletű a tengerentúli magyar diaszpórában. Az Egyesült Államokban már az 1950-es években léteztek olyan szervezetek, melyek kifejezetten az erdélyi magyarok jogainak védelmét szolgálták. Ilyen volt az 1952-ben alapított Amerikai Erdélyi Szövetség (mely intézményes keretek között 1955-től az Amerikai Magyar Szövetség tagszervezeteként működött), valamint az attól Clevelandben 1956-ban különvált Erdélyi Bizottság. Ezek a kezdeményezések nem meglepőek, ha figyelembe vesszük, hogy a diaszpórában élők közül sokan a történeti Magyarországtól elcsatolt területekről származtak. A diaszpóra ez irányú aktivitása azonban az 1970-es években felélénkült és új formát öltött.

¹²⁹ A Magyar Emberi Jogok Alapítványának történetéről és tevékenységéről lásd www.hhrf.org; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

New Jersey-i magyar és Buenos Aires-i magyar is. Nem mint ideiglenes képlet, hanem mint állandó fogalom.” – Cseh Tibor beszéde az 1972 szeptemberében tartott herefordi találkozón¹³⁰

A magyar diaszpórák közösségei életében a második világháború után kialakult megosztottság jelei ugyan még ma is fellelhetők, az abból fakadó konfliktusok napjainkra konszolidálódtak. A negyvenötös, negyvenhetes és ötvenhatos emigránsok otthonról hozott sérelmeik, politikai hitvallásuk és nézeteltéréseik okozta szegregációt lényegesen enyhítették a magyar kolóniákat összetartani kívánó törekvések. A világban – többnyire kényszerből – szétszóródott magyar közösségek emigrációs jellege idővel elhalványodott, és ezzel együtt a magyarországi hatalommal való szembenállásának heve is csökkent. A politikai érdekek mentén létrehozott, egymással viaskodó szervezetek – melyek vezetői mintegy konzerválták menekülésük pillanatának politikai aktualitását – néhány évtized leforgása alatt idejétműlttá váltak, legtöbbjük meg is szűnt.

A hazaköltözés reményének feladása és az anyaországtól való eltávolodás új kihívásokat és lehetőségeket hozott a diaszpórában élőknek. Újabb tömeges magyar migrációs hullámok érkezése híján, a helyi közösségeknek szembe kellett nézniük a kulturális asszimiláció folyamatával, mely a többségi társadalomba való beolvadáshoz, és így a Kárpát-medencén kívüli magyar közösségi élet megszűnéséhez vezethet. Ennek elkerülése érdekében olyan intézményes keretek kialakítására volt szükség, amelyek lehetővé teszik a nemzeti alapon szerveződő diaszpórák közösségek hosszú távú fennmaradását, a megkülönböztetett etnikumként való létezés, azaz az etnikai határmegtartás vágyának egyik generációról a másikra történő átadását.

Az újszerű diaszpóralét kialakításának kezdeti lépései már az 1970-es években megtörténtek. Az ez irányú kezdeményezések talán első nagyobb hatást keltő megnyilvánulása a már említett, 1972-ben, Pennsylvania állam Hereford településén megrendezett magyar találkozó volt. A fentebb idézett Cseh Tibor – a találkozó egyik kulcsszereplője – a következőképp vélekedett a magyar diaszpóralét kihívásairól: *„Szétszórtságunk nemcsak problémákat ad, nemcsak elválaszt egymástól, hanem egyben új feladatokat is jelöl ki. Olyan intézményekkel kell hogy alátámasszuk a szórványéletet, mely megteremti körülöttünk a magyar környezetet, ami lehetővé teszi, hogy szépen éljünk, magyarul éljünk. [...] Gettó-életforma helyett szórvány-*

¹³⁰ Cseh Tibor: Nagymagyarország. A világmagyarország összefogása lelki-szellemi alapon. *Itt-Ott* (Szeminárium Hereford, Pa. 1972. szeptember 2–3.), 1973. 6 (1). 55–59, itt: 56.

*életmódra kell felkészülnünk.*¹³¹ Ezen elvek mentén jött létre a Magyar Baráti Közösség, mely 1972 óta minden évben (1973 kivételével) megszervezi az Itt-Ott találkozót: az Egyesült Államokban élő magyarok egyik legjelentősebb összejövetelét, melynek 1976 óta az ohioi Lake Hope State Park (Reménység Tava Állami Park) ad otthont.¹³²

Az 1980–90-es években megsokszorozódott azoknak a magyar diaszpóraszervezeteknek a száma, melyek régebben működő szervezetek egyesülésével jöttek létre, függetlenül azok alapító tagjainak politikai nézeteitől. A kétpólusú világrendszer megszűnését követően a globalizáció folyamatai lehetővé tették a földrajzilag széttagolt diaszpóráközösségek államhatárokat átívelő dinamikus kapcsolathálójának kiszélesítését és megerősítését. Az ezredfordulót követően több olyan ernyőszervezet alakult, amely regionális szinten köti össze a különböző országokban működő magyar intézményeket. Szembetűnő példái ennek: Európában a 2001-ben megalakult Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetsége (NYEOMSZSZ), amely tagszervezetein keresztül tizenhét ország magyar diaszpóráját fogja össze; a tengerentúlon a 2004-ben alapított Latin-Amerikai Magyar Országos Szervezetek Szövetsége (LAMOSZSZ), amely Argentína, Brazília, Chile, Costa Rica, Paraguay, Uruguay és Venezuela országos magyar szervezeteit egyesíti.¹³³

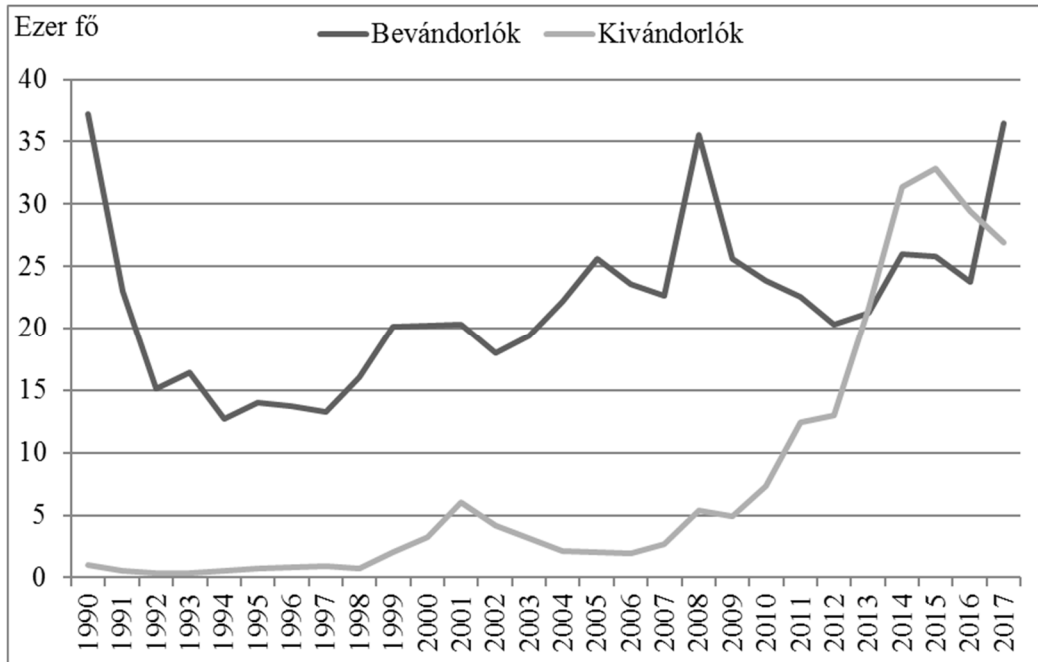
A diaszpóra és az anyaország kapcsolatát illetően, Magyarország – negyven év államszocialista elzárkózás után –, az 1989-es rendszerváltást követően nyitott a határain kívül élő magyar közösségek felé. Az új alkotmányban kinyilatkoztatott anyaországi felelősségvállalásnak kezdetben a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek támogatásával igyekeztek eleget tenni az egymást követő kormányok. A Kárpát-medencén kívül élő diaszpóráközösségekre vonatkozó törvények, fórumok, programok és anyagi támogatások csak 2010 után jöttek létre. Minderről a diaszpóra politikai dimenzióit taglaló részben fogok részletesen értekezni. Most azonban – ennek a fejlődéstörténeti fejezetnek a zárásaként – a jelenkori Magyarországot érintő migrációs folyamatokat veszem górcső alá.

¹³¹ Cseh Tibor: A szétszórtsági életforma lehetőségei. *Itt-Ott* (Szeminárium Hereford, Pa. 1972. szeptember 2–3.), 1973. 6 (1). 79–81, itt: 79. A Kárpát-medencén kívül élő magyar közösségek szóhasználatában – kiváltképp az Egyesült Államokban – sokszor a szétszórtság, illetve a szórvány kifejezések – mint önazonosító kategóriák – keverednek a diaszpóra fogalmával, mint az az idézett Cseh Tibor szövegből is kitűnik. Ezzel szemben – mint azt a fogalmi keretek tisztázásánál kifejtettem – a hazai szakirodalomban ezek a kifejezések élesen elkülönülnek egymástól: míg a diaszpóra a migrációs eredetű közösségekre, addig a szórvány a helyben kisebbséggé vált és tömbszerűségéből fokozatosan vesztő közösségekre utal.

¹³² A Magyar Baráti Közösség működéséről, valamint az Itt-Ott találkozóról lásd bővebben www.mbk.org; www.itt-ott.org; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

¹³³ Az említett ernyőszervezetekről lásd www.nyeomszsz.org és www.lamoszsz.org; letöltés ideje: 2020. 03. 01.

Az új magyar emigráció – a klasszikus kivándorlási hullámokkal összevetve – időben jobban eloszlik, s inkább gazdasági, mint politikai jellegű. Mindemellett az elmúlt bő negyed évszázadban Magyarország cél- és tranzitországgá vált. A hazai statisztikák szerint ez idő alatt a bevándorlók száma szinte mindvégig magasabb volt a kivándorlókénál (lásd 7. ábra).

7. ábra: A be- és kivándorlás alakulása Magyarországon 1990 és 2017 között¹³⁴

A magyar diaszpóra fejlődéstörténetét látszólag nem érinti a bevándorlás, azonban, ha közelebbről megvizsgáljuk a kérdést, találunk összefüggéseket. Magyarországra a szomszédos országokból nagy számban érkeztek erdélyi, vajdasági, kárpátaljai és felvidéki magyarok. Közülük sokan felvették a magyar állampolgárságot is. A határon túlról bevándorolt, letelepedett, illetve honosított magyarok esetleges továbbvándorlása már közvetlenül érinti a magyar emigrációtörténetet és vele együtt a diaszpóra alakulását is. Mindemellett diaszpórakutatóként szükségét éreztem annak, hogy röviden kitérjek a bevándorlás egyéb formáinak ismertetésére is (többek között a napjainkban sokat vitatott menekültügy Magyarországot érintő folyamataira), tisztázva az ezzel kapcsolatos alapfogalmakat és a mögöttük rejlő társadalmi jelenségeket. Így ennek a résznek a befejezéseként, a bevándorlás és a kivándorlás kérdését külön alfejezetekben tárgyalom.

¹³⁴ Az ábrán megjelenített adatok forrása: Gödri Irén – Soltész Béla – Bodacz-Nagy Boróka: *Immigration or Emigration Country? Migration trends and their socio-economic background in Hungary: a longer-term historical perspective* (Working Papers on Population, Family and Welfare No.19.). Annex. Table A4.2.1. KSH Népszégtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2014. 24. Letöltés helye: www.demografia.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.; KSH Táblák (STADAT) – Idősoros éves adatok – Népszégtudomány, népmozgalom. Letöltés helye: www.ksh.hu; letöltés ideje: 2019. 03. 20.

Bevándorlás

A magyarországi bevándorlást az 1989-es rendszerváltást követő bő húsz esztendőben alapvetően a négy szomszédos országból – Romániából, Szerbiából, Ukrajnából és Szlovákiából – áttelepültek száma és összetétele határozta meg. Az 1990 és 2013 között regisztrált több mint 500 ezer bevándorló 60%-a ezekből az országokból érkezett. Az első nagyobb bevándorlási hullám – mely főként Romániából áttelepültekből állt – 1988 és 1991 között lecsengett. Ezt követően a bevándorló külföldi állampolgárok száma alacsonyabb szinten mozgott, évi 13–16 ezer fő között, csak az ezredforduló körüli években érte el a 20 ezer főt, majd stabilizálódott, évi 20–25 ezer fő között ingadozva. Kivételt jelentett ez alól a 2008-as év, amikor (mint az a 7. ábrán is látható) a bevándorlók száma hirtelen megugrott, meghaladva a 35 ezer főt. Ezt a kimagasló értéket elsősorban a szabad mozgásra és letelepedésre vonatkozó 2007. évi I. törvény idézte elő.¹³⁵ A 2007. július 1-jén hatályba lépett új jogszabály leegyszerűsítette az Európai Gazdasági Térség állampolgárai és családtagjai számára az állandó lakhely létesítésének feltételeit Magyarországon. 2008-ban közel 20 ezer fő élt ezzel a lehetőséggel. Ez azonban nem jelenti azt, hogy közülük mindenki itt is maradt: a lakcímlétesítés sok esetben nem járt együtt a tényleges letelepedéssel.¹³⁶

A bevándorló külföldi állampolgárok száma 2014-től ismét növekedni kezdett, majd kisebb visszaesés után 2017-ben meghaladta a 36 ezer főt. Ezzel párhuzamosan a bevándorlás szerkezete is jelentősen átalakult. Míg a 2000-es években a bevándorló külföldi állampolgárok több mint 70%-a a fent említett négy szomszédos országból érkezett, addig a 2010-es évek elejére e csoport száma és aránya is jelentősen lecsökkent: 2014 és 2016 között már csak a bevándorlók egynegyedét adta. E változásnak több oka is van. Egyrészt Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozása, valamint a fentebb említett új idegenrendészeti törvény következtében megnőtt a régi tagállamokból – elsősorban Németországból –, valamint 2006-tól az ázsiai országokból – főként Kínából – érkezők száma, ami a bevándorlók származási országok szerinti diverzifikálódását okozta.¹³⁷ Másrészt az Európai Unió keleti bővülése új útvonalakat nyitott meg a szomszédos országok vándorló népessége előtt. Részben ennek köszönhetően a térség egyik legnagyobb migráció-kibocsátó országából, Romániából Magyarországra érkezők aránya a korábbi több mint 50%-ról 2015-re 20% alá csökkent. Ezzel

¹³⁵ A törvény teljes szövege olvasható az mkogy.jogtar.hu weboldalon; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

¹³⁶ Gödri Irén: Nemzetközi vándorlás. In: Monostori Judit – Óri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2015. 187–211. Letöltés helye: www.demografia.hu; letöltés ideje: 2019. 03. 20.

¹³⁷ Uo.

egy időben a nyugat- és dél-európai országokban tömegesen jelentek meg a román bevándorlók. Harmadrészt a szomszédos országok állampolgárainak bevándorlását tovább csökkentette a hazai statisztikákban a 2010. évi XLIV. törvény, amely lehetővé tette a magyar származású külföldi állampolgárok számára az egyszerűsített honosítási eljárást.¹³⁸ A törvény adta lehetőséggel élve 2017. év végére több mint egymillió külhoni magyar kapott magyar állampolgárságot. Következésképpen a szomszédos országokból bevándorló népesség körében egyre nagyobb számmal jelentek meg a magyar állampolgársággal (is) rendelkező honosítottak. Számuk 2012–2013-ban meghaladta az évi 8 ezer főt, 2014–2015-ben már a 17 ezret is. Ezt követően számuk ugyan csökkent az éves bevándorlási statisztikákban, de még 2017-ben is meghaladta a 10 ezer főt.¹³⁹

A bevándorlók letelepedését illetően két szempontot kell figyelembe venni: egyrészt a honosítási eljárásokat, másrészt a letelepedési engedélyek kiadását. Az előbbit illetően, a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény bevezetésétől 2017. év végéig összesen több mint 203 ezer bevándorló kapott magyar állampolgárságot, egyharmaduk 2011 után, azaz a fent említett új állampolgársági törvény hatálybalépését követően. Az egyszerűsített honosítási eljárást ugyanis nemcsak a külföldön élő magyarok igényelték, hanem a Magyarországra korábban bevándoroltak is, akik így – függetlenül attól, hogy honnan és mikor jöttek –, könnyen és gyorsan juthattak magyar állampolgársághoz (feltéve, ha bizonyították felmenőik magyar származását és beszéltek magyarul). Az új törvény adta lehetőséggel élők magas számának köszönhetően 2012-ben Magyarország európai összehasonlításban első helyen állt a honosítási ráta alapján.¹⁴⁰ Itt azonban fontos hangsúlyozni, hogy míg az Európai Unió tagországokban honosítottak több mint 80%-a az Unión kívülről származik, addig Magyarországon ez az arány 2007-től (Románia EU-s csatlakozása óta) mindössze 20–30%. Az Európán kívüli országokból származó bevándorlók közül alig több mint 5700 fő kapott magyar állampolgárságot 1993 és 2017 között. Mindez a vérségi elv (*ius sanguinis*) dominanciájára, valamint az eltérő származású bevándorlókkal szembeni szigorú honosítási feltételekre utal.

¹³⁸ A 2010. évi XLIV. törvény (a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosító) olvasható az mkogy.jogtar.hu weboldalon; letöltés ideje: 2019. 03. 20. Az egyszerűsített honosítás mint diaszpórapolitikai gyakorlat intézményéről részletesebben értekezem majd a diaszpóra politikai dimenzióit taglaló fejezetben.

¹³⁹ Kovács Marcell (szerk.): *Mikrocenzus 2016 – Nemzetközi vándorlás*. KSH: Budapest, 2018. Letöltés helye: www.ksh.hu; letöltés ideje: 2019. 03. 20.

¹⁴⁰ Gödri Irén: Nemzetközi vándorlás. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2018. 237–270. Letöltés helye: www.demografia.hu; letöltés ideje: 2019. 03. 20.

A letelepedés vizsgálatának másik szempontját figyelembe véve, 2018 januárjában közel 162 ezer külföldi állampolgár tartózkodott letelepedésre jogosító engedéllyel Magyarországon. E csoport származási ország szerinti összetétele – a bevándorló külföldi állampolgárok szerkezetéhez hasonlóan – a 2010-es évek folyamán jelentősen átalakult. Míg a 2000-es években a szomszédos országokból származó letelepedettek aránya 56–68% között mozgott, addig 2017-ben a 30%-ot sem érte el.¹⁴¹ Ez a változás elsősorban a fent említett nyugat-európai és ázsiai bevándorlók egyre magasabb számának volt köszönhető. A Magyarországon életvitelszerűen tartózkodó külföldi állampolgárokról fontos tudni továbbá, hogy jóval iskolázottabbak a magyarországi népesség átlagához viszonyítva, így a munkaerőpiaci integrációjuk is sikeresebb, valamint bizonyos származási csoportok – különösen a vietnámiak, kínaiak és törökök – esetében kiugróan magas a vállalkozók aránya. Ez az előnyös helyzet elsősorban a bevándorlók fiatalabb korösszetételének, valamint a migráció szelekciós mechanizmusának köszönhető.¹⁴² A Magyarországon letelepedett bevándorlók összlakossághoz viszonyított alacsony létszáma miatt azonban, mindennek hatása a hazai népesség munkavállalási esélyeire jelentéktelen.

Nemzetközi összehasonlításban a bevándorlók ezer lakosra számított aránya, míg a nyugat-európai országok többségében 5, sőt némely államban 10 ezrelék feletti, addig Magyarországon az ezredforduló óta 1,8–2,6 ezrelék között ingadozik (kivéve a 2008-as évet, amikor 3,5 ezrelék volt). Még a magyar állampolgárokként érkezők beszámításával is csak ritkán éri el a 4 ezreléket.¹⁴³ A már letelepedett külföldi állampolgárok népességen belüli aránya is jóval alacsonyabb Magyarországon, mint a legtöbb európai országban. 2017-ben, míg az EU-28 népességének 7,5%-a volt külföldi állampolgár abban az országban, amelyben élt, addig Magyarországon ez az érték csupán 1,5%, ami összesen 151 ezer főt jelent.¹⁴⁴ Ráadásul, míg a legtöbb tagországban a külföldi állampolgárok zöme harmadik országbeli, Magyarországon ez az arány mindössze 44%. Ez azt jelenti, hogy a huzamosan itt tartózkodó bevándorlók többsége Európából, ezen belül is a környező országokból, főképp Romániából, Ukrajnából, Szerbiából, Szlovákiából, valamint Németországból származik.¹⁴⁵

¹⁴¹ Uo.

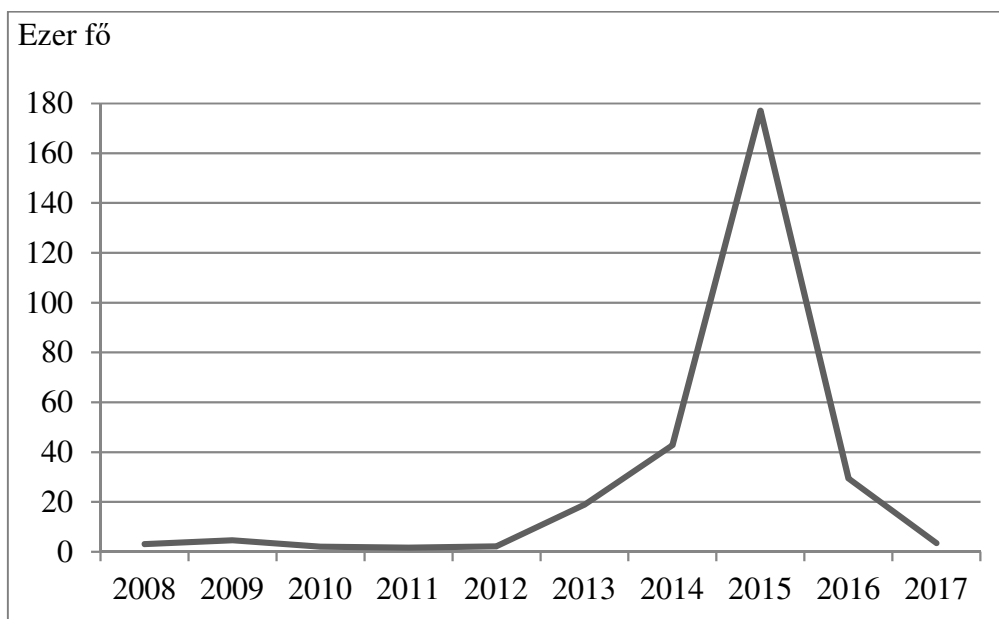
¹⁴² Gödri Irén: Az integráció mutatói és esélykülönbségei a Magyarországon élő bevándorlók körében. *Demográfia*, 2017. 60 (1). 5–55.

¹⁴³ Gödri, 2018. Nemzetközi vándorlás, i.m.

¹⁴⁴ *Migration and migrant population statistics. Statistics explained*. Eurostat, 2018. 03. Letöltés helye: ec.europa.eu; letöltés ideje: 2018. 03. 20.

¹⁴⁵ Gödri, 2018. Nemzetközi vándorlás, i.m.

Az eddigiekben tárgyalt, Magyarországra bevándorló, esetlegesen letelepedő, tartózkodási engedéllyel rendelkező vagy honosított külföldi állampolgárok kérdése nem összekeverendő a menekültek ügyével. E két, a közgondolkodásban sokszor összemosódó migrációs folyamat teljesen más befogadási elvek és jogszabályok mentén zajlik, ráadásul az érintett csoportok is lényegesen eltérnek egymástól. A menekültügy a 2010-es évek közepétől – az észak-afrikai és közel-keleti országokban végbemenő forradalmi láncreakció, az ún. arab tavasz következtében kialakult migrációs hullámok hatására – központi témává vált Európában. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának (UNHCR) 2014-es jelentése szerint a fejlett ipari országokban 22 éve nem kértek olyan nagy számban (866 ezer fő) menedéket, mint abban az évben.¹⁴⁶ Az őket befogadó országok rangsorában első helyen Németország (173 ezer fő), második helyen az Egyesült Államok (121 ezer fő), harmadik helyen Törökország (87 ezer fő) állt. Magyarországon 2000 és 2017 között több mint 320 ezer menedékkérelmet nyújtottak be, 84%-át 2013 és 2016 között. A menedékkérők száma, míg 2012-ben alig haladta meg a 2 ezer főt, 2013-ban majd 19 ezer fő, 2014-ben több mint 42 ezer fő volt, 2015-ben pedig elérte a 177 ezer főt. Ezt követően a kérelmek száma jelentősen visszaesett, 2016-ban már a 30 ezer főt sem érte el, 2017-ben a 3 ezret is alig haladta meg (lásd 8. ábra).

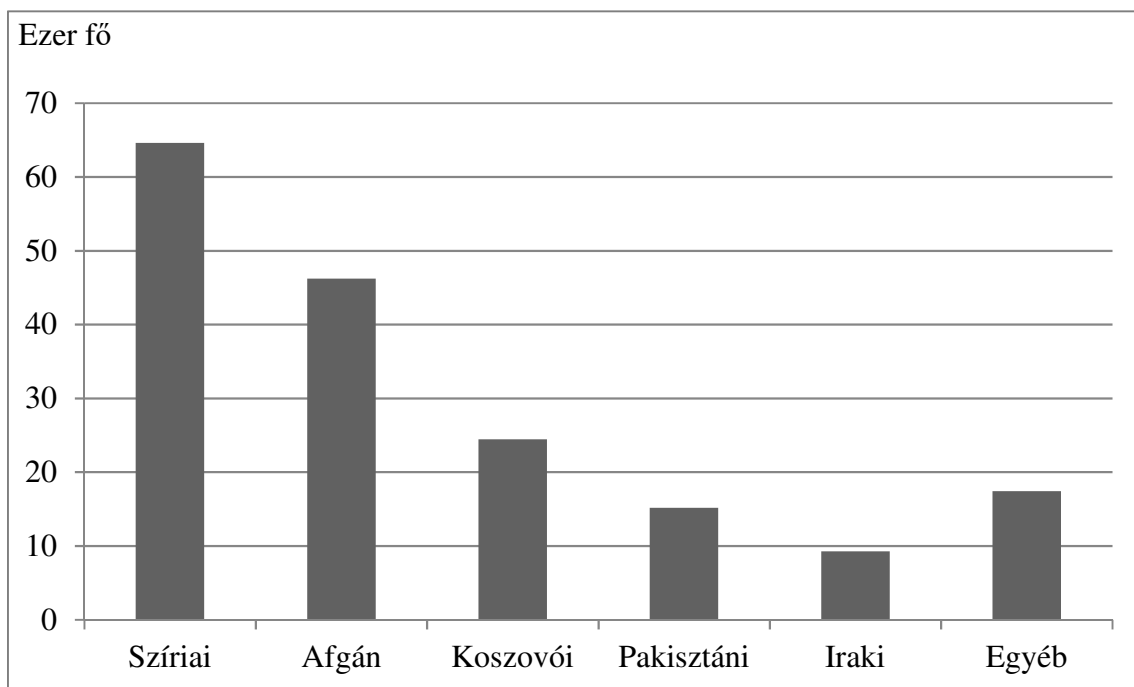

8. ábra: Magyarországra érkezett menedékkérők száma 2008 és 2017 között¹⁴⁷

¹⁴⁶ Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának 2014-es jelentésében közölt adatok 44 „fejlett ipari országra” (*the 44 industrialized countries*) vonatkoznak. Lásd *Asylum Levels and Trends in Industrialized Countries, 2014*. Letöltés helye: www.unhcr.org; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

¹⁴⁷ Az ábrán megjelenített adatok forrása: KSH Táblák (STADAT) – Idősoros éves adatok – Népesség, népmozgalom. Letöltés helye: www.ksh.hu; letöltés ideje: 2019. 03. 20.

A kérelmet benyújtók származási ország szerinti összetételét tekintve, míg az 1990-es években a dél-európai háborúk elől menekülők érkeztek legtöbben az országba, az ezredforduló idején egyre nagyobb számban jelentek meg az Európán kívüliek. A 2000-es évek elején az afgán, iraki és bangladesi állampolgárok voltak többségben. 2008–2009-ben a koszovóiak képezték a csoport legnagyobb részét, míg 2010–2012-ben ismét az afgánok. A különféle hírforrásokban sokat emlegetett, polgárháború elől menekülő szíriaiak tömegesen 2014-ben jelentek meg először Magyarországon (mintegy 7 ezer fő). 2015-ben számuk megközelítette a 65 ezer főt. A szíriaiak mellett azonban, a menekülthullámnak ebben a kritikus évében is nagy számban érkeztek afgán (több mint 46 ezer fő) és koszovói (több mint 24 ezer fő) kérelmezők (lásd 9. ábra).

9. ábra: Magyarországra érkezett menedékkérők állampolgárság szerinti megoszlása 2015-ben¹⁴⁸

Az elmúlt húsz évben a menedékkérők száma Magyarországon ugyan meghaladta a 300 ezer főt is, menekült, oltalmazott vagy befogadott státust ez idő alatt kevesebb mint 10 ezer fő kapott. Ennek oka egyrészt, hogy a kérelmezők többsége még az eljárás befejezése előtt elhagyta az országot. Európai összehasonlításban itt a legalacsonyabb azoknak a menekültügyeknek az aránya, amelyek eljutnak a döntéshozatalig.¹⁴⁹ A menekültek többsége ugyanis nem itt kíván letelepedni: Magyarországot csak tranzitországnak tekinti, és még a hivatalos eljárás befejezése

¹⁴⁸ Az ábrán megjelenített adatok forrása: KSH Táblák (STADAT) – Idősoros éves adatok – Népesség, népmozgalom. Letöltés helye: www.ksh.hu; letöltés ideje: 2019. 03. 20.

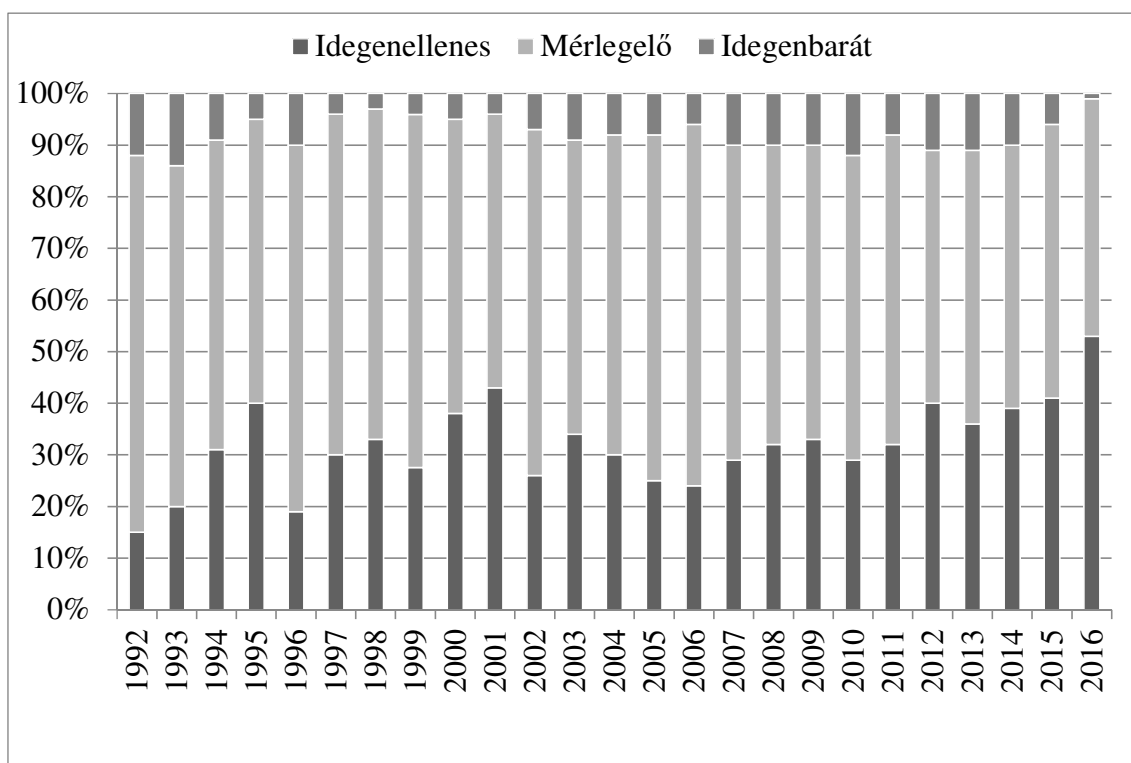
¹⁴⁹ *Statistikai tükör. Menekültek a világban*. KSH, 2016. Letöltés helye: www.ksh.hu; letöltés ideje: 2019. 03. 20.

előtt tovább vándorol.¹⁵⁰ Másrészt, még ha el is jutnak a kérelem elbírálásáig, a pozitív döntések aránya e tekintetben igen alacsony. A 2014–2015-ös nagy migrációs hullámot követő 2016. évben, míg Németországban, Svédországban és Ausztriában az elbíralt menedékkérelmek 69–72%-ában született első fokon pozitív döntést, addig Magyarországon ez az arány mindössze 8% volt. 2016. január 1-jén a tartózkodási engedéllyel rendelkező menekültek, illetve oltalmazottak száma, míg az Európai Unió tagállamaiban 408 ezer fő volt, azaz a teljes népesség 0,08%-a, addig Magyarországon mindössze 4400 fő, ami az összlakosság csupán 0,04%-át jelentette. Következésképpen Magyarországon a keletről nyugatra tartó tömeges migráció eddig jelentős demográfiai változást nem idézett elő.

Magyarországról általánosan megállapítható, hogy a migrációs folyamatok globális áramlatai ugyan hatnak rá, de mint befogadó ország nemzetközi összehasonlításban minden szempontból alacsony értékeket mutat. A bevándorló és letelepedett külföldi állampolgárok, valamint a menekült státust kapott migránsok száma és népességhez viszonyított aránya is elmarad az európai átlagtól. Azon kevés bevándorlókról, akiknek mégis sikerül itt letelepedni és az ehhez szükséges engedélyeket kiváltani, általánosan elmondható, hogy arányaiban magasabb iskolai végzettséggel és nagyobb vállalkozó kedvvel rendelkeznek, mint bennszülött szomszédjaik. Ezzel szemben, mintegy paradox módon az idegenellenesség igen nagymértékű a magyar lakosság körében. A TÁRKI Omnibusz kutatások eredményei (lásd 10. ábra) szerint az idegenekkel szembeni negatív attitűd ráadásul nem is új jelenség Magyarországon. Már a rendszerváltást követően növekedésnek indult (1992 és 1995 között 15%-ról 40%-ra ugrott); majd ingadozott (1996-ban visszaesett 19%-ra, míg 2001-ben elérte a 43%-ot); stagnált (2002 és 2011 között 26 és 32% között mozgott); 2012-től pedig újra növekvő tendenciát mutatott (2016-ban elérte az 53%-ot).¹⁵¹

¹⁵⁰ A menekültügyvel kapcsolatos számadatok forrása: Papp Z. Attila – Kovács András – Morauszki András: Menedékkérők Magyarországon 2015-ben. In: Csuka Gyöngyi – Török Ádám (szerk.): *Az Európába irányuló és 2015-től felgyorsuló migráció tényezői, irányai és kilátásai. MTA Migrációs Munkacsoport elemzése.* MTA: Budapest, 2015. 11–23. Letöltés helye: www.mta.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.; Freid Mónika – Andrejcsik Linda (szerk.): *Magyarország, 2014.* KSH: Budapest, 2015. Letöltés helye: www.ksh.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.; Gödri, 2015. Nemzetközi vándorlás, i.m.

¹⁵¹ A kutatásról bővebben lásd www.tarki.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 20.; Vö: Sik Endre – Simonovits Bori – Szeitl Blanka: Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban. *Regio*, 2016. 24 (2). 81–108.

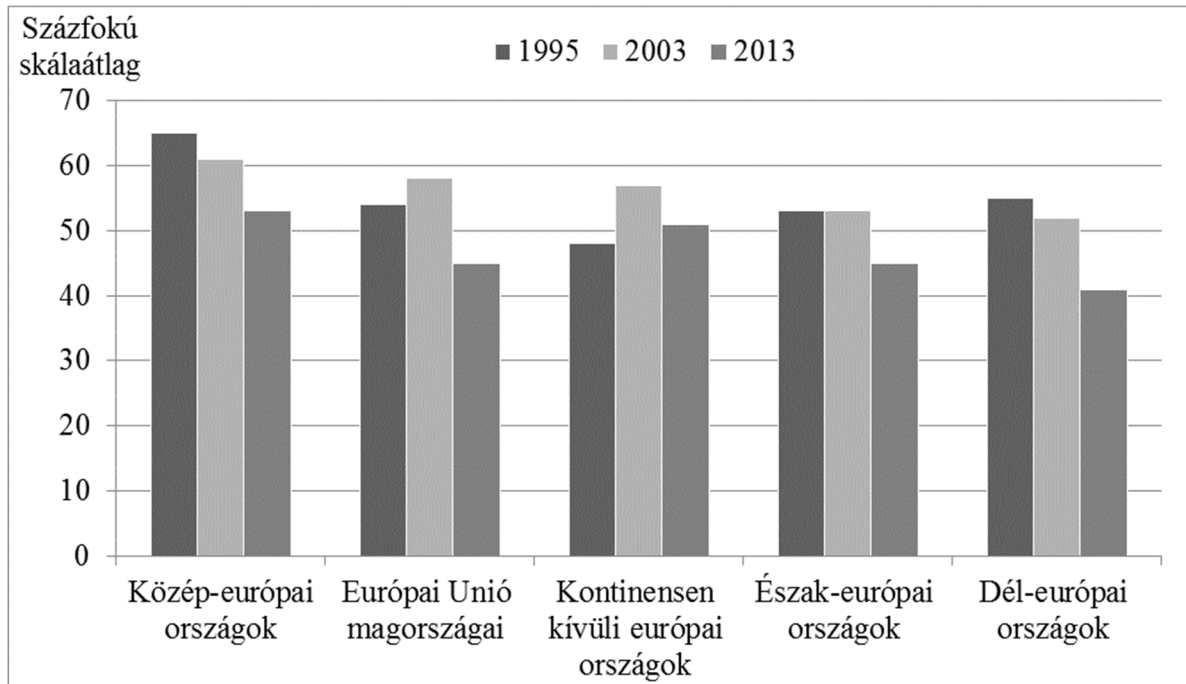
10. ábra: Az idegenellenesség mértékének alakulása Magyarországon 1992 és 2016 között¹⁵²

Az idegenellenesség magas értéke azonban nem hazai specialitás: az egész kelet-közép-európai régióra jellemző, mint azt számos kutatás kimutatta. A majd húsz évre és több mint húsz országra kiterjedő International Social Survey Programme (ISSP) keretében az idegenellenességet kilenc állításon keresztül mérték.¹⁵³ Egyes állítások negatív, míg mások pozitív ítéleteket fogalmaztak meg a bevándorlókkal szemben.¹⁵⁴ Az összehasonlítás alapját ezen állítások elfogadásának gyakorisága adta. Az időbeli trendeket is figyelembe véve ennek a kutatássorozatnak az eredményei is arra a megállapításra jutottak, hogy a bevándorlókkal szembeni idegenellenes attitűdök a kelet-közép-európai országokban erőteljesebben nyilvánulnak meg, mint a kontinens nyugati, északi és déli régióiban (lásd 11. ábra).

¹⁵² Az ábrán megjelenített adatok forrása: Sik et al., 2016. Az idegenellenesség alakulása, i.m. 83. Az ábrán megjelenített TÁRKI Omnibusz kutatások adatainak begyűjtésekor a következő kérdést és válaszlehetőségeket adták meg: Ön szerint be kell-e fogadni a menekülőket? 1) Igen, minden menekültöt be kell fogadni (idegenbarát álláspont); 2) Van, akit be kell fogadni és van, akit nem (mérlegelő álláspont); 3) Senkit sem szabad befogadni (idegenellenes álláspont).

¹⁵³ A kutatásról bővebben lásd www.issp.org; letöltés ideje: 2018. 12. 20.; Vö: Csepeli György – Örkény Antal: *Nemzet és migráció*. ELTE Társadalomtudományi Kar: Budapest, 2017. 23–72., különösen itt: 2. fejezet: A nemzeti identitás Európában.

¹⁵⁴ A ISSP kutatás során a idegenellenesség méréshez alkalmazott kilenc állítás a következő volt: 1) az országnak növelni kellene a bevándorlók számát; 2) a legális bevándorlóknak ugyanolyan hozzáférést kell biztosítani a közoktatáshoz; 3) az országnak szigorúbb intézkedéseket kell hoznia az illegális bevándorlás megakadályozására; 4) a legális bevándorlóknak ugyanazon jogok járnak, mint az ország állampolgárainak; 5) a bevándorlók aláássák az ország kultúráját; 6) a bevándorlók nyitottabbá teszik az országot az új eszmék és kultúrák iránt; 7) a bevándorlók elveszik a munkát azok elől, akik az országban születtek; 8) a bevándorlók hasznára válnak a gazdaságnak; 9) a bevándorlók miatt növekszik a bűnözés. Csepeli – Örkény, 2017. *Nemzet és migráció*, i.m. 56.

11. ábra: Az idegenellenesség mértékének alakulása Európában 1995 és 2013 között¹⁵⁵

E kutatás eredményeire reflektálva Csepeli György és Örkény Antal *Nemzet és migráció* címen 2017-ben megjelent kötetükben azt írták: „Európa nyugati és keleti régióiban a másság elutasításának érzülete egyaránt jelen van, csak a másságra adott reagálás módja különböző. Keleten az asszimilációt lehetetlennek tartó nyílt xenofóbia, Nyugaton az asszimilációs elvárásba bújtatott burkolt xenofóbia jellemző”.¹⁵⁶ Mindez a történelmi tapasztalatok figyelembevételével kiegészíthető azzal, hogy a többnyire külföldi nyomásra kialakult politikai ideológiák és rendszerek – a kommunizmus eszméjére alapozott államszocializmus, illetve a liberalizmusra épített többpártrendszer – összeomlása vagy esetleges megingása esetén a kelet-közép-európai országok többségi társadalmi szokás szerint befelé fordulnak. Vezetőik eredetmítoszok és kreált ellenségképek árnyékában igyekeznek a nemzetegyesítés zászlóvivőiként feltűnni, mely még mindig a társadalmi fejlődés és a válsághelyzetből való kilábalás egyetlen biztos útjaként jelenik meg a köztudatban. Mindez a nacionalizmus térnyerésével és az idegenekkel szembeni negatív attitűdök – a gyanakvás, a félelem, illetve az abból fakadó harag és gyűlölet – felerősödésével jár együtt. Ez tapasztalható volt a kétpólusú világrendszer megszűnése után, az 1989–1991-es rendszerváltozások folyamataiban, valamint

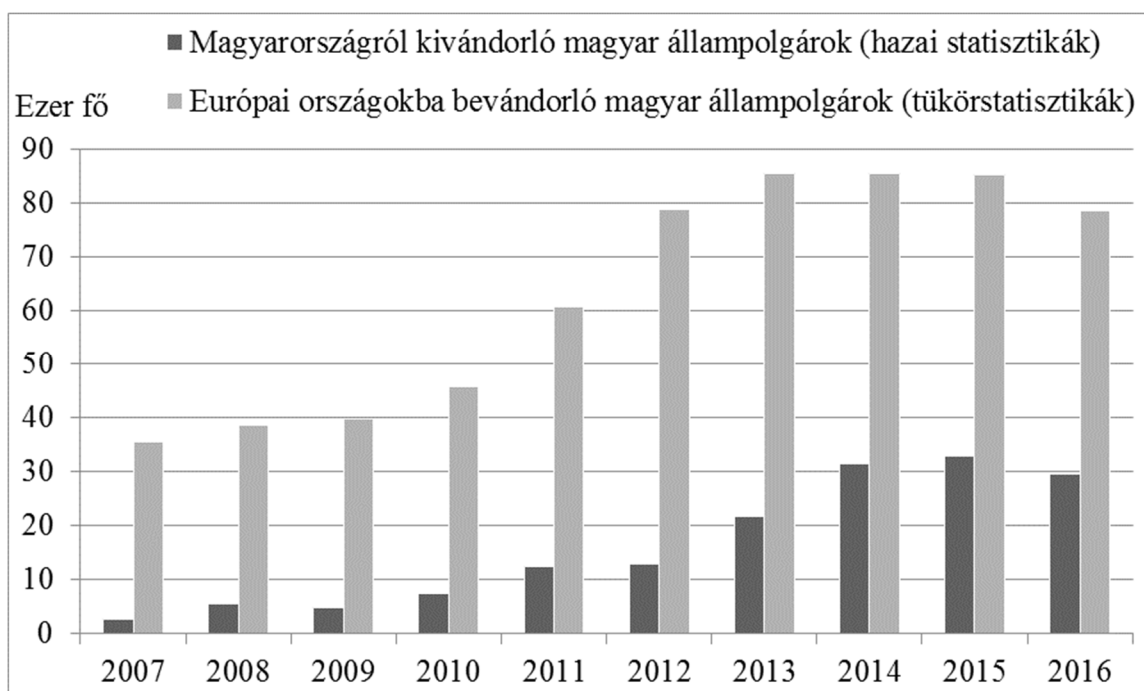
¹⁵⁵ Forrás: Csepeli – Örkény, 2017. *Nemzet és migráció*, i.m. 57. Az ISSP kutatássorozat eredményeire alapozott ábrán megjelölt nagyrégiók a következő országokra vonatkoznak. 1) Közép-európai országok: Csehország, Észtország, Horvátország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Szlovákia, Szlovénia. 2) Európai Unió magországai: Belgium, Franciaország, Németország. 3) Kontinensen kívüli európai országok: Nagy Britanniá, Írország. (Elemzésemben ez utóbbi két nagyrégiót hívom egybevonatban Nyugat-Európának.) 4) Észak-európai országok: Dánia, Finnország, Izland, Svédország, Norvégia. 5) Dél-európai országok: Portugália, Spanyolország.

¹⁵⁶ Csepeli – Örkény, 2017. *Nemzet és migráció*, i.m. 60.

a 2008–2009-es világgazdasági válságot követően, melyet a 2014–2015-ös menekültügyi válság tovább fokozott. A tőke és az emberek szabad mozgásának lehetőséget adó liberalizmusból való kiábrándulás újra divatba hozta a nemzeteszméket és a határfalakat.

Kivándorlás

Arról, hogy az 1989-es rendszerváltás óta kik, hányan, mikor és hova vándoroltak el Magyarországról, az alkalmazott módszerek sokfélesége miatt igen eltérő kutatási eredmények születtek. E tekintetben általában a kibocsátó országok adatai pontatlanabbak a befogadó országok adatainál. Ennek oka, hogy a kivándorlás pontos mérése a bevándorlás mérésénél is nehezebb feladatnak bizonyul. A kivándorlási statisztikákban ugyanis csak azok jelennek meg, akik távozásukat valamilyen formában bejelentették a hazai hatóságoknak. Ezt azonban a külföldre költözők töredéke teszi csak meg, hiszen sokan közülük – kiváltképp az önkéntes gazdasági emigráció esetében – nem végérvényesen hagyják el az adott országot, hanem a későbbi hazaköltözés reményében. Ezzel szemben a befogadó országok többségében pontosan jegyzik a külföldi állampolgárok belépését, munkavállalását, esetleges letelepedését. Következésképp a 7. ábrán feltüntetett (az Országos Egészségbiztosítási Pénztár nyilvántartásából való kijelentkezésekre alapozott) magyarországi statisztikák kivándorlási adatainál jóval magasabb értékeket mutatnak a magyar emigránsokat befogadó országok bevándorlási és munkaügyi statisztikái. Ez utóbbiakat illetően 2013 és 2015 között évi több mint 85 ezer bevándorló magyar állampolgárt regisztráltak csak az európai célországokban (lásd 12. ábra). Ez összességében véve meghaladja az 1956-os forradalom következtében kivándoroltak létszámát.

12. ábra: Magyar emigráció 2007 és 2016 között – hazai statisztikák vs. tükörstatisztikák¹⁵⁷

Magyarországon az Európai Unióhoz való csatlakozást nem követte az elvándorlás olyan mértékű fellendülése, mint a környező országok többségében (csupán Csehország és Szlovénia esetében volt alacsonyabb szintű a kiáramlás). Az emigráció csak a 2000-es évek második felében – kiváltképp a 2008-as gazdasági válság kirobbanását követően – kezdett el felélénkülni, mely folyamat 2010 után felgyorsult. A hazai statisztikák alapján a legalább egy évre külföldre költözött magyar állampolgárok száma, míg 2010-ben alig haladta meg a 7 ezer főt, addig 2012-ben majd 13 ezer fő, 2013-ban több mint 21 ezer fő, 2014-ben több mint 31 fő, míg 2015-ben majd 33 ezer fő volt. A tükörstatisztikák – mint azt fentebb kifejtettem – ennél jóval magasabb értékeket mutatnak. Mindkét forrás azonban, ha jelentős számbéli eltéréssel is, de megegyezik abban, hogy az elvándorlás növekedésének üteme 2014-ben mérséklődni kezdett, majd rövid ideig stagnált, végül 2016-ban csökkenő tendenciát mutatott.

A 2010-es években fellendült emigrációs hullámmal külföldre vándorló magyarok többsége fiatal (háromnegyedük a 40 éves kort sem érte el, több mint 40%-uk 30 év alatti), több mint fele (53–54%) férfi, közülük sokan (63–64%) nőtlenek, hajadonok voltak.¹⁵⁸ A magyarországi összlakossághoz viszonyítva továbbá jóval magasabb volt közöttük a diplomások aránya (18

¹⁵⁷ Az ábrán megjelenített adatok forrása: Gödri, 2018. Nemzetközi vándorlás, i.m. 254. A szerző az Eurostat adatbázis, a németországi (DESTATIS) és ausztriai (Statistik Austria) statisztikák, valamint a KSH Demográfiai évkönyvei alapján végezte számításait. Adathiány miatt az összesítésben nem szerepel az Egyesült Királyság 2006-tól, valamint Franciaország 2000–2012 között.

¹⁵⁸ *Statisztikai tükör. Népmozgalom, 2014; 2015; 2016.* KSH. 2015; 2016; 2017. Letöltés helye: www.ksh.hu; letöltés ideje: 2019. 03. 20.

vs. 32%).¹⁵⁹ Ez a „fiatalok exodusának” is nevezhető új magyar emigráció nemcsak közvetlen, de közvetve is hatott a hazai népesedési folyamatokra: a népességfogyás és a korszerkezet átalakulásának fokozása mellett negatívan befolyásolta a hazai termékenységi rátát is. 2010 és 2016 között mintegy 78 ezer külföldön született gyermek hazai anyakönyvezését kérték magyar állampolgárságú szülei.¹⁶⁰ Az elvándorlás folyamata és annak népesedési hatásai leginkább Közép- és Dél-Dunántúlon, valamint Észak-Magyarországon voltak érzékelhetők.¹⁶¹

A kivándorlás ütemének felgyorsulásával a hagyományosnak nevezhető célországok – Németország és Ausztria – mellett megjelent számos új desztináció is, köztük kiemelt jelentőséggel az Egyesült Királyság. A tükörstatisztikák szerint 2017 elején az Európai Gazdasági Térség országaiban élő több mint 461 ezer magyar állampolgár háromnegyede a fent említett három célországban élt.¹⁶² Az erre vonatkozó adatok időbeli alakulása jól tükrözi a magyar emigránsok számbeli növekedését. Az Eurostat adatbázisa szerint 2001 és 2017 között Németországban 54.237 főről 180.168 főre, Ausztriában 12.729 főről 70.584 főre, míg az Egyesült Királyságban 4273 főről 96.018 főre nőtt a huzamosan ott élő magyar állampolgárok száma.¹⁶³ Ez utóbbit illetően egyes források ennél jóval többre, 300–400 ezer főre becsülik a szigetországban élő magyarok összlétszámát, melyből a feltevések szerint csak Londonban 100–130 ezer fő él.¹⁶⁴ Ez több mint Székesfehérvár összlakossága. E magas értékeket elsősorban az Egyesült Királyságban kibocsátott társadalombiztosítási szám, az ún. NINo (*National Insurance Number*) alapján határozzák meg. Ezt az összes olyan külföldi állampolgárnak ki kell váltania, aki legálisan szeretne munkát vállalni az országban. 2004 és 2017 között közel 220 ezer magyar állampolgár kapott ilyen számot (köztük e sorok írója is). Ezekről a személyekről azonban nem ismert, hogy mennyi ideje élnek a befogadó országban, illetve hogy terveznek-e ott letelepedni, ezért szigorú értelemben véve nem számítanak bevándorlónak.¹⁶⁵ Ennek ellenére, a NINo gyakran még a szakirodalomban is az Egyesült Királyságba irányuló gazdasági célú bevándorlás *par excellence* mutatójaként jelenik meg.¹⁶⁶ A szigetországba vándorló magyar állampolgárokra kiváltképp jellemző a magasán képzettség

¹⁵⁹ SEEMIG – *Managing Migration in South East Europe transznacionális együttműködési projekt. Helyzetkép a magyarországi elvándorlásról.* 2014. Letöltés helye: www.ksh.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

¹⁶⁰ Gödri, 2018. Nemzetközi vándorlás, i.m.

¹⁶¹ *Statisztikai tükör. Népmozgalom, 2014; 2015; 2016.* i.m.

¹⁶² Gödri, 2018. Nemzetközi vándorlás, i.m.; Vö: Eurostat adatbázis. Letöltés helye: ec.europa.eu; letöltés ideje: 2018. 03. 20.

¹⁶³ Uo.

¹⁶⁴ Hol és mennyien élnek a magyarok Nagy-Britanniában 2018-ban. *HuNglia*, 2018. augusztus 28. Letöltés helye: www.hungliaonline.com; letöltés ideje: 2019. 03. 20.

¹⁶⁵ Gödri, 2018. Nemzetközi vándorlás, i.m.

¹⁶⁶ Moreh, Chris: Az Egyesült Királyságba irányuló magyarországi elvándorlás a magyar és a brit migrációs rendszerek átalakulásának tükrében. *Ügyészeti Szemle*, 2017. 2 (3). 86–101.

és a fiatal kor. A SEEMIG nemzetközi migrációkutatás 2013-ban felvett adatai szerint átlagéletkoruk csupán 33 év volt, kiköltözésük idején pedig mindössze 29 évesek voltak.¹⁶⁷ A magyar emigráció ütemének mérséklődésével az Egyesült Királyságba vándorló magyar állampolgárok száma is csökkent, mely folyamat a Brexit (*British exit* – az Egyesült Királyság Európai Unióból való tervezett kilépése) hatására 2016-tól fokozódott.¹⁶⁸

A 2010-es évek elején tömegessé vált elvándorlás okai összetettek, de mint azt korábban is jeleztem, az új magyar emigráció lényegében gazdasági jellegű, tehát a migrációs szándékok mögött többnyire munkával, bérekl, megélhetéssel kapcsolatos motivációk állnak.¹⁶⁹ A taszító tényezők között kiemelt szerepe volt az eleve deficitekkel küzdő hazai gazdaság világválság következtében történő tovább romlása, és vele együtt a munkaerőpiac hanyatlása. Magyarországon 2009 és 2013 között a 20–24 évesek körében 25% körüli volt a munkanélküliségi ráta, ami európai viszonylatban kiugróan magas értéknek számít.¹⁷⁰ A hazai gazdasági problémák felerősödésével egy időben, a válságból kilábaló nyugat-európai országok sorra oldották fel munkaerőpiaci korlátozásait az Európai Unióhoz 2000-es évek folyamán csatlakozott tagországok állampolgárai előtt.¹⁷¹ Az így létrejövő új munkalehetőségek jelentették a legnagyobb vonzóerőt a Kelet-Európából Nyugat-Európába vándorlók számára. Az új magyar emigráció gazdasági jellegére több kutatás is nagy hangsúlyt fektetett. Ide sorolható az a majd 10 ezer mintás kérdőíves felmérés, melyet a Miskolci Egyetem Földrajz-Geoinformatika Intézetének munkatársai végeztek 2013 és 2016 között a magyar fiatalok körében.¹⁷² A beérkező válaszok alapján a kivándorlási szándékot és a célországválasztást meghatározó vonzó és taszító tényezőket a következő rangsorban határozták meg (lásd 13. ábra).

¹⁶⁷ SEEMIG, i.m.

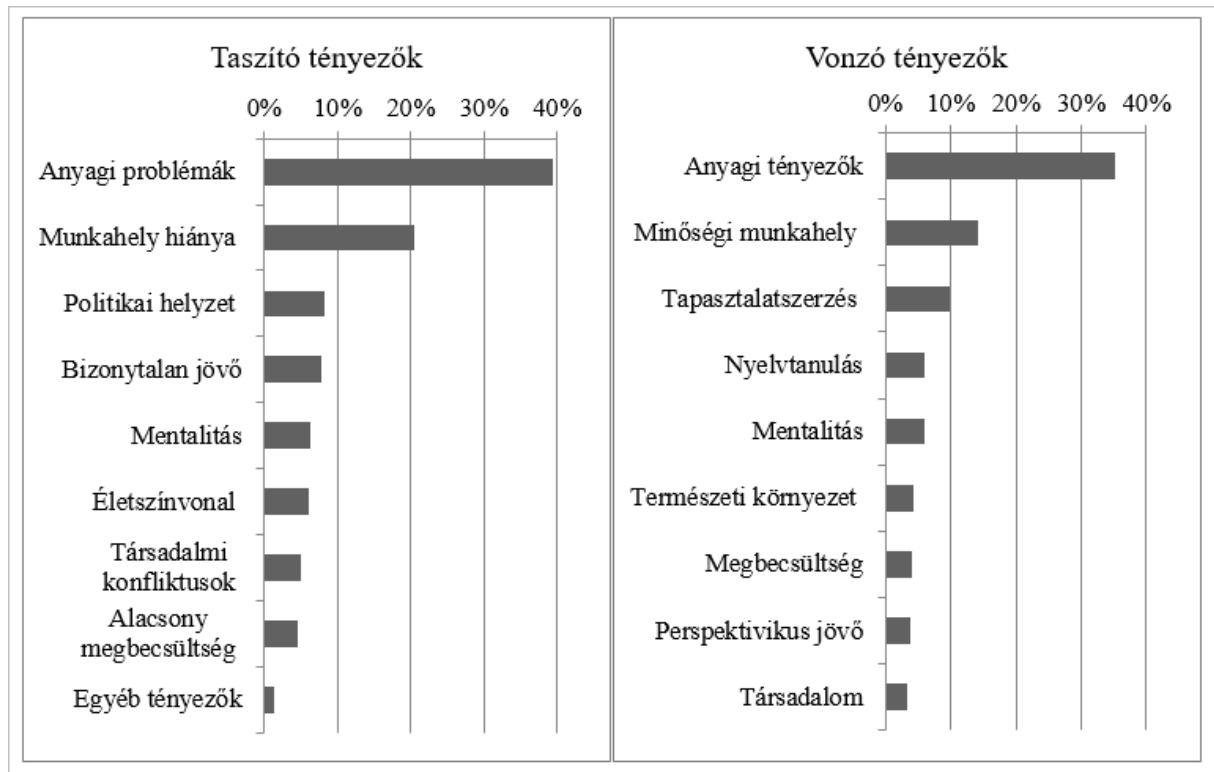
¹⁶⁸ Gödri, 2018. Nemzetközi vándorlás, i.m.

¹⁶⁹ Gödri Irén: *Elvándorlási szándékok – Álmok és konkrét tervek között. A migrációs potenciál jellemzői és meghatározó tényezői a 18–40 évesek körében Magyarországon. Kutatási Jelentések 98.* KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2016.; Gödri Irén – Soltész Béla – Bodacz-Nagy Boróka: *Immigration or emigration country? Migration trends and their socio-economic background in Hungary: A longer-term historical perspective. Working Papers on Population, Family and Welfare, No. 19.* Hungarian Demographic Research Institute: Budapest, 2014.; Hárs Ágnes – Simon Dávid: *A külföldi munkavállalás és a munkaerőhiány.* In: Fazekas Károly – Köllő János (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2016.* MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet: Budapest, 2017. 94–108.

¹⁷⁰ Gödri, 2018. Nemzetközi vándorlás, i.m.

¹⁷¹ Az új tagországok polgárai előtt az Egyesült Királyság, Írország és Svédország már az Európai Unióhoz való csatlakozás pillanatában megnyitották munkapiacukat. Olaszország és Spanyolország 2006-ban, Hollandia 2007-ben, Németország, Ausztria és Svájc 2011-ben tették ugyanezt. Gödri, 2018. Nemzetközi vándorlás, i.m. 257.

¹⁷² Siskáné Szilasi Beáta – Halász Levente – Gál-Szabó Lajos: *A magyar fiatalok erősödő kivándorlási szándékának kiváltó okai és jellemzői. Tér és Társadalom, 2017. 31 (4). 131–147.*

13. ábra: A kivándorlási szándékot és a célországválasztást meghatározó vonzó és taszító tényezők¹⁷³

Hasonló eredményre jutottak az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetének munkatársai, akik a Nagy-Britanniában élő magyar fiatalok körében folytattak kutatást.¹⁷⁴ Az ő eredményeik is azt mutatják, hogy az adott országba történő elvándorlás legtöbbször gazdasági jellegű volt. A 2014 tavaszán kiküldött, online kérdőívre válaszoló, többségében 2010 után kivándorolt, Nagy-Britanniában élő 5200 magyar emigráns több mint háromnegyede dolgozni ment ki. Közel fele-fele arányban voltak köztük olyanok, akik konkrét munkaajánlatra érkeztek, és olyanok, akik csak a kiutazásuk után kezdtek el munkát keresni. A válaszadók több mint felénél volt fontos szempont, egyrészt a rossz gazdasági helyzet Magyarországon, másrészt a magasabb életszínvonal és a jobb munkalehetőségek Nagy-Britanniában. A politikai helyzet miatti távozást és a szakmai fejlődés lehetőségét kevesebben, de még számottevően említették. Az ezektől eltérő migrációs okok – mint a kíváncsiság, kalandvágy vagy magánéleti problémák – jóval kisebb arányban, a válaszadók alig több mint egyötödénél bizonyultak fontosnak. A megkérdezettek elsöprő többsége elégedett volt jelenlegi helyzetével, különösen ha a korábbi, magyarországi körülményeivel hasonlította azt össze. Alig több mint egytizedük érezte úgy, hogy helyzete nem javult, vagy rosszabbodott,

¹⁷³ Az ábrán megjelenített adatok forrása: Siskáné Szilasi – Halász – Gál-Szabó, 2017. A magyar fiatalok erősödő kivándorlási szándékának kiváltó okai és jellemzői, i.m. 141.

¹⁷⁴ Kovács András – Papp Z. Attila: Patterns of success amongst Hungarians living in the UK. *Review of Sociology*, 2016. 26 (4). 95–123.

amióta Nagy-Britanniában él. Többségük éppen ezért nem tervezte a közeljövőben a Magyarországra való visszatérést: közel háromnegyedük soha, vagy a következő öt évben biztosan nem tért volna vissza. Az ilyen jövőbeli elképzelések persze nagyon képlékenyek: a körülmények alakulásával gyorsan változhatnak.

Az elvándorlás ütemének mérséklődése mellett a 2010-es évek második felére egyre több külföldön élő magyar állampolgár vándorolt vissza Magyarországra. A hazavándorlók száma (az Országos Egészségbiztosítási Pénztár nyilvántartása alapján) 2012 után kezdett növekedni, 2017-ben pedig már meghaladta a 20 ezer főt. A tükörstatisztikák még ennél is magasabb értékeket mutatnak.¹⁷⁵ A visszavándorlók közül ugyanis sokan be sem jelentették korábbi távozásukat, így a népmozgásra vonatkozó hazai statisztikákban nincsenek számon tartva. Itt azonban fontos hangsúlyozni, hogy bármely ország adataira is támaszkodunk, a visszavándorlás eseménye önmagában még nem jelenti a tényleges hazaköltözést. A visszavándorlók rövidebb-hosszabb idejű itthon tartózkodás után még tovább vándorolhatnak, vagy ingázó életmódba is kezdhetnek. Ez utóbbi ráadásul igen gyakori jelenség, különösen a közelebbi országokban – főképp Ausztriában és Németországban – munkát vállaló magyar állampolgárok körében. A visszatérő migrációról talán pontosabb képet nyújtanak azok a kutatások, melyek indirekt módszerek alkalmazásával nem a külföldről hazatérőkre, hanem a migrációs tapasztalatokkal rendelkező hazai népességre összpontosítanak. A Központi Statisztikai Hivatal által végzet, a 2016. évi mikrocenzus nemzetközi vándorlásra vonatkozó részében megjelent kutatás adatfelvételekor 242 ezer olyan magyar állampolgár élt az országban, aki itt született, de legalább egy évet folyamatosan tartózkodott már külföldön, tehát rendelkezett migrációs tapasztalattal.¹⁷⁶ A hazavándorlások rámutatnak arra, hogy a népmozgás nem feltétlenül egyirányú folyamat. Éppen ezért – mint azt a diaszpórakutatás elméleti kereteit taglaló résznél is hangsúlyoztam – az emigrációt érdemes külön kezelni a diaszpóraléttől. Az újonnan elvándorlókról ugyanis még nem tudhatjuk, hogy az őket befogadó ország társadalmába integrálódnak-e, vagy tovább vándorolnak, esetleg idővel hazaköltöznek. Arra a kérdésre, hogy a közelmúltban tapasztalt magyar emigrációs folyamatok a világban szétszórt diaszpóráközösségeket gyarapítják-e vagy sem, csak az idő adhat választ.

Összegzésképp, a migrációs eredetű magyar közösségek élő példái annak, hogy az elvándorlás és a más országok társadalmába való beilleszkedés nem feltétlenül jár együtt a teljes kulturális asszimilációval. E közösségek szolidaritásra és önkéntességre építve képesek voltak létrehozni

¹⁷⁵ Gödri, 2018. Nemzetközi vándorlás, i.m.

¹⁷⁶ Kovács, 2018. Mikrocenzus 2016, i.m.

és generációkon keresztül fenntartani saját szervezeteiket, ezzel mintegy intézményesítve etnikai határaikat. A magyar diaszpóra fennmaradásához – csakúgy, mint a bevándorlással és menekültüggyel kapcsolatos hazai félelmek leküzdéséhez – elengedhetetlen a migráció, az asszimiláció és a társadalmi integráció jelenkori folyamatainak értelmezése, az interetnikus kapcsolatokban rejlő lehetőségek feltárása, valamint az eltérő kultúrák találkozásából és együttéléséből fakadó esetleges konfliktusok megfelelő – békés úton történő – kezelése. Mindehhez – kezdeti lépésként – érdemes felidézni Clifford Geertz több mint harminc évvel ezelőtt írt üzenetét a kulturális sokszínűség édes hasznáról: *„Nem hiszem, hogy egy olyan világ kialakulásától kellene tartanunk, amelyben az egymás kultúráját szenvedélyesen szerető emberek egyfolytában egymást ünneplik; de fenyegetően közelinek tűnik sajnós egy olyan világ képe, amelyben az emberek önfeledten vetik bele magukat hőseik magasztalásába, és ellenségeik ördögi színekbe festésébe. Nem szükséges, sőt nem szabad választanunk az elégedetlen kozmopolitizmus és a gondtalan lokálpatriotizmus között. Egyik sem előnyös a kollázslét szempontjából.”*¹⁷⁷

¹⁷⁷ Geertz, Clifford: A sokféleség édes haszna [1986. ford. Andor Eszter]. In: Ugyanó: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Századvég Kiadó: Budapest, 1994. 332–351, itt: 350–351.

HARMADIK RÉSZ

A DIASZPÓRA POLITIKAI DIMENZIÓI

„Egy állam akkor lesz az »ő« etnikai diaszpórájának az »anyaországa«, amikor a politikai vagy a kulturális elitek úgy határozzák meg a más államokban élő etnonacionális rokonokat, mint egy és ugyanazon nemzet tagjait, és azt állítják róluk, hogy bizonyos értelemben az államhoz »tartoznak«.” – Rogers Brubaker¹⁷⁸

A kormányok egyre több figyelmet fordítanak a diaszpóráközösségekre. Míg az 1980-as években alig néhány diaszpóraüggyel foglalkozó állami intézmény létezett, addig mára az Egyesült Nemzetek országainak több mint fele rendelkezik vele, némelyikük minisztériumi szinten.¹⁷⁹ Mindez azt is jelzi, hogy a globalizáció folyamataival létrejött, országhatárokat átívelő diaszpórikus kapcsolathálókat nem hozták el a modern nemzetállamok korának végét. A feltételezésekkel ellentétben a hidegháborúból győztesen kikerült liberalizmus eszméje nem kovácsolta egyetlen globális közösséggé az emberiséget.¹⁸⁰ Az önmeghatározás és a világrend konstrukciójának továbbra is meghatározó tényezője maradt a nemzeti identitás, és az azt alakító nemzetpolitikák. A megújult társadalmi, politikai és gazdasági környezet nem vetett véget a nacionalizmusnak, pusztán új keretek közé helyezte azt.¹⁸¹ Az egyre nagyobb prioritással bíró diaszpórapolitikák a kormányok újfajta, XXI. századi, globális méreteket öltő nemzeti törekvéseinek legszembetűnőbb megnyilvánulásai.

A következőkben ezt az egyre népszerűbb és kiterjedtebb anyaországi aktivitást vizsgálom meg, különös tekintettel a kelet-közép-európai, és azon belül is a magyarországi gyakorlatokra. Miért és milyen körülmények között alakultak ki a diaszpórapolitikák ebben a térségben? Vannak-e

¹⁷⁸ Brubaker, Rogers: *Nacionalizmus új keretek között* [1996. ford. Erdősi Péter]. L'Harmattan – Atelier: Budapest, 2006. 63.

¹⁷⁹ Gamlen, Alan – Cummings, Michael – Vaaler, Paul M. – Rossouw, Laura: *Explaining the Rise of Diaspora Institutions*. *IMI Working Paper Series*, 78 (November 2013). Letöltés helye: www.migrationinstitute.org; letöltés ideje: 2020. 03. 30.

¹⁸⁰ A globalizációról, valamint a történelem végét, illetve egy új korszak kezdetét hirdető, XX. század utolsó évtizedében megjelent elméletekről – a teljesség igénye nélkül – lásd Fukuyama, Francis: *The End of History and the Last Man*. Free Press: New York, 1992.; Back, Ulrich: *What Is Globalization?* Polity Press: Cambridge, 1999.; Castells, Manuel: *The Information Age: Economy, Society and Culture* [Vol. I–III]. Blackwell: Oxford, 1996., 1997., 1998.

¹⁸¹ Smith, Anthony D.: *Nations and Nationalism in a Global Era*. Polity Press: Cambridge, 1995.; Schöpflin György: *A modern nemzet*. Attraktor Kiadó: Máriabesnyő, 2003.; Feischmidt Margit – Glózer Rita – Ilyés Zoltán – Kasznár Veronika Katalin – Zakariás Ildikó: *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. L'Harmattan: Budapest, 2014.; Egedy Gergely: *Gondolatok a nemzetéről. A politikai és a kulturális megközelítés*. In: Szarka László – Vizi Balázs – Majtényi Balázs – Kántor Zoltán (szerk.): *Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában*. Gondolat Kiadó: Budapest, 2007. 70–79.; Wimmer, Andreas – Schiller, Nina Glick: *Módszertani nacionalizmus és azon túl: Nemzetállam-építés, migráció és társadalomtudományok* [2002. ford. Incze Éva]. In: Sik Endre (szerk.): *A migráció szociológiája 2.* (E-tankönyv). ELTE Társadalomtudományi Kar: Budapest, 2012. 8–22. Letöltés helye: www.tarki.hu; letöltés ideje: 2019. 09. 20.

hasonlóságok e tekintetben a különböző államok között, és ha vannak, mivel magyarázhatók, honnan eredeztethetők? A diaszpórák támogatásának milyen bel- és külpolitikai vetületei vannak? Ebben a részben ezekre a kérdésekre keresem a választ. Először a téma történeti aspektusait, a nemzeti kérdés kialakulását és következményeit tanulmányozom, majd a kelet-közép-európai anyaországok diaszpóra felé irányuló konkrét intézkedéseit vizsgálom meg közelebbről, a hasonlóságok után kutatva. Ezt követően Magyarország diaszpórapolitikai gyakorlataira fókuszálok, kiemelt figyelmet fordítva a 2010 utáni időszakra. Az Orbán-kormány alatt kiteljesedő politikai ágazatot négy szinten elemzem: 1) a törvényhozás szintjén; 2) a döntéshozó testületek és egyeztető fórumok szintjén; 3) a programok szintjén; valamint 4) az anyagi támogatások szintjén. Külön fejezetben, részletesebben tárgyalom majd a 2013-ban elindított Kőrösi Csoma Sándor Programot (KCSP): az első olyan anyaországi kezdeményezést, amely a diaszpórában élő magyarokat személyesen szólította meg. Ismertetem annak a kutatásnak az eredményeit, melyet a 2016 és 2018 között kiküldetést teljesített KCSP-ösztöndíjasok lekérdezésével valósítottam meg. A felmérés elsősorban arra irányult, hogy mely régiókban milyen főbb közösségépítő tevékenységekkel bízták meg a fogadószervezetek a programban résztvevőket. A beérkezett válaszok elemzése és összegzése után, a program mélyebb megismeréséhez megosztom néhány személyes tapasztalatomat a 2014-ben átélt chilei kiküldetésemről.

A nemzeti kérdés történeti aspektusai és értelmezési keretei

Kelet-Közép-Európa országainak diaszpórapolitikái mind kötődnek valamilyen formában a nemzeti kérdéshez, azaz a nemzet elképzelt és az állam területi határainak egybe nem eséséből fakadó problémához. Éppen ezért, ennek a speciális politikai ágazatnak az elemzését érdemes a nemzeti kérdés kialakulásának és a térségre jellemző vetületeinek bemutatásával kezdeni. Az, hogy ez a kérdés ilyen nagy jelentőséggel bír Európának ezen a részén, elsősorban a politikai és etnikai határok egymástól való eltéréséből fakad, mely a modern nemzetállamok kialakulásának korában került előtérbe. A különböző nemzetiségek a lazán integrált és soknyelvű Habsburg Birodalom, Oszmán Birodalom és cári birodalom területi és intézményi keretei között fejlődtek ki. Vezetőik a történelmi jogokra hivatkozva követeltek új, a nemzet határaival egybeeső államhatárokat. Így a modern nemzet koncepciója nem a már meglévő politikai és territoriális államkeretektől nőtte ki magát – ahogyan az a legtöbb észak- és nyugat-európai nemzet esetében történt –, hanem azokkal szemben, a közös nyelvre, kultúrára,

eredetre, valós és kitalált történelmi tradíciókra alapozva. A nemzeti mozgalmakat pedig nem a rendi korszakban fogant képzeteket elutasító, az *Ancien Régime* meghaladását követelő polgárság idézte elő – mint Franciaországban –, hanem a kiváltságait féltve őrző nemesség, amely a nemzet nevében védte saját érdekeit a birodalmak modernizációs önmegújítási kísérleteivel szemben. Az eddigiekben felvázolt dichotómiára alapozott (kultúrnemzeti vs. államnemzeti; keleti vs. nyugati) nacionalizmuselmélet alapjait Friedrich Meinecke és Hans Kohn fektették le.¹⁸² Azóta sokan átvették azt, továbbfejlesztették, de rengetegen kritizálták is.¹⁸³ Egyesek túl általánosítónak tartják, felhívva a figyelmet azokra az esetekre, amelyek nem illenek bele az elméletbe. Mások túl leegyszerűsítőnek vélik, azzal érvelve, hogy a nacionalizmus minden konkrét megnyilvánulása egyszerre tartalmaz politikai, állami és területiális, valamint etnikai, nyelvi, és kulturális elemeket. A kritikák mellett fontos megjegyezni, hogy Meinecke és Kohn alapfogalmai (*staatsnation* vs. *kulturnation*; *territorial-state nationalism* vs. *ethnic-linguistic nationalism*) nem a nemzettudat vagy a nacionalizmus egymást kizáró, modális típusaira vonatkoznak, hanem egy általános értelmező keret, magyarázó elmélet alapjait képezik, mely lehetőséget ad különböző népek és államok történelmi fejlődésének, modern nemzetállammá válásának megértésére és magyarázatára. Ez a dichotómia – a fent említett két szerzőn kívül – a legtöbb mára klasszikussá vált nacionalizmuskutató műveiben megjelenik (lásd 2. táblázat).

¹⁸² Meinecke, Friedrich: *Weltbürgertum und Nationalstaat. Studien zur Genesis des deutschen Nationalstaates*. R. Oldenbourg: München, 1908.; Kohn, Hans: *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background*. The Macmillan Company: New York, 1944. Lásd erről magyar viszonylatban Szűcs Jenő: *Nemzet és történelem*. Gondolat Kiadó: Budapest, 1974.; Ugyanő: *A magyar nemzeti tudat kialakulása*. Balassi Kiadó – JATE – Osiris Kiadó: Budapest, 1997.

¹⁸³ A nacionalizmus dichotómiáját érintő, a modern nemzetek kialakulásáról szóló alpművek közé tartozik: Anderson, 2006. Elképzelt közösségek, i.m.; Hobsbawm, 1990. Nations and Nationalism since 1780, i.m.; Connor, Walker: *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton University Press: Princeton. 1994.; Gellner, Ernest: *Nations and Nationalism*. Blackwell: Oxford. 1983.; Ugyanő: A nacionalizmus kialakulása: A nemzet és az osztály mítoszai [1996. ford. Sisák Gábor]. In: Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény*. Rejtjel: Budapest, 2004. 45–78.; Smith, Anthony D.: *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Polity Press: Cambridge, 2001.; Ugyanő: *Ethno-symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*. Routledge: London – New York, 2009.; Breuilly, John: *Nationalism and the State*. University of Chicago Press: Chicago, 1994.; A nemzet- és nacionalizmuselméletek kulturális primordialis megközelítéséről lásd továbbá Geertz, Clifford: *The Integrative Revolution: Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States*. In: Ugyanő (ed.): *Old Societies and New States*. Free Press: New York, 1963. 105–157.; Ugyanő: A forradalom után: A nacionalizmus sorsa az új államokban [1973. ford. Jakab András]. In: Ugyanő: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Századvég Kiadó: Budapest, 1994. 104–125.

TIPOLÓGIÁK		SZERZŐK
<p>Államnemzet (<i>staatsnation</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> • politikai, állami, territoriális 	<p>Kultúrnemzet (<i>kulturnation</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> • etnikai, nyelvi, kulturális 	Friedrich Meinecke (1908)
<p>Politikai nacionalizmus (<i>territorial-state nationalism</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rajnától nyugatra • állami, territoriális keretek, jogok, állampolgárság 	<p>Etnikai nacionalizmus (<i>ethnic-linguistic nationalism</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rajnától keletre • nyelvi és kulturális faktorok, közös múlt, rokonsági kapcsolat 	Hans Kohn (1944)
<p>Nyugati nacionalizmus (<i>Western nationalism</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> • eredetileg kulturális volt, de Napóleon óta elpolitizálódott • a francia–német versengésből született • nem kellett hozzá kulturálisan alkalmazkodni 	<p>Keleti nacionalizmus (<i>Eastern nationalism</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> • zavaros, ellentmondásos • Németországból terjedt el – Herder féle modell • szükségessé tette a kulturális átalakulást 	John Plamenatz (1973)
<p>Államnemzeti jellegű nemzeti tudat</p> <ul style="list-style-type: none"> • alapja a történeti államkeret • a magyar nacionalizmusban a nemzetiségekkel szembeni fellépésben nyilvánult meg először a XIX. században 	<p>Kultúrnemzeti jellegű nemzeti tudat</p> <ul style="list-style-type: none"> • alapja a nyelv és kultúra • a magyar nacionalizmusban a Habsburg hatalommal szembeni fellépésben nyilvánult meg először a XIX. században 	Szűcs Jenő (1974)
<p>Hivatali nacionalizmus (<i>official nationalism</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> • birodalomegyesítő törekvések nacionalizmusa • Pl.: II. József „kalapos király” 1784. évi nyelvrendelete 	<p>Nyelvi nacionalizmus (<i>linguistic nationalism</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> • nemzetiségiek szuverenitásra törekvő nacionalizmusa • Pl.: II. József nyelvrendeletével szemben fellépő magyar nemesség 	Benedict Anderson (1983)
<p>Laterális etnikumokra épülő politikai nemzetek (<i>civic nations from lateral ethnies</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> • arisztokratikus jellegű • alávetett etnikai közösségek bürokratikus bekebelezése • Pl.: brit, francia, spanyol 	<p>Vertikális etnikumokra épülő etnikai nemzetek (<i>ethnic nations from vertical ethnies</i>)</p> <ul style="list-style-type: none"> • népi jellegű • etnikai historicizmus, történelmi jellegzetességek naturalizálása • Pl.: görög, orosz, örmény 	Anthony D. Smith (1989)

2. táblázat: A nacionalizmus dichotómiája¹⁸⁴¹⁸⁴ Forrás: saját készítés a táblázatban megjelenített szerzők művei alapján.

A kultúrnemzet eszméjének dominanciája mellett jelentősen meghatározták a nemzeti kérdés kelet-közép-európai alakulását a politikai tér egymást követő újrendeződései a XX. század folyamán. Először az első világháborút követően, a fent említett többnemzetiségű birodalmak felbomlásával jöttek létre új államok, látszólag a nemzetiségi elv alapján. Ennek, az Amerikai Egyesült Államok elnöke, Thomas Woodrow Wilson által ajánlott területelosztási elvnek a gyakorlati megvalósítását több tényező is ellehetetlenítette. Egyrészt a világháború után felbomlott, lazán integrált birodalmak lakossága igen kevert volt: a különböző nyelvi és etnikai közösségek elszórtan éltek vagy ugyanazon a településen évszázadok óta több nyelvi és etnikai közösség élt együtt. Másrészt, a birodalmi területeken létrejött új államalakulatok vezetői a történelmi jogokra hivatkozva legtöbbször túl kiterjedt, a meglévő nyelvi és kulturális határokon átvélő területekre tartottak igényt. Harmadrészt, a nemzetiségi elv gyakorlati alkalmazásának talán legnagyobb akadályát azok a gazdasági és politikai érdekek képezték, amelyeket a háború alatt az antanthatalmak titkos szerződésekben és megállapodásokban szentesítettek potenciális szövetségeseikkel, és amelyek több esetben felülírták úgy a történeti *status quo*, mint a nyelvi, etnikai hovatartozás szempontjait.¹⁸⁵ A politikai tér második nagy átrendeződésére hetven évvel később, a kétpólusú világrendszer megszűnését és a hidegháború végét követően került sor, Szovjetunió és Jugoszlávia szétesésével, valamint Csehszlovákia kettéválásával. Mindezek következtében emberek millió kerültek kisebbségi státusba az anyaországukon kívüli területeken. Kelet-Közép-Európában ezek a határváltoztatások és a velük járó nemzetközi konfliktusok adják a kisebbség–többség viszonyának sajátos jellegét, amelyre Will Kymlicka is felhívta a figyelmet: *„Nyugaton a történelmi igazságtalanság kérdése másként merül fel, mint Keleten. Nyugaton mindig a kisebbség az, aki segítségül hívja ezt az álláspontot, bocsánatkérést és kártérítést követelve attól az államtól, amely rosszul bánt vele a történelem folyamán. [...] A közép- és kelet-európai országokban ezzel szemben főként a többség érzi úgy, hogy elnyomták, gyakran éppen a kisebbségek, akik a külső ellenséggel működtek együtt. Így a többség azt várja a kisebbségtől, hogy büntudatot mutasson, bocsánatot*

¹⁸⁵ Lásd erről bővebben Cartledge, Bryan: *The Will to Survive: A History of Hungary*. Hurst and Company: London, 2011.; Romsics Ignác: *Magyarország története*. Kossuth Kiadó: Budapest, 2017.; Ugyanő (szerk.), 2005. Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemben, i.m.; Bibó István: *Eltorzult magyar alkat, zsákutcs magyar történelem* [1948]. In: Bibó István: *Válogatott tanulmányok 1945–1949*. Vol. II. Magvető Könyvkiadó: Budapest, 1986. 569–619.; Ugyanő: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága* [1946]. In: Bibó, 1986. *Válogatott tanulmányok*, i.m. 1986. 185–265.; Jászi Oszkár: *A Habsburg-monarchia felbomlása* [1929. ford. Zinner Judit]. Gondolat Kiadó: Budapest, 1982.; Macartney, Carlile Aylmer: *National States and National Minorities*. Oxford University Press: New York, 1934.; Ugyanő: *Hungary and Her Successors. The Treaty of Trianon and Its Consequences*, 1919–1937. Oxford University Press: New York, 1937.; Ignotus, Paul: *Hungary*. Ernest Benn Limited: London, 1972.; Borsody, Stephen (ed.): *The Hungarians: A Divided Nation*. Yale Russian and East European Publications: New Haven, 1988.; Zeidler (szerk.), 2008. *Trianon*, i.m.; Gázsó, 2015. *Volt egyszer egy Trianon*, i.m.

kérjen, mintegy kifejezve, hogy soha többé nem lesz hűtlen az államhoz. Ezt láthatjuk Csehországban a német, Szlovákiában a magyar, a balti államokban az orosz, Horvátországban a szerb, Bulgáriában pedig a török kisebbséggel szemben, hogy csak néhányat említsünk.¹⁸⁶

A diaszpórapolitikák elemzésénél ezek a történelmi és politikai kontextusból adódó regionális sajátosságok nem hagyhatók figyelmen kívül. Ellenkező esetben fennáll a veszélye annak, hogy egyes gyakorlatokat félreértelmezzünk. Például az egyszerűsített honosítási eljárás – mely az egyik legelterjedtebb törvényes szinten megjelenő diaszpórapolitikai gyakorlat a világon – minden bizonnyal mást jelent a Kárpát-medencében, mint Nyugaton, ahol az állampolgárság (*citizenship*) és a nemzetiség (*nationality*) fogalmai sokszor egymás szinonimájaként jelennek meg a szóhasználatban. Következésképpen az anyaországok besorolása aszerint, hogy rendelkeznek-e etnikai alapon megfogalmazott egyszerűsített honosítási eljárással vagy sem, vajmi keveset árul el az egyes országok diaszpórapolitikájáról, sőt akár félrevezető is lehet: általa egészen más diaszpórapolitikai stratégiával rendelkező államok kerülhetnek egy kategória alá sorolva. Ezért inkább érdemes a regionális, illetve országos sajátosságokra koncentrálni és a diaszpórapolitikai gyakorlatokat a történeti partikularizmus elvét követve értelmezni.

A kelet-közép-európai diaszpórapolitikák történeti alapját képező nemzeti kérdés egyik legáltalánosabban elfogadott értelmezési keretét Rogers Brubaker háromelemes modellje (*triadic nexus*) adja. Ennek lényege, hogy egy oda-vissza ható viszonyrendszerbe helyezi a XX. századi határváltoztatások következtében kialakult „nemzeti kisebbség” (*national minority*), „nemzetiesítő állam” (*nationalizing state*) és „anyaország” (*external national homeland*) kategóriáit.¹⁸⁷ Brubaker a modell mindhárom elemét Pierre Bourdieu francia szociológustól kölcsönözt „mező” (*champ*) fogalmával írja le.¹⁸⁸ Ebben az értelemben a nemzeti kisebbség, a

¹⁸⁶ Kymlicka, Will: Igazságosság és biztonság. A kisebbségi nacionalizmus kezelésének kritériumai nyugaton és keleten [2004. ford. Karnis Andrea]. *Fundamentum*, 2001. 5 (3). 5–26, itt: 13.; Vö: Ugyanő: Multiculturalism and Minority Rights: West and East. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2002. 4. 1–25, itt: 19–20. Lásd még Ugyanő: Federalism and Secession: East and West. In: Maíz, Ramón – Requejo, Ferran (eds.): *Democracy, Nationalism and Multiculturalism*. Frank Cass Publishers: New York, 2005. 108–125.

¹⁸⁷ Brubaker, 2006. Nacionalizmus új keretek között, i.m.; Ugyanő: *Accidental Diasporas and External „Homelands” in Central and Eastern Europe: Past and Present*. Institute for Advanced Studies: Bécs, 2000.

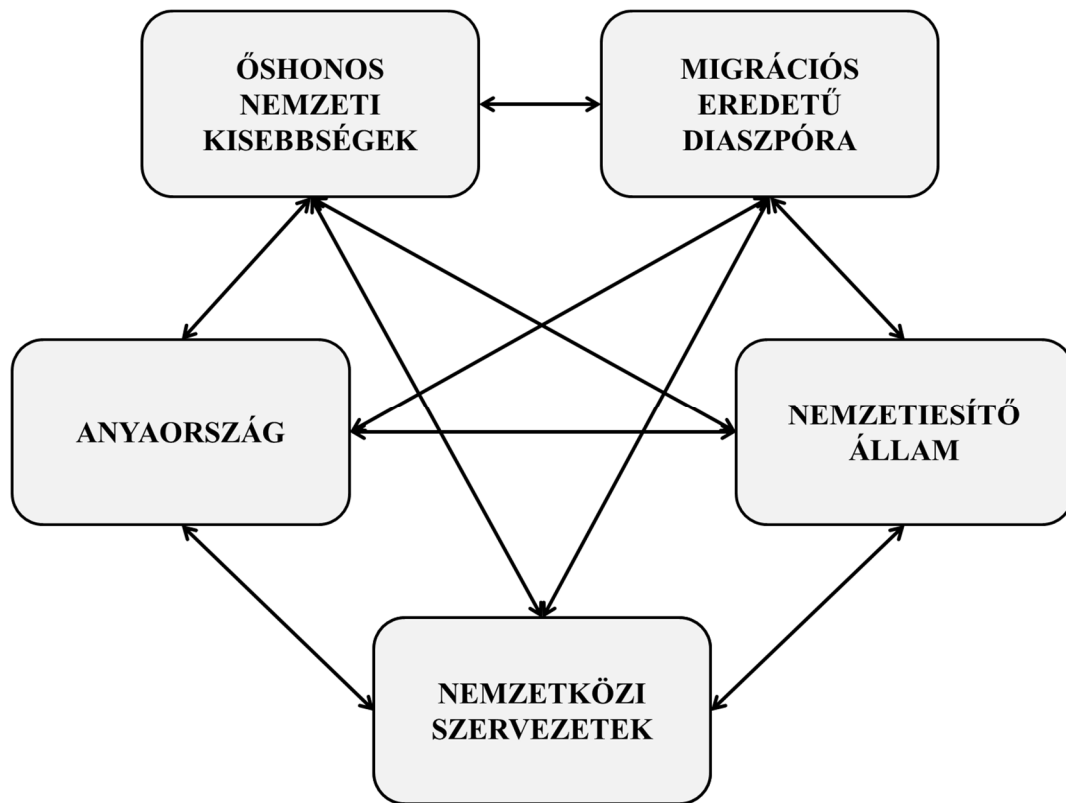
¹⁸⁸ Pierre Bourdieu egész munkásságát meghatározó mezőelméletről lásd Bourdieu, Pierre – Passeron, Jean-Claude: *Les héritiers. Les étudiants et la culture*. *Revue française de sociologie*, 1965. 6 (3). 397–398.; Vö: Szabari Vera: Bourdieu és „a tudomány”. *Replika* („Bourdieu tudományfelfogása” című tematikus lapszám), 2009. 67. 79–97.; Hadas Miklós: Pierre Bourdieu-ről. *Magyar Lettre Internationale*, 2001. 11 (1). 13–16.; Pokol Béla: Bourdieu elméletének alapkategóriái. In: Ugyanő: *Szociológiaelmélet*. Felsőoktatási Koordinációs Iroda: Budapest, 1997. 453–487.; Lásd még Brubaker hivatkozását Bourdieu, Pierre – Wacquant, Loïc: *An Invitation to Reflexive Sociology*. University of Chicago Press: Chicago, 1992. 94. skk., valamint az ott található forrásokat.

nemzetiesítő állam, valamint az anyaország nem egységes, minden belső megosztottságtól mentes entitásokként vannak jelen, hanem egymáshoz kapcsolódó politikai alapállások és pozíciók differenciált és kompetitív mezőiként, mely alapállásokat és pozíciókat a hatalomért versengő különféle pártok, érdekképviselők és politikai szereplők jelenítik meg. Tehát érdekellentétek és konfliktusok nemcsak az egymással versengő közösségek, illetve államok között fordulhatnak elő, hanem egyazon közösségen és államon belül is. Egy adott nemzeti kisebbségen vagy diaszpóráközösségen belül is lehetnek eltérő, sőt akár egymással szembenálló vélemények arról, melyek a közösség legfőbb érdekei, és hogyan kell azokat megfelelően képviselni egyrészt a lakóhely szerinti állam, másrészt az anyaország irányába. Hasonlóképpen egy nemzetiesítő államon belül is megoszlanak a nézetek arról, hogyan kell a belső etnikai heterogenitás kérdését kezelni; illetve egy anyaországon belül arról, hogyan kell a külhoni rokonközösségek sorsáért vállalt felelősségnek eleget tenni. Tehát nem csupán egymással összefüggő, egymásra ható elemekről van szó, hanem ezeknek az elemeknek a belső megosztottságáról, hatalmi viszonyairól, melyek tovább bonyolítják, még dinamikusabbá teszik a nemzeti kérdésből fakadó konfliktusokat.

A jelenkori eseményeket figyelembe véve Brubakernek ez a hármas konfigurációja kiegészítésre szorul. Egyre nagyobb jelentőséggel bírnak ugyanis a nemzetközi szervezetek – mint a NATO és az EU –, melyek kontrolláló és reguláló szerepet töltenek be a térség etnopolitikai konfliktusaiban. A *status quo* fenntartása érdekében különféle szabályozásokkal igyekeznek elkerülni az egymással szemben álló politikai alapállások radikalizálódását: a nemzeti kisebbségek esetében a szeparatizmust; az anyaországok esetében az irredentizmust; a nemzetiesítő államok esetében a társadalmi homogenizáció erőszakos eszközeinek bevetését. A nemzetközi szervezetek dimenziójával kiegészülve egy négyelemes modellt kapunk, melyet Brubaker koncepciója – a *triadic nexus* – után *quadratic nexus*-nak nevezhetünk.¹⁸⁹ A kelet-közép-európai nemzeti kérdés, illetve az abból fakadó konfliktusok elemzésére alkalmazható modell még tovább bővíthető, ha a határváltoztatások következtében kialakult kisebbségi közösségeket és a migrációs eredetű diaszpóráközösségeket két elemnek, különálló politikai mezőnek tekintjük. Szétválasztásukat többek között intézményes formáik, anyaországi kapcsolataik és az őket körülvevő többségi társadalommal kialakított viszonyaik eltérő jellege, valamint szervezeteik és érdekképviselőik egymásra hatása teheti indokolttá. Ez utóbbi jelentősége szembevetendő a magyar diaszpóraszervezetek Magyarországtól elcsatolt területeken

¹⁸⁹ Smith, David J.: Framing the National Question in Central and Eastern Europe: A Quadratic Nexus? *Global Review of Ethnopolitics*, 2002. 2 (1). 3–16.

élő magyarok sorsának előmozdítása érdekében tett intézkedéseiben (lásd a korábban említett Magyar Emberi Jogok Alapítványának erdélyi és felvidéki magyarok kisebbségi jogainak védelmére irányuló diaszpórikus kötelezettségvállalását). Mindezt figyelembe véve a diaszpóra politikai dimenziói ötelemes modellben is elemezhetők (lásd 14. ábra). Itt azonban fontos megjegyezni, hogy az ilyen és ehhez hasonló modellek csak a vizsgált társadalmi jelenségek és viszonyrendszerek általános leírását teszik lehetővé. A közösségi lét szempontjából meghatározó helyi identitások rétegzetten plurális tartalmainak megismerésére nem alkalmasak.

14. ábra: *Pentagonic nexus*¹⁹⁰

¹⁹⁰ Forrás: saját készítés Rogers Brubaker *triadic nexus* modellje, valamint az arra reagáló kritikák és szakmai viták nyomán.

Diaszpórapolitikai gyakorlatok Kelet-Közép-Európában

A negyven évig tartó államszocializmus alatt a diaszpóra és az anyaország kapcsolata tabunak számított. A második világháborút követően kialakult kétpólusú világ keleti féltékén úrrá lett az az elképzelés, miszerint a nemzeti kérdésemből fakadó problémák maguktól megoldódnak majd a közös cél, a szocializmus megteremtésében: a nemzetek megtalálják a közös nevezőt a marxizmus jegyében. Nem találták meg! Ahogyan Brubaker társszerzőkkel közösen írt kötetében megállapította: „*A történelem – legalábbis a világnak ebben a részében – távolról sem lépett túl a nemzetállamon, inkább mintha visszatért volna hozzá.*”¹⁹¹ Csepeli György és Örkény Antal is hasonló megállapításra jutottak egy, a *Társadalmi Riport* 1996-os kiadványában megjelent tanulmányukban: „*Az államhatároknak tulajdonított »szentség« végül túlélte az államszocializmus összeomlását is, de mivel elvesztette »szocialista tartalmát«, a »nemzeti forma« a szocializmusból kilábaló és a demokrácia felé tartó országok politikájának vezérlő elvévé vált. Ennyiben az államszocializmus elmúltával ma már »államnacionalizmusról« beszélhetünk. A közép- és kelet-európai országok új keletű államnacionalizmusa az európai nemzeti fejlődés legutolsó megnyilvánulása*”¹⁹² Ez a folyamat a leglátványosabb és egyben legerőszakosabb formában a délszláv háborúban volt tetten érhető. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a nemzeti kérdés csak a Balkánon került előtérbe. A nemzet elképzelt és az állam területi határainak egybe nem eséséből fakadó problématerület égetővé vált az egész térségben, csakhogy a legtöbb országban az európanizáció eszméje visszafogta, kordában tartotta az új keretek között feltörekvő nacionalizmusok kibontakozását.¹⁹³ Az államszocializmusból kilábaló országok politikai elitje, a gazdasági és társadalmi fejlődés érdekében szükségesnek vélte a nyugati társadalmakhoz való felzárkózást, melynek előfeltétele volt a nemzetközi szervezetekhez való csatlakozás. Ehhez be kellett tartani a nemzetközi

¹⁹¹ Brubaker, Rogers – Feischmidt Margit – Fox, Jon – Grancea, Liana: *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban* [2006. ford. Berényi Gábor – Boris János – Károlyi Júlia]. L’Harmattan: Budapest, 2011. 55.

¹⁹² Csepeli György – Örkény Antal: A magyar nacionalizmus változó arca. In: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi Riport*. TÁRKI: Budapest, 1996. 272–295, itt: 273–274.; Kelet-közép-európai viszonylatban lásd erről bővebben Pearson, Raymond: *The Making of 89: Nationalism and the Dissolution of Communist Eastern Europe*. *Nations and Nationalism: Journal of the Association for the Study of Ethnicity and Nationalism*. 1995. 16 (1). 69–79.

¹⁹³ Az európai integráció eszméjének és az új keretek között megfogalmazott nacionalista törekvések együttes megjelenéséről, sajátos kelet-közép-európai vetületeiről lásd Csergő Zsuzsa – Goldgeier, James M.: *Nacionalista stratégiák és európai integráció* [2004. ford. Kovács Eszter]. *Regio*, 2018. 26 (2). 5–56.; Ferrero Turrión, Ruth: *Los derechos de las minorías nacionales en el contexto de ampliación y constitucionalización de la Unión Europea*. *Revista de Debat Polític (FRC)*, 2004. 9. 220–233.; Flores Juberías, Carlos (ed.): *De la Europa del Este al este de Europa: Actas del VI Encuentro Español de Estudios sobre la Europa Oriental*. Publicacions de la Universitat de València: Valencia, 2006.

normákat. Ilyen körülmények között a területi revízió, a népességcsere vagy az erőszakos asszimiláció szóba sem jöhettek. Sokkal visszafogottabb, a nemzetközi jogszabályoknak megfelelő megoldásokra volt csak lehetőség.

Kelet-Közép-Európa poszt-socialista országainak első és legáltalánosabb nemzetpolitikai és egyben diaszpórapolitikai lépése az anyaországi felelősségvállalás alkotmányos kinyilatkoztatása volt. A legtöbb függetlenné vált állam – Magyarország, Románia, Szlovénia, Macedónia, Horvátország, Bulgária, Ukrajna, Lengyelország és Szlovákia – alaptörvényébe bekerült az azonos nemzethez tartozó, de más országokban élő külhoniak támogatásának elve.¹⁹⁴ Ez az alkotmányos felelősség-klauzula – mint arra korábban is felhívtam a figyelmet – igen sokféleképpen értelmezhető. A kérdés, hogy hogyan kell, illetve lehet annak eleget tenni, heves vitákat keltett úgy az egyes országokon belül – a különböző nézeteket valló politikai elitek között –, mint a nemzetközi porondon. Következésképpen, a külhoniak anyaországi támogatása egy nagyon bonyolult politikai ágazattá vált, amely éppúgy függ az adott ország anyagi lehetőségeitől és geopolitikai helyzetétől, mint a hatalmon lévők politikai orientáltságától, valamint az érintett közösségek többségi társadalmakkal való kapcsolataitól. Egységes, általánosítható diaszpórapolitikáról éppen ezért nem beszélhetünk, azonban néhány, a régió sajátosságaiból eredő hasonlóságot be tudunk azonosítani a térségben.¹⁹⁵

Az új kelet-közép-európai demokráciákban az anyaországi felelősségvállalás leggyakoribb formája az ún. kedvezménytörvények bevezetése lett.¹⁹⁶ Ezek lényegében jogszabályi keretek között nyújtanak munkavállalási, utazási, oktatási, kulturális, illetve egészségügyi kedvezményeket a külhoni személyek számára az anyaország területén. E törvények

¹⁹⁴ Lásd az 1989-es magyar alkotmány 6. paragrafusát; az 1991-es román alkotmány 7. paragrafusát; az 1991-es szlovén alkotmány 5. paragrafusát; az 1991-es macedón alkotmány 49. paragrafusát; az 1991-es horvát alkotmány 10. paragrafusát; az 1996-os ukrán alkotmány 12. paragrafusát; az 1997-es lengyel alkotmány 6. paragrafusát; a 2001-es szlovák alkotmány 7/a paragrafusát.; Vö: Halász Iván – Majtényi Balázs: *Constitutional Regulation in Europe on the Status of Minorities Living Abroad. Minorities Research*, 2002. 4. 135–144.

¹⁹⁵ A kelet-közép-európai országok diaszpórapolitikai gyakorlatairól nagyobb, nemzetközi összefüggésben lásd Kovács Eszter: *Magyar diaszpórapolitika 1990 után az állam és a diaszpóra perspektívájából* (doktori értekezés), különösen itt: 3. fejezet: Kitekintés: Klasszikus és kelet-közép-európai diaszpórapolitikai modellek. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2018. Letöltés helye: www.ppke.hu; letöltés ideje: 2019. 04. 01.; Ugyanő: *Post-socialist Diaspora Policies: Is there a Central-European Diaspora Policy Path? Hungarian Journal of Minority Studies*, 2017. 1 (1). 89–109.; Gázsó, 2017. *Diaspora Policies in Theory and Practice*. i.m.

¹⁹⁶ Lásd az 1997. évi LXX. törvény a külhoni szlovákokról; az 1998. évi CL. törvény a világ bármely részén élő románoknak biztosított támogatásról; a 2000. évi XXX. törvény a Bolgár Köztársaságon kívül élő bolgárokról; a 2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról; a 2005. évi CDLXXIV. törvény a határon kívül élő szlovákokról; a 2006. évi XLIII. törvény a Szlovén Köztársaság és a határain kívül élő szlovének kapcsolatainak szabályozásáról; a 2007. évi CLXXX/1280. törvény a Lengyel Igazolványról; a 2009. LXXXVIII. törvény a diaszpóráról és a régióban élő szerbekről; a 2011. évi CXXIV. törvény a Horvát Köztársaság és a határain kívül élő horvátok kapcsolatairól; Vö: Pogonyi Szabolcs – Kovács M. Mária – Körtvélyesi Zsolt: *The Politics of External Kin-State Citizenship in East Central Europe. EUDO Citizenship Observatory*, 2010. 8. Letöltés helye: www.eudo-citizenship.eu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

szimbolikus jelentőségét tovább fokozza, hogy a legtöbb esetben speciális külhoni státussal ruházzák fel a kedvezményezetteket. Az anyaországok ezzel mintegy regisztrálták a nemzeti közösség külföldön élő tagjait. A kedvezménytörvények – melyeket ez utóbbi tulajdonságuknál fogva státustörvényeknek is szoktak nevezni – általában egységesen vonatkoznak minden külhoni, függetlenül attól, hogy hol élnek, mely másik ország állampolgárai és hogyan kerültek oda. Bizonyos esetekben azonban a törvény hatályát az etnikai-nemzetiségi elv valamely területi elvvel történő kombinációja alapján határozták meg. Ilyen a Lengyel Igazolványról (*Karta Polaka*) szóló 2007. évi CLXXX/1280. törvény, melynek hatálya a volt Szovjetunió területén élő lengyelekre korlátozódik, valamint a 2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról. Ez utóbbi több szempontból is határkének tekinthető a kelet-közép-európai nemzetpolitikák történetében. A magyar státustörvény és az arról kialakult viták egyrészt rávilágítottak az anyaországi felelősségvállalás államközi kapcsolatokra gyakorolt esetleges hatásaira, valamint a kisebbségvédelem nemzetközi szabályozásának hiányosságaira. Másrészt bizonyosságát adták annak, hogy a külhoniak kérdése éles ellentéteket és társadalompolitikai megosztottságot generálhat az anyaországon belül is.

A magyar státustörvény bevezetését a szomszédos államok kormányai – különösen a román vezetőség – hevesen elleneztek. Ők is rendelkeztek ugyan hasonló jogszabályokkal, a magyar törvényt diszkriminatívnak és extrateritoriális hatályúnak vélték, mondván, hogy etnikai megkülönböztetés alapján részesít kedvezményes elbánásban olyan személyeket, akik más országok állampolgárai, ezzel megsértve az állami szuverenitás elvét. Ezekre a támadásokra a magyar kormány a törvény jogszerűségét védő ellenreakciókkal válaszolt. Az így kialakult nemzetközi konfliktus a Velencei Bizottság közbenjárásához vezetett. Az Európa Tanácsnak ez a független jogászokból álló szerve a korábban felvázolt Brubaker féle háromelemes modellt kiegészítő negyedik elemként jelent meg, mediátori szerepet vállalva a konfliktusban. Az egymással szemben álló felek szempontjait figyelembe véve, alaposan megvizsgálta több ország hasonló jogszabályait. Záró jelentésében – melyet végül mind a román, mind a magyar kormány pozitívan fogadott – néhány kikötéssel ugyan, de elismerte az anyaországi támogatás elvét.¹⁹⁷ „A kisebbségek védelméért elsősorban a lakóhelyük szerinti állam [home-states]

¹⁹⁷ A Velencei Bizottság jelentéséről, valamint a magyar státustörvény körüli nemzetközi vitákról lásd bővebben Kántor Zoltán (szerk.): *A státustörvény: dokumentumok, tanulmányok, publicisztika*. Teleki László Alapítvány: Budapest, 2002a.; Kántor et al. (eds.), 2004. *The Hungarian Status Law*, i.m.; Halász Iván – Majtényi Balázs – Szarka László (szerk.): *Ami összeköt? Státustörvények közel s távol*. Gondolat Kiadó: Budapest, 2004.; Bakk Miklós – Bodó Barna: *Státusdiskurzus*. Szórvány Alapítvány: Temesvár, 2003.; Bárdi Nándor: *A kedvezménytörvény mint támogatáspolitikai lehetőség: segélyezés vagy építkezés? – Problémafelvetés*. In: Kántor

*tartozik felelősséggel. A Bizottság tudomásul veszi ugyanakkor, hogy az anyaállamok [kin-states] szintén szerepet játszanak kisebbségeik [kin-minorities] védelmében és megőrzésében, az őket összekötő nyelvi és kulturális kötelek szorosan tartásának céljával. Európa az egymásba fonódó nyelvi és kulturális hagyományok sokféleségén alapuló kulturális egységként fejlődött; a kulturális sokféleség gazdagságot jelent és e gazdagság elfogadása az európai béke és stabilitás előfeltétele.”*¹⁹⁸ A Velencei Bizottságnak ez a megállapítása új fejezetet nyitott a nemzetközi kisebbségvédelem területén. Ezt követően a *kin-state/kin-minority* fogalom pár gyorsan elterjedt a politikai és tudományos szóhasználatban.

A magyar státustörvény új kontextusba helyezte az anyaországi felelősségvállalást a hazai porondon is. Elfogadását követően a határon túli magyarok ügye egyre többször került a pártpolitikai viták keresztútjába. A törvény kapcsán kialakult belső konfliktus az azóta sokat emlegetett 2004. december 5-i népszavazással érte el tetőfokát, melynek során a nyolcmillió választópolgár a következő kérdésre válaszolhatott: *„Akarja-e, hogy az Országgyűlés törvényt alkosson arról, hogy kedvezményes honosítással – kérelmére – magyar állampolgárságot kapjon az a magát magyar nemzetiségűnek valló, nem Magyarországon lakó, nem magyar állampolgár, aki magyar nemzetiségét a 2001. évi LXII. törvény 19. paragrafusa szerinti magyarigazolvánnyal vagy a megalkotandó törvényben meghatározott egyéb módon igazolja?”* Itt fontos hangsúlyozni, hogy az ebben a kérdésben tartott népszavazás nem magyarországi kezdeményezésre valósult meg. Az egész ügyet – beleértve a szükséges aláírások összegyűjtését is – a Magyarok Világszövetsége (MVSZ) indította el: az a korábban már említett, 1938-ban alapított, külföldi magyar érdekeket képviselő ernyőszervezet, melynek 2000-től – Csoóri Sándor költő elnökségét követően – az erdélyi származású Patrubby Miklós lett a vezetője. A népszavazás kiírásához szükséges aláírásgyűjtési akció nagyrészt az ő nevéhez fűződik. Az egyszerűsített honosítás kérdése azonban a 2001-es státustörvény óta igen kényes témává vált Magyarországon, így az MVSZ kezdeményezésére azonnal reagáltak mind a hatalmon lévő, mind az ellenzéki pártok vezetői. A december 5-re kitűzött népszavazást

Zoltán (szerk.): *A státustörvény: előzmények és következmények*. Teleki László Alapítvány: Budapest, 2002. 117–126.; Halász Iván – Majtényi Balázs: *A magyar státustörvény a kelet-közép-európai jogi szabályozás tükrében*. In: Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): *Tér és terep I.* Akadémia Kiadó: Budapest, 2002. 391–436.; Örkény Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. MTA Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont: Budapest, 2003.; Halász Iván – Majtényi Balázs: *Magyarország és a szomszédos államok státustörvényei*. In: Kántor Zoltán – Majtényi Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest: Rejtjel, 2005. 585–602.; Majtényi Balázs: *A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény vitás jogi kérdései*. *Magyar Kisebbség*, 2002. 7 (1). 74–79.

¹⁹⁸ *A Velencei Bizottság jelentése a nemzeti kisebbségek számára az anyaállamok által biztosított kedvezményes bánásmódról* (2001. október 22.). In: Kántor, 2002a. A státustörvény, i.m. 151. Vö: *Report on the Preferential Treatment of National Minorities by Their Kin-State*. Letöltés helye: www.venice.coe.int; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

megelőző kampány során a Magyar Szocialista Párt (MSZP) és a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) kormánykoalíciója, Gyurcsány Ferenc miniszterelnökkel az élen a nemmel történő szavazásra, illetve az otthonmaradásra buzdították a népet. Legfőbb érvük az volt, hogy a határon túli magyarok egyszerűsített honosítása felerősítheti a bevándorlás folyamatát, növelve ezzel a munkanélküliséget és rontva a közbiztonságot. Ezzel szemben az akkor ellenzékben lévő, Orbán Viktor vezette Független Demokraták Szövetsége (Fidesz) az igennel szavazásra biztatott, arra apellálva, hogy egy lelkiismereti kérdéssről van szó, hiszen a kettős állampolgárság lehetővé tétele a külföldiek számára az államhatárokkal szétszakított magyar nemzet közjogi újraegyesítését jelentené. A népszavazás végül az alacsony részvétel miatt érvénytelen volt, de ezzel együtt mély nyomokat hagyott az utókorban. Kielezte a belső politikai ellentéteket úgy a hazai, mint a külföldi magyar társadalmakban. A 2004. december 5-i népszavazás ügye egyúttal rámutat egy, a kedvezménytörvényektől eltérő diaszpórapolitikai gyakorlatra: az egyszerűsített honosítás intézményére, mely különböző formákban ugyan, de szintén megjelenik a legtöbb kelet-közép-európai országban.

Az állampolgársági kérdés – az, hogy ki és milyen körülmények között veheti fel egy adott ország állampolgárságát – egy újabb különbségre vet fényt Európa nyugati és keleti fele között. Míg Nyugaton elsősorban az országba külföldről bevándorolt, letelepedett és részben integrálódott közösségekre és személyekre vonatkozik, addig Európának ezen a felén – mint azt a 2004. december 5-i magyar népszavazás esetében is láthattuk – a nemzetpolitika területéhez tartozik, azaz inkább az államhatárokon kívül élő nemzetrészeket érinti. A külföldiek egyszerűsített honosítása általános diaszpórapolitikai gyakorlattá vált Kelet-Közép-Európában. Az ezzel kapcsolatos jogszabályok azonban országonként eltérő kötelezettségeket és jogokat írnak elő. Míg egyes esetekben az egyszerűsített honosítást csak az anyaországra való le-, illetve visszatelepedés esetében teszik lehetővé (mint Lengyelország, Szlovénia, Lettország és Moldova esetében), más államok ezt az eljárást lakóhelytől függetlenül gyakorolják (lásd Bulgária, Horvátország, Litvánia, Románia, Szerbia és 2010-től Magyarország). Míg a legtöbb esetben az egyszerűsített honosítással csak korlátozott politikai, szociális és polgári jogok járnak, más országok még választójogot is adnak a külföldi állampolgáraik számára, ezzel lehetővé téve, hogy részt vegyenek az országgyűlési választásokon, és levélszavazás formájában akár külföldről is leadhassák voksukat. Ez utóbbi országok körébe tartozik Bulgária, Horvátország és 2011-től Magyarország is.

Az egyszerűsített honosítást illetően is érdemes külön kitérni a magyar esetre. A 2000-es évek idején az állampolgársággal kapcsolatos kérdés – mint fentebb részleteztem – igen éles vitákat

váltott ki Magyarországon. Ennek a folyamatnak a második Orbán-kormány hajnalán elfogadott 2010. évi XLIV. törvény vetett véget, mely beteljesítette azt, amit a 2004. december 5-i népszavazással nem sikerült elérni, és egyben jelentős hatást gyakorolt szlovákiai törvénykezésre. A szomszédos állam korábban elfogadta a kettős állampolgárságot, sőt a külhoni szlovákok részére lehetővé tette az állampolgárság könnyített eljárással való felvételét is, igaz csak területi megkötéssel: Szlovákiába kellett hozzá költöznie annak, aki igényelte. Ezzel a lehetőséggel elsősorban azok a volt csehszlovák állampolgárok éltek, akik az ország 1993-as kettéválása után a szlovák területen kívül rekedtek, de nemzetiségi hovatartozásuknál fogva szlovákok voltak. Ezt igazolni is tudták, hiszen a külhoni szlovákokról szóló 1997. évi LXX. törvény – a magyar státustörvényhez hasonlóan – egy igazolványt adott nekik. Mindez radikálisan megváltozott a magyar állampolgárságra vonatkozó 2010. évi törvény elfogadásával, mely lehetővé tette a külhoni magyarok egyszerűsített honosítását, akik egy része (megközelítőleg félmillió fő) Szlovákia területén élt. Ráadásul a magyar törvénynek nem voltak területi megkötései, azaz a honosításhoz nem kellett Magyarországra költözni. A Robert Fico vezette szlovák kormánynál ez még a 2001-es státustörvényénél is jobban kiverte a biztosítékot. Ellenreakcióként módosították az illetékes jogszabályokat. A 2010. évi CCL. törvény értelmében a szlovák állampolgárságát elveszíti az, aki kifejezett akaratnyilvánítás alapján külföldi állampolgárságot szerez.¹⁹⁹ Az új magyar és szlovák jogszabályok együttesen igen abszurd helyzetet idéztek elő. Az egyszerűsített honosítási eljárás útján kapott magyar állampolgársággal ugyanis kezdetben nem járt választójog. A külföldről szavazást csak az egy évvel később elfogadott, magyar országgyűlési képviselők választásáról szóló 2011. évi CCIII. törvény tette lehetővé. Addig fennállt a lehetősége annak, hogy az Európai Unió egyes polgárai a magyarországi jogszabály nyújtotta egyszerűsített honosítás lehetőségével élve elveszítsék a szlovák állampolgárságukat, és ezzel együtt a demokrácia alapját képező választójogukat is. Az akkor érvényes jogszabályok értelmében ugyanis se a magyarországi se a szlovákiai országgyűlési választáson nem szavazhattak.²⁰⁰ Ez az eset jól tükrözi az anyaország, a diaszpóra

¹⁹⁹ 2010. évi CCL. törvény 9. § (1). Hatályos 2010. július 17-től. Letöltés helye: www.torvenytar.sk; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²⁰⁰ Az egyszerűsített honosítás mint Kelet-Közép-Európában elterjedt nemzetpolitikai gyakorlat jelentőségéről, előzményeiről és következményeiről lásd Iordachi, Constantin: Dual Citizenship and Policies toward Kin-Minorities in East-Central Europe: A Comparison between Hungary, Romania, and the Republic of Moldova. In: Kántor Zoltán et al., 2004. *The Hungarian Status Law*, i.m. 239–269.; Szarka, László: A kettős állampolgárság jogintézménye mint a kisebbségi és a migrációs léhelyzetek kezelésének eszköze. *Kisebbségkutatás*, 2004. 13 (2). 255–265.; Halász Iván: *Állampolgárság, migráció és integráció. A modern politikai közösségek dilemmái az Európai Unióban*. MTA Jogtudományi Intézet: Budapest, 2009.; Kiss Tamás: Nemzetdiskurzusok hálójában. Az állampolgárság-politika, mint a magyar nemzetre vonatkozó klasszifikációs küzdelem epizódja és eszköze. *Magyar Kisebbség*, 2013. 18 (69–70). 7–95.; Pogonyi Szabolcs: Határon túli állampolgárság: státusz és

és a lakóhely szerinti állam dinamikus kapcsolatát, illetve az abból fakadó konfliktusok nemzetközi vetületeit. Az eddigiekben ismertetett, különféle kedvezményeket, jogokat és kötelezettségeket nyújtó anyaországi törvénykezések mellett, léteznek olyan, a diaszpórapolitika részét képező jogszabályok is, amelyek elsősorban nem a pragmatikus, sokkal inkább a szimbolikus jelentőségüknél fogva érdemelnek említést. Ide sorolhatók a nemzeti összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvények, amelyek emléknapok kitűzésével hirdetik a határokkal szétszakított nemzet egységét. Ilyen Szlovákiában a július 5-én tartott Külföldi Szlovákok Napja (*Deň zahraničných Slovákov*, 1993 óta); Lengyelországban a május 2-án tartott Lengyel Diaszpóra és a Határon Túli Lengyelek Napja (*Dzień Polonii i Polaków za Granicą*, 2002 óta); valamint Magyarországon a június 4-én ünnepelt Nemzeti Összetartozás Napja (2010 óta). Mindezek a törvények azért váltak ilyen népszerű diaszpórapolitikai gyakorlattá Kelet-Közép-Európában, mert viszonylag egyszerű és békés úton, azaz a jelenlegi államhatárok és a *status quo* megsértése nélkül kezelik a nemzeti kérdést. Ez azonban nem jelenti azt, hogy teljesen konfliktusmentesek lennének. Mint azt a magyar státustörvény és az egyszerűsített honosítás bevezetése kapcsán is láttuk, ezek a gyakorlatok igen kiélezett helyzeteket teremthetnek. Egyrészt regionális szinten, főképp történelmi okoknál fogva az egyes országok politikai elitjei sokszor a szomszéd ország irredentizmusba hajló nemzetegyesítési stratégiáját látják bennük megvalósulni. (Megjegyzem, ez a vád nem mindig megalapozatlan.) Másrészt a régió kívül gyakran a nacionalizmus felerősödésével hozzák párhuzamba azokat. Nyugat-Európában azok az esetek különösen felkeltették a közvélemény figyelmét, amikor egy, az Európai Unióhoz már csatlakozott kelet-közép-európai anyaország az etnikai-nemzeti hovatartozás elve alapján olyan személyek számára tette lehetővé az állampolgárság könnyített eljárással történő felvételét, akik az Unión kívül születtek és élnek. Az ezzel kapcsolatos aggályokat jól tükrözik azok a külföldi sajtóban megjelent hírek, melyek részben a 2010. évben elfogadott, fentebb említett magyarországi törvényekre reflektálnak. Íme, néhány közülük:

„Magyarország, Románia és Bulgária, megnyitják Európa kapuit, fittyet hányva az EU keleti határainak védelmére, amivel Brüsszel megbízta őket. Mintegy ötmillió moldovainak, macedónnak, szerbnek, ukránnak és töröknek van, vagy lesz lehetősége arra, hogy európai útlevelet szerezzen annak rendje és módja szerint. A gyorsított eljárást a történelem és annak igazságtalanságai teszik lehetővé számukra. Egy olyan nem várt ajándékról van szó, amitől a

szimbólum. *Regio*, 2018. 26 (4). 219–258.; Gázsó Dániel: A státustörvényről, a kettős állampolgárságról. *Együtt*, 2010. 4. 58–68.

magyar, román és bolgár vezetők titokban politikai hatalmuk megszilárdítását várják. Ezen intézkedéseknek súlyos következményei lehetnek az Öreg Európa fővárosaiban.” – *Le Figaro*, Franciaország.²⁰¹

„Két, jellegét tekintve nacionalista törvény elfogadása a [magyar] parlamentben veszélyt jelent az ország szomszédos kapcsolataira. Az egyik lehetőséget ad az állampolgárság felvételére azoknak a magyar etnikumú személyeknek, akik külföldön élnek, még akkor is, ha huzamosabb ideig sosem tartózkodtak Magyarországon. [...] A másik vitatott törvény [...] nemzeti ünnepnek, a Nemzeti Összetartozás Napjának, nyilvánítja június 4-ét, ezzel emlékezve az 1920-ban aláírt Trianoni Szerződésre, ami újrarajzolta a magyar határokat az első világháborút követően.” – *El País*, Spanyolország.²⁰²

„Magyarország azon lépése, hogy útlevelet ajánl a vele szomszédos országokban élő, majd hárommillió magyar etnikumú személy számára, felébresztette Közép-Európában a nacionalizmus okozta feszültségeket, felidézve ezzel az első világháború után bekövetkezett Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának körülményeit.” – *The Times*, Egyesült Királyság.²⁰³

Az eddig ismertetett jogszabályok mellett számos diaszpórát támogató program is létezik. Ezekkel az anyaországok a világban szétszórt nemzeti közösségek etnikai reprodukcióját, a diaszpóra kulturális, nyelvi, vallási és tárgyi örökségének megőrzését igyekeznek segíteni. A támogatási programok koordinálásáért, valamint a diaszpórapolitika irányításáért erre specializálódott, különböző állami szinteken működő kormányzati intézmények felelnek.²⁰⁴

²⁰¹ Saját fordítás, a következő francia nyelvű cikkészlet alapján: „*La Hongrie, la Roumanie et la Bulgarie, mandatées par Bruxelles pour sécuriser les frontières orientales de l'UE, ont quelque peu enfreint leur mission en décidant d'ouvrir les portes de la forteresse européenne. Quelque 5 millions de Moldaves, Macédoniens, Serbes, Ukrainiens et Turcs ont ou auront la possibilité d'acquérir un passeport européen en bonne et due forme. L'histoire et ses injustices leur permettent d'emprunter des chemins de traverse. Un cadeau inespéré dont les dirigeants hongrois, roumains et bulgares espèrent secrètement tirer les dividendes politiques. Quitte à faire grincer des dents dans les capitales de la vieille Europe.*” *Le Figaro*, 2010. augusztus 11. Letöltés helye: www.lefigaro.fr; letöltés ideje: 2017. 11. 14.

²⁰² Saját fordítás, a következő spanyol nyelvű cikkészlet alapján: „*La aprobación en el Parlamento [de Hungría] de dos leyes de marcado carácter nacionalista amenaza con deteriorar las relaciones con sus vecinos. La primera permite conceder la nacionalidad a las personas de etnia magiar que viven en el extranjero, aunque nunca hayan residido en Hungría. [...] La otra ley polémica [...] declara el 4 de junio fiesta nacional, el Día de la Unidad Nacional. El objetivo es recordar el aniversario del Tratado de Trianon, firmado en 1920, que redibujó las fronteras húngaras tras la I Guerra Mundial.*” *El País*, 2010. május 27. Letöltés helye: www.elpais.com; letöltés ideje: 2017. 11. 14.

²⁰³ Saját fordítás, a következő angol nyelvű cikkészlet alapján: „*A move by Hungary to offer passports to up to three million ethnic Hungarians living in neighbouring countries has revived bitter nationalist tensions across Central Europe, harking back to the break-up of the Austro-Hungarian Empire after the First World War.*” *The Times*, 2010. május 29. Letöltés helye: www.thetimes.co.uk; letöltés ideje: 2017. 11. 14.

²⁰⁴ A diaszpórapolitikáért felelős állami intézményekről lásd bővebben Rannveig Agunias, Dovelyn – Newland, Kathleen (eds.): *Developing a Road Map for Engaging Diasporas in Development. A Handbook for Policymakers and Practitioners in Home and Host Countries*. International Organization for Migration – Migration Policy Institute. 2011., különösen itt: 71–94. Letöltés helye: www.migrationpolicy.org; letöltés ideje: 2017. 09. 04.

ORSZÁGOK	TÖRVÉNYHOZÁS				FELELŐS ÁLLAMI INTÉZMÉNYEK		
	Kedvezménytörvény	Egyszerűsített honosítás lakóhelyhez kötött	lakóhelytől független	Választó-jog	Minisztérium	Minisztérium alá tartozó intézmény	Egyéb állami intézmény
Bulgária	2000. évi XXX. törvény a Bolgár Köztársaságon kívül élő bolgárokról		2001-től	Van			Külföldön Élő Bolgárokért Felelős Állami Szervezet
Horvátország	2011. évi CXXIV. törvény a Horvát Köztársaság és a határain kívül élő horvátok kapcsolatairól		1991-től	Van	Külföldön Élő Horvátokért Felelős Központi Állami Hivatal		
Lengyelország	2007. évi CLXXX/1280. törvény a Lengyel Igazolványról	2000-től		Van		Kültügyminisztérium, Lengyel Diaszpóra és Határon Túli Lengyelek Kooperációjáért Felelős Osztály	Szenátus, Emigrációs Ügyekért és Határon Túli Lengyelekkel való Kapcsolattartásért Felelős Bizottság
Magyarország	2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról		2010-től	Van		Miniszterelnökség, Nemzetpolitikai Allamtitkárság	
Románia	1998. évi CL. törvény a világ bármely részén élő románoknak biztosított támogatásról		1991-től	Van		Kültügyminisztérium, Külföldön Élő Románokkal való Kapcsolattartásért Felelős Osztály	
Szerbia	2009. LXXXVIII. törvény a diaszpóráról és a régióban élő szerbekről		2004-től	Nincs	Vallás- és Diaszpóratügyi Minisztérium		
Szlovákia	1997. évi LXX. törvény a külhoni szlovákokról; 2005. évi CDLXXIV. törvény a határon túli szlovákokról	Nincs	Nincs	Nincs		Kültügyminisztérium, Külföldön Élő Szlovákokért Felelős Hivatal	
Szlovénia	2006. évi XLIII. törvény a Szlovén Köztársaság és a határain kívül élő szlovének kapcsolatainak szabályozásáról	1991-től		Nincs	Külföldön Élő Szlovénekért Felelős Kormányhivatal		

3. táblázat: Diaszpórapolitikai gyakorlatok Kelet-Közép-Európában

Ezeknek a diaszpórapolitikai gyakorlatoknak a mélyebb értelmezése előtt fontos hangsúlyozni, hogy az anyaország és a diaszpóra közötti kapcsolat nem egyirányú. Erre már Khachig Tölölyan is felhívta a figyelmet, a már többször említett diaszpórikus kötelezettségvállalás (*diasporic commitments*) koncepciójával. A diaszpóra által nyújtott támogatás többféleképpen is megvalósulhat. Egyrészt lehet politikai jellegű. Ilyen a diaszpóra anyaország érdekeiben tett lobbitevékenysége, melynek paradigmaticus esete Izrael támogatása a zsidó diaszpóra részéről az 1967-ben zajló hatnapos háború alatt. Szintén politikai jellegű támogatásként értelmezhetők a külföldi anyaországi pártokra leadott szavazatai. Ezek az esetek többségében nem befolyásolják lényegesen a választások eredményeit, de azért vannak kivételek. Ide sorolhatók Franjo Tuđman és konzervatív néppártja, a Horvát Demokrata Közösség (HDZ) délszláv háborút követő sikerei az 1990-es évek második felének országgyűlési választásain. Ők a diaszpórában élők szavazatainak köszönhették a hatalom megtartását.²⁰⁵ Ennél a példánál azonban fontos megjegyezni, hogy a külföldi szavazatok többsége Boszniából érkezett, azaz nem a szűkebb értelemben vett diaszpórából, hanem a határváltoztatások következtében kialakult, szomszédos országokban élő horvát kisebbségek részéről.²⁰⁶

A politikai támogatások mellett a diaszpóra nyújthat anyagi segítséget is. Ez lehet karitatív jellegű: a diaszpórában élők gyakran szerveznek pénzgyűjtést származási országuk egyes régióinak, illetve a hátrányosabb helyzetű rokonközösségeknek a megsegítésére. Jó példa erre a kárpátaljai magyarok anyagi támogatása a diaszpórából, amelyről több szervezeti képviselő is számot adott a Magyar Diaszpóra Tanács nyolcadik ülésén, 2018. november 15-én. Gazdasági szempontból azonban ezeknél a karitatív támogatásoknál is nagyobb jelentőséggel bírnak a diaszpórában élők megtakarításainak hazautalásai (*remittances*), melyek a Világbank becslése szerint nemzetközi szinten csak a 2015. évben meghaladták az 582 milliárd USA dollárt. A pénzmozgásnak ez a formája 2014-ben a GDP összértékének 27 országban 10 vagy annál magasabb százalékát adta.²⁰⁷ Természetesen ez elsősorban a nagy létszámú diaszpórával rendelkező, óriás kibocsátó államokat érinti, mint amilyen India, Mexikó és Kína. A hazautalásoknak Kelet-Közép-Európában lényegesen kisebb jelentősége van, de azért nem elhanyagolhatók. A hazautalás jelei itt-ott nyomon érhetők a magyar diaszpóra esetében is. Jó

²⁰⁵ Ragazzi, Francesco – Balalovska, Kristina: *Diaspora Politics and Post-Territorial Citizenship in Croatia, Serbia, and Macedonia. CITSEE Working Paper Series*, 2011. 18. Letöltés helye: www.citsee.ed.ac.uk; letöltés ideje: 2018. 12. 12.; Winland, Daphne N.: *We Are Now a Nation: Croats between "Home" and "Homeland"*. University of Toronto Press: Toronto, 2007.

²⁰⁶ Ragazzi, Francesco – Štiks, Igor – Koska, Viktor: *Country Report: Croatia. EUDO Citizenship Observatory*. 2013. Letöltés helye: www.globalcit.eu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²⁰⁷ *Global Remittances Guide*. Migration Policy Institute. Letöltés helye: www.migrationpolicy.org; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

példa erre a Tesco Londonban megjelent 2019. januári termékismertető prospektusában az a hirdetés, amely saját nyelvén szólítja meg az Egyesült Királyságban élő magyarokat, felhívva figyelmüket az áruházláncon keresztül történő kedvezményes hazautalás lehetőségére. A 100 oldalas kiadványban ez az egyetlen idegen – angoltól eltérő – nyelvű hirdetés (lásd 15. ábra).

Küldjön pénzt Magyarországra új, alacsonyabb díjszabásunkkal. Az összeg 95 Tesco áruházban már akár tíz perc múlva átvehető.

Send money to Hungary with our new lower fees and collect at over 95 Tesco Hungarian stores in only 10 minutes.

Használja ki az Egyesült Királyságból Magyarországra utalt összegeknél az új, alacsonyabb MoneyGram díjakat.
Take advantage of new lower MoneyGram fees from UK to Hungary.

A kedvezményezett a hét minden napján felveheti az összeget a Tesco mindazon magyarországi áruházaiiban, ahol a MoneyGram szolgáltatás elérhető.
Your recipient can pick up the money 7 days a week at Tesco Hungary stores where the MoneyGram service is available.

A pénz már 10 perc múlva felvehető.*
Money available to collect in 10 minutes.*

 MoneyGram.
money transfer

MoneyGram Money Transfer
Brought to you by Tesco Bank.

*Subject to opening hours. See send and receive form in store for full terms and conditions.
Tesco Bank is a trading name of Tesco Personal Finance Plc. Tesco Personal Finance Plc is an agent of MoneyGram International Limited in the provision of money transfer services. MoneyGram International Limited is an authorized payment institution regulated in the United Kingdom by the Financial Conduct Authority. MoneyGram® and the globe are marks of MoneyGram. All other marks are the property of their respective owners. ©2018 MoneyGram. The promoter of this advert is Tesco Personal Finance Plc. Registered office: 2 South-Cyle Crescent, Edinburgh EH12 8JQ.

15. ábra: Hazautalásra vonatkozó magyar nyelvű hirdetés Londonban²⁰⁸

²⁰⁸ Forrás: *Tesco Magazine*. London, 2019. január. 90. old.

Visszatérve a korábban ismertetett (3. táblázatban megjelenített) diaszpórapolitikai gyakorlatokra, azok átfogó elemzéséhez könnyen alkalmazható értelmezési keretet nyújt Myra A. Waterbury, az Ohioi Egyetem térség iránt érdeklődő politológusa. Egy 2014-ben megjelent írásában az egyszerűsített honosítás kelet-közép-európai gyakorlatait – Románia, Bulgária, Szerbia, Horvátország és Magyarország állampolgárságra vonatkozó jogszabályait – hasonlította össze. Elemzésében három olyan megállapítást tett, melyek nem csupán ennek a konkrét gyakorlatnak az értelmezésére, hanem általában véve a térség diaszpórapolitikáinak jellemzésére is alkalmasak.

Waterbury első megállapítása arra hívja fel a figyelmet, hogy a vizsgált országok nemzet- és diaszpórapolitikái mögött három, egymással szorosan összefüggő projekt áll: „1) *belső etnikai homogenizáció és a demográfiai egyensúly megteremtése*; 2) *külső ráhatás a szomszéd államok politikai életére*; 3) *szimbolikus elismerése a határokon átívelő, nemzeti rokonközösségekkel való kapcsolattartásnak*.”²⁰⁹ Láthatóan mindhárom projekt szorosan kötődik a nemzeti kérdéshez. Az első arra a gyakorlatra utal, melyet Rogers Brubaker a nemzetiesítő állam (*nationalizing state*) sajátos alapállásaként írt le. Ennek lényege, hogy egy etnikailag heterogén országot annak politikai vezetői „megvalósulatlan nemzetállamnak” (*unrealized nation-state*) látnak, és hogy ezt a hiányosságot pótolják, igyekeznek előmozdítani a többségi nemzet nyelvét, kultúráját, demográfiai helyzetét, gazdasági prosperitását és politikai hegemoniáját. A történelem során ez a látomás sok esetben a diszkrimináció szélsőséges megnyilvánulásaihoz vezetett. A nemzetiesítő állam dinamikájának azonban vannak visszafogottabb formái is. Ide sorolható az ország területén élő kisebbségek anyaországi kapcsolatainak és támogatottságának megnehezítése, mint azt a szomszédos országok magyar törvénykezés által kiváltott ellenreakcióiban láthattuk. Waterbury első megállapításának második pontja a lakóhely szerinti államról az anyaországokra tereli a figyelmet. Az itt taglalt projekt szoros összefüggésben áll azzal a jelenséggel, melyet Csergő Zsuzsa és James M. Goldgeier „transzszuverén nacionalizmusnak” (*transsovereign nationalism*) neveznek. „A *transzszuverén nacionalizmus azokra a nemzetekre alkalmazható, amelyek a jelenlegi államhatárokon átnyúlnak, de a határmódosítás céljáról letettek – elsősorban azért, mert a mai Európában ennek túl nagy lenne az ára. [...] A transzszuverén nacionalizmus elragadja azt a hagyományos súlypontot, hogy a*

²⁰⁹ Saját fordítás, a következő angol nyelvű tanulmány szöveg alapján: „*These three projects include (1) internal ethnic homogenization and demographic rebalancing; (2) external influence on the political environment in a neighboring state; and (3) symbolic recognition or augmentation of an existing transborder relationship with ethnic kin communities.*” Waterbury, Myra A.: Making Citizens Beyond the Borders: Nonresident Ethnic Citizenship in Post-Communist Europe. *Problems of Post-Communism*, 2014. 61 (4). 36–49, itt: 37.

politika nemzeti vonalak mentén kell, hogy szerveződjön, de ahelyett, hogy területi változásokkal vagy lakosságtelepítéssel hozna létre nemzetállamot, a nemzeti centrum intézményeket hoz létre, amelyek a létező államhatárokon átívelően fenntartják és reprodukálják a nemzetet.”²¹⁰ A harmadik pontban Waterbury az anyaországi felelősségvállalás szimbolikus jelentőségére, a külhoniak támogatásának belpolitikai vonzataira hívja fel a figyelmet. Itt érdemes felidézni Pierre Bourdieu korábban már említett mezőelméletét, és ahogyan azt Brubaker – a nemzeti kisebbség és a nemzetiesítő állam fogalmaihoz hasonlóan – az anyaország meghatározásához is alkalmazza: „*A különféle anyaország-alapállások nemcsak egymással versengenek, hanem azokkal az alapállásokkal is, amelyek elvetik az anyaország-politika alapvető premisszáját, vagy legalábbis szigorú határokat jelölnek ki az anyaország-politika megengedhető formáinak. [...] az állami politika befolyásolására irányuló küzdelem mezőjét olyan küzdelmek alkotják, amelyek a körül zajlanak, hogy egy állam anyaország lehet-e a más államokban élő, etnikai értelemben azonos nemzetiségűek számára, s ha igen, hogyan.*”²¹¹ Az anyaországi felelősségvállalásból fakadó belső konfliktusok összetettségét jól tükrözik az egyszerűsített honosítás körüli viták Magyarországon, a 2000-es években.

Waterbury második nagy megállapítása, hogy az eddigiekben taglalt „*politikai gyakorlatok nagyobb valószínűséggel törnek felszínre domináns jobboldali kormányzatok alatt*”.²¹² Ezt a kijelentést Waterbury több korábban készült elemzéssel is alátámasztja. Hivatkozik többek között Marko Zilovic tanulmányára, melyben a szerb származású kutató kimutatta, hogy Kelet- és Dél-Európa posztszocialista országaiban 1991 és 2010 között, az egyszerűsített honosítás intézményének bevezetését minden esetben jobboldali pártok kezdeményezték.²¹³ Hasonló konklúzióra jutott Christian Joppke, aki szerint „*a liberális baloldaliak a de-etnicizációt, míg a konzervatívok a re-etnicizációt részesítik előnyben*”.²¹⁴ Ezekre az általánosításokra természetesen lehet találni ellenpéldákat is, de a magyarországi nemzetpolitika alakulását tekintve nagymértékben fedik a valóságot.

²¹⁰ Csörgő – Goldgeier, 2018. Nacionalista stratégiák és európai integráció. i.m. 23–24.

²¹¹ Brubaker, 2006. *Nacionalizmus új keretek*, i.m. 72.

²¹² Saját fordítás, a következő angol nyelvű tanulmány szöveg alapján: „*The second argument is that these policies are more likely to emerge under dominant right-wing governments.*” Waterbury, 2014. *Making Citizens Beyond the Borders*, i.m. 47.

²¹³ Zilovic, Marko: *Citizenship, Ethnicity, and Territory: The Politics of Selecting by Origin in Post-Communist Southeast Europe. CITSEE Working Paper Series*, 2012. 20. Letöltés helye: www.citsee.eu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²¹⁴ Saját fordítás, a következő angol nyelvű tanulmány szöveg alapján: „*liberal-leftists favoring de-ethnicization, conservatives favoring re-ethnicization.*” Joppke, Christian: *Transformation of Citizenship: Status, Rights, Identity. Citizenship Studies*, 2007. 11 (1). 37–48, itt: 41.

Waterbury harmadik megállapítása a diaszpórapolitikák képlékeny, folyamatosan változó, dinamikus természetére vet fényt: „Az etnikai alapon történő egyszerűsített honosítási eljárás és a vele járó jogok képlékenyek és változók. A külhoni állampolgárokat sokszor megkülönböztetetten kezelik a belföldön élő állampolgároktól. A tagság feltételei és a tagsággal járó jogok idővel változnak, és nem mindig a jogkiterjesztés irányába.”²¹⁵

Összegezve, a diaszpórapolitikai gyakorlatok Kelet-Közép-Európában elválaszthatatlanok a klasszikus értelemben vett, határváltoztatások következtében kialakult kisebbségi közösségek támogatását célzó nemzetpolitikáktól. Lényegében azokból nőttek ki magukat. Következésképpen szorosan kötődnek a kultúrnemzet eszméjéhez, és az 1989–1991-es rendszerváltások után kialakult demokratikus keretek között újjáéledt nacionalizmusokhoz. Éppen ezért, a diaszpórapolitika ebben a térségben csak a nemzeti kérdés fényében érthető meg.

²¹⁵ Saját fordítás, a következő angol nyelvű tanulmány szöveg alapján: „the content and nature of external ethnic citizenship, and the rights associated with this form of citizenship, are fluid and variable. External ethnic citizens can be – and often are – treated differently from resident citizens. The terms of membership and the rights associated with that membership change over time, and not always in the direction of expanded access and rights.” Waterbury, 2014. *Making Citizens Beyond the Borders*, i.m. 47.

A MAGYAR DIASZPÓRA ANYAORSZÁGA

„Törvényes értelemben, a magyar közjog alapján minden magyar állampolgárnak, ennek a tízmilliós országnak a kormányfőjeként – lélekben, érzésben 15 millió magyar miniszterelnöke kívánok lenni.” – Antall József²¹⁶

A harmadik Magyar Köztársaság első miniszterelnökének elhíresült kijelentése hivatalba lépése után alig több mint egy héttel, 1990. június 2-án hangzott el pártja, a Magyar Demokrata Fórum (MDF) III. Országos Gyűlésén. Az anyaországi felelősség érzése akkor már nem volt új keletű, hiszen az egy évvel korábban elfogadott, 1989. október 23-án hatályba lépett új Alkotmányban is megjelent: *„A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását.”*²¹⁷ Ezzel kezdetét vette az újkori magyar nemzetpolitika. Ez nem azt jelenti, hogy az 1989-es rendszerváltás előtt ne lett volna kapcsolata Magyarországnak a határain kívül élő magyar közösségekkel, ez a kapcsolat azonban egészen más jellegű volt régen, mint a jelenkorban. A két világháború között a Horthy-korszak revizionizmusa jellemezte, a második világháborút követően pedig az államszocializmus alapeszméje. Az anyaországi felelősségvállalás először csak az 1989-es rendszerváltás után jelent meg ebben a formában.²¹⁸ Az alkotmányban tett kinyilatkoztatás azonban korántsem oldotta meg a nemzeti kérdést. Ellenkezőleg, az államhatárokkal szétszakított kultúrnemzet koncepciójára alapozott anyaországi felelősségvállalás sok vitát és fejtörést okozott úgy a hazai, mint a nemzetközi porondon. A vélemények mindmáig megoszlanak annak tekintetben, hogy pontosan milyen politikai stratégiával lehet és kell annak eleget tenni.

A demokrácia első évtizedében az euroatlanti integráció szempontjából legelőnyösebb stratégiának a bilaterális szerződések bizonyultak. A magyar kormány a jó szomszédság és együttműködés jegyében a környező államokkal kétoldalú szerződéseket kötött, melyek külön kitértek a nemzeti kisebbségek jogainak védelmére.²¹⁹ E szerződések ugyan megerősítették a

²¹⁶ Jeszenszky Géza: Antall József, a nemzetpolitikus. *Valóság*, 2005. 48 (1). 79–94, itt: 62–63.

²¹⁷ 1989. évi XXXI. törvény (a Magyar Népköztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosítása) 6. § (3). Letöltés helye: www.alkotmany.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²¹⁸ Az 1989-es rendszerváltás folyamatairól lásd bővebben Laki László: *A rendszerváltás, avagy a nagy átalakulás*. Napvilág Kiadó: Budapest, 2009.

²¹⁹ Lásd *Szerződés a jószomszédság és az együttműködés alapjairól a Magyar Köztársaság és Ukrajna között*. Kijev, 1991. december 6. (Antall József, Leonyid Kravcsuk); *Barátsági és együttműködési szerződés a Magyar Köztársaság és a Szlovén Köztársaság között*. Budapest, 1992. december 1. (Antall József, Janez Drnovšek); *Szerződés a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a baráti kapcsolatokról és együttműködésről*. Budapest, 1992. december 16. (Antall József, Hrvoje Sarinič); *Szerződés a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között a jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről*. Párizs, 1995. március 19. (Horn

hatalmon lévő kormányok elkötelezettségét a határok megváltoztathatatlansága és a nemzeti kérdés békés úton történő kezelése mellett, a kisebbségvédelem terén erőtlen eszközöknek minősültek. A szerződések kisebbségi klauzulái ugyanis ellenőrizhetetlenek voltak: megszegésükre semmilyen szankció nem vonatkozott; betartásuk és végrehajtásuk a szerződő felek jó belátásán múlt csupán.²²⁰

Szintén még az 1990-es években elkezdtek kialakulni a magyar kormány és a határon túli magyar szervezetek közötti kapcsolattartás fórumai. A Horn-kormány idején létrejöttek az ún. „magyar–magyar csúcstalálkozók”. Ezek intézményesítéseként és kibővítéseként az első Orbán-kormány idején, 1999-ben megalakult a Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT), amely 1999 és 2004 között nyolc alkalommal ülésezett. 2004-től 2010-ig, a Magyar Szocialista Párt kormányzása idején – az egyszerűsített honosítás és az annak bevezetéséről szóló december 5-i népszavazás körüli viták következtében – szüneteltette üléseit. Az ezt megelőző utolsó, 2004. november 12-én tartott VIII. MÁÉRT ülésen Gyurcsány Ferenc miniszterelnök beszédében hangsúlyozta: *„Én azt szeretném, hogy a különbségek csökkenjenek! Azt szeretném, ha közös felelősséggel élénk. De soha nem szeretném, hogy a magyarságom, a magyar testvéreim iránt viselt felelősségem és szeretetem dolgában az legyen a perdöntő, hogy egy valaki által megkonstruált kérdésre milyen választ adok. Olyan kérdésre, amelyet időnként valakik az útleveél megadása kérdésének látnak csak. Majd korrigálnak, hogy mégsem. Olyan kérdésre, amelyre időnként valakik azt mondják, hogy nem kerül egy fillérbe sem. Majd időnként azt mondják, hogy ja, de mégis.”*²²¹ A MÁÉRT hat évig tartó szüneteltetése alatt szerepét a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fóruma (KMKF) vette át, melyet első ízben Szili Katalin házelnök hívott össze még 2004. év végén, mintegy kiegészítve a meglévő egyeztető fórumot a parlamenti együttműködés dimenziójával.

Az anyaországi támogatások törvényi alkalmazását és érvényesítését illetően határkönek minősíthető a korábban már említett, első Orbán-kormány idején, 2001-ben elfogadott státustörvény: *„Az Országgyűlés a Magyar Köztársaságnak az Alkotmány 6. § (3) bekezdésében foglalt, a határon kívül élő magyarokért viselt felelősségének érvényesítése érdekében,*

Gyula, Vladimir Meciar); *Szerződés a Magyar Köztársaság és Románia között a megértésről, az együttműködésről és a jószomszédságról*. Temesvár, 1996. szeptember 16. (Horn Gyula, Nicolae Vacaroiu); Vö: *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai szemle*, 1996. 2 (6). Alapszerződések. Letöltés helye: www.jakabffy.ro; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²²⁰ Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2008.; Kántor Zoltán: *A nemzet intézményesülése a rendszerváltás utáni Magyarországon*. Osiris Kiadó: Budapest, 2014.

²²¹ Idézet Gyurcsány Ferenc miniszterelnök a Magyar Állandó Értekezlet nyolcadik ülésén, 2004. november 12-én tartott beszédéből. A teljes szöveg – a MÁÉRT egyéb dokumentumaival együtt – letölthető a Nemzetpolitikai Kutatóintézet weboldalán: www.npki.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

*Magyarországgal való sokoldalú kapcsolataik ápolásának és fejlesztésének előmozdítása [...] a szomszédos államokban élő magyaroknak az egységes magyar nemzethez való tartozása, szülőföldjükön való boldogulása, valamint nemzeti azonosságtudata biztosítása végett [...] a következő törvényt alkotja...*²²² A státustörvény a korábbi, szervezetek és intézmények felé irányuló támogatások mellett egy újfajta jogviszonyt hozott létre a magyar állam és a szomszédos országokban élő magyar egyének között, ezzel mintegy pótolva az államközi kétoldalú szerződések korábban említett hiányosságait.²²³ Tehát nem az érintett kisebbségek általános jogvédelméről szólt, hanem az ezekhez a közösségekhez tartozó egyéneket ruházta fel egy speciális státusszal, amellyel különféle kedvezmények is jártak. A státustörvényben egyértelműen megjelent az Orbán-kormány nemzetegyesítő projektje, amely a politikai retorikában is tetten érhető volt, ráadásul sokszor az euroatlanti integráció eszméjével párosulva. *„Magyarország tagja a NATO-nak, és nemsokára tagja lesz az EU-nak, az viszont még mindig kérdés, hogy milyen viszonyrendszert alakítson ki azokkal az államokkal, amelyek még nem találták meg helyüket az új világrendben. Erre a helyzetre valamilyen megoldást kellett találni. Európai példák alapján nekünk is speciális jogi formákat, intézményeket és szabályokat kell alkotni arra, hogy miképpen fogunk itt élni mi magyarok, akik bent vagyunk az EU-ban, és azok, akik még nincsenek benn. Ezt a célt szolgálta a Magyar Állandó Értekezlet létrehozása, és a státustörvénynek mondott jogszabály”* – fejtette ki Orbán Viktor a XII. Bálványosi Nyári Szabadegyetemen tartott beszédében, 2001. július 28-án, Tusnádfürdőn. Mint azt az előző fejezetben részleteztem, a státustörvény és az azzal szorosan összefüggő, egyszerűsített honosítás gondolata éles vitákat váltott ki, melynek során az anyaországi felelősségvállalás kérdése a pártpolitikai küzdelmek eszközévé vált. Bárdi Nándor kisebbségkutató 2017-ben megjelent, kritikus hangvételű esszéjében így írt erről: *„A határon túli magyarság kérdése alárendelődött a magyarországi pártpolitikai viszonyoknak. Nem a határon túli magyarok problémái, hanem a hozzájuk való viszony vált témává. Ez figyelhető meg azokban az esetekben is, amikor egy-egy a határon túli magyarság ügyében kibontakozó vitát legitimációs célokra használtak fel.”*²²⁴ Bárdi a 2004. december 5-i népszavazással kapcsolatban még hozzátette: *„A kampányokban a külhoni magyarokról és a nemzetről*

²²² 2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról. Preambulum. Letöltés helye: mkogy.jogtar.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12. A státustörvényt többször is módosították, melynek következtében *„az egységes magyar nemzethez való tartozás”* passzusa kikerült a Preambulum szövegéből, részben a Velencei Bizottság korábban hivatkozott jelentése és javaslatai miatt.

²²³ Lásd erről bővebben Kántor Zoltán: A státustörvény: nemzetpolitika vagy a kisebbségvédelem új megközelítése? *Magyar Kisebbség*, 2002. 7 (1). Letöltés helye: www.jakabffy.ro; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²²⁴ Bárdi Nándor: Álságos állítások a magyar etnopolitikában. In: Jakab András – Urbán László (szerk.): *Hegymenet: Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Osiris Kiadó: Budapest, 2017. 130–155, itt: 145.

beszéltek, de a vita nem róluk szólt. Bal/jobb törésvonalként tüntették fel a népszavazási kérdést, a nemzeti versus nemzetietlen ellentétet tették témává a külhoni magyarok kapcsán, és valójában a két vezér párt- és identitáspolitikai versenyéről volt szó.”²²⁵

Mint az az eddigiekből kitűnik, Magyarországon az 1989-es rendszerváltást követően kialakult nemzetpolitikai gyakorlatok elsősorban a szomszédos országokban élő őshonos kisebbségi közösségek felé irányultak. A migrációs eredetű diaszpórák közösségei ügyei felmerültek ugyan a nagyobb fórumok – főképp a MÁÉRT és a KMKF – magyarországi ülésein, azok megvitatása és kezelése csupán egyéni szinten, az egyes szervezeti vezetőkkel folytatott konzultációk révén valósult meg. A diaszpóra anyaországi támogatása kormányzati keretek között csak 2010 után alakult ki. Az abban az évben tartott országgyűlési választásokon a Fidesz – a Kereszténydemokrata Néppárttal (KDNP) karöltve – elsőprő győzelmet aratott (a listás szavazatok 52,73%-ával 133 mandátumra tett szert a 199-ből). Az Orbán Viktor vezette pártszövetség több mint kétharmados többsége a parlamentben lehetővé tette az 1990-es évek végén elkezdett nemzetpolitika folytatását és kibővítését. A Fidesz–KDNP koalíció azóta további két országgyűlési választást megnyert (2014-ben a listás szavazatok 44,87%-ával, 2018-ban 49,27%-ával), így az általa képviselt, konzervatív értékek mentén alakított, centralizált nemzetpolitika fejlődhetett tovább. Ebben a folyamatban a szomszédos országokban élő kisebbségi közösségek mellett a diaszpóra is minden korábbinál nagyobb figyelmet kaptak a magyar kormány részéről. A következőkben Magyarország 2010-es években kialakult diaszpórapolitikáját négy szinten veszem górcső alá: 1) a törvényhozás szintjén; 2) a döntéshozó testületek és egyeztető fórumok szintjén; 3) a programok szintjén; valamint 4) az anyagi támogatások szintjén.

A törvényhozás szintje

2010-ben, a második Orbán-kormány első évében, mintegy a státustörvényben megfogalmazott nemzetegyesítési törekvések folytatásaként az Országgyűlés elfogadta az ún. kettős állampolgárságról szóló törvényt, amely jogszabályi keretek között tette lehetővé a külhoni magyarok számára a magyar állampolgárság felvételének egyszerűsített eljárását: “[...]

²²⁵ Uo. 146.; A magyar kormány és a határon túli magyar kisebbségi közösségek 1989-es rendszerváltás utáni kapcsolatának alakulásáról lásd még Bárdi Nándor – Szarka László: Változások Magyarország és a kisebbségi magyar közösségek viszonyában. Kisebbség- és nemzetpolitika az uniós Közép-Európában. *Fórum*, 2008. 10 (1). 3–24.; Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Kalligram Könyvkiadó: Pozsony, 2004.; Kántor Zoltán (szerk.): *Nemzetpolitikai Alapismeretek*. Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt.: Budapest, 2013.

*kedvezményesen honosítható az a nem magyar állampolgár, akinek felmenője magyar állampolgár volt vagy valószínűsíti magyarországi származását, és magyar nyelvtudását igazolja.”*²²⁶ A törvényalkotók értelmezésében ez a jogszabály lehetővé teszi, hogy a külföldi magyarok – legyen szó a szomszédos országokban élőkről vagy a Kárpát-medencén kívüli diaszpóráról – a magyar politikai közösség részévé váljanak. A hatalmon lévők a nemzetegyesítésnek ezt a formáját a tágabb értelemben vett nemzetpolitika egyik legfontosabb lépésének tartják. Ennek szemléltetésére elég felidézni az ötszázéredik külföldi magyar, az erdélyi származású Bójte Csaba ferences rendi szerzetes ünnepélyes keretek között zajló állampolgársági eskütételét. A Parlament kupolatermében, 2013. december 5-én tartott eseményen Semjén Zsolt, a KDNP elnöke, nemzetpolitikáért felelős miniszterelnök-helyettes a helyzetet a következőképp értékelte: *„A mai nap a magyar nemzet közjogi egyesítésének az ünnepe. Annak az ünnepe, hogy ötszázézer külföldi magyar állampolgárt már nemcsak nemzetársunkként, hanem polgártársunkként is, honfitársunkként is köszönhetjük. És szimbolikus a mai nap, szimbolikus a személy és szimbolikus a helyszín. Szimbolikus a nap, hiszen ama 2004. december 5-i nemzetárulásnak a szégyenét hivatott jóvátenni. [...] És szimbolikus a személy [...] az, hogy Bójte Csaba testvér ötszázéredikként teszi le az állampolgársági esküt, hiszen ő, amikor a védeceiről gondoskodik, akkor nemcsak az elkallódástól menti meg őket, hanem az asszimilációtól, és amikor a család melegét igyekszik megadni nekik, akkor a nemzet melegét is biztosítja számukra. [...] És szimbolikus a helyszín, Magyarország Szent Koronája előtt, ami mindig is a magyar nemzet egységét szimbolizálta, az egész nemzet számára. És elmondhatjuk, hogy ezzel a törvénnyel, ezzel a tettel folytatjuk Szent István királyunk országépítő nagy művét. Mert Szent István, amikor a törzsek Magyarországból az államalapítás által megalkotta a magyar államot, akkor közjogilag egyesítette a magyar nemzetet. Mi pontosan ugyanezt tesszük. Mindig is egyek voltunk nyelvünkben, kultúránkban, történelmünkben, de most a közjog által is egyesülhet a magyar nemzet, és pontosan a Szent Korona mutatja azt, hogy ez a közjogi egység az az acélbroncs, ami a történelem viharában is egyben tudja tartani a magyar nemzetet.”*²²⁷ Ehhez hasonló beszédek sokszor elhangzottak a nemzet- és diaszpórapolitikát érintő fórumokon. A kormány képviselői büszkén adtak hírt az újabb és újabb eskütételekről, és presztízs kérdést csináltak abból, hogy az egyszerűsített eljárással honosított külföldi magyarok száma a 2018-as

²²⁶ 2010. évi XLIV. törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. 2. § (2). Letöltés helye: mkogy.jogtar.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²²⁷ Semjén Zsolt idézett beszédéről készített videofelvételt Magyarország Kormánya 2013. december 5-én „Letette az állampolgársági esküt az ötszázéredik külföldi magyar kérelmező” címen közzétette a Youtube videómegosztó weboldalon. Letöltés helye: www.youtube.com; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

országgyűlési választásokig elérje az egymillió főt. Ez sikerült is: 2017. december 16-án, Áder János köztársasági elnök előtt, a Sándor-palotában tette le az esküt az egymilliomodik honosított határon túli magyar állampolgár. Orbán Viktor miniszterelnök Facebook oldalán még egy fényképet is posztolt az eseményről, alatta ezzel a szöveggel: *„Egymillió. A jövőt magyarul írják – One million. The future is written in Hungarian”*. A sokat hangsúlyozott szimbolikus jelentéstartalom mellett, az egyszerűsített honosítás intézményének pragmatikus jelentősége is van. Egyrészt lehetővé teszi a schengeni egyezmény területén érvényes úti okmány megszerzését. Ez elsősorban azoknak jelent előnyt, akik az Európai Unió kívüli országok állampolgárai (például az ukrán, illetve szerb állampolgársággal rendelkező kárpátaljai és vajdasági magyarok). Másrészt a külhoniak honosításának gyakorlati jelentőségét tovább fokozza a szavazati jog kiterjesztése, tehát a külföldön élő magyar állampolgárok országgyűlési választásokon való részvételének biztosítása. Ez utóbbit a már említett 2011. évi CCIII. törvény tette lehetővé.

A szavazati jog kiterjesztése talán még az egyszerűsített honosításánál is kényesebb téma. A legtöbbet vitatott kérdés e tekintetben az, hogy a külhoniak szavazatai mennyire befolyásolják a választások eredményeit: segítik-e a törvényalkotókat hatalmuk megszilárdításában? Az Orbán-kormány kommunikációjából egyértelműen az derül ki, hogy a külhoni szavazatok igen is számítanak. A sajtónyilvánosság előtt és az egyeztető fórumok zártkörű ülésein is többször megköszönték már a külföldön élő magyarok voksait, hangsúlyozva, hogy *„nélkülük nem lett volna meg a kétharmad”*. A számok azonban mást mutatnak. A 2018-as országgyűlési választások alkalmával, a külföldről levélben szavazók névjegyzékében regisztrált 378.449 választópolgár által leadott 225.025 érvényes szavazat túlnyomó többsége (96%-a) a Fidesz–KDNP jelöltjeire érkezett ugyan, ez önmagában véve egyetlen mandátumot sem hozott a kormányon lévő pártszövetségnek. Annál nagyobb volt a jelentősége az ún. győzteskompenzációs töredékszavazatoknak, amelyek nélkül a pártkoalíció hét mandátumot is elveszített volna.²²⁸ A külföldről érkező szavazatok területi eloszlását illetően, a levélben leadott listás voksok 64%-a Romániából és Szerbiából érkezett.²²⁹ Következésképpen a diaszpóra jelentősége e tekintetben eltörpül a szomszédos országokban – kiváltképp Erdélyben és a Vajdaságban – élő kisebbségi közösségek mellett.

²²⁸ Lásd erről bővebben László Róbert: Nem hozott a külhon mandátumot a Fidesznek, a „győzteskompenzációval” együtt viszont 7-et is. Letöltés helye: www.valasztasirendszer.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²²⁹ A levélben leadott listás szavazatokra vonatkozó adatokról lásd a Nemzeti Választási Iroda hivatalos weboldalát: www.valasztas.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

Az egyszerűsített honosítás bevezetésén és a szavazati jog kiterjesztésén túl, a 2010-es évek első felében több olyan törvény is született Magyarországon, melyekben nagy hangsúlyt kapott az egységes (kultur)nemzet ideája. 2010-ben az Országgyűlés elfogadta a korábban már említett nemzeti összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvényt, amely az 1920-as Trianoni békeszerződés aláírásának napját, június 4-ét a Nemzeti Összetartozás Napjává nyilvánította. *„Mi, a Magyar Köztársaság Országgyűlésének tagjai, azok, akik hiszünk abban, hogy Isten a történelem ura, s azok, akik a történelem menetét más forrásokból igyekszünk megérteni, hazánkért és a magyar nemzet egészségéért, az Alkotmányban rögzített felelősségünk jegyében, a magyarság egyik legnagyobb történelmi tragédiájára, a történelmi Magyarországot szétdaraboló, s a magyar nemzetet több állam fennhatósága alá szorító, 1920. június 4-én aláírt békediktátumra emlékezve, számot vetve e békediktátum által okozott politikai, gazdasági, jogi és lélektani problémák máig tartó megoldatlanságával, egyaránt tiszteletben tartva a magyar nemzet érdekeit és más nemzetek jogát arra, hogy a magyarság számára fontos kérdésekről másként gondolkodjanak, attól a céltől vezettetve, hogy e cselekedettel hozzájárulunk a Kárpát-medencében együtt élő népek és nemzetek kölcsönös megértésen és együttműködésen alapuló békés jövőjéhez, s egyúttal a XX. század tragédiái által szétdarabolt Európa újraegyesítéséhez, a következő törvényt alkotjuk.”*²³⁰ A második Orbán-kormány – kétharmados parlamenti többségénél fogva – lehetősége nyílt az alkotmány módosítására is, melyre 2011-ben került sor. Az új, 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvény D) cikke megerősítette az anyaországi felelősségvállalás elvét: *„Magyarország az egységes magyar nemzet összetartozását szem előtt tartva felelősséget visel a határain kívül élő magyarok sorsáért, elősegíti közösségeik fennmaradását és fejlődését, támogatja magyarságuk megőrzésére irányuló törekvéseiket, egyéni és közösségi jogaik érvényesítését, közösségi önkormányzataik létrehozását, a szülőföldön való boldogulásukat, valamint előmozdítja együttműködésüket egymással és Magyarországgal.”*²³¹ A jelenkori magyar diaszpórapolitika törvényhozás szintjén megjelenő gyakorlatainak ismertetése után, a következőkben azt vizsgálom meg, hogy mely állami intézmények működtetik ezt a politikai ágazatot, valamint hogy milyen formában jön létre a kapcsolat a diaszpóra és a magyar kormány között.

²³⁰ 2010. évi XLV. törvény a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről. Preambulum. Letöltés helye: mkogy.jogtar.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²³¹ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.). D) cikk. Letöltés helye: mkogy.jogtar.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.; Az új Alaptörvényben az 1989-es Alkotmány 6. § (3) szövegében feltüntetett „felelősséget érez” kifejezés helyett – a 2001-ben elfogadott státustörvényhez hasonlóan – a „felelősséget visel” szófordulat jelenik meg, mely nyomatékosítja a magyar kormány tettekkészségét a külföldi magyarok sorsának előmozdítása érdekében.

A döntéshozó testületek, egyeztető fórumok szintje

A nemzetpolitika már a rendszerváltás utáni években intézményesült. A külhoniak támogatásáról első körben az 1990-ben létrejött, Miniszterelnökség keretein belül működő Határon Túli Magyarok Titkársága felelt, amely 1992-ben Határon Túli Magyarok Hivatala (HTMH) néven országos hatáskörű szervvé alakult át. A különböző állami intézmények alá sorolt HTMH egy, a Gyurcsány-kormány idején, 2006-ban hozott közigazgatási reformmal megszűnt. Ezt követően, 2007 és 2010 között a külhoni magyarok kérdésével a Miniszterelnöki Hivatalon belül a Külkapcsolatok és Nemzetpolitikai Ügyek Szakállamtitkárságának Nemzetpolitikai Ügyek Főosztálya foglalkozott.²³² Jelentős változást hozott a 2010-es választások után kialakított csúcsmisztériumi rendszer, melynek keretében a külhoni magyarok ügye ugyanolyan rangra került, mint bármely más ágazati politika. A terület felelőse a miniszterelnök-helyettes lett, mely szerepet 2010-től a fentebb idézett Semjén Zsolt tölti be. A konkrét, döntéshozói feladatokat a Nemzetpolitikai Államtitkárság látja el, mely 2010 és 2014 között a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, majd annak megszűnését követően, 2014-től a Miniszterelnökség alá tartozik. A külhoni támogatási rendszer egységes és centralizált működtetése érdekében – a 2005-től működő Szülőföld Alap általános jogutódjaként – 2010-ben létrejött egy új állami pénzalap: a négytagú bizottságból álló Bethlen Gábor Alap.²³³ Pénzeszközeinek kezeléséről a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. gondoskodik.

Az egyeztető fórumokat illetően, 2011 októberében megkezdte működését a Nemzeti Regiszter.²³⁴ Ennek az online platformnak az elsődleges célja a külhoni magyarok közvetlen megszólítása, valamint a világban elszórtan élő magyar diaszpórák közösségeik saját programjainak és híreinek azonnali közlése. Még ugyanebben az évben, a MÁÉRT mintájára és azzal szoros együttműködésben megalakult az évente ülésező Magyar Diaszpóra Tanács (MDT). A Nemzetpolitikai Államtitkárság szervezésében minden év végén megvalósuló értekezletet az első három alkalommal (2011 és 2013 között) az Országház Vadásztermében, majd azt követően (2014-től) a Várkert Bazár nagytermében tartották. A fórum célját annak 2011. november 17-én kelt Alapító Nyilatkozatában a következőképp fektették le: „A

²³² Kántor Zoltán (szerk.): *Nemzetpolitikai alapismeretek*. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadó: Budapest, 2013.

²³³ A Bethlen Gábor Alapról szóló 2010. évi CLXXXII. törvény 4. § (1) értelmében: „A Bizottság tagja a nemzetpolitikáért felelős miniszter, a közigazgatás-szervezésért felelős miniszter által kijelölt személy, az államháztartásért felelős miniszter által kijelölt személy, valamint a nemzetpolitikáért felelős államtitkár.” Letöltés helye: mkogy.jogtar.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²³⁴ A Nemzeti Regiszter hivatalos weboldala: www.nemzetiregiszter.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

*diaszpórában élő magyarságnak – húsz évvel a rendszerváltoztatás után – végre kellő figyelmet kell kapnia a nemzetpolitikában. A nemzeti ügyek kormánya elkötelezett aziránt, hogy az új Alaptörvényben az egységes magyar nemzetre megfogalmazott felelősségviselést a diaszpóra tekintetében is megvalósítsa.”*²³⁵ Az MDT a magyar kormány és a diaszpóraszervezetek legnagyobb egyeztető fórumává vált. Kiterjedtségét tekintve elég, ha vetünk egy pillantást a programfüzetben feltüntetett jelenlévő szervezetek hosszas listájára. Az MDT nyolcadik ülésén, 2018. november 15-én az Amerikai Egyesült Államokból 20, Európából 17, Kanadából 15, Latin-Amerikából 8, Ausztráliából 7, Új-Zélandból 2, Izraelből 2, Dél-Afrikából 1 szervezet, valamint 15 egyházi intézmény, a Külföldi Magyarok Cserkészszövetsége és számos, a magyar diaszpórához kapcsolódó hazai intézet képviseltette magát, köztük a Nemzetpolitikai Kutatóintézet, melynek diaszpórakutatásokért felelős kutatási referenseként az előző évekhez hasonlóan én is jelen voltam (lásd 16. ábra).

16. ábra: A Magyar Diaszpóra Tanács VIII. ülése, Várkert Bazár, 2018. november 15.²³⁶

Az éves ülés egy egész napon át tart, annak érdekében, hogy a világ különböző pontjairól Budapestre érkezett diaszpóraszervezeti képviselők egyeztethessenek egymással és a magyar kormánnyal, bár ez utóbbit több kritika is érte. A diaszpórából jelen lévők sokat panaszkodnak arra, hogy nem jut elég idő a politikai döntéshozókkal való konzultációra. A délutáni szekció

²³⁵ A Magyar Diaszpóra Tanács Alapító Nyilatkozata letölthető a Nemzetpolitikai Kutatóintézet weboldaláról: www.npki.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²³⁶ Fotó: Szinec János/felvidek.ma

keretében, a zárónyilatkozat elfogadása előtt ugyan van rá lehetőség, hogy a regionális elnökök 5-5 percben beszámoljanak a helyspecifikus igényekről, ennek keretében nem igen tud párbeszéd kialakulni a diaszpóra és a kormány képviselői között. Ezt a hiányosságot kiváltképp az MDT 2016. november 30-án tartott hatodik ülését követően tették szóvá, miután Potápi Árpád János nemzetpolitikáért felelős államtitkár bemutatta a *Magyar diaszpórapolitika. Stratégiai irányok* című dokumentumot.²³⁷ Ez a magyar és angol nyelven megjelent, több mint 50 oldalas anyag egy korábbi, először 2011-ben, majd kisebb módosításokkal 2013-ban kiadott *Magyar nemzetpolitika. A nemzetpolitikai stratégia kerete* című dokumentum kiegészítéseként értelmezhető.²³⁸ Ez utóbbi a 2010 után kialakult újszerű nemzetpolitika legfőbb céljára, a nemzeti integrációra helyezte a hangsúlyt, azaz a külhoni magyarok saját közösségükbe, közösségként a lakóhely szerinti államba és még szélesebb perspektívából nézve az összmagyar nemzetbe való integrációjára, melyet a fentebb taglalt állampolgársági kötelék erősített meg.²³⁹ A 2016-ban megjelent keretdokumentum ezzel szemben kifejezetten a diaszpóra anyaországi támogatására fókuszált. Összefoglalta az addigi tapasztalatokat, strukturális keretet nyújtva a már meglévő támogatási programoknak, valamint jövőbeli tervként, felvázolt négy kitörési pontot: egy Magyar Emigrációs és Diaszpóra Központ létrehozását; a diaszpórában működő oktatás fejlesztését; az anyaország és a diaszpóráközösségek gazdasági kapcsolatainak erősítését; valamint a diaszpóradiplomácia erőteljesebb felhasználását. Az ünnepélyes keretek között bemutatott keretdokumentum kidolgozásába a Nemzetpolitikai Államtitkárság azonban nem vonta be az érintett közösségek képviselőit. Ezt sokan a párbeszéd hiányának és a magyar diaszpórapolitika stratégiai irányainak egyoldalú, kormány általi alakításának ítélték. A dokumentum készítői informális keretek között erre azt reagálták, hogy ha mindenki véleményét kikérték volna, a stratégiai keretdokumentum sosem jelent volna meg. Nehéz eldönteni, hogy ebben a kérdésben kinek van igaza, de az elemzés szempontjából nem is ez a fontos, sokkal inkább annak észrevétele, hogy a magyar diaszpórapolitika stratégiai keretei a már meglévő diaszpórapolitikai gyakorlatokból jöttek létre, mégpedig akkor és úgy, amikor és ahogyan azt a magyarországi döntéshozók kívánták. Tehát nem egy előre kidolgozott terv megvalósításáról van szó, hanem egy random kialakult politikai ágazatról, melynek stratégiáját utólag fogalmazták meg Budapesten. Ez nem meglepő, hiszen mint korábban hangsúlyoztam,

²³⁷ A *Magyar diaszpórapolitika. Stratégiai irányok* című keretdokumentum letölthető a Nemzetpolitikai Kutatóintézet weboldaláról: www.npki.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²³⁸ A *Magyar nemzetpolitika. A nemzetpolitikai stratégia kerete* című keretdokumentum letölthető a Nemzetpolitikai Kutatóintézet weboldaláról: www.npki.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²³⁹ Lásd erről, valamint a 2010 utáni nemzetpolitika főbb irányvonalairól Kántor Zoltán: *Nemzetpolitika és állampolgárság. Pro Minoritate*, 2015/Tél. 36–48.

a magyar diaszpórapolitika a klasszikus értelemben vett nemzetpolitikából nőtte ki magát. Az egymással összefonódó – egyrészt a szomszédos országokban, másrészt a diaszpórában élő külhoniak felé irányuló – anyaországi támogatáspolitikát 2010-től az Orbán-kormány centralizált, nemzetegyesítő törekvése határozza meg. Ez értelemszerűen kihat az egyeztető fórumok menetére, a diaszpórával való konzultáció milyenségére is.

Azok a szervezetek, amelyek hivatalosak ugyan az MDT ülésére, de valamilyen oknál fogva nem tudják képviseltetni magukat rajta, regionális diaszpóraértekezlet keretében konzultálhatnak a diaszpórapolitika magyarországi döntéshozóival. Ilyen, az MDT-ülést kiegészítő értekezletre 2017 márciusában New Yorkban és Washingtonban, valamint 2018 októberében Chicagóban, Clevelandben és Detroitban is sor került. Ezekben a találkozókban a magyar kormány részéről Szilágyi Péter (2014–2017 között nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkár, 2018-tól miniszteri biztos) vett részt. Ő az egyike azoknak, akik a 2010-es évek második felében a kormány részéről a legtöbbet utaztak a diaszpórába.

Az MDT után a diaszpóra második legnagyobb fóruma a szintén évente ülésező Hétfégy Magyar Iskolák Találkozója.²⁴⁰ A Nemzetpolitikai Államtitkárság szervezésében, Budapesten, a Danubius Hotel Flamenco konferenciatermében 2018-tól évente megvalósuló rendezvényre 2019-ben több mint 100 meghívott iskolavezető és pedagógus érkezett a világ 27 országából (lásd 17. ábra). A találkozó célja a tapasztalatcsere: a pedagógusok egymás közötti, valamint a magyarországi szakemberekkel és nemzetpolitikai döntéshozókkal folytatott párbeszéde.

²⁴⁰ A diaszpórában működő hétfégy magyar iskolák tudományos, szociológiai megközelítéséről lásd Papp Z. Attila – Kovács Észter – Kovács András: Az új magyar diaszpóra intézményesülése – Hétfégy magyar iskolák az Egyesült Királyságban. *Regio*, 2019. 27 (3). 209–248.; Palotai Jenő – Szabó Ágnes – Jarjabka Ákos: The Identity Preserving Efforts of the Hungarian Diaspora in Australia Through the Example of the Hungarian Community School in Adelaide. *Civil Szemle*, 2017. 14 (3). 87–103.

17. ábra: A Hétvégi Magyar Iskolák II. Találkozója. Danubius Hotel Flamenco, 2019. november 22.²⁴¹

Az eddigiekben ismertetett egyeztető fórumok – a MÁÉERT, a KMKF, a Nemzeti Regiszter, az MDT budapesti, illetve regionális ülései, valamint a Hétvégi Magyar Iskolák Találkozója – mellett vannak szűkebb körben tartott értekezletek, melyek szintén foglalkoznak a diaszpóra anyaországi támogatásának kérdésével. Ezek közül említést érdemel – a tudományos szférából – a Magyar Tudományos Akadémia 1996-ban létrehozott Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága, valamint – a politikai szférából – a 2011-ben megalakult Nemzeti Összetartozás Bizottsága (NÖB). Ez utóbbi, 2017. május 9-én, az Országház Esterházy János tanácstermében tartott ülésén Semjén Zsolt a következőképp összegezte a magyarországi nemzetpolitika irányait: *„Öt alapvető pontja van a külhoni magyarság támogatásának. [...] öt pilléren nyugszik: az első értelemszerűen a támogatások, itt nyilvánvalóan a kulturális, az oktatási és az élet minden területét érintő támogatása a külhoni magyarságnak; a második, ami egy, hogy úgy mondjam, paradigmaváltás volt a korábbi évtizedekhez képest, egy tudatos és kifejezett gazdasági támogatása a külhoni magyarságnak; harmadsorban a nemzetegyesítés, a nemzet közjogi egyesítése a honosítás tekintetében; a negyedik az autonómia-tervek támogatása és rendszerezése; az ötödik pedig a külhoni magyar pártokkal kapcsolatos helyzet.”*²⁴² A következőkben az itt felsorolt pontok közül az első kettőre koncentrálok: a diaszpóra felé irányuló programokat és anyagi támogatásokat veszem górcső alá.

²⁴¹ Fotó: Balogh Zoltán/MTI

²⁴² A NÖB 2017. május 9-én tartott ülésének jegyzőkönyve (Ikt. sz.: NOB-40/26-2/2017.) az Országgyűlés hivatalos weboldalán olvasható: www.parlament.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

A programok szintje

A 2010-es évek első felében a Nemzetpolitikai Államtitkárság sorra hozott létre diaszpórát érintő programokat. Az MDT 2012. október 8-án tartott második ülésén bejelentették a Julianus Program elindítását. Ennek célja egy olyan kataszter létrehozása, amely egybegyűjti a világban elszórtan található magyar örökségek – magyar vonatkozású épületek, műalkotások, emlékművek, emléktáblák, utcák, könyvtárak, levéltárak és múzeumok – fellelhetőségét. Ez a folyamatosan bővülő kataszter egy, a Nemzeti Regiszter weboldalán elérhető, könnyen kezelhető online világtérképen (lásd 18. ábra) jelenik meg.²⁴³

18. ábra: Julianus Program – magyar örökségek és emlékhelyek katasztere²⁴⁴

Egy évvel később, 2013. november 6-án, az MDT harmadik ülésén bejelentették a Mikes Kelemen Program létrehozását. Ez a kezdeményezés a magyar diaszpóra könyvtári hagyatékát hivatott egybegyűjteni. Azokat a köteteket, amelyekről a diaszpórában élő magyarok nem tudnak vagy nem kívánnak gondoskodni, a magyar kormány konténerekbe gyűjtve Magyarországra szállíttatja. Az így összegyűlt hagyaték kiválogatásával és későbbi méltó felhasználásával az Országos Széchenyi Könyvtárat bízták meg. 2015-ben a Magyar Nemzeti Levéltár is bekapcsolódott a munkába, ezzel a gyűjtés kiterjedt a levéltári dokumentumokra is. Szintén 2015-től kutatókat is küldtek a fontosabb helyszínekre, akik a gyűjtőmunkán és a könyvtári adatok digitalizálásán túl életútinterjúkat is készítettek a diaszpórában élőkkel. A Mikes Kelemen Program által 2018-ig bezárólag közel 300 köbméternyi dokumentum került Magyarországra. Az értékesebb darabok bemutatására 2018. szeptember 14-én a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában *Óhazából újhazába – Emberi és családi sorsok az emigrációban* címen kiállítást is nyitottak (lásd 19. ábra).

²⁴³ Lásd www.nemzetiregiszter.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²⁴⁴ Forrás: www.nemzetiregiszter.hu; letöltés ideje: 2019. 04. 17.

19. ábra: Óhazából újhazába c. kiállítás megnyitója. Magyar Nemzeti Levéltár, 2018. szeptember 14.²⁴⁵

Szintén 2013-ban indult a Kőrösi Csoma Sándor Program (KCSP), melynek elsődleges célja a diaszpórában élők nemzeti identitásának, nyelvi és kulturális ismereteinek ápolása, valamint Magyarországgal való kapcsolatainak erősítése. Ennek érdekében, a Nemzetpolitikai Államtitkárság az első évben megközelítőleg 50, majd az azt követő években körülbelül 100 ösztöndíjast küldött ki a világ különböző pontjaira, hogy a rájuk igényt tartó magyar diaszpóraszervezetek közösségépítő munkáját segítsék (lásd 20. ábra). A magyar diaszpórapolitika sikerprogramjaként számon tartott KCSP kiküldetés részleteire külön fejezetben visszatérek majd a diaszpóra felé irányuló egyéb anyaországi programok és támogatások általános ismertetése után.

20. ábra: A Kőrösi Csoma Sándor Program koordinátorai és ösztöndíjasai 2014-ben²⁴⁶

Nemzetközi szinten a diaszpórában élők anyaország-orientációjának és nemzeti identitásának erősítését szolgáló egyik legelterjedtebb gyakorlat az ún. birthright program. Ez lényegében az óhazába történő utazás támogatását jelenti, amely az esetek többségében oktatási, turisztikai és

²⁴⁵ Fotó: Varga Máté/mnl.gov.hu

²⁴⁶ Fotó: Miniszterelnökség, Nemzetpolitikai Államtitkárság

más egyéb elemeket is tartalmaz. A birthright programoknak köszönhetően a külhoni fiataloknak lehetősége nyílik közelebbről megismerni anyaországukat, annak látványosságait, kultúráját, történelmét, nyelvét, illetve adott esetben a többségi társadalmat összetartó vallást is. Izrael és Örményország klasszikus eseteit nyújtják ennek a támogatási formának. A Taglit-Birthright Izrael 1999 óta működő program 10 napos ingyenes izraeli látogatást tesz lehetővé az arra jelentkező, világban szétszórta élő, 18 és 26 év közötti zsidó fiatalok számára.²⁴⁷ Hasonlóképpen, a 2003-ban létrehozott Birthright Armenia program a világban szétszórta örmény fiatalokat buzdítja az óhaza személyes megismerésére, azzal a kiegészítéssel, hogy az utazás, a szállás és a nyelvkurzus költségtérítéséért cserébe önkéntes munkavégzést kérnek a külföldről érkezőktől.²⁴⁸ Részen ezeknek a klasszikus diaszpórapolitikai gyakorlatoknak a mintájára, a külföldön élő magyarok számára is létrehoztak különféle birthright programokat. Ezek egy részét ráadásul nem is az anyaország kezdeményezte, hanem maguk a diaszpóraszervezetek. A torontói székhelyű Rákóczi Alapítvány 1994 óta működteti a Magyarságismereti Mozgótábor – Diákok Határok Nélkül elnevezésű programot, melynek keretében eddig megközelítőleg 2500 erdélyi, felvidéki, vajdasági, kárpátaljai és horvátországi magyar középiskolás táborozott Magyarországon.²⁴⁹ Szintén a diaszpórából induló kezdeményezés a ReConnect Hungary – Magyar Birthright Program, melyet a New York-i székhelyű Magyar Emberi Jogok Alapítványa (HHRF) indított el 2012-ben. Célja a másod- és harmadgenerációs, Észak-Amerikában élő, 18 és 26 év közötti magyar leszármazottak Magyarországra utaztatása, és az itthon élő rokonokkal való találkozás lehetővé tétele.²⁵⁰ Ezek a programok említészerűen megjelennek a *Magyar diaszpórapolitika. Stratégiai irányok* című keretdokumentumban és az MDT üléseinek zárónyilatkozataiban is. Megvalósításukat a magyar állam anyagilag is támogatja. Mindemellett léteznek olyan birthright programok is, melyek magyarországi kezdeményezésből jöttek létre. Ezek közül talán a legnagyobb múlttal a Vendégségben Magyarországon – külhoni magyar fiatalok találkozója bír, melyre először 1996-ban, a millecentenáriumi rendezvények keretében került sor, a fővárosi önkormányzat szervezésében.²⁵¹ Ettől kezdve a résztvevők köre fokozatosan bővült: míg az első években csak a szomszédos országokból érkeztek csoportok, később Nyugat-Európából és a tengerentúlról is

²⁴⁷ A Taglit-Birthright Izrael hivatalos weboldala: www.birthrightisrael.com; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²⁴⁸ A Birthright Armenia hivatalos weboldala: www.birthrightarmenia.org; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²⁴⁹ Lásd a Rákóczi Alapítvány hivatalos weboldalán: www.rakoczi.ca; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²⁵⁰ Lásd a Magyar Emberi Jogok Alapítványa hivatalos weboldalán: www.hhrf.org; letöltés ideje: 2018. 12. 12.; Vö: Herner-Kovács Eszter: Identitásmintázatok az amerikai magyarok sokadik generációjában. A magyar birthright program résztvevőinek magyarság- és Magyarország-képe. *Regio*, 2016. 24 (4). 140–172.

²⁵¹ A Vendégségben Magyarországon programról lásd a *Magyar diaszpórapolitika. Stratégiai irányok* című keretdokumentumot. Letöltés helye: www.npki.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

jöttek magyar származású fiatalok. A Vendégségben Magyarországon a második Orbán-kormány idején megújult: 2011 és 2015 között a Nemzetpolitikai Államtitkárság támogatásával és a Hungarofest Nemzeti Rendezvényszervező Nonprofit Kft. szervezésében valósult meg. Az évek során több mint tízezren vettek rajta részt. Szintén a birthright programok sorában említendő az a kezdeményezés, amely a diaszpórában élő fiatalok magyarországi táboroztatását a Határtalanul! program kibővítésével kívánta megoldani. Ez utóbbi program 2010 óta működik abból a célból, hogy a magyarországi iskolák tanulói – részben állami támogatásból – legalább egyszer részt vegyenek egy, a szomszédos országok magyarlakta területeire szervezett osztálykiránduláson, annak érdekében, hogy személyes tapasztalatokra tegyenek szert a külföldi magyarságról.²⁵² Az ötlet, hogy ezt a programot ki lehetne bővíteni a diaszpórára az MDT 2015-ben tartott ötödik ülésén merült fel a diaszpóraszervezeti vezetők részéről. Ennek alapján jött létre 2016-ban a Diaszpóra- és Szórványprogram, melynek lebonyolításával a magyar kormány a Rákóczi Szövetséget bízta meg.²⁵³ Keretében 2016 szeptembere és 2017 júniusa között 2500 10 és 25 év közötti magyar fiatal érkezett Magyarországra a diaszpórából és a szórványból. A programba való bekerülés feltétele volt, hogy a jelentkező valamely külföldön működő hétvégi magyar iskola, cserkészcsapat, hagyományőrző és kulturális egyesület, illetve vallási intézmény munkájában már legalább egy éve aktívan részt vegyen. Az első év sikereire való tekintettel a kezdeményezés 2018-tól Diaszpóra Program néven folytatódott (lásd 21. ábra).

21. ábra: A Diaszpóra Program keretében Magyarországra látogatók 2018 decemberében²⁵⁴

A Rákóczi Szövetség évente megközelítőleg ezer 10 és 29 év közötti diaszpórában élő magyar fiatal Kárpát-medencei látogatását bonyolítja le. A programban résztvevők 5–10 napos

²⁵² A Határtalanul! programról bővebb információ az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő hivatalos weboldalán található: www.emet.gov.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²⁵³ Lásd a Rákóczi Szövetség hivatalos weboldalán: www.rakocziszovetseg.org; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²⁵⁴ Fotó: Rákóczi Szövetség

tematikus tanulmányutak (farsang, pünkösöd-juniális, Gloria Victis, advent) és nyári táborok (néptánc-tábor, anyanyelvi tábor, sporttábor stb.) közül választhatnak. A kulturális és nyelvi azonosságtudatot erősítő programok sorából nem maradhatnak ki a Balassi Intézet tanulmányi ösztöndíjprogramjai sem. A nagy múltú és a nemzetközi szinten is jelen lévő intézmény magyar nyelvi és magyarságismereti képzésein több száz külföldről érkező, magyar származású, 18 és 25 év közötti fiatal vett már részt a magyar állam finanszírozásával. A teljes tanévre szóló tanulmányi ösztöndíjjal szállás, étkeztetés és költőpénz is jár. Kezdetben a beérkező pályázatokat a Balassi Intézet munkatársai a Külföldi Magyar Cserkészszövetség javaslata alapján bírálták el. A tanév befejeztével, a nyári szünetben is van lehetőség Magyarországon magyarul tanulni: minden évben 10 tengerentúli diaszpórából származó fiatal térítésmentesen vehet részt a Balassi Nyári Egyetemen. A képzés keretében, a nyelvoktatás mellett irodalmi, történelmi, filmművészeti és néprajzi előadásokat is tartanak, valamint az egész országra kiterjedő kirándulásokat is szerveznek. Ezen felül a Balassi Intézet a diaszpórában zajló magyar nyelvoktatást is igyekszik erősíteni. A hétvégi iskolákat segítő programok közé sorolhatók a Hungarológiai és Információtechnológiai Konferenciák, valamint a Hétvégi Magyar Iskolák Világtalálkozója is, melynek keretében tanártovábbképzéseket nyújtanak Magyarországon és külföldön egyaránt. Módszertani segítségnyújtást jelentenek továbbá a digitálisan is elérhető tananyagok, valamint a nyelvi gyakorló feladatokat tartalmazó Balassi-füzetek. A Balassi Intézet 2016 nyarán ugyan jogutódlással megszűnt, de szakmai munkáját a Külgazdasági és Külügyminisztérium Külföldi Magyar Intézetekért és Nemzetközi Oktatási Kapcsolatokért Felelős Helyettes Államtitkársága viszi tovább. Az itt bemutatott programokat jelenleg a Helyettes Államtitkárság Nemzetközi Magyar Nyelvi Képzésekért és Oktatásért Felelős Főosztálya működteti.²⁵⁵

Végezetül, a diaszpóra és az anyaország közötti kapcsolatok erősítését segítő programok közül érdemes még megemlíteni a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) 2009-ben Lendület néven elindított tudás transzfer programját. Ennek legfőbb célja az akadémiai intézmények és egyetemi keretek között működő kutatócsoportok dinamikus megújítása nemzetközileg kimagasló teljesítményű magyar kutatók és fiatal tehetségek külföldről történő hazahívásával, illetve itthon tartásával.²⁵⁶

²⁵⁵ A Balassi Intézet által kezdeményezett tanulmányi ösztöndíjprogramokról lásd az Intézet hivatalos weboldalát: www.balassiintezet.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²⁵⁶ Az MTA Lendület programjáról lásd bővebben: www.mta.hu/lendulet; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

A diaszpóra felé irányuló programok ismertetése után, a következőkben az anyaország által nyújtott anyagi támogatásokra koncentrálok, arra keresve választ, hogy kik, milyen forrásból, mennyi pénzt kaptak a külhonban, különös tekintettel a diaszpórára.

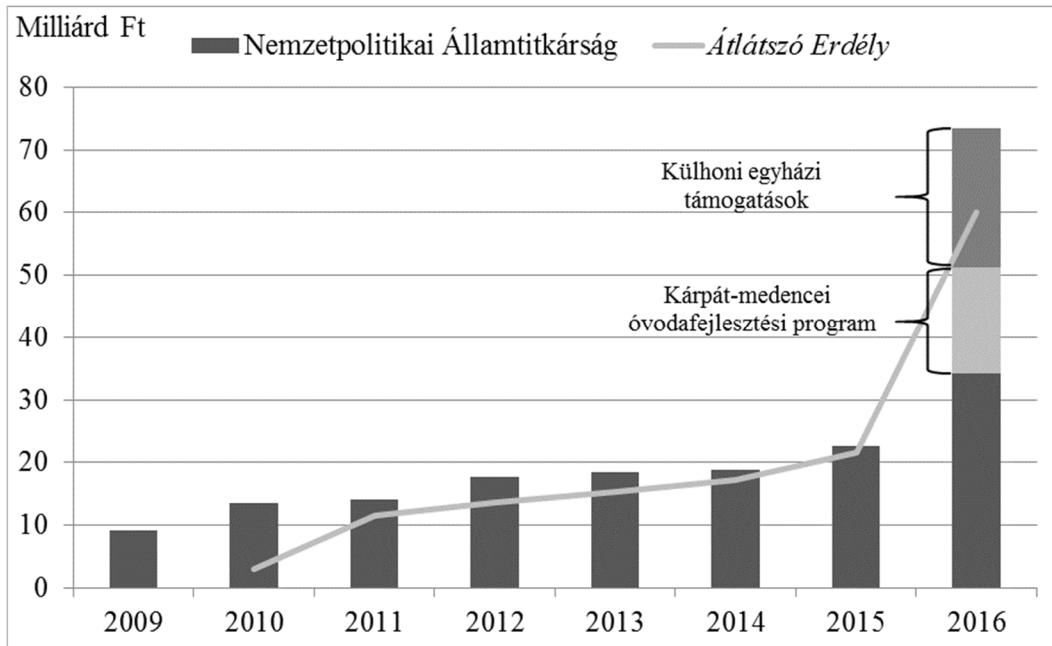
Az anyagi támogatások szintje

„Jézus mondta azt, hogy nemcsak kenyérral él az ember, hanem minden igével, mely Isten szájából vagy, de ez fordítva is igaz, hogy nemcsak igével él az ember, hanem kenyérral is. Tehát ahhoz, hogy a külhoni magyarság megmaradjon, ahhoz nem elegendő pusztán az identitásmegetartó támogatás, hanem szükséges, hogy anyagilag is meg tudjon élni” – fejtette ki Semjén Zsolt a külhoniak anyagi támogatását ismertetve a Nemzeti Összetartozás Bizottságának 2017. május 9-én tartott ülésén.²⁵⁷

A nemzetpolitika 2010 utáni átalakulása talán legszembetűnőbben anyagi kereteinek radikális megnövelésében mutatkozott meg. Míg a 2000-es évek végén a magyar állam kevesebb mint évi 10 milliárd forintot fordított a külhoniak támogatására, addig a 2010-es évek második felére ez az összeg meghaladta az évi 70 milliárd forintot. A politikai döntéshozók a nemzetpolitika intézményrendszerének átszervezését is ezzel a nagyléptékű anyagi növekedéssel indokolták. Az új struktúra ugyanis elvben átláthatóbbá tette az anyaországi támogatásokat. Ennek ellenére, ha valaki szeretné pontosan megtudni, hogy mennyi pénzt fordít erre a célra az állam, nagy utánajárás és hosszas internetes böngészés útján kaphat csak választ kérdéseire, de akkor sem teljes körűen. Ezt a göröngyös utat talán először az *Átlátszó Erdély* tényfeltáró blog publicistája, Sipos Zoltán járta ki. Kritikus hangvételű, kétrészes, *Határon túli támogatások* című, 2017 márciusában megjelent elemzése részletesen számolt be arról, hogy mennyit költött a magyar kormány nemzetpolitikára 2010 és 2016 között.²⁵⁸ A blogon feltüntetett adatokat – egy teljesebb kép kialakítása érdekében – összevettem a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. kiadásában 2018-ban megjelent *Nemzetpolitikai eredmények 2010–2018* című impresszum külhoniak anyaországi támogatására vonatkozó adataival (lásd 22. ábra).

²⁵⁷ A NÖB korábban már idézett 2017. május 9-én tartott ülésének jegyzőkönyve (Ikt. sz.: NOB-40/26-2/2017.) az Országgyűlés hivatalos weboldalán olvasható: www.parlament.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²⁵⁸ Sipos Zoltán: *Határon túli támogatások. Átlátszó Erdély*, 2017. március 3. és 20. Letöltés helye: www.atlatszo.ro; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

22. ábra: Nemzetpolitikai célú támogatások 2009 és 2016 között²⁵⁹

A két forrás közötti eltérés azzal magyarázható, hogy míg az *Átlátszó Erdély* portálján csak a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.-n keresztül kifizetett külhoni támogatások jelennek meg, addig a nemzetpolitikai döntéshozók által összeállított költségvetés más állami forrásokat is tartalmaz. Ezek közé tartoznak többek között a Nemzetpolitikai Államtitkárság részéről közvetlenül kiutalt támogatások, melyeknek a második Orbán-kormány alatt volt nagyobb a jelentősége. 2010 és 2014 között ugyanis a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium alá tartozó állami intézmény napi munkáját ellátó nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkárnak, Répás Zsuzsannának megvolt a külhoni támogatások kiutalásához és az önálló szerződéskötéshez szükséges aláírási joga. A 2014-es országgyűlési választásokat követően ez megváltozott: a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium megszűnt; a Nemzetpolitikai Államtitkárság a Lázár János vezette Miniszterelnökség alá került; élére pedig – Répás Zsuzsanna helyett – Bonyhád polgármesterét, Potápi Árpád Jánost állították, akinek nem adtak aláírási jogot az önálló szerződéskötéshez. Így 2014 után az egyedi kérelmek alapján történő támogatások lebonyolítása visszakerült a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.-hez. Ettől kezdve a Nemzetpolitikai Államtitkárság saját költségvetéséből elsősorban az ismétlődő programok (KCSP, Mikes Kelemen Program stb.) és fórumok (MÁÉRT, MDT, Hétvégi Magyar Iskolák Találkozója stb.) kivitelezését finanszírozta.

²⁵⁹ Az ábrán megjelenített adatok forrása: Sipos, 2017. Határon túli támogatások, i.m.; *Nemzetpolitikai eredmények 2010–2018*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.: Budapest, 2018. 15.

Az egyedi támogatásokon túl létezik még legalább kétféle nemzetpolitikai célokra szánt anyagi forrás, amelyek említést érdemelnek: egyrészt a kormánybiztosság, másrészt a rendkívüli kormányintézkedés (RKI) révén nyújtott összegek. Az előbbi a diaszpórát ugyan kevésbé érinti, de annál nagyobb jelentőséggel bír a szomszédos országokban élő magyar közösségek számára. A kormánybiztosok által nyújtott külhoni támogatás nagyban érintette például az orosz–ukrán konfliktus következtében egyre kiszolgáltatottabb helyzetbe került kárpátaljai magyarokat. Esetükben Grezsa István – Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja fejlesztési feladatainak koordinációjáért felelős kormánybiztos – volt az, aki a feléjük irányuló anyaországi támogatások egy részét jóváhagyta. Ennél a példánál maradva, Grezsa Istvánt 2018-ban kinevezték Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja együttműködésének fejlesztéséért és a Kárpát-medencei óvodafejlesztési program koordinálásáért felelős miniszteri biztossá. Az új tisztséggel járó extra feladat a másik fent említett támogatási forrásra: a rendkívüli kormányintézkedésre utal, konkrétan arra a 2016. év végén, néhány nappal a karácsonyi ünnepek előtt hozott intézkedésre, amely a határon túli magyar óvodák fejlesztésére több mint 17 milliárd forintot, a külhoni egyházak támogatására több mint 22 milliárd forintot rendelt el. Az óvodafejlesztési programról Grezsa István a Nemzeti Összetartozás Bizottságának 2017. december 5-én tartott ülésén azt nyilatkozta: „*Trianon óta mindenképpen [ez] a legnagyobb ilyen forrásokkal bíró nemzetpolitikai beavatkozás a Kárpát-medencei külhoni közösségekbe.*”²⁶⁰ A három ütemben megvalósuló támogatás 2017-ben további 21,5 milliárd forinttal, 2018-ban pedig több mint 9 milliárd forinttal bővült. Az első két ütem beiktatása révén 2018-ra mintegy 150 új óvoda épült, és megközelítőleg 450 meglévő intézmény került felújításra a szomszédos országok magyarlakta régióiban.²⁶¹ A külhoni egyházak támogatását illetően, az arra szánt több mint 22 milliárd forintos keretösszegeből már nemcsak a Kárpát-medencében, hanem a diaszpórában élő magyar közösségek is részesültek. Erre külön felhívta a figyelmet Soltész Miklós, az Emberi Erőforrások Minisztériumának egyházi, nemzetiségi és civil társadalmi kapcsolatokért felelős államtitkára a Nemzeti Összetartozás Bizottságának fentebb hivatkozott ülésén.²⁶² A rendkívüli kormányintézkedés – a 2010-es évek második felében – a külhoniak állami támogatásának legnagyobb összegű és

²⁶⁰ A NÖB 2017. december 5-én tartott ülésének jegyzőkönyve (Ikt. sz.: NOB-40/57-2/2017.) az Országgyűlés hivatalos weboldalán olvasható: www.parlament.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²⁶¹ A Kárpát-medencei Óvodafejlesztési Programról lásd bővebben Ferenc Viktória – Rákóczi Krisztián: *Magyar óvodásnak lenni jó! Jelentés a Kárpát-medencei Óvodafejlesztési Program keretében végzett kutatásról*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.: Budapest, 2018.; A címben megemlített kutatás eredményiről lásd továbbá a *Kisebbségi szemle* 2018. évi III. évfolyam 2. számának tartalmát. Mindkét kiadvány letölthető a Nemzetpolitikai Kutatóintézet weboldalán: www.npki.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

²⁶² A NÖB 2017. december 5-én tartott ülésének jegyzőkönyve (Ikt. sz.: NOB-40/57-2/2017.) az Országgyűlés hivatalos weboldalán olvasható: www.parlament.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

egyben a legnehezebben átlátható forrásává vált. A Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. és a Nemzetpolitikai Államtitkárság által nyújtott támogatások bizonyos mértékben kiszámíthatók, arányaiban többé-kevésbé igazodnak a célcsoportok – azaz a szomszédos országokban élő kisebbségek, valamint a világban szétszórt diaszpórák közösségei – méreteihez. Ezzel szemben a rendkívüli kormányintézkedések hirtelen jött, sokszor a nemzetpolitikára szánt éves költségvetést is meghaladó, gyorsan elköltendő támogatási forrást jelentenek. Ennek az az oka, hogy a rendkívüli kormányintézkedések háttérében elsősorban nem nemzetpolitikai célok állnak, hanem egy sokkal általánosabb gazdasági tényező, mégpedig a költségvetési maradványok elköltésének szüksége. Maradványok képződhetnek kívülről érkező források késői befolyása miatt (amikor már nincs elég idő arra, hogy az adott tárgyévben a megfelelő célra felhasználják azt); de képződhetnek belülről, az állam által kiírt pályázatokból és támogatásokból fakadóan is (amikor a kifizetéshez szükséges szerződéseket nem sikerül időben megkötni, vagy ha eleve túl kevés volt a pályázók, illetve a támogatást igénylők száma). Ez utóbbit illetően a 2016. év végére felhalmozódó költségvetési maradványok kiugróan magas értékéhez hozzájárulhatott az előző évben bevezetett új családi otthonteremtési kedvezmény – rövidített nevén CSOK –, amely egyösszegű, vissza nem térítendő lakástámogatást, valamint a bankok által megszabott feltételeknél kedvezőbb lakáshitelt kínált fel az arra jogosultaknak. Az erre és az egyéb fejlesztésekre szánt keretösszegek fel nem használt része tovább növelte a költségvetési maradványokat, melyeket azért kellett mihamarabb elkölteni, mert a szufficites állami költségvetés megnehezíti az Európai Unió források felhasználását. A pénz elköltésének gyors és talán legegyszerűbb formája a külföldre történő kiszerezés. Ekkor ugyanis nem kell olyan szigorúan megfelelni a belső szabályoknak (például a tendereztetésnek), mint a hazai szerződéskötések esetében. Mindezen tényezők együttesen vezethettek a 2016. év végén hozott rendkívüli kormányintézkedéshez, mely minden eddiginél magasabb összeggel járult hozzá a szomszédos országok magyar tannyelvű óvodáinak fejlesztéséhez, valamint a külföldi magyar egyházak támogatásához.

Mint az az eddigiekből is kitűnik, a külföldi magyarok anyaországi támogatásának rendszere korántsem olyan egyszerű, mint az első ránézésre tűnik. Tovább bonyolítja a kérdést, ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy ki, mely keretből, mikor, mire, mennyi pénzt kapott a magyar államtól. Márpedig ez az információ a magyar diaszpóra anyaországi támogatásának feltérképezéséhez szükséges. Az erre irányuló vizsgálódásom során – a nyilvános adatbázisok felkutatása mellett – többször is konzultáltam az érintett intézmények munkatársaival, hogy minél teljesebb képet kapjak és adhassak arról, mennyit szán a magyar kormány a diaszpórára.

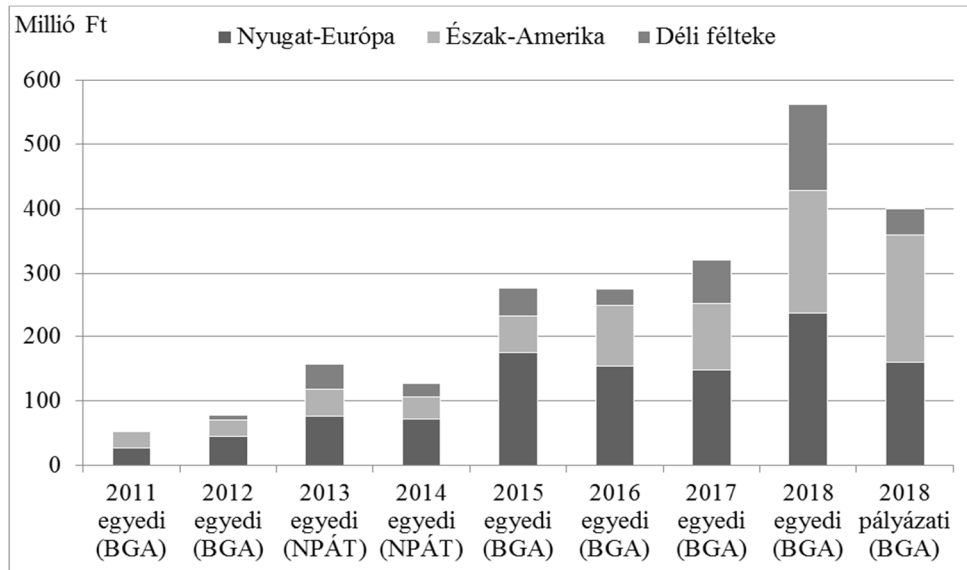
Már a kutatás elején egyértelművé vált, hogy a diaszpóra anyagi támogatása csupán egy kis részét képezi az eddigiekben ismertett, 22. ábrán megjelenített nemzetpolitikai célú támogatásoknak. Az összköltségek növelésével azonban 2018-ra a diaszpórának is majd évi egymilliárd forint jutott az állami költségvetésből.

A diaszpóra intézményeinek fennmaradását segítő elsődleges anyagi támogatás az egyedi kérelmek pozitív elbírálása alapján történik. Ezt a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. bonyolítja le, kivéve a 2013-as és 2014-es éveket, amikor a kiutalásokat a Nemzetpolitikai Államtitkárság rendezte, Répás Zsuzsannával az élén, akinek – mint fentebb említettem – megvolt a szerződéskötéshez szükséges aláírási joga. Ebben a két tárgyévben a diaszpóra egyedi kérelmek alapján történő támogatását a Körösi Csoma Sándor Program évi egymilliárd forintos keretösszegéből finanszírozták. Mindemellett a Nemzetpolitikai Államtitkárság döntésére 2018-tól a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. a nemzetpolitikai célú támogatások terhére külön pályázati felhívást írt ki a diaszpóra számára. Erre az új támogatási formára már az MDT hetedik ülésének 2017. november 9-én kelt zárónyilatkozatában is utaltak: „*A Magyar Diaszpóra Tanács tagjai [...] Örömiüknek adnak hangot annak kapcsán, hogy a diaszpóraszervezetek működésének és folyamatos fejlesztésének biztosítása érdekében a jövő évtől külön pályázati kiírás keretében valósul meg a világban működő magyar szervezetek támogatása.*”²⁶³ Ebben a formában a 2018. évben a diaszpóraszervezeteket 300 millió, míg a magyar nyelvű oktatást végző intézmények külön 100 millió forint értékben kaptak támogatást az anyaországtól. Figyelembe véve, hogy a hétvégi magyar iskolák legtöbbször egy nagyobb szervezet részét képezik, és csak ritkán működnek különálló intézményként, a 2019. évtől a diaszpóra támogatására kiírt pályázatokat összevonták, keretösszegét félmilliárd forintban határozták meg. Az érintett intézmények a következő kategóriákban nyújthatnak be pályázatokat: 1) kulturális, családi, egyházi, cserkész, ifjúsági és sport programok; 2) szervezetek, intézmények működése, közösségi célokat szolgáló fejlesztések és ingatlan-beruházások; 3) írott és elektronikus média és könyvkiadás; 4) anyanyelvi oktatásra irányuló tevékenységek. Minden pályázó pályázati tárgyanként egy, összesen legfeljebb két pályázatot nyújthatott be.²⁶⁴ A diaszpóra anyagi támogatásának régiók szerinti eloszlását illetően, 2011 és 2018 között a legtöbb egyedi támogatást a nyugat-európai diaszpóraszervezetek kapták: a nyolc év alatt összesen majd 932 millió forintot. A régióon belül kiemelkedő jelentőséggel bírnak az

²⁶³ A Magyar Diaszpóra Tanács hetedik ülésének zárónyilatkozata letölthető a Nemzetpolitikai Kutatóintézet weboldalán: www.npki.hu; letöltés ideje: 2019. 04. 01.

²⁶⁴ A diaszpóra támogatására szánt pályázati felhívás, valamint annak részletei a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. weboldalán jelennek meg: www.bgazrt.hu; letöltés ideje: 2019. 04. 01.

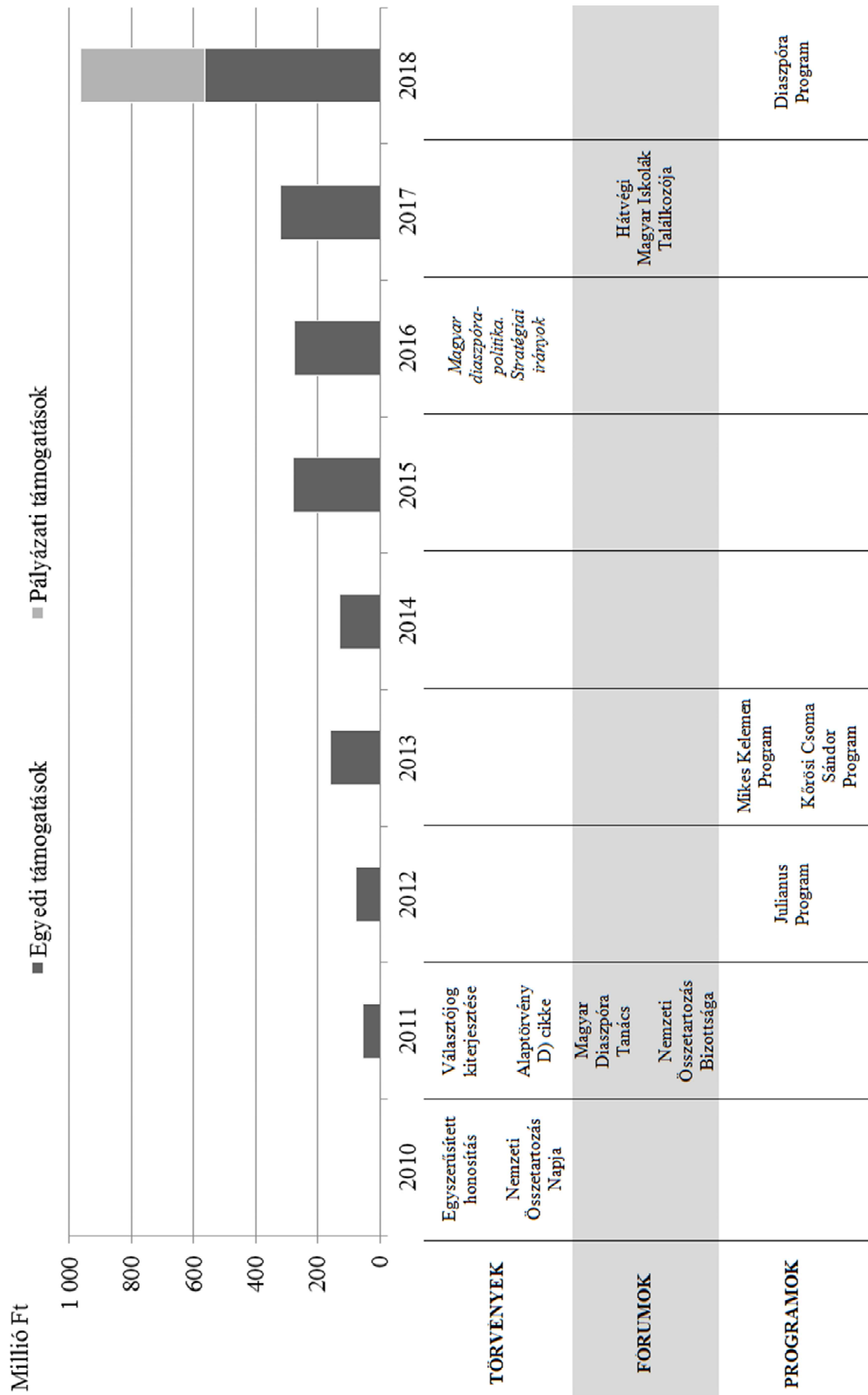
ausztriai, németországi és svédországi szervezetek. A fent említett összeg több mint háromnegyedét (75,9%-át) ők kapták. A feljük irányuló támogatások összege esetenként meghaladta az 50 millió forintot is. Észak-Amerikában, valamint a déli féltekén ennél jóval kevesebb (343 millió, illetve 575 millió forint) volt a támogatások összértéke a vizsgált nyolc év alatt. A 2018-ban kiírt külön pályázatok 400 millió forintos keretösszege ettől kissé eltérően oszlott meg. A pályázati támogatások majd fele Észak-Amerikába ment, 40%-a Nyugat-Európába, míg a déli féltekére csak 10% jutott (lásd 23. ábra).

23. ábra: Az egyedi és a pályázati támogatások eloszlása nagyrégiós összehasonlításban 2011 és 2018 között²⁶⁵

Az ebben a fejezetben ismertetett diaszpórapolitikai gyakorlatok hatásairól még korai lenne messzemenő következtetéseket levonni. Az azonban bizonyos, hogy a magyar diaszpóra a 2010-es évek folyamán egyre nagyobb jelentőséget kapott az anyaországi támogatások alakulásában. Míg a 2010-es kormányváltás idején a Kárpát-medencén kívül élő magyar közösségek támogatására szánt összeg az évi 100 millió forintot sem érte el, addig 2018-ban megközelítette az egymilliárd forintot. Ez alatt a nyolc év alatt – a közvetlen anyagi támogatások mellett – számos olyan törvény, egyeztető fórum és államilag finanszírozott program született, amely kifejezetten a diaszpórában élők magyar identitásának, kulturális és nyelvi ismereteinek, valamint magyarországi kapcsolatainak megerősítését szolgálja. Mindezek együttes következményeként Magyarország a XXI. század második évtizedében Kelet-Közép-Európa egyik legkiterjedtebb diaszpórapolitikájával rendelkező anyaországává vált (lásd 24. ábra).

²⁶⁵ Az ábrán megjelenített adatok forrása: a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. (BGA) és a Nemzetpolitikai Államtitkárság (NPÁT) külhoni támogatásokat összegző adatbázisai.

24. ábra: Magyarország diaszpórapolitikai gyakorlatai a 2010-es években

A KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR PROGRAM

A Körösi Csoma Sándor Program (KCSP) az első olyan anyaországi kezdeményezés, amely a diaszpórában élő magyarokat személyesen szólítja meg abból a célból, hogy a helyi igényeknek megfelelően nyújtson számukra segítséget. Ennek köszönhetően, valamint az egész glóbuszra való kiterjedtsége miatt igen nagy érdeklődés övezi kezdettől fogva. Kevés diaszpórapolitikai gyakorlat kapott nagyobb reflektorvénnyt. A hazai és a külföldön megjelenő magyar sajtó is élénken foglalkozik a KCSP-ösztöndíjasok kiküldetésével.

A 2013-ban elindított programot – mint korábban már említettem – a diaszpórában élők nemzeti identitásának, nyelvi és kulturális ismereteinek ápolása, valamint Magyarországgal való kapcsolatainak erősítése érdekében hozták létre. Ennek megfelelően pályázatot írtak ki a diaszpórában dolgozni vágyók számára. A jelentkezők közül személyes meghallgatás révén a Nemzetpolitikai Államtitkárság munkatársai választják ki a programba bekerülő ösztöndíjasokat. Ilyen formán az első évében megközelítőleg 50, majd az azt követő években körülbelül 100 főt küldtek ki a világ különböző pontjaira, hogy a rájuk igényt tartó magyar diaszpóraszervezetek közösségépítő munkáját segítsék. Az eredetileg egységesen hat hónapos kiküldetési időtartamot a fogadószervezetek kérésére 2015-ben megváltoztatták: ettől kezdve a déli féltekén továbbra is hat, míg az északi féltekén kilenc hónapot tartózkodnak a KCSP-ösztöndíjasok a célországokban, lehetőleg mindenhol a tanidő alatt. A költségvetést illetően, a programot a Nemzetpolitikai Államtitkárság az első évben félmilliárd, majd azt követően évente egymilliárd forintos keretösszegeből működteti, mely tartalmazza az ösztöndíjasok útiköltségét és a havi fizetését.²⁶⁶ A következőkben egy kérdőíves felmérés eredményei alapján bemutatom a programban résztvevők legfőbb tevékenységeit, majd – a KCSP mélyebb megismeréséhez – megosztom saját, 2014-ben átélt chilei kiküldetésem néhány jelentősebb mozzanatát.

²⁶⁶ A KCSP céljairól és működéséről lásd bővebben a program hivatalos weboldalán: www.korosiprogram.hu; letöltés ideje: 2018. 11. 15.

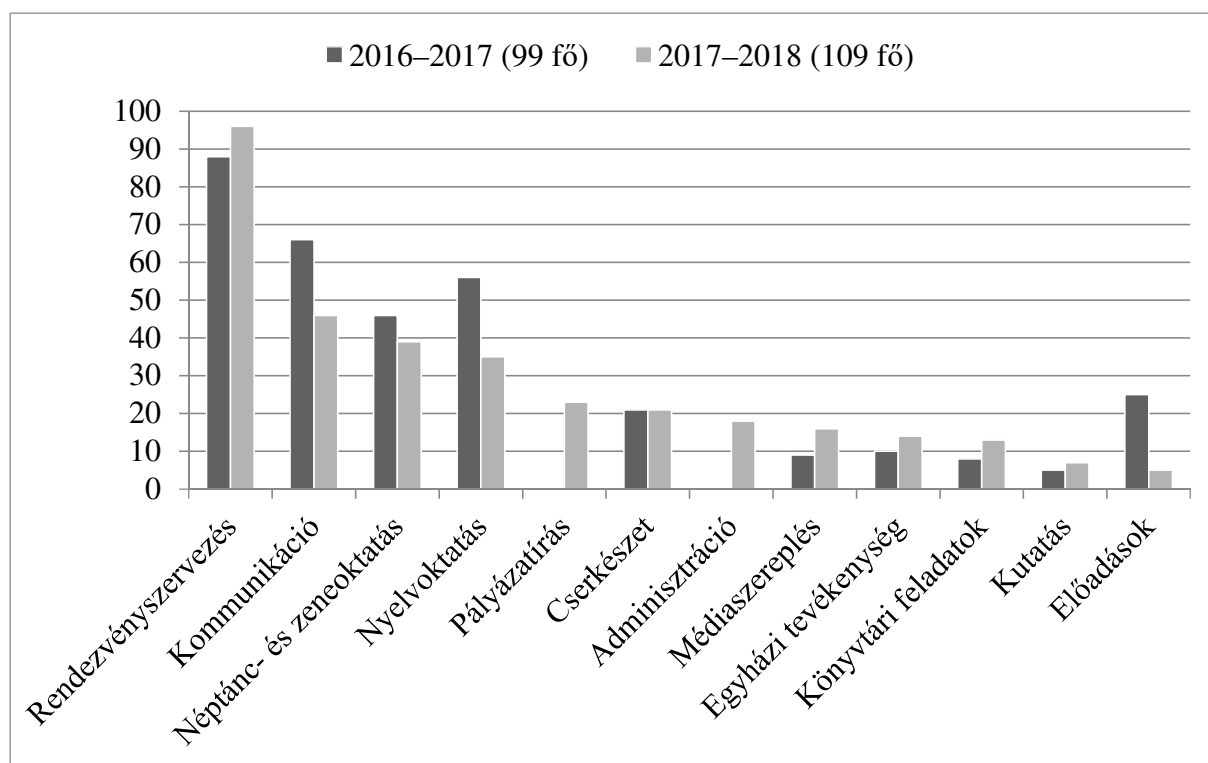
A Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasainak tevékenységei

Ezt a programot sajátos jellegénél fogva elsősorban a benne résztvevők tevékenységei alapján lehet értelmezni. Tehát a legfőbb kérdés az, hogy a kiválasztott ösztöndíjasok milyen főbb feladatokat látnak el hat, illetve kilenc hónapos kiküldetésük alatt a fogadószervezetek munkáját segítve. Tevékenységeik ismerete betekintést nyújthat az adott közösség szervezeti életének sajátosságaiba is. Éppen ezért azok feltérképezése és rendszerezése – a program kiértékelésén túl – nagyban segítheti a következő turnusok pályázatainak elbírálását, az ösztöndíjasok helyi igényeknek megfelelő kiválasztását, valamint tágabb értelemben, a programban résztvevő diaszpóraszervezetek lehetőségeinek és szükségének feltárását is. Ennek érdekében – az ösztöndíjasok írásos beszámolóinak bekérése és elemzése után – készítettem egy, a tevékenységeikre és tapasztalataikra vonatkozó, nyitott kérdéseket tartalmazó űrlapot, melynek kitöltését a Nemzetpolitikai Államtitkárság 2015 novemberében jóváhagyta. Azért nem zárt, előre meghatározott, jelölőnégyzetes kérdésekkel álltam elő, mert abban bíztam, hogy a nyitott kérdésekre talán realisabb válaszokat kapok. Saját tapasztalataim azt sugallták, hogy a KCSP-kiküldetés sokrétűsége miatt, konkrét munkaköri kategóriák megadása esetén sokan az összes lehetséges választ bejelölnék.²⁶⁷ Ezért arra kértem az ösztöndíjasokat, hogy megszabott terjedelemben saját szavaikkal írják le, melyek voltak a legfőbb tevékenységeik. Ez egyben lehetőséget adott újabb, általam előre nem feltételezett munkakörök megnevezésére is. Ezzel a módszerrel – a programkoordinátorok és ösztöndíjasok együttműködésének köszönhetően – sikerült teljes körű, azaz minden kiküldetést teljesített ösztöndíjastól strukturált adatokat begyűjteni a 2016–2017. és a 2017–2018. tárgyévekre vonatkozóan. A beérkező válaszokat kategorizáltam, majd az így kapott munkaköri kategóriák előfordulásának gyakoriságát figyelembe véve országos és regionális összehasonlítást végeztem mindkét tárgyévben. Ennek eredményeképp egyrészt kimutatható, hogy hol, milyen munkakörök élveztek prioritást: mely közösségépítő tevékenységek bírtak nagyobb, illetve kisebb jelentőséggel a különböző országok és nagyrégiók magyar diaszpórák közösségeiben. Másrészt, a tárgyévek közötti eltérések rámutatnak arra, hogy milyen formában alakultak a programban résztvevők tevékenységei; hogyan változtak a fogadószervezetek velük szemben megfogalmazott igényei és elvárásai.

²⁶⁷ A programmal kapcsolatos tapasztalatokra egyrészt mint aktív résztvevő, KCSP-ösztöndíjas tettem szert: 2014-ben fél évig a Chilei–Magyar Kulturális Egyesület munkáját segítettem. Másrészt a kiküldetésem óta – mint a Nemzetpolitikai Kutatóintézet diaszpórákutatókért felelős referense – minden évben tartok előadást az újabb turnust felkészítő oktatási programszakasz keretében, így személyesen is találkozom az ösztöndíjasokkal.

Munkaköri kategóriák

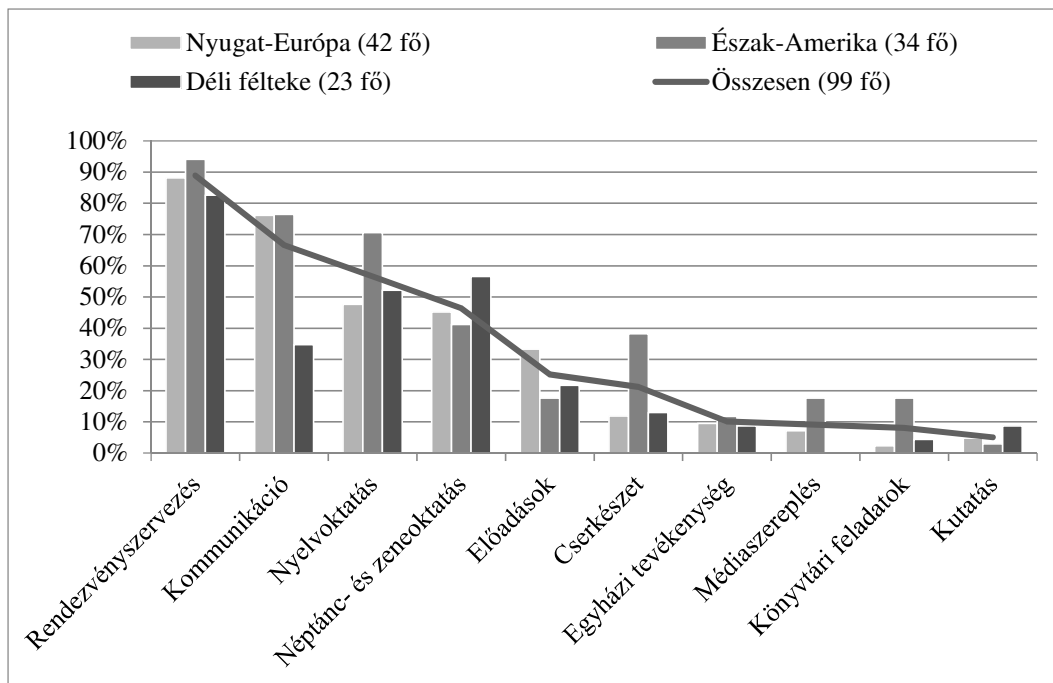
- Rendezvényszervezés: a helyi diaszpórák közösség rendezvényeinek, programjainak és a magyar ünnepnapokon való összejöveteleinek megszervezése, kivitelezése.
- Kommunikáció: a diaszpórában működő magyar nyelvű médiumok – nyomtatott és online sajtó, illetve televízió- és rádióműsorok – szerkesztői, lektori munkájának segítése.
- Néptánc- és zeneoktatás: a helyi, sokszor a fogadószervezet keretében működő néptánc és népzene foglalkozásokon való oktatás, táncházak lebonyolítása.
- Nyelvoktatás: a magyar nyelv oktatása legtöbbször hétfői iskolában, de azon kívül is, kisebb csoportoknak, illetve magánszemélyeknek tartott tanórák keretében.
- Cserkészlet: a Külföldi Magyar Cserkészszövetség helyi csapatainak segítése.
- Médiaszereplés: magyar vagy idegen nyelvű médiumoknak adott interjúk, melyek elsősorban a KCSP működéséről, a magyar diaszpóra anyaországi támogatásáról, illetve a helyi magyarok szervezeti életéről szólnak.
- Egyházi tevékenység: a külföldi magyar egyházak közösségépítő munkájának segítése.
- Könyvtári feladatok: a diaszpóra könyvtári örökségének rendszerezése, valamint a Mikes Kelemen Program lebonyolításával kapcsolatos feladatok segítése; a Magyarországra küldendő könyvek egybegyűjtése, válogatása, adatbázisokban való rögzítése, dobozolása.
- Kutatás: a fogadószervezet felkérésére, vagy más ambícióból végzett, kifejezetten a helyi magyar közösség fejlődéstörténetének és intézményesülésének feltérképezésére irányuló kutatások kidolgozása és kivitelezése.
- Előadások: többnyire a fogadószervezet felkérésére, a helyi magyar közösségnek vagy akár a többségi társadalmaknak, főképp Magyarországot és a magyar kultúrát ismertető előadások tartása.
- Pályázatírás: a szervezeti működés, illetve a Magyarországra való utazás támogatására vonatkozó, az esetek többségében a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. által kiírt pályázatok felkutatása, előkészítése, megírása, átnézése és kezelése.
- Adminisztráció: pályázással kapcsolatos dokumentumok rögzítése; a helyi szervezetek üléseinek és értekezleteinek jegyzőkönyv-vezetése, a kapcsolattartáshoz elengedhetetlen címlisták frissítése, adatbázisok rendszerezése.

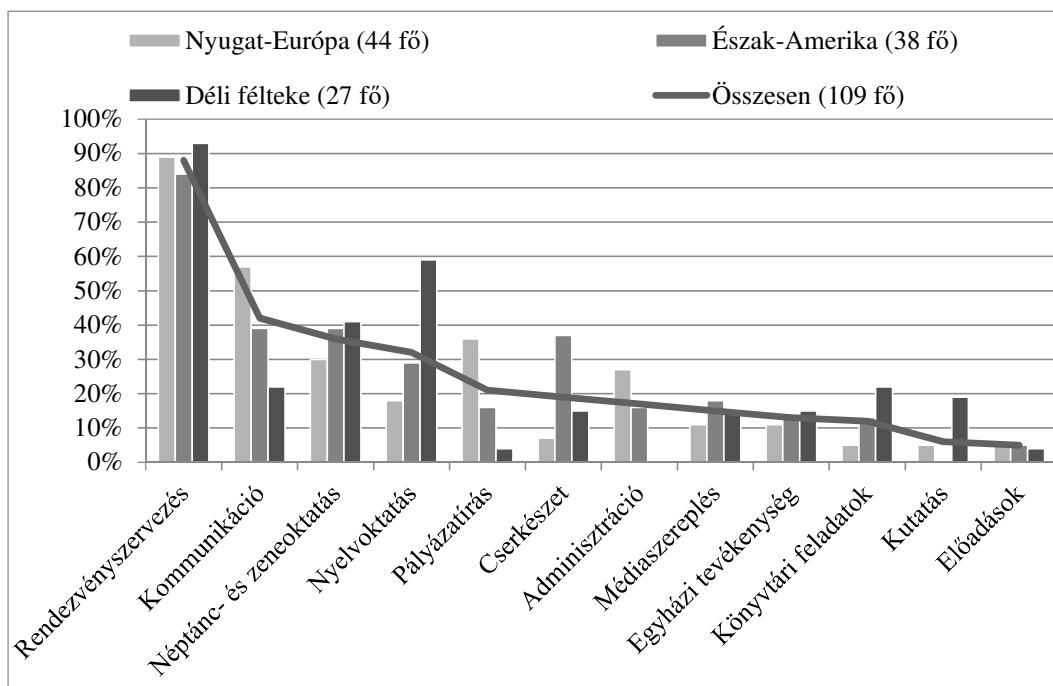
25. ábra: A KCSP-öztöndíjasok tevékenységei (két évad összehasonlítása)

Mindkét tárgyévben végzett felmérés eredményei azt mutatják, hogy a KCSP-öztöndíjasok elsősorban a helyi diaszpórák közösség rendezvényeinek, programjainak, összejöveteleinek és ünnepségeinek szervezésében és kivitelezésében nyújtanak segítséget. Ezt a feladatkört követi a kommunikációs tevékenység, azzal együtt, hogy ennek a munkakörnek a népszerűsége sokat esett vissza (a 2016–2017. évi 67%-ról a 2017–2018. évi 42%-ra). A harmadik helyen, míg 2016–2017-ben a nyelvoktatás szerepelt, addig 2017–2018-ban a néptánc- és zeneoktatás, a nyelvoktatás pedig a negyedik helyre esett vissza. A két tárgyév között lényeges különbség továbbá, hogy 2017–2018-ban megjelent két új munkaköri kategória: a pályázatírás és az adminisztráció (lásd 25. ábra). Ezekről a tevékenységekről a kiküldetést teljesített ösztöndíjasok 21, illetve 17%-a tett említést, így igen előkelő helyen szerepelnek a feladatkörök rangsorában: a 12 kategóriából a pályázatírás az 5. míg az adminisztráció a 7. helyen áll. Feltételezhető, hogy ez elsősorban a nemzetpolitikai célú pályázati támogatások diaszpórára való kibővítésének következménye, melynek értelmében – mint azt fentebb kifejtettem – a 2018. évtől külön pályázati kiírás keretében valósult meg a világban működő magyar diaszpóraszervezetek és hétvégi iskolák támogatása. Az egyéb tevékenységeket illetően – melyekről az ösztöndíjasok egynegyede vagy annál kisebb része tett említést – jelentős változás figyelhető meg az előadások tekintetében. Míg 2016–2017-ben 99-ből 25-en tettek róla említést, addig a következő tárgyévben 109-ből csupán 5-en számoltak be róla. Ezzel az

előadások tartása az 5. helyről az utolsó helyre esett vissza a feladatkörök rangsorában. A régiók szerinti összehasonlításból megtudhatjuk, hogy az eddigiekben ismertetett munkakörök mely területeken, milyen jelentőséggel bírnak: az átlaghoz viszonyítva hol játszanak fontosabb, illetve kevésbé fontos szerepet (lásd 26. és 27. ábra).

26. ábra: A KCSP-ösztöndíjasok tevékenységei a 2016–2017. tárgyévben

27. ábra: A KCSP-ösztöndíjasok tevékenységei a 2017–2018. tárgyévben

Nyugat-Európában a főbb tevékenységek nem térnek el nagymértékben az átlagtól, kivéve a két új kategóriát: mind a pályázatírást, mind az adminisztrációt az ebben a nagyrégióban kiküldetést teljesítő ösztöndíjasok említették a legnagyobb arányban (36, illetve 27%). Megfigyelhető továbbá, hogy a nyelvoktatás, a cserkészlet, a néptánc- és zeneoktatás, valamint a könyvtári feladatok jelentősége kisebb, mint más régiók esetében, de ez a különbség nem annyira számottevő. Észak-Amerikában ezzel szemben a cserkészlet, valamint a 2016–2017-es tárgyévben a nyelvoktatás és a könyvtári feladatok is nagymértékben eltértek az átlagtól, jóval magasabb értékeket mutatva. Ez az egyetlen olyan nagyrégió, ahol a cserkészlet majdnem eléri a 40%-ot (2016–2017-ben 38%, 2017–2018-ban 37%), mellyel a 4., illetve 5. helyen szerepel a tevékenységek rangsorában. A déli féltekén a néptánc- és zeneoktatás, valamint a nyelvoktatás is nagyobb jelentőséggel bír, mint a kommunikációs feladatkörök. Ez azt jelenti, hogy ebben a nagyrégióban a KCSP-ösztöndíjasok számára a rendezvényszervezés után ezek a legfontosabb feladatkörök. A két vizsgált tárgyév közötti eltérések tekintetében megfigyelhető, hogy míg a nyelvoktatás jelentősége a másik két nagyrégióban csökkent, addig a déli féltekén nőtt (2016–2017-hez képest 52%-ról 59%-ra emelkedett), ezzel a második helyet betöltve ebben a régióban. A könyvtári feladatok, valamint a kutatás szintén az átlagosnál nagyobb jelentőséggel bírnak délen. Ellenben a két új munkaköri kategória itt alulmaradt a többi régióhoz képest: a pályázatírással kapcsolatos tevékenységekről az ösztöndíjasok csupán 4%-a adott hírt, míg az adminisztrációs feladatok elvégzéséről egyáltalán nem kaptunk visszajelzést a déli féltekéről.

Fontos hangsúlyozni, hogy az eddigiekben ismertetett főbb tevékenységek nem teljesen fedik az ösztöndíjasok kiküldetésük alatt végzett munkáját. Az úrlapon megjelennek olyan feladatok is, melyek egyik kategóriába sem sorolhatók. Ezeket azért nem kategorizáltam, mert nagyon ritkán kerülnek említésre (az ösztöndíjasok 1–2%-ánál). Ide tartoznak többek között a gasztronómiai és vendéglátói tevékenységek (főzőestek, borkóstolók, ruhatári feladatkörök, felszolgálás stb.); a kézműves foglalkozások; a különféle gyermekprogramok, valamint a magyarországi külképviseletek (nagykövetségek, konzulátusok, tiszteletbeli konzulok) munkájának segítése, mely többnyire az állampolgárság felvételével és az egyszerűsített honosítás folyamatával kapcsolatos információk átadását jelenti. A program általános kiértékelése szempontjából ezeknek a feladatköröknek nincs nagyobb jelentőségük, azonban lokális szinten fontosak lehetnek, ezért nem elhanyagolhatók.

Összegzésképpen, a két vizsgált tárgyévben a KCSP-ösztöndíjasok legfőbb tevékenységei a következők voltak.

- Rendezvényszervezés, mely minden régió esetében, mindkét tárgyévben az első helyen szerepelt.
- Diaszpórában működő magyar nyelvű médiumok kommunikációs tevékenységeinek segítése, mely Nyugat-Európában kiváltképp nagy jelentőséggel bírt.
- Magyar nyelv-oktatás, különösen a déli féltekén.
- Néptánc- és zeneoktatás, főképp Dél-Amerikában.

Mindemellett külön hangsúlyozandó a cserkészlet szerepe az Egyesült Államokban. A tárgyévek közötti eltérések tekintetében fontos kiemelni továbbá a pályázatírás és az adminisztráció – mint új munkaköri kategóriák – megjelenését, melyek kiváltképp nagy jelentőséggel bírtak Nyugat-Európában. Ezeket az új feladatokat nagy valószínűséggel a magyarországi diaszpórapolitika idézte elő, konkrétan a diaszpóraszervezetek és a hétvégi iskolák támogatására 2018-ban kiírt külön pályázatok.

Az eddigiekben ismertetett kérdőíves felmérés eredményei csak egy távoli, általános képet adnak arról, hogy miből áll egy KCSP-ösztöndíjas tevékenysége. Mindebből nem derül ki, hogy mit jelent a programban részt venni: milyen érzés a diaszpórában élőkkel való találkozás és a nekik való segítségnyújtás. E kérdések megválaszolásához és a program mélyebb megismeréséhez a következőkben megosztom a chilei kiküldetésem során szerzett saját tapasztalataimat. Az itt közölt három rövid beszámoló a Csendes-óceán partján hosszan elterülő latin-amerikai ország különböző régióiban élő magyar kolóniával való találkozásom egy-egy meghatározó pillanatát idézi fel.

Chilei kiküldetésem trilógiája

Chilébe Magyarországról a XX. század folyamán több hullámban érkeztek bevándorlók a háborúk, az üldöztetés és az egymást váltó rezsimek elől menekülve. Legtöbbjük gyorsan megtalálta helyét az Újvilágban, és nagy sikerre tett szert. *„A chilei nem nagy számú magyar kolónia a dél-amerikai magyarság között mondhatnám kiváltságos helyzetben van, mert tagjainak zöme olyan elhelyezkedést tudott elérni az új hazában, amely nem csak létérdekeit, de haladását és ezenfelül a bennszülöttek előtti növekvő megbecsülését is biztosíthatja”* – írta Haydin Albert követ 1936-os beszámolójában.²⁶⁸ Magyar orvosok és mérnökök (Braun József, Gross Dezső, Koref Oszkár, Selényi Sándor, Gerő Zoltán, Bakóczy István – csak hogy néhányat megemlítsék) magas szakmai elismerésre tettek szert Chilében az 1930–40-es években. A kedvező bevándorlási feltételek következtében a chilei magyar kolónia egyre gyarapodott. Nagy törést jelentett azonban Salvador Allende három évig tartó kommunista rezsimje, valamint az annak véget vető 1973-as katonai puccs, Augusto Pinochet tábornok hatalomra kerülése. Sokan elhagyták az országot, köztük magyar családok is. A ma Chilében élő magyarok nagy része azoknak a leszármazottai, akik ott maradtak. Harmad-, negyedgenerációs magyarok, akik elszórtan élnek a világ leghosszabb államában. Nehéz lenne megmondani, hányan vannak pontosan. Annyi bizonyos, hogy a chilei magyar kolónia méreteiben és szervezettségében össze sem hasonlítható a térség más országaiban, főként Argentínában és Brazíliában élő magyar közösségekkel. Itt a magyarok nem rendelkeznek saját kultúrházzal, cserkészegylettel, tánc- és sportegyesülettel.²⁶⁹ Ez az alapállás meghatározta a kiküldetésem milyenségét.

*Magyarnak maradni Észak-Chilében*²⁷⁰

A Körösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasaiként Dobri Balázs kollégámmal együtt 2014 áprilisában érkeztünk Santiagóba, a Chilei–Magyar Kulturális Egyesület munkáját segíteni. Legfőbb tevékenységeink közé tartozott a táncház, a történelmi és irodalmi beszélgető estek, a filmklub és a magyar gasztronómiát ismertető főzőkurzus megszervezése és kivitelezése.

²⁶⁸ Torbágyi Péter: *Magyarok Latin-Amerikában*. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága: Budapest, 2004. 184.

²⁶⁹ A 2014 óta eltelt évek alatt Chilében létrejött egy magyar néptáncgyűttes. A Körösi Csoma Sándor Program későbbi ösztöndíjasa, Tar Krisztina szervezésében 2016 augusztusában alakult meg a Chilei–Magyar Duna Táncgyűttes, amely 2018 júliusában elsőként képviselte a chilei magyarokat a Dél-Amerikai Magyar NéptáncTalálkozón, Buenos Aires városában.

²⁷⁰ Jelen alfejezet a Nemzeti Regiszter weboldalán 2014. július 15-én publikált beszámoló alapján készült. Letöltés helye: www.nemzetiregiszter.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

Programjainkat – melyeknek a 2014. év elején újra megnyitott magyar nagykövetség nyújtott helyszínt –, többnyire spanyol nyelven tartottuk. Kevesen beszéltek magyarul a kolóniában. Mindemellett igyekeztünk eleget tenni a fogadószervezet azon kérésének, hogy minél több magyart felkeressünk Chile más régióiban, és ismertessük velük az egyesület működését, santiagoói rendezvényeit. Az első utunk során, a perui határ közelében volt szerencsénk megismerkedni két magyar származású családdal: a Szabó és a Gerzanits családdal. Az ő történeteik, valamint ez a találkozás jól tükrözik, mit jelent magyarnak maradni Észak-Chilében.

Szabó Antonio tiszteletbeli magyar konzul Arica városában. Édesapja 1900-ban született Kaposváron. 1938-ban emigrált két lánytestvérével együtt Chilébe. Antonio egyik szívfájdalma, hogy nem tud magyarul. Szüleivel édesanyja anyanyelvén, spanyolul beszélt, apai nagymamával – aki később jött ki gyermekei után Chilébe – pedig angolul, mert a szülők és a nagymama is úgy gondolták, több hasznát veszi majd az angol nyelvnek, mint a magyarnak. *„Nem tudok magyarul, a magyar történelmet sem nagyon ismerem, de azt tudom, hogy Magyarország több mint ezer éves, és hogy István király alapította. Apámat is Istvánnak hívták, a fiamat és az unokámat is Istvánnak hívják”* – mesélte Antonio, aki nagy vendégszeretettel fogadott minket otthonában. Háza tele volt Magyarországról származó féltve őrzött kincsekkel: kisterítőkkel, fali díszekkel, szobrocskákkal, festett porcelánnal. Arra a kérdésre, hogy ismer-e Aricában más magyart is, azt a lehangoló választ adta, hogy már mind elköltöztek innen. Erre Antonio chilei feleségének, Aliciának felcsillantak a szemei és azt mondta: *„édesanyám barátnője, Laura magyar volt. Ha jól tudom, az ő unokája, Pyroska itt él, Aricában.”* Hamar rátaláltunk, és másnap együtt vacsoráztunk.

Von Gerzanits Pyroska (akinek a nevét elírták az anyakönyvvezetők, így lett az „i”-ből „y”) nagymamája valóban magyar volt csakúgy, mint a nagypapája. Mindketten Budapesten születtek. 1946-ban érkeztek a valparaísoi kikötőbe a General Black hajón. *„Apám, aki már itt született Chilében sokat mesélt róluk. Nagypapám orvos volt, de mivel nem tudott spanyolul, ezért eleinte bárzongoristaként dolgozott. Később átköltöztek Valparaísoból Santiagóba, majd onnan Valdiviába. Az 1960-as nagy valdiviai földrengés [a Richter-skálán mért legnagyobb erejű földrengés] annyira megrázta őket, hogy hetekre elfelejtettek spanyolul, csak magyarul beszéltek, annyira megijedtek. Apám fordított a péknél, ha kenyeret kellett venni. Valdiviában a nagypapa sok beteget meggyógyított. Ott figyeltek fel rá, és fedezték fel, hogy orvos.”* Pyroska sem beszélt magyarul, a család történetét spanyolul mondta el nekem. *„Csak néhány szóra emlékszem és az esti imára, amit ugyanúgy elmondok a gyerekeimnek lefekvés előtt, mint*

ahogyan apám is elmondta nekem: »Én Istenem, jó Istenem, lecsukódik már a szemem, de a tiéd nyitva Atyám, amíg alszom, vigyázz reám!«”

Antonio kertjében spanyol szavak úsztak a levegőben, de valahogy mégis otthon éreztem magam. Ahogyan Antonio és Pyroska beszélgettek egymással a múlttól, egy kis magyar sziget alakult ki körülöttük. Nem csak a nyelvében él a nemzet! A nyelv azonban fontos ahhoz, hogy az ember közelebb kerüljön a kulturális gyökereihez. Pyroska egyik álma, hogy ha nem is örökre, de legalább annyi időre, hogy a két kislánya (lásd 28. ábra) megtanuljanak magyarul, elköltözzön családjával Magyarországra, nagyszülei hazájába.

28. ábra: Dél-Amerikába vándorolt magyarok negyedgenerációs leszármazottaival az észak-chilei Cerro Sombrero domboldalán 2014 júniusában²⁷¹

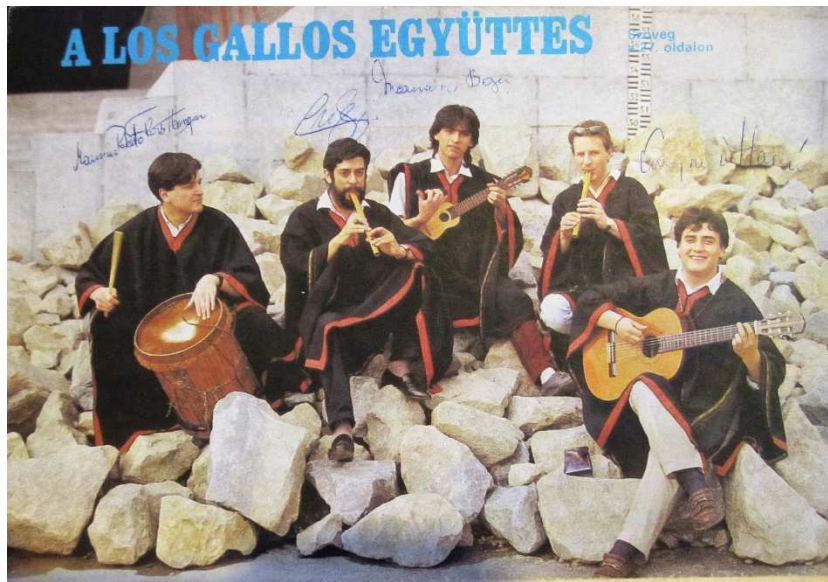
Magyarnak maradni Dél-Chilében²⁷²

A *kis herceg* alkotója, Antoine de Saint-Exupéry *Az ember földje* című művében így számolt be Dél-Chile régiójának (Región de Magallanes y Antártica Chilena) fővárosáról: „*És íme, lávaömlések, délsarki gleccserek között, egy maroknyi véletlen földön feltűnik a világ legdélibb városa. A fekete lávafolyamok közvetlen közelében mily jól érezni az ember csodáját! Különös találkozás! Nem tudni, hogyan, nem tudni, miért, ez az átutazó utas meglátogatja az előre elkészített kerteket, pedig oly rövid időre, épp csak egy földtani korszakra lakhatók, egy áldott napra a napok közt. Szelíd este volt, amikor leszálltam. Punta Arenas!*” 2014. július 17-én mi is földet értünk Punta Arenas városában Dobri Balázs kollégámmal. Észak-chilei utunkat követően délnek vettük az irányt. Punta Arenas városában már várt minket a helyi tiszteletbeli magyar konzul, Luis Godoy, aki chilei származása ellenére szinte tökéletesen beszélt magyarul.

²⁷¹ Fotó: Dobri Balázs

²⁷² Jelen alfejezet a Nemzeti Regiszter weboldalán 2014. augusztus 24-én publikált beszámoló alapján készült. Letöltés helye: www.nemzetiregiszter.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

Szüleivel és testvérével együtt Pinochet rezsimje alatt disszidált, és majd tíz évig Magyarországon élt. A budapesti I. számú Belgyógyászati Klinikán dolgozott orvosként. Szabadidejében zenélt, a Los Gallos együttes tagja volt. Felesége, az alföldi származású Szilágyi Julianna, büszkén mutatta a *Füles* magazin 1987-ben megjelent számának hátoldalát, melyen az említett zenekar reklámfotója szerepelt, rajta Luis Godoy, amint épp fújja furulyáját, pontosabban quena-ját (lásd 29. ábra). Magyarországi koncertjeiket többnyire testvére, Emilio Godoy szervezte. Julianna és Luis 1984-ben házasodtak össze. A következő évben, Budapesten jött világra elsőszülött fiuk, ifj. Luis Godoy. „*A kis Luchitónak a magyar volt az első nyelv, amit megtanult. Miután 1988-ban ideköltöztünk Chilébe, átállt a spanyolra. Ma már nem beszél magyarul, de sok mindent megért*” – mondta Julianna a Punta Arenas-i házuk ebédlőjében, melyet a Magyarországról és Erdélyből hozott dísztárgyak varázsoltak otthonossá.

29. ábra: A Magyarországon zenélő Los Gallos együttes a *Füles* magazinban 1987-ben

A beszélgetés során kiderült, hogy Luis Godoy jól ismerte az Észak-Chilében megismert Pyroska nagypapáját, von Gerzanits Pált (*Pablo*-t), aki a második világháború után feleségével, Laurával, anyósával, Elvirával és sógorával, von Liftner Ivánnal együtt érkezett Chilébe. „*Pablo mindkét nagymamámat gyógyította. Mikor visszajöttem Chilébe, hoztam neki egy üveg tokajit. Az öreg sírva fakadt, azt mondta, negyven éve nem ivott ilyen bort! Sokat találkoztunk, szeretett velem magyarul beszélgetni. Sajnos egy évvel később [1989-ben] meghalt. Szabadkőművesek mentek el a házába, hogy megőrizték a dolgait. Találtak néhány orvosi szakkönyvet nála. Felhívtak engem, hogy nincs-e rá szükségem. Elmentem megnézni, de mivel többnyire német nyelvű könyvek voltak, ezért otthagytam azokat. Ellenben más kincsekre leltem: régi magyar irodalmi művekre, szakácskönyvekre és egy kis fehér lepelbe csomagolt*

földdarabra, mely Magyarországról származott. Ezeket elhoztam” – emlékezett vissza Luis Godoy. Az említett magyar könyvekben olyan bejegyzéseket találtam, melyeket Pablo és Laura saját kezűleg írtak. Tudván, hogy Pyroskának a gyerekkorából megmaradt családi emlékein kívül alig van más öröksége nagyszüleitől, lefényképeztem ezeket a bejegyzéseket, és elküldtem neki e-mailen. Nagyon meghatódott. Épp Luisékkal vacsoráztunk, amikor felhívott, és szipogó hangon kérdezte, honnan kerültek elő ezek a könyvek. Válasz helyett átadtam a telefont Luisnak: itt volt az ideje, hogy megismerjék egymást!

A Gerzanits–Liftner család izgalmas története, múltja és jelene nyomon kísért minket dél-chilei utunk későbbi állomásán, Valdiviában is. Mint megtudtuk, az 1960-as földrengést követően csak Pablo, Laura és Elvira költöztek le még délebbre, Punta Arenas-ba. Laura testvére, Iván Valdiviában maradt. Az ő lánya, Csiburka ma is ott él chilei férjével és lányával, akit szintén Piroskának hívnak, bár az ő nevét sem a szokott módon írják, hanem spanyol kiejtés szerint, de magyar írásmódban: „*Pirocska, cs-vel, mint a csárdás*” – világosított fel Csiburka spanyolul. Nagy vendégszeretettel fogadtak bennünket, már az első találkozás után meghívtak a házukba. Csiburka rengeteg családi történetet, régi fényképet és emléktárgyat őrzött. Az egyik legszembetűnőbb öröksége egy fél méter magas, több kilós, fából faragott antik Mária szobor volt. „*Pipikém* [a családon belül így hívták Elvirát, Csiburka nagymamáját] *semmi mást nem hozott magával Magyarországról Chilébe, csak ezt a szobrot, melyet mindig a legidősebb nő örököl a családukban. Miután Pipikém meghalt, Babuskám [Laura] vigyázott rá, ő utána került hozzám. Mi nem járunk templomba, hanem ehhez a szoborhoz imádkozunk.*” Egy másik, még ennél a piros-fehér-zöld szalaggal díszített Mária szobornál is többet mondó hagyaték, Csiburka apjának spanyol nyelven írt naplója volt: egy emigráns magyar üzenete a múltból. Ebből többek között kiderült, hogy miért lett a Pirocska keresztnév ilyen közkedvelt a családban: „*Életem első szerelme egy színésznő volt, Lészay Kató, akit a Pirocska és a farkas főszerepében láttam először*” – írta Iván naplójában. „*Apám imádta Magyarországot! Minden nap mondott róla valami szépet. Valdiviában is azért maradt, mert itt sok minden emlékeztette Budapestre. A folyó és a Pedro de Valdivia híd látványa a történelmi múzeum kertjéből mindig eszébe juttatta a Dunát és szülővárosa hídjait. Annyit mesélt róla, hogy szinte magam előtt látom. Én más vagyok, mint a többi chilei, mert magyarnak érzem magam*” – mondta Csiburka. Arra a kérdésre, hogy számára mit jelent magyarnak lenni úgy, hogy még sosem járt Magyarországon és nem tud magyarul, azt felelte: „*Fáj. Olyan érzés, mintha mindig távol lennék a hazámtól. Nem szoktam erről beszélni, csak férjemnek, Hectornak és Pirocska lányomnak mondom néha, hogy engem Magyarország felé húz a szívem.*”

Dél-chilei utunkról 2014. augusztus 5-én értünk vissza Balázssal Santiagóba. Ott folytattuk az általunk kezdeményezett programokat: a táncházat, a történelmi és irodalmi beszélgető esteket, a filmklubot és a főzőkurzust. Közben izgatottan készültünk a szeptember 26-án megrendezésre kerülő magyar bálra. Az Észak- és Dél-Chilében megismert barátaink, a Szabó család, Pyroskáék, a Godoy család, Csiburkáék és még sokan mások előre jelezték, hogy eljönnek rá.

*Magyar Bál Santiago de Chilében*²⁷³

Kirúgott a hámból a chilei magyar kolónia 2014. szeptember 26-án! A szép tavaszi napon, a santiagoói Francia Golfklub nagytermében megrendezett Magyar Bálra száznegyvenen jöttek el az ország különböző részeiről. Ilyen kaliberű magyar rendezvény már évtizedek óta nem volt Chilében. Az evés, ivás és mulatozás közben új ismeretségek szövődtek, régi kapcsolatok frissültek fel. Az eseményt több hónapig tartó szervezés és készülődés előzte meg, melyből mi, a Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasai is kivettük részünket. Legfőbb feladatunk a meghívók kiküldése volt, valamint a menü összeállítása és egyeztetése a chilei szakácsokkal. A vendégek 20:30-tól érkeztek a helyszínre. Dobri Balázs kollégámmal izgatottan vártuk őket a bejáratnál. Különösen nagy öröm volt számunkra újra találkozni és együtt látni azokat a barátainkat, akikkel észak- és dél-chilei útjaink során ismerkedtünk meg. Az aricai tiszteletbeli magyar konzul, Szabó Antonio miután megérkezett feleségével, megölelt és spanyolul fülembé súgta: „*ne menj messzire öcskös, mert én itt rajtatok kívül szinte senkit nem ismerek!*”

Az érkező vendégeknek ráksalátát és pisco sour chilei koktélt szolgáltak fel a golfklub halljában. Innen a népes társaságot a nagyterembe invitáltuk, ahol piros és fehér rózsákkal díszített, ünnepélyesen megterített asztalok fogadták őket (lásd 30. ábra). Az előétel padlizsánkrém és körözött; a főétel marhapörkölt nokedlivel és tejfölös uborkasalátával; a desszert Gundel palacsinta volt. A Chilei–Magyar Kulturális Egyesület vendégeként fellépett és élő népzenevel fokozta az est hangulatát egy magyarországi zenekar. Az előadásba bevonták Karakay Katalint, a helyi kolónia mindig mosolygós tagját, aki annak ellenére, hogy nem beszélt magyarul, népdalainkat akcentus nélkül énekelte. A vacsora után kezdetét vette a tánc. Balázs dunántúli ugrós és széki csárdás táncokat tanított. Én az asztalok között járva bíztattam a jelenlévőket arra, hogy vegyenek részt a mulatságban. Nem kellett sok hozzá, pár perc alatt szinte az egész társaság táncrea perdült.

²⁷³ Jelen alfejezet a Nemzeti Regiszter weboldalán 2014. október 1-jén publikált beszámoló alapján készült. Letöltés helye: www.nemzetiregiszter.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

30. ábra: Magyar Bál Santiago de Chilében 2014. szeptember 26-án

Másnap az egyik résztvevőtől kaptunk egy e-mailt: *„Kedves Dániel és Balázs! Csak azt kívánom, hogy Chile úgy hasson magukra, mint énrám hatott Magyarország: örökre maradjon a szívükben! Ha így lesz, akkor mindig ott lebeg majd szemük előtt a vágy, hogy visszajöjjenek ide. Mély nyomot hagytak itt egy közösségben, melynek nagy szüksége volt a maguktól kapott impulzusra. Remélem, találkozunk még. Jó utat kívánok! A viszontlátásra!”*

KÖVETKEZTETÉSEK

A diaszpórakutatás első részben tárgyalt fogalmi kereti adják értekezésem további részeinek struktúráját. A magyar diaszpóráközösségek fejlődéstörténetét a migráció, a társadalmi integráció és az etnikai határmegtartás elméleteire alapozva tanulmányoztam, míg Magyarország diaszpórapolitikai gyakorlatait az anyaország-orientáció és a diaszpórapolitikák meglévő értelmezési kereteiből kiindulva vettem górcső alá. Az elméletek mellett értekezésem megírásához jelentősen hozzájárultak azok a tapasztalati ismeretek, melyekre a chilei kiküldetésem, a Nemzetpolitikai Kutatóintézet kutatási referenseként a magyar kormány és a diaszpóraszervezetek egyeztető fórumain való részvételem, valamint az egyes szervezeti vezetőkkel és magyarországi politikusokkal készített mélyinterjúk során tettem szert. Antropológiai megközelítésemnél fogva a személyes találkozásoknak, valamint az émikus és étikus perspektívák együttes alkalmazásának kiemelt jelentőséget tulajdonítottam. Kutatásom során éppen ezért az emigrációtörténeti és politikaelméleti ismeretek élményközeli meglátásokkal való kiegészítésére törekedtem. Az így született értekezést az annak egyes részeiből, valamint az azokhoz szorosan kötődő, mellékletben közölt interjúszövegekből levont legfőbb következtetéseimmel zárom.

A diaszpóra csoportkohéziós összetevőinek – a migrációs eredet, a társadalmi integráció, az etnikai határmegtartás és az anyaország-orientáció – elemzéséből két fontos következtetés vonható le. Egyrészt az, hogy a diaszpóra alapjában véve egy közösségi létforma és nem egyénileg választott életstílus. A migrációs eredet – mint e közösségtípus legáltalánosabban elfogadott kritériuma – elsősorban az elvándorlás eseményének kollektív tudatban való megjelenését, szimbolikus, közösségformáló erejét jelenti. Ebben az értelemben a migrációs eredet még a „mátság”, tehát a kulturális, etnikai, nyelvi vagy vallási megkülönböztető jegyek jelentőségét is felülmúlja, hiszen egy diaszpóráközösség éppen azért „más” az őt körülvevő társadalmi és kulturális környezettől, mert máshonnan származtatja magát még akkor is, ha az adott közösség egyes tagjai nem élték át személyesen az elvándorlás folyamatát. A kulturális asszimiláció elkerülésénél szintén a közösségi léten van a hangsúly: az etnikai határok intézményesülésén, a diaszpóra szervezeti életének kialakításán. Másrészt, a csoportkohéziós összetevők vizsgálatánál fény derült arra is, hogy a diaszpóralét szempontjából mennyire meghatározó tényező az idő. A befogadó ország társadalmába való integráció és az etnikai határmegtartás ugyanis nem egyik napról a másikra történik. Hosszabb időnek kell eltelnie ahhoz, hogy egy migrációs eredetű közösségről kiderüljön, vajon képes-e az őt körülvevő

társadalomba beilleszkedni, valamint a megkülönböztetett etnikumként való létezés vágyát egyik generációról a másikra továbbadni. Következésképpen a diaszpóra mint közösségi létforma lényegében egy hosszú távú, *longue durée* jelenség.

A pozitívizmus hagyatékaként ránk maradt kvantitatív megközelítés dominanciája a diaszpórakutatás területén is érezhető. Amikor egy konkrét diaszpóra tanulmányozásába kezdünk, szinte elvárják tőlünk, hogy megadjuk a vizsgált közösségek létszámát. A világban szétszórta élő magyar diaszpórák közösségek számszerű meghatározását azonban több tényező is megnehezíti: egyrészt a befogadó országok népszámlálási adatainak etnikai, nemzeti hovatartozásra vonatkozó hiányossága; másrészt a többes kötődésből fakadó etnikai rejtőzködés jelenségének gyakorisága; harmadrészt a magyar emigrációs hullámok méretéről és etnikai összetételéről meglévő adatok kétsége. Az első világháborút megelőző *paraszti exodus* idején a befogadó országok a magyar nemzetiségű bevándorlókat egy kategóriába sorolták az Osztrák–Magyar Monarchiából érkező más nemzetiségűekkel. A két világháború között kivándorló magyarok többsége pedig nem Magyarországról, hanem a szomszédos utódállamokból származott, így más ország állampolgáraként lett regisztrálva. Következésképpen bármelyik úton is próbálunk kísérletet tenni a világban élő magyarok számának megállapítására, tudományosan elfogadható és igazolható eredményt nem kapunk. E tekintetben csak szakmai becslésekre hagyatkozhatunk, melyek a módszertan sokrétűségéből adódóan igen eltérőek lehetnek. A különböző forrásokat összevetve, nagy általánosságban elmondható, hogy a külföldi magyarok közül megközelítőleg annyian élnek diaszpórában, mint ahányan a határváltoztatások következtében kialakult kisebbségi közösségekben, tehát 2–2,5 millió fő. A diaszpóra szervezeti aktivitásában azonban ennél jóval kevesebben vesznek részt, a becsült összlétszámnak csupán 5–15%-a.

A magyar diaszpórák közösségek XX. századi fejlődéstörténetében nagy törést jelentett a második világháborút követő időszakban kialakult politikai szegregáció. A háború alatt külföldre került és hazatérni nem kívánó, főleg fiatal katonákból és menekültekből álló ún. negyvenötösök, az államszocializmus előtti évek demokratikus törekvéseiben résztvevő ún. negyvenhetesek, valamint az 1956-os forradalom következtében elvándorolt ún. ötvenhatosok a magyar diaszpórák közösségek lélekszámát jelentősen megnövelték ugyan, de ezzel együtt belső, társadalompolitikai megosztottságát is fokozták. Otthonról hozott sérelmeik, politikai hitvallásuk és nézeteltéréseik a külföldön működő magyar szervezetek szétválásához és egymással ellentétben álló új szervezetek alapításához vezettek. Az ebben az időszokban kialakult megosztottság jelei ugyan még ma is fellelhetők, az abból fakadó konfliktusok

napjainkra konszolidálódtak. A politikai érdekek mentén létrehozott, egymással viaskodó szervezetek legtöbbje néhány évtized leforgása alatt idejélmúlttá vált vagy megszűnt. A megkülönböztetett etnikumként való létezés, azaz az etnikai határmegtartás érdekében olyan új szervezetek létrehozására volt szükség, melyek képesek a következő generációt megszólítani és a közösségi életbe bevonni.

Az 1960–70-es években a diaszpóralét kialakításához szükséges csoportkohéziót a világban szétszórta magyar közösségek a mára klasszikusnak nevezhető diaszpóráközösségektől eltérő formában lelték meg. Az *etnicitás re-diaszpórizálásának* folyamatában – mely a diaszpóraszervezetek mai formáinak kialakulásához vezetett – a legtöbb földrajzilag széttagolt etnikai rokonközösség az összefogás lehetőségét az anyaország együttes támogatásában találta meg, diaszpórikus kötelezettségvállalását így erre alapozta. Az Amerikai Örmények Tanácsa, az Amerikai Hellén Intézet, valamint a Török–Amerikai Egyesületek Tanácsa kezdeti célkitűzéseikkel jól példázzák ezt. Ezzel szemben a Kárpát-medencén kívül élő magyar diaszpóráközösségek vezetői élesen elítélték Magyarország kormányát: a negyvenötösök, a negyvenhetesek és az ötvenhatosok is egyetértettek abban, hogy a szovjet mintára kialakított egypártrendszer ellen küzdeni kell. Esetükben tehát a diaszpórikus kötelezettségvállalás nem az anyaország támogatására irányult, hanem a történeti Magyarországtól elcsatolt területeken élő őshonos közösségek kisebbségi jogainak védelmére. Ennek talán a legpregnansabb példája a Magyar Emberi Jogok Alapítványa (HHRF), mely a szomszédos országokban – főképp Romániában és Szlovákiában – élő magyar kisebbségek érdekvédelmében tett lépéseivel buzdította összefogásra a tengerentúli magyar szervezeteket.

A kétpólusú világrendszer megszűnését követően kialakult új társadalmi, politikai és gazdasági viszonyok a magyar diaszpóra csoportkohéziós erejének megújulását is szükségessé tették. A vallás továbbra sem, a politikai ellenállás pedig már nem bizonyult megfelelő eszköznek a magyar diaszpóralét fenntartásához. Ennek következtében egyre nagyobb jelentőséget kapott a kultúrnemzet eszméje: a közös nyelv, a történelmi tradíciók, a szokások, a népi motívumok, a nemzeti ünnepek. Ezek együttesen képezik a magyar diaszpóra etnikai határmegtartásának alappilléreit. Az 1990 után létrejött, illetve megújult diaszpóraszervezetek, valamint a 2010-ben hatalomra került Orbán-kormány diaszpórapolitikai stratégiája is ezekre épült, mely jelentősen megnövelte a magyarnyelv-oktatás, a néptáncfoglalkozás, a cserkészlet és más, a magyar kulturális értékek ápolására és továbbadására irányuló tevékenységek szerepét a diaszpórában.

Ami a kivándorlást illeti, a jelenkori magyar emigráció – a klasszikus kivándorlási hullámokkal összevetve – időben jobban eloszlik, s inkább gazdasági, mint politikai jellegű. Mindemellett az elmúlt bő negyed évszázadban Magyarország cél- és tranzitországgá vált. A hazai statisztikák szerint ez idő alatt a bevándorlók száma szinte mindvégig magasabb volt a kivándorlókénál. Ez utóbbi tekintetében azonban a tükörstatisztikák adatai lényegesen magasabb értékeket mutatnak: 2013 és 2015 között évi több mint 85 ezer bevándorló magyar állampolgárt regisztráltak csak az európai célországokban, mely összességében véve meghaladja az 1956-os forradalom következtében – megközelítőleg 200 ezer főre becsült – kivándorlók létszámát. A „fiatalok exodusának” is nevezett 2010-es években fellendült magyar emigrációs hullám főképp Nyugat-Európa, azon belül is Németország, Ausztria és az Egyesült Királyság felé irányult. Kisebb mértékben ugyan, de érezhető volt a hatása a tengerentúli magyar közösségekben is, kiváltképp az északi féltekén, míg Dél-Amerikát alig érintette. Az újonnan elvándorlókról azonban még nem tudhatjuk, hogy az őket befogadó ország társadalmába integrálódnak-e, vagy tovább vándorolnak, esetleg idővel hazaköltöznek. Arra a kérdésre, hogy a közelmúltban tapasztalt magyar emigrációs folyamatok a világban szétszórt diaszpóráközösségeket hosszú távon gyarapítják-e vagy sem, csak az idő adhat választ.

A diaszpóra és az anyaország kapcsolatát illetően, Magyarország negyven év államszocialista elzárkózás után, az 1989-es rendszerváltást követően nyitott a határain kívül élő magyar közösségek felé. Az anyaországi felelősségvállalásnak ez az új keletű megnyilvánulása nem volt egyedülálló jelenség a térségben. A szocializmusból kilábaló és a demokrácia felé tartó országok többségében az európanizáció eszméje mellett újra égetővé vált a nemzeti kérdés, azaz az állam területi és a nemzet elképzelt határainak egybe nem eséséből fakadó problématerület. A régió viszonyait meghatározó történelmi, politikai és kulturális sajátosságokból kifolyólag a különböző kelet-közép-európai anyaországok diaszpórapolitikai gyakorlatai mutatnak is némi hasonlóságot, kiváltképp a törvényhozás szintjén. Az anyaországi felelősségvállalás alkotmányos kinyilatkoztatása, a külhoniak felé irányuló kedvezménytörvények és státustörvények bevezetése, az egyszerűsített honosítás intézményesítése, valamint a szavazati jog külföldön élő állampolgárokra való kiterjesztése különböző formákban, esetenként eltérő kötelezettségeket és jogokat előírva ugyan, de a legtöbb kelet-közép-európai országban megjelentek. Magyarország esetében az 1989-es Alkotmány (1949. évi XX. törvény módosítása) hatodik paragrafusának harmadik bekezdésében megfogalmazott anyaországi felelősségvállalásnak kezdetben a szomszédos államokban élő magyar kisebbségek támogatásával igyekeztek eleget tenni az egymást követő kormányok. A migrációs eredetű

diaszpóráközösségek ügyei felmerültek ugyan a nagyobb fórumok – főképp a MÁÉRT és a KMKF – ülésein, azok megvitatása és kezelése csupán egyéni szinten, az egyes szervezeti vezetőkkel folytatott konzultációk révén valósult meg. A diaszpóra anyaországi támogatása kormányzati keretek között csak 2010 után alakult ki. A második, harmadik és negyedik Orbán-kormány időszakában megvalósult diaszpórapolitikai gyakorlatok sokrétúsége miatt Magyarország jelenkori diaszpórapolitikája több ideáltípushoz is igazodik: jogkiterjesztő és kapacitásépítő politikaként egyaránt értelmezhető. Itt azonban fontos hangsúlyozni, hogy a diaszpóra és az anyaország kapcsolata nem állandó, hanem folyamatosan változó. A geopolitikai viszonyok átrendeződése, egy gazdasági válság vagy egy kormányváltás teljes stratégiai irányváltást is eredményezhet ezen a téren.

A 2010-es években egyre kiterjedtebbé vált magyarországi diaszpórapolitikát négy szinten vettem górcső alá: a törvényhozás szintjén; a döntéshozó testületek és egyeztető fórumok szintjén; az anyagi támogatások szintjén; és a programok szintjén. A törvényalkotók kommunikációjában a diaszpórát is érintő új jogszabályok az államhatárokkal szétszakított magyar nemzet közjogi újraegyesítésének eszközeként jelentek meg. Az egyszerűsített honosítási eljárás bevezetése (2010. évi XLIV. törvény) és a szavazati jog kiterjesztése (2011. évi CCIII. törvény) megkönnyítette a magyar állampolgárság felvételét, valamint lehetővé tette a magyarországi országgyűlési választásokon való részvételt a diaszpórában élők számára is. Ez azonban a magyarországi belpolitikai viszonyok alakulását nem befolyásolta nagymértékben. A 2018-as országgyűlési választások alkalmával külföldről levélben leadott érvényes 225.025 szavazat túlnyomó többsége (96%-a) a Fidesz–KDNP jelöltjeire érkezett ugyan, ez önmagában véve egyetlen mandátumot sem hozott a kormányon lévő pártszövetségnek. Fontos továbbá, hogy ezeknek a szavazatoknak a nagy része a szomszédos országokból érkezett (64%-a Romániából és Szerbiából), így ebben a kérdésben a Kárpát-medencén kívül élő magyar diaszpóra jelentősége alig számottevő.

A diaszpórapolitika intézményrendszerének, döntéshozó testületeinek és egyeztető fórumainak kialakítását meghatározta az Orbán-kormány által 2010 után bevezetett csúcsminisztériumi rendszer, amely a nemzetpolitikát a többi ágazati politikával egy rangra emelte. Ebben az új, erősen centralizált rendszerben a magyar diaszpóra minden korábbinál nagyobb anyaországi figyelmet és támogatást kapott. 2011-ben a Magyar Állandó Értekezlet mintájára és azzal szoros együttműködésben megalakult a Magyar Diaszpóra Tanács, mely a magyar kormány és a diaszpóraszervezetek legnagyobb egyeztető fóruma lett. A Nemzetpolitikai Államtitkárság szervezésében Budapesten évente ülésező Tanács regionális képviselőket alapuló működési

elvé szorosabb kapcsolattartásra és hierarchikusabb struktúra kialakítására ösztönözte a diaszpóraszervezetek vezetőit. A diaszpóráközösségek diverzitásából fakadó lokális problémák, eltérő igények és esetleges nézeteltérések megvitatásának azonban csak kis teret engedett. A diaszpórapolitikai döntéshozók ugyanis elsősorban olyan támogatási programok kialakítására törekedtek, melyek az összes kontinensre kiterjeszthetők, és ezáltal könnyebben koordinálhatók. Mindemellett a magyarországi kormányzástól elvben független Magyarok Világszövetsége közösségformáló és érdekérvényesítő szerepét a 2010-es évekre szinte teljesen elveszítette. Következésképpen a diaszpóraszervezetek egymás közötti és magyarországi kapcsolatainak ápolása lényegében a magyar kormány irányítása alá került, melynek legfőbb nemzetpolitikai célkitűzése az összehangolás és a centralizáció.

A nemzetpolitika 2010 utáni átalakulásának egyik legszembetűnőbb megnyilvánulása a külhoniak támogatására szánt anyagi források radikális megnövelése volt. A közzétett adatok alapján, míg a 2000-es évek végén a magyar állam kevesebb mint évi 10 milliárd forintot fordított erre a célra, addig a 2010-es évek második felére ez az összeg meghaladta az évi 70 milliárd forintot. Ennek a keretösszegnek a pontos meghatározása, forrásának, elosztásának feltárása azonban nehézségbe ütközik, hiszen már az is kérdésként merül fel, hogy egyáltalán mi számít nemzetpolitikai célú kiadásnak: a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. által kiutalt összegek; vagy ezzel együtt az összes állami intézmény külhoniak felé irányuló támogatási programjának költsége; esetleg még ezeknek az intézményeknek a működtetése és fenntartása is. A különböző számítások eltérő eredményekhez vezetnek, annyi azonban megállapítható, hogy a nemzetpolitikára szánt keretösszeg túlnyomó részét a kormány a szomszédos országokban élő, főképp erdélyi, kárpátaljai, felvidéki és vajdasági magyar kisebbségi közösségek támogatására fordítja. Az összköltségek növelésével azonban a diaszpórának is egyre több pénz jutott: 2018-ban megközelítette az évi egymilliárd forintot, mely részben az egyedi támogatásokból, részben a diaszpóraszervezetek és hétvégi magyar iskolák számára abban az évben 400 millió forint keretösszegben kiírt pályázatokból tevődött össze.

Az anyagi juttatások mellett a Nemzetpolitikai Államtitkárság több olyan programot is létrehozott, melyek kifejezetten a diaszpóráközösségek támogatására irányulnak. Ezek közül talán a legjelentősebb a 2013-ban elindított Kőrösi Csoma Sándor Program (KCSP). Ez volt az első olyan anyaországi kezdeményezés, amely a diaszpórában élő magyarokat személyesen szólította meg. A KCSP keretében az első évben megközelítőleg 50, majd az azt követő években körülbelül 100 ösztöndíjast küldött ki a magyar kormány a világ különböző pontjaira, hogy a rájuk igényt tartó magyar diaszpóraszervezetek közösségépítő munkáját segítsék, a déli féltekén

hat, az északi féltekén kilenc hónapon keresztül. Ezt a diaszpórapolitikai gyakorlatot, annak sajátos jellegénél fogva elsősorban a benne résztvevő ösztöndíjasok tevékenységei alapján lehet értelmezni. Ennek érdekében egy kérdőíves kutatást folytattam, melynek során két egymást követő tárgyévben (2016–17 és 2017–18) minden kiküldetést teljesített ösztöndíjast lekérdeztem. Válaszaikból kiderült, hogy az elsődleges feladatuk a fogadószervezetek rendezvényeinek megszervezésére és kivitelezésére irányult. Nagy jelentőséggel bírtak továbbá: a kommunikációs tevékenységek, tehát a diaszpórában működő magyar nyelvű médiumok munkájának segítése (kiváltképp Nyugat-Európában); a magyarnyelv-oktatás (különösen a déli féltekén); a néptánc- és zeneoktatás (főképp Dél-Amerikában); valamint a cserkészlet (elsősorban az Egyesült Államokban). A vizsgált tárgyévek összehasonlítása rámutatott továbbá két új munkaköri kategória, a pályázatírás és az adminisztráció megjelenésére 2018-ban, melyek főképp Nyugat-Európában voltak meghatározók. Ezeket az új feladatokat feltételezhetően a magyarországi diaszpórapolitika idézte elő, konkrétan az a fentebb említett pályázat, melyet a magyar kormány először 2018-ban írt ki, a diaszpóraszervezetek és hétvégi magyar iskolák támogatására. A KCSP-ösztöndíjasok tevékenységének feltérképezésére irányuló kérdőíves kutatás eredményeit a chilei kiküldetésem során 2014-ben szerzett személyes tapasztalataimmal egészítettem ki, betekintést nyújtva nemcsak a program működésébe, hanem a Csendes-óceán partján hosszan elterülő latin-amerikai ország magyar közösségeinek mindennapjaiba is.

A mellékletben közölt interjúszövegek lehetőséget nyújtanak az eddigiekben összegzetek mélyebb megértésére. A diaszpóraszervezetek vezetőivel és a diaszpórapolitika döntéshozóival folytatott beszélgetések rávilágítanak a világban szétszórta magyar közösségek szervezeti életének és anyaországi kapcsolatainak sokrétűségére. Az interjúszövegek kordokumentum értékűek: személyes történeteken keresztül mutatják be a vizsgált magyar közösségek régióként eltérő társadalmi integrációjának és intézményesülésének folyamatát egészen a második világháborútól napjainkig. A bennük fellelhető közös szálak fényt derítenek továbbá az országhatárokat átívelő diaszpórikus kapcsolatháló kialakításának meghatározó pillanataira. Az interjúkban elhangzottakat azért nem bontottam részeire, a fontosabbnak vélt passzusokat azért nem idéztem külön, hogy ezeket az ismereteket és összefüggéseket saját szövegekörnyezetükben, a hanganyagok alapján összeállított élettörténeteken keresztül adhassam tovább. A beszélgetőpartnereimmel egyeztetve véglegesített és névvel közölt interjúszövegek ebben a formában egy személyes hangvételű körképet adnak a kutatásom tárgyáról.

A megszólítottak elmondásai alapján, a magyar diaszpóráközösségek jelenkori önszerveződési folyamatában meghatározó szerepe volt a Magyarok Világszövetségének (MVSZ). Az 1990-es években Csoóri Sándor irányítása alatt megreformált ernyőszervezeten belül – az anyaország és a Kárpát-medencei magyar kisebbségek mellett – a diaszpóra külön képviseleti egységgel rendelkezett, mely Nyugati Régió néven működött. Ez lehetővé tette, hogy a földrajzilag távol élő magyar közösségek szervezeti vezetői megismerjék egymást, és megfogalmazzák közös céljaikat. Az MVSZ 2000-ben történt elnökváltása éles irányváltást eredményezett: Patrubány Miklós vezetése alatt a Nyugati Régió szinte teljesen feloszlott, a diaszpóraszervezeti vezetők többsége a Világszövetségből kilépett. Ezzel azonban a diaszpórikus kapcsolatháló intézményesülésének folyamata korántsem ért véget, épp ellenkezőleg, a magyar diaszpóra legtöbb ma is működő országos és kontinentális ernyőszervezete ez után jött csak létre. A svédországi és a németországi magyar szervezetek vezetői, Bihari Szabolcs és ifj. Klement Kornél, a Nyugati Régió átalakítására tett kísérletük folytatásaként, miután kiléptek az MVSZ-ből egy új és különálló európai szövetség létrehozását kezdeményezték. Ennek eredményeképp 2001 novemberében, Stockholmban megalakult a Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetsége (NYEOMSZSZ), melynek elnöke az Ausztriában élő Deák Ernő lett. A NYEOMSZSZ – mint neve is utal rá – országos szintű képviselők létrehozására ösztökélte a diaszpóraszervezetek vezetőit, egy egységes és strukturált intézményrendszer kialakítása érdekében. Ez az európai önszerveződési folyamat nagy hatással volt a tengerentúli magyar diaszpóráközösségekre is. A NYEOMSZSZ mintájára és azzal szorosan együttműködve jött létre 2004-ben a Latin-Amerikai Magyar Országos Szervezetek Szövetsége (LAMOSZSZ), melynek elnöke a venezuelai magyarok szervezeti vezetője, Kunckelné Fényes Ildikó lett. Ezzel párhuzamosan a Kanadában és Ausztráliában működő magyar szervezetek is egyre erőteljesebben haladtak az országos ernyőszervezeti struktúra kialakítása felé. A NYEOMSZSZ megalakulásával egy időben, 2001-ben létrejött a Kanadai Magyar Kulturális Tanács (KMKT), mely Szenthe Anna elnöklete alatt az észak-amerikai makroállam szinte összes magyar szervezetére kiterjedt. Hasonló célokkal 2013-ban Fodor Sándor vezetésével megalakult az Ausztráliai Magyar Szövetség (AMSZ), mely 2015-ös bővülésének köszönhetően mára kiterjed a szigetország öt nagy tagállamára, valamint szoros kapcsolatot ápol a Tasmaniában és Új-Zélandon élő magyar közösségekkel is. A magyar diaszpóra XXI. századi önszerveződési folyamata az Amerikai Egyesült Államokban az eddigi példától eltérően alakult. Ott az egymástól földrajzilag távol eső, nagy létszámú magyar közösségek kulturális központjai már a régmúltban intézményesültek, mely a szervezeti élet többpólusú fejlődésére adott lehetőséget. Ilyen feltételek mellett a diaszpóra vezetői elsősorban nem egy

országos emyőszerkezeti struktúra kialakítására törekedtek, hanem a már meglévő és nagy múltú szervezetek céljait igyekeztek az aktuális igények szerint újrafogalmazni. Ebben a folyamatban kiemelkedő jelentőséggel bír a Magyar Baráti Közösség (MBK), melyet még az 1970-es években a már elhunyt Éltető Lajos és a még mindig aktív Ludányi András hoztak létre azzal a céllal, hogy az emigráns magyarok leszármazottait, a másod-, harmad- és negyedgenerációsokat bevonják a közösségi életbe, lehetőséget teremtve ezzel a diaszpóralét hosszú távú fennmaradására. E cél megvalósításának legszembetűnőbb eredménye az ohioi Lake Hope State Parkban minden évben megrendezésre kerülő Itt-Ott találkozó, mely mára az Amerikai Egyesült Államokban élő magyarok egyik legjelentősebb összejövetelévé vált. A fiatalabb generáció megszólítása, közösségi életbe való bevonása szempontjából meghatározó szerepe van továbbá a Külföldi Magyar Cserkészszövetségnek (KMCSSZ), melyet több mint húsz éve Lendvai-Lintner Imre vezet, és mely jelenleg több ezer diaszpórában élő magyar cserkészt tömörít magába. A KMCSSZ szervezésében, anyaországi támogatással 2018 óta megvalósuló Diaszpóra Iskolatáborok olyan találkozási pontokat jelentenek, ahol a világ különböző pontjain élő magyar fiatalok megismerhetik egymást.

A diaszpóra közösségi programjaival kapcsolatban, az eddigiekben említett és az interjúkban megszólított szervezeti vezetők közül többen is hangsúlyozták a történeti Magyarországtól elcsatolt területekről, főképp a tágabb értelemben vett Erdélyből származó magyarok fokozott szerepvállalását. Elmondásaik szerint az erdélyiek számára a kisebbségi lét nem újdonság, így sokan közülük természetesnek tartják a diaszpóra közösségépítő tevékenységeiben való részvételt. Itt fontos hangsúlyozni, hogy ez nem egy új jelenség. A Ceaușescu-éra alatt tömegesen vándoroltak magyarok a mai Románia területéről külföldre az 1970–80-as években. (Megjegyzem, a beszélgetőpartnereim közül ketten, Bihari Szabolcs és Fodor Sándor is a Partiumban születtek, és kisebbségi múltjuk mindvégig nagy hatással volt közösségi szerepvállalásaikra a diaszpórában.) Az utóbbi időben azonban, az erdélyiek jelenléte a diaszpóra szervezeti életében még jelentősebbé vált. A 2010-es években felerősödő magyar emigráció, míg a szomszédos országok magyarlakta térségeiben felgyorsította a szórványosodás folyamatát, addig a diaszpórában újabb lendületet adott a közösségépítésnek. Beszélgetőpartnereim felhívták figyelmemet arra, hogy míg a Magyarországról kivándorolt fiatalokra inkább a diaszpóráközösségekkel szembeni távolságtartás, és a többségi társadalomba való gyors beilleszkedés a jellemző, addig a Magyarországgal szomszédos országokból érkezők, nemcsak hogy szívesebben részt vesznek a közösségi programokon, hanem hajlamosak azokat a saját igényeikre formálni. Ez a folyamat településenként eltérő

mértékben minden régióban tapasztalható, Latin-Amerika kivételével, ahová – mint említettem – a jelenkori emigrációs hullámmal sokkal kevesebb magyar érkezett.

Az anyaországi kapcsolatokat illetően, a magyar diaszpóra fentebb részletezett önszerveződési folyamata, az országos és kontinentális ernyőszervezetek kialakítása könnyebbé tette a magyarországi politikusokkal való kapcsolatfelvételt is. Beszélgetőpartnereim e tekintetben külön kiemelték a Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT) és a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fórumának jelentőségét, melyek üléseire a nagyobb ernyőszervezetek vezetőit már a 2000-es években is meghívták. Ezzel együtt mindenki alátámasztotta, hogy kifejezetten a diaszpóra felé irányuló anyaországi támogatáspolitikai csak 2010 után jött létre Magyarországon. Az egymást követő Orbán-kormányok alatt kibontakozó diaszpórapolitika azonban nem egy előre megtervezett stratégia mentén alakult ki. A célcsoportok belső szerkezetére és helyi szükségleteire vonatkozó ismeretek hiánya miatt nem volt mire stratégiát építeni. A 2016-ban megjelent *Magyar diaszpórapolitika. Stratégiai irányok* című keretdokumentum lényegében a már meglévő diaszpórapolitikai gyakorlatokat összegezte. Ezek a gyakorlatok elsősorban a döntéshozók elképzelései és aktuális lehetőségei szerint alakultak ki. A döntéshozatalban a Magyar Diaszpóra Tanács közvetlen hatása kevésbé érezhető, azonban az egyes tagszervezetek megfelelő kapcsolathálóval rendelkező vezetőinek véleménye és akarata meghatározó. A diaszpórapolitikai döntéshozók több esetben a velük folytatott formális és informális konzultációkra alapozzák cselekvési terveiket. A kapcsolati tőke és a személyes indíttatás jelentőségének felerősödése Magyarország diaszpórapolitikáját képlékenyebbé és nehezebben kiszámíthatóvá tette. Beszélgetőpartnereim rávilágítottak továbbá arra is, hogy az anyaország egyre intenzívebbé vált szimbolikus és pragmatikus jelenléte a diaszpóra szervezeti életében nemcsak erősíti, hanem kiszolgáltatottabbá is teheti az érintett közösségeket. A diaszpóra intézményei és közösségépítő tevékenységei egyre függőbbé válhatnak az anyaországban hatalmon lévő kormány támogatásától, mely idővel megváltozhat, csökkenhet, irányt válthat.

A diaszpórapolitikai döntéshozatal elemzésénél a tágabb értelemben vett nemzetpolitika történelmi aspektusai sem hagyhatók figyelmen kívül. Azok jelentősége a közigazgatásnak ezen a területén dolgozó politikusokkal készített interjúkban is megjelenik. Ők – saját elmondásuk szerint – azért választották ezt a pályát, mert „szeretik a történelmet”: megérintette őket a történelmi igazságtalanság és az elégtétel gondolata. A nemzetpolitika elsődleges célját éppen ezért nem a kisebbségvédelemben, hanem a nemzetépítésben látják. Ebben a megközelítésben az anyaországi támogatások végső soron a történelmi okok miatt szétszakított

magyar nemzet egységesítését és gyarapítását szolgálják. Ez persze magában foglalja a kisebbségben élők jogainak érvényesítését és bővítését, de messze meg is haladja azt. A nemzetépítés ugyanis nem pusztán az ország határain kívüli nemzetrészekre vonatkozik, hanem az összmagyar társadalomra. Így a nemzetpolitika és vele együtt a diaszpórapolitika is egyszerre külpolitikai és belpolitikai kérdés. Következésképpen a diaszpóra anyaországi támogatása nemcsak az érintett közösségek szükségleteinek függvényében valósul meg, hanem a magyarországi politikai és gazdasági erőviszonyok függvényében is. Az egész nemzetre kiterjedő, centralizált nemzetpolitikai stratégia azonban csak egy ideológiai alapállás. A konkrét gyakorlatokra, fórumokra, programokra, anyagi támogatásokra sokkal inkább jellemző az esetlegesség.

Végezetül, az interjúszövegek tartalmaznak olyan részeket is, melyek újabb kutatási célok megfogalmazását segíthetik. A kivándorlók leszármazottainak magyar gyökerekhez való kötődésében fellelhető generációs különbségek, a 2010-es években tapasztalt új magyar emigráció, valamint az abban az évtizedben kibontakozott anyaországi támogatások hosszú távú hatásai megalapozhatják a diaszpórakutatás jövőbeli kihívásait.

ÁBRÁK, TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. ábra: Az émikus és étikus megközelítések ötvözésének technikája.....	29
2. ábra: A diaszpóraszervezetek ideáltípusai.....	36
3. ábra: Diaszpórában élő magyarok becsült létszáma országok szerint.....	50
4. ábra: A magyar diaszpóra fejlődéstörténeti szakaszai.....	52
5. ábra: Tengerentúlra vándorolt magyar állampolgárok száma 1871 és 1913 között.....	55
6. ábra: Magyarországról legálisan és illegálisan kivándorlók száma 1956 és 1989 között....	68
7. ábra: A be- és kivándorlás alakulása Magyarországon 1990 és 2017 között.....	73
8. ábra: Magyarországra érkezett menedékkérők száma 2008 és 2017 között	77
9. ábra: Magyarországra érkezett menedékkérők állampolgárság szerinti megoszlása 2015-ben	78
10. ábra: Az idegenellenesség mértékének alakulása Magyarországon 1992 és 2016 között .	80
11. ábra: Az idegenellenesség mértékének alakulása Európában 1995 és 2013 között.....	81
12. ábra: Magyar emigráció 2007 és 2016 között – hazai statisztikák vs. tükörstatisztikák....	83
13. ábra: A kivándorlási szándékot és a célországválasztást meghatározó vonzó és taszító tényezők	86
14. ábra: Pentagonic nexus.....	97
15. ábra: Hazautalásra vonatkozó magyar nyelvű hirdetés Londonban.....	108
16. ábra: A Magyar Diaszpóra Tanács VIII. ülése, Várkert Bazár, 2018. november 15.	120
17. ábra: A Hétvégi Magyar Iskolák II. Találkozója. Danubius Hotel Flamenco, 2019. november 22.....	123
18. ábra: Julianus Program – magyar örökségek és emlékhelyek katasztere.....	124
19. ábra: Óhazából újhazába c. kiállítás megnyitója. Magyar Nemzeti Levéltár, 2018. szeptember 14.....	125
20. ábra: A Kőrösi Csoma Sándor Program koordinátorai és ösztöndíjasai 2014-ben	125
21. ábra: A Diaszpóra Program keretében Magyarországra látogatók 2018 decemberében..	127
22. ábra: Nemzetpolitikai célú támogatások 2009 és 2016 között.....	130
23. ábra: Az egyedi és a pályázati támogatások eloszlása nagyrégiós összehasonlításban 2011 és 2018 között.....	134
24. ábra: Magyarország diaszpórapolitikai gyakorlatai a 2010-es években.....	135
25. ábra: A KCSP-ösztöndíjasok tevékenységei (két évad összehasonlítása)	139
26. ábra: A KCSP-ösztöndíjasok tevékenységei a 2016–2017. tárgyévben	140

27. ábra: A KCSP-ösztöndíjasok tevékenységei a 2017–2018. tárgyévben	140
28. ábra: Dél-Amerikába vándorolt magyarok negyedgenerációs leszármazottaival az észak-chilei Cerro Sombrero domboldalán 2014 júniusában	145
29. ábra: A Magyarországon zenélő Los Gallos együttes a Füles magazinban 1987-ben	146
30. ábra: Magyar Bál Santiago de Chilében 2014. szeptember 26-án	149
1. táblázat: Tipológiák a diaszpórákutásban.....	45
2. táblázat: A nacionalizmus dichotómiája	93
3. táblázat: Diaszpórapolitikai gyakorlatok Kelet-Közép-Európában.....	106

IRODALOMJEGYZÉK

FORRÁSKÉNT FELHASZNÁLT KORÁBBI PUBLIKÁCIÓIM

- Gaszó Dániel: Diaspora Policies in Theory and Practice. *Hungarian Journal of Minority Studies*, 2017. 1 (1). 65–87.
- Gaszó Dániel: La nación dividida: análisis multidimensional de las políticas de construcción nacional en relación con las minorías húngaras transfronterizas. *Revista de Paz y Conflictos*, 2013. 6. 32–52.
- Gaszó Dániel: An Endnote Definition for Diaspora Studies. *Minority Studies*, 2015. 18. 161–182.
- Gaszó Dániel: Egy definíció a diaszpórakutatás margójára. *Kisebbségkutatás*, 2015. 24 (2). 7–33.
- Gaszó Dániel: A magyar diaszpóra fejlődéstörténete. *Kisebbségi Szemle*, 2016. 1 (1). 9–35.
- Gaszó Dániel: A magyar diaszpóra intézményesülésének és anyaországi viszonyainak története. In: Ambrus László – Rakita Eszter (szerk.): *Amerikai magyarok – magyar amerikaiak. Új irányok a közös történelem kutatásában* (lektorált konferenciakötet). Líceum Kiadó: Eger, 2019. 15–33.
- Gaszó Dániel: A diaszpórakutatás elméleti és módszertani kérdései. In: Dobrai Katalin – László Gyula – Sipos Norbert (szerk.): *Farkas Ferenc Nemzetközi Tudományos Konferencia 2018* (lektorált konferenciakötet). Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Vezetés- és Szervezéstudományi Intézet: Pécs, 2018. 758–767.
- Gaszó Dániel: A Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasainak tevékenységei. *Kisebbségi Szemle*, 2018. 3 (3). 103–116.
- Gaszó Dániel: Vitarecenzió – Brubaker diaszpórakoncepciójának kritikája. *Kisebbségi Szemle*, 2017. 2 (4). 115–126.
- Gaszó Dániel – Jarjabka Ákos – Palotai Jenő – Wilhelm Zoltán: Diaspora Communities and Diaspora Policies. The Hungarian Case. *Population Geography a Journal of the Association of Population Geographers of India*, 2019. 41 (1). 23–34.
- Jarjabka Ákos – Gaszó Dániel: A diaszpóra csoportkohéziós összetevői. In: Pap Norbert – Domingo Lilón – Szántó Ákos (szerk.): *A tér hatalma – A hatalom terei. Tanulmánykötet a 70 éves Szilágyi István professzor tiszteletére*. Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Nyomda: Pécs, 2019. 137–146.
- Dabis Attila – Gaszó Dániel – Nagy Sándor Gyula – Tóth Norbert: Függetlenség vs. Integráció – A katalán autonómia kérdése (konferencia-előadások). *Kisebbségi Szemle*, 2018. 3 (1). 47–64.
- Gaszó Dániel: Volt egyszer egy Trianon. *Valóság*, 2015. 58 (8). 70–88.
- Gaszó Dániel: Zelei Miklós: A kettézárt falu (recenzió – kritika). *Kortárs Irodalmi és Művészeti Folyóirat*, 2017. 60 (11). 100–103.

Gaszó Dániel: Föld alatt s föld felett, Szelmencen zajlik az élet. *Forrás*, 2013. 45 (2). 85–90.

Gaszó Dániel: Ez itt a „sziti”. In: Tóth Károly – Végh László (szerk.), *Sociography 2012: Szociográfia a magyar–szlovák határ mentén* (a kötet szlovák fordításban is megjelent). Fórum Kisebbségkutató Intézet: Somorja, 2012. 19–30.

Gaszó Dániel: A szétszakított nemzet. Elméleti és módszertani javaslatok a határon túli magyar kisebbségekre vonatkozó nemzetpolitikák kutatásához (2012-ben írt tézistervezet javított, bővített változata). *Közös dolgaink – független értelmiségi platform* (2020. február 27.). Letöltés helye: www.kozos-dolgaink.hu; letöltés ideje: 2020. 03. 01.

Gaszó Dániel: A státustörvényről, a kettős állampolgárságról. *Együtt*, 2010. 4. 58–68.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A. GERGELY András – PAPP Richárd (szerk.): *Kisebbség és kultúra*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – MTA Politikai Tudományok Intézete – ELTE Kulturális Antropológiai Szakcsoport: Budapest, 2004.
- A. GERGELY András (szerk.): *A nemzet antropológiája (Hofer Tamás köszöntése)*. Új Mandátum Könyvkiadó: Budapest, 2002.
- A. GERGELY András: *Kisebbség, etnikum, regionalizmus*. MTA Politikai Tudományok Intézete: Budapest, 1997.
- A. GERGELY András: Óperenciás nemzet, nyelvi identitás, diaszpóra. Reflexió Bába Szilvia Magyar identitás a tengerentúli diaszpórában című írására. *Közös dolgaink – független értelmiségi platform* (2018. december 23.). Letöltés helye: www.kozos-dolgaink.hu; letöltés ideje: 2020. 02. 01.
- A. GERGELY András: *Politikai antropológia (interdiszciplináris közelítések)*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont: Budapest, 1996.
- A. GERGELY András: *Tér, idő, határ és átmenet: Politikai antropológiai esettanulmányok*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont: Budapest, 2001.
- ABLONCZY Balázs: *A miniszterelnök élete és halála – Teleki Pál (1879–1941)*. Jaffa Kiadó: Budapest, 2018.
- ABLONCZY Balázs: *Trianon-legendák*. Jaffa Kiadó: Budapest, 2015.
- ÁCS Tivadar: *Akik elvándoroltak*. Kapisztrán Nyomda: Budapest, 1940.
- ÁCS Tivadar: *Magyarok az észak-amerikai polgárháborúban 1861–1865*. Pannonia: Budapest, 1964.
- ÁCS Tivadar: *Magyarok Latin-Amerikában*. Officina: Budapest, 1944.
- ADY Endre: Mezőcsát megy Amerikába. Budapesti Napló. In: *Ady Endre összes prózai műve. Cikketek, tanulmányok – 1907. október–december*. 9. kötet. 26. fejezet. III. rész. Letöltés helye: www.mek.oszk.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.

- ALEXANDER, Claire: Beyond the „The ‘Diaspora’ Diaspora”: A Response to Rogers Brubaker. *Ethnic and Racial Studies*, 2017. 40 (9). 1544–1555.
- ANDERLE Ádám: Magyarok Latin-Amerikában. *Rubicon* („Emigráció” – tematikus lapszám), 2008. 1. Letöltés helye: www.rubicon.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.
- ANDERSON, Benedict: *Elképzelt közösségek: Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről* [1983. ford. Sonkoly Gábor]. L'Harmattan – Atelier: Budapest, 2006.
- ANDORKA Rudolf – KOLOSI Tamás – VUKOVICH György (szerk.): *Társadalmi Riport*. TÁRKI: Budapest, 1996.
- APPADURAI, Arjun: *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. University of Minnesota Press: Minneapolis, 1996. 4.
- ARMSTRONG, John A.: Mobilized and Proletarian Diasporas. *American Political Science Review*, 1976. 70 (2). 393–408.
- BÁBA Szilvia: *Óperenciás tengeren túl. Magyar identitás a diaszpórában*. Nemzetstratégiai Kutatóintézet: Budapest, 2015.
- BABBIE, Earl: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata* [1975. ford. Kende Gábor – Szabott Mariann]. Balassi Kiadó: Budapest, 2001.
- BACK, Ulrich: *What Is Globalization?* Polity Press: Cambridge, 1999.
- BAKK Miklós – BODÓ Barna: *Státusdiskurzus*. Szórvány Alapítvány: Temesvár, 2003.
- BAKÓ Boglárka – SZOTÁK Szilvia (szerk.): *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2006.
- BAKÓ Elemér: *A világ magyarsága*. Magyarok Világszövetsége Nyugati Régiója: Budapest, 1998.
- BAKOS István – HÁZI Balázs – NAGYMIHÁLY Zoltán (szerk.): *A Magyarok Világszövetsége „három kistükre” (1989–2000)*. Antológia Kiadó: Lakitelek, 2018.
- BALOGH Balázs – BODÓ Barna – ILYÉS Zoltán (szerk.): *Regionális identitás, közösségépítés, szórványgondozás*. Lucidus: Budapest, 2007.
- BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla – SZARKA László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet: Budapest: 2008.
- BÁRDI Nándor – SZARKA László: Változások Magyarország és a kisebbségi magyar közösségek viszonyában. Kisebbség- és nemzetpolitika az uniós Közép-Európában. *Fórum*, 2008. 10 (1). 3–24.
- BABITS Mihály: Hazám! In: *Babits Mihály összegyűjtött versei*. Osiris Kiadó: Budapest, 1999. 308–310.
- BÁRDI Nándor: A kedvezménytörvény mint támogatáspolitikai lehetőség: segélyezés vagy építkezés? – Problémafelvetés. In: KÁNTOR Zoltán (szerk.): *A státustörvény: előzmények és következmények*. Teleki László Alapítvány: Budapest, 2002. 117–126.

- BÁRDI Nándor: Álságos állítások a magyar etnopolitikában. In: JAKAB András – URBÁN László (szerk.): *Hegymenet: Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Osiris Kiadó: Budapest, 2017. 130–155.
- BÁRDI Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Kalligram Könyvkiadó: Pozsony, 2004.
- BARTH, Fredrik (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. Universitetsforlaget: Oslo, 1969.
- BAUBÖCK, Rainer – FAIST, Thomas (eds.): *Diaspora and Transnationalism. Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam University Press: Amsterdam, 2010.
- BIBÓ István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága [1946]. In: *Bibó István: Válogatott tanulmányok 1945–1949*. Vol. II. Magvető Könyvkiadó: Budapest, 1986. 185–265.
- BIBÓ István: Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem [1948]. In: *Bibó István: Válogatott tanulmányok 1945–1949*. Vol. II. Magvető Könyvkiadó: Budapest, 1986. 569–619.
- BOAS, Franz: Az összehasonlító módszer korlátai az antropológiában (Előadás, amely az Amerikai Egyesület a Tudományok Haladásáért buffalói ülésén hangzott el, 1896. december 18-án). In: BOHANNAN, Paul – GLAZER, Mark: *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Panem: Budapest, 2006. 137–148.
- BODÓ Barna: *Szórvány és nyelvhatár*. Lucidus Kiadó: Budapest, 2009.
- BOGDAN, Robert – TAYLOR, Steven J.: *Introduction to Qualitative Research Methods: A Phenomenological Approach to the Social Sciences*. John Wiley and Sons: New York, 1975.
- BOGLÁR Lajos: Énem brazil bűvópatakjai. *Napút Online kulturális folyóirat – Utazók, utazások*, 1999. 1 (4). Letöltés helye: www.napkut.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.
- BOGLÁR Lajos – KOVÁCS Katalin: *Magyar hagyományalkotás Brazíliában. Dokumentumfüzetek 13*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont: Budapest, 1999. Letöltés helye: www.mek.oszk.hu; letöltés ideje: 2020. 03. 14.
- BOHANNAN, Paul – GLAZER, Mark: *Mérföldkövek a kulturális antropológiában* [1988. ford. Ádám Péter – Berényi Gábor – Bodrogi Tibor – Borsos Balázs – Fabrícius Ferenc – Hunyadi Orsolya – Kovács Nóra – Kristóf Ildikó – Léderer Pál – Noé Csilla – Saly Noémi – Szántó Diana – Vargyas Gábor – Vargyas Zoltán – Vidács Beáta]. Panem: Budapest, 2006.
- BORBÁNDI Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Mikes International: Hága – Országos Széchényi Könyvtár: Budapest, 2006. Letöltés helye: www.mek.oszk.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.
- BOURDIEU, Pierre – PASSERON, Jean-Claude: Les héritiers. Les étudiants et la culture. *Revue française de sociologie*, 1965. 6 (3). 397–398.
- BOURDIEU, Pierre – WACQUANT, Loic: *An Invitation to Reflexive Sociology*. University Press of Chicago: Chicago, 1992.

- BORSI-KÁLMÁN Béla: *Kérdések és álkérdések. Gondolatok a csoportérdek-érvényesítés, a nemzeti önkép és a globális stratégiák összefüggéseiről*. Akadémiai Kiadó: Budapest, 2004.
- BORSODY, Stephen (ed.): *The Hungarians: A Divided Nation*. Yale Russian and East European Publications: New Haven, 1988.
- BREUILLY, John: *Nationalism and the State*. University of Chicago Press: Chicago, 1994.
- BRUBAKER, Rogers – FEISCHMIDT Margit – FOX, Jon – GRANCEA, Liana: *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban* [2006. ford. Berényi Gábor – Boris János – Károlyi Júlia]. L'Harmattan: Budapest, 2011.
- BRUBAKER, Rogers: *Accidental Diasporas and External „Homelands” in Central and Eastern Europe: Past and Present*. Institute for Advanced Studies: Bécs, 2000.
- BRUBAKER, Rogers: Csoportok nélküli etnicitás [konferencia-előadás, Budapest, 2001. ford. Neményi László]. *Beszélő*, 2001. 6 (7–8). 60–66.
- BRUBAKER, Rogers: Ethnicity without groups. *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie*, 2002. 43 (2). 163–189.
- BRUBAKER, Rogers: *Ethnicity without groups*. Harvard University Press: Harvard, 2004.
- BRUBAKER, Rogers: *Grounds for Difference*. Harvard University Press: Cambridge, 2015.
- BRUBAKER, Rogers: *Nacionalizmus új keretek között* [1996. ford. Erdősi Péter]. L'Harmattan – Atelier: Budapest, 2006.
- BRUBAKER, Rogers: Revisiting „The ‘Diaspora’ Diaspora”. *Ethnic and Racial Studies*, 2017. 40 (9). 1556–1561.
- BRUBAKER, Rogers: The ‘Diaspora’ Diaspora. *Ethnic and Racial Studies*, 2005, 28 (1). 1–19.
- BRUBAKER, Rogers: *Trans: Gender and Race in an Age of Unsettled Identities*. Princeton University Press: Princeton, 2016.
- BRUNEAU, Michel: Diasporas, Transnational Spaces and Communities. In: BAUBÖCK, Rainer – FAIST, Thomas (eds.): *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam University Press: Amsterdam, 2010. 35–50.
- CARMENT, David – SADJED, Ariane (eds.): *Diaspora as Cultures of Cooperation: Global and Local Perspectives (Migration, Diasporas and Citizenship)*. Palgrave Macmillan: New York, 2017.
- CARTLEDGE, Bryan: *The Will to Survive: A History of Hungary*. Hurst and Company: London, 2011.
- CARTLEDGE, Bryan: *Trianon egy angol szemével* [2009. ford. Bánki Vera]. Officina Kiadó: Budapest, 2011.
- CASTELLS, Manuel: *The Information Age: Economy, Society and Culture* [Vol. I–III]. Blackwell: Oxford, 1996., 1997., 1998.

- CHALIAND, Gérard – RAGEAU, Jean-Pierre: *Atlas des diasporas*. Éditions Odile Jacob: Paris, 1991.
- CLIFFORD, James: Diaszpóra [1994. ford. Karádi Éva]. *Magyar Lettre Internationale*, 2000. 6 (39). 12–17.
- COHEN, Robin: *Global Diasporas: An Introduction*. Routledge – Taylor and Francis Group: London – New York, 1997.
- CONNOR, Walker: *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton University Press: Princeton. 1994.
- CONNOR, Walker: The impact of homelands upon diasporas. In: Sheffer, Gabriel (ed.): *Modern Diasporas in International Politics*. Croom Helm: London, 1986. 16.
- CSEH Tibor: A szétszórtsági életforma lehetőségei. *Itt-Ott* (Szeminárium Hereford, Pa. 1972. szeptember 2–3.), 1973. 6 (1). 79–81.
- CSEH Tibor: Nagymagyarország. A világmagyarság összefogása lelki-szellemi alapon. *Itt-Ott* (Szeminárium Hereford, Pa. 1972. szeptember 2–3.), 1973. 6 (1). 55–59.
- CSEKE Péter (szerk.): *Szigetek – Szórványok a Kárpát-medencében és Észak-Amerikában*. Korunk – Komp-Press: Kolozsvár, 2016.
- CSEPELI György – ÖRKÉNY Antal – SZÉKELYI Mária: *Nemzetek egymás tükrében. Interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében*. Balassi Kiadó: Budapest, 2002.
- CSEPELI György – ÖRKÉNY Antal: A magyar nacionalizmus változó arca. In: ANDORKA Rudolf – KOLOSI Tamás – VUKOVICH György (szerk.): *Társadalmi Riport*. TÁRKI: Budapest, 1996. 272–295.
- CSEPELI György – ÖRKÉNY Antal: *Nemzet és migráció*. ELTE Társadalomtudományi Kar: Budapest, 2017.
- CSERGŐ Zsuzsa – GOLDGEIER, James M.: Nacionalista stratégiák és európai integráció [2004. ford. Kovács Eszter]. *Regio*, 2018. 26 (2). 5–56.
- CSUKA Gyöngyi – TÖRÖK Ádám (szerk.): *Az Európába irányuló és 2015-től felgyorsuló migráció tényezői, irányai és kilátásai. MTA Migrációs Munkacsoport elemzése*. MTA: Budapest, 2015. Letöltés helye: www.mta.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.
- DUFOIX, Stéphane: *La dispersion. Une histoire des usages du mot diaspora*. Éditions Amsterdam: Paris, 2011.
- EGEDY Gergely: Gondolatok a nemzetről. A politikai és a kulturális megközelítés. In: SZARKA László – VIZI Balázs – MAJTÉNYI Balázs – KÁNTOR Zoltán (szerk.): *Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában*. Gondolat Kiadó: Budapest, 2007. 70–79.
- ERIKSEN, Thomas Hylland (ed.): *Globalisation: Studies in Anthropology*. Pluto Press: London, 2003.
- ERIKSEN, Thomas Hylland: *Etnicitás és nacionalizmus. Antropológiai megközelítések* [1993. ford. Becze Szabolcs – Kalas György – Kasznár Veronika Katalin – Kiss-Pál Klára –

- Kovai Cili – Oblath Márton – Plájás Ildikó Zonga – Szántó Diána]. Gondolat Kiadó – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék: Budapest – Pécs, 2008.;
- ERIKSEN, Thomas Hylland: *Kis helyek – nagy témák. Bevezetés a szociálintropológiába* [1995. ford. Karádi Éva – Varró Zsuzsa]. Gondolat Kiadó: Budapest, 2006. 21–39.
- ESMAN, Milton J.: *Diasporas in the Contemporary World*. Polity: Cambridge – Malden, 2009.
- FARAGÓ Tamás – ÓRI Péter (szerk.): *Történeti demográfiai évkönyv 2001*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2001.
- FAZEKAS Károly – KÖLLŐ János (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2016*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet: Budapest, 2017.
- FEISCHMIDT Margit – GLÓZER Rita – ILYÉS Zoltán – KASZNÁR Veronika Katalin – ZAKARIÁS Ildikó: *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. L'Harmattan: Budapest, 2014.
- FEISCHMIDT Margit (szerk.): *Etnicitás: Különbségteremtő társadalom*. MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó: 2010.
- FEISCHMIDT Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris: Budapest, 1997.
- FEISCHMIDT Margit: A nemzetről másképp. Gondolatok a kulturális pluralizmusról és a társadalmi integrációról. In: TAMÁS Pál – ERŐSS Gábor – TIBORI Tímea (szerk.): *Nemzetfelfogások. Kisebbség–többség*. Új Mandátum Kiadó – MTA Szociológiai Kutatóintézet. 2005. 38–45.
- FEJŐS Zoltán: Diaszpóra és az „amerikai magyarok” – háttér egy fogalom alkalmazhatóságához. In: KOVÁCS Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról*. Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2005. 9–24.
- FERENC Viktória – RÁKÓCZI Krisztián (szerk.): *Magyar óvodásnak lenni jó! Jelentés a Kárpát-medencei Óvodafejlesztési Program keretében végzett kutatásról*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.: Budapest, 2018.
- FERRERO TURRIÓN, Ruth: Los derechos de las minorías nacionales en el contexto de ampliación y constitucionalización de la Unión Europea. *Revista de Debat Polític (FRC)*, 2004. 9. 220–233.
- FIRTH, Raymond (ed.): *Man and Culture: An Evaluation of the Works of Bronislaw Malinowski*. Routledge: London, 1957.
- FLORES JUBERÍAS, Carlos (ed.): *De la Europa del Este al este de Europa: Actas del VI Encuentro Español de Estudios sobre la Europa Oriental*. Publicacions de la Universitat de València: Valencia, 2006.
- FREID Mónika – ANDREJCSEK Linda (szerk.): *Magyarország, 2014*. KSH: Budapest, 2015. Letöltés helye: www.ksh.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.
- FUKUYAMA, Francis: *The End of History and the Last Man*. Free Press: New York, 1992.
- GAL, Allon – LEOUSSI, Athena S. – SMITH, Anthony D. (Eds.): *The Call of the Homeland. Diaspora Nationalisms, Past and Present*. Brill: Leiden – Boston, 2010.

- GAMLEN, Alan – CUMMINGS, Michael – VAALER, Paul M. – ROSSOUW, Laura: Explaining the Rise of Diaspora Institutions. *IMI Working Paper Series*, 78 (November 2013). Letöltés helye: www.migrationinstitute.org; letöltés ideje: 2020. 03. 30.
- GAMLEN, Alan: Diaspora Engagement Policies: What Are They, and What Kinds of States Use Them? *Working Paper 32*. University of Oxford, 2006.
- GEERTZ, Clifford: Sűrű leírás [1973. ford. Berényi Gábor]. In: Ugyanő: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Századvég Kiadó: Budapest, 1994. 170–199.
- GEERTZ, Clifford: A sokféleség édes haszna [1986. ford. Andor Eszter]. In: Ugyanő: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Századvég Kiadó: Budapest, 1994. 332–351.
- GEERTZ, Clifford: A forradalom után: A nacionalizmus sorsa az új államokban [1973. ford. Jakab András]. In: Ugyanő: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Századvég Kiadó: Budapest, 1994. 104–125.
- GEERTZ, Clifford: The Integrative Revolution: Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States. In: Ugyanő (ed.): *Old Societies and New States*. Free Press: New York, 1963. 105–157.
- GELLNER, Ernest: A nacionalizmus kialakulása: A nemzet és az osztály mítoszai [1996. ford. Sisák Gábor]. In: Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény*. Rejtjel: Budapest, 2004. 45–78.
- GELLNER, Ernest: *Nations and Nationalism*. Blackwell: Oxford. 1983.
- GÖDRI Irén – SOLTÉSZ Béla – BODACZ-NAGY Boróka: *Immigration or Emigration Country? Migration trends and their socio-economic background in Hungary: a longer-term historical perspective* (Working Papers on Population, Family and Welfare No.19.).
- GÖDRI Irén: Az integráció mutatói és esélykülönbségei a Magyarországon élő bevándorlók körében. *Demográfia*, 2017. 60 (1). 5–55.
- GÖDRI Irén: *Elvándorlási szándékok – Álmok és konkrét tervek között. A migrációs potenciál jellemzői és meghatározó tényezői a 18–40 évesek körében Magyarországon. Kutatási Jelentések 98*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2016.
- GÖDRI Irén: Nemzetközi vándorlás. In: MONOSTORI Judit – ÓRI Péter – SPÉDER Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2015. 187–211. Letöltés helye: www.demografia.hu; letöltés ideje: 2019. 03. 20.
- GÖDRI Irén: Nemzetközi vándorlás. In: MONOSTORI Judit – ÓRI Péter – SPÉDER Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2018. 237–270. Letöltés helye: www.demografia.hu; letöltés ideje: 2019. 03. 20.
- HADAS Miklós: Pierre Bourdieu-ről. *Magyar Lettre Internationale*, 2001. 11 (1). 13–16.
- HALÁSZ Gyula: *Öt világrész magyar vándorai. Magyar fölfedezők Benyovszkytól napjainkig*. Grill Károly: Budapest, 1936.
- HALÁSZ Gyula: *Világjáró magyarok*. Aquincum Irodalmi és Könyvkiadó Rt.: Budapest, 1945.

- HALÁSZ Iván – MAJTÉNYI Balázs – SZARKA László (szerk.): *Ami összeköt? Státustörvények közel s távol*. Gondolat Kiadó: Budapest, 2004.
- HALÁSZ Iván – MAJTÉNYI Balázs: A magyar státustörvény a kelet-közép-európai jogi szabályozás tükrében. In: KOVÁCS Nóra – SZARKA László (szerk.): *Tér és terep I*. Akadémia Kiadó: Budapest, 2002. 391–436.
- HALÁSZ Iván – MAJTÉNYI Balázs: Constitutional Regulation in Europe on the Status of Minorities Living Abroad. *Minorities Research*, 2002. 4. 135–144.
- HALÁSZ Iván – MAJTÉNYI Balázs: Magyarország és a szomszédos államok státustörvényei. In: KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest: Rejtjel, 2005. 585–602.
- HALÁSZ Iván: *Állampolgárság, migráció és integráció. A modern politikai közösségek dilemmái az Európai Unióban*. MTA Jogtudományi Intézet: Budapest, 2009.
- HALL, John A. (ed.): *The State of the Nation: Ernest Gellner and the Theory of Nationalism*. Cambridge University Press: Cambridge, 1998.
- HARRIS, Marvin: History and Significance of the Emic/Etic Distinction. *Annual Review of Anthropology*, 1976. 5. 329–350.
- HARRIS, Marvin – HEADLAND, Thomas Neil – PIKE, Kenneth Lee (eds.): *Emics and Etics: The Insider/Outsider Debate*. Sage: Newbury Park, California, 1990.
- HÁRS Ágnes – SIMON Dávid: A külföldi munkavállalás és a munkaerőhiány. In: FAZEKAS Károly – KÖLLŐ János (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2016*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaságtudományi Intézet: Budapest, 2017. 94–108.
- HERNER-KOVÁCS Eszter: Identitásmintázatok az amerikai magyarok sokadik generációjában. A magyar birthright program résztvevőinek magyarság- és Magyarország-képe. *Regio*, 2016. 24 (4). 140–172.
- HOBBSAWM, Eric J.: *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge University Press: Cambridge, 1990.
- HOLIAN, Anna: *Between National Socialism and Soviet Communism. Displaced Persons in Postwar Germany*. University of Michigan Press: Michigan, 2011. 29–55.
- IGNOTUS, Paul: *Hungary*. Ernest Benn Limited: London, 1972.
- ILYÉS Zoltán – PAPP Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó: Budapest, 2005.
- ILYÉS Zoltán: Szórványkutatás, szórványértelmezés. Megjegyzések a Kárpát-medence szórványközösségeinek társadalomtudományi vizsgálatához. In: ILYÉS Zoltán – PAPP Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó: Budapest, 2005. 64–77.
- IORDACHI, Constantin: Dual Citizenship and Policies toward Kin-Minorities in East-Central Europe: A Comparison between Hungary, Romania, and the Republic of Moldova. In: KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs – IEDA, Osamu – VIZI Balázs – HALÁSZ Iván

- (eds.): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*. Hokkaido University – Slavic Research Center: Sapporo, 2004. 239–269.
- JAKAB András – URBÁN László (szerk.): *Hegymenet: Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Osiris Kiadó: Budapest, 2017.
- JÁSZI Oszkár: *A Habsburg-monarchia felbomlása* [1929. ford. Zinner Judit]. Gondolat Kiadó: Budapest, 1982.
- JENKINS, Richard: Az etnicitás újragondolása: Identitás, kategorizálás és hatalom [1997. ford. Dóczi Éva]. In: KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Rejtjel: Budapest, 2005. 127–147.
- JESZENSZKY Géza: Antall József, a nemzetpolitikus. *Valóság*, 2005. 48 (1). 79–94.
- JOÓ Rudolf: *A nyugat-európai kisebbségek sajátosságai és típusai*. Akadémiai Kiadó: Budapest, 1983.
- JOÓ Rudolf: *Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában*. Gondolat Kiadó: Budapest, 1988.
- JOPPKE, Christian: Transformation of Citizenship: Status, Rights, Identity. *Citizenship Studies*, 2007. 11 (1). 37–48.
- JÓZSEF Attila: Hazám. In: *József Attila összes versei*. Osiris Kiadó: Budapest, 2005. 493–497.
- KAMENKA, Eugene (ed.): *Nationalism: the Nature and Evolution of an Idea*. Australian National University Press: Canberra, 1973.
- KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs – IEDA, Osamu – VIZI Balázs – HALÁSZ Iván (eds.): *The Hungarian Status Law: Nation Building and/or Minority Protection*. Hokkaido University – Slavic Research Center: Sapporo, 2004.
- KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest: Rejtjel, 2005.
- KÁNTOR Zoltán (szerk.): *A státustörvény: dokumentumok, tanulmányok, publicisztika*. Teleki László Alapítvány: Budapest, 2002.
- KÁNTOR Zoltán (szerk.): *A státustörvény: előzmények és következmények*. Teleki László Alapítvány: Budapest, 2002.
- KÁNTOR Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény*. Rejtjel: Budapest, 2004.
- KÁNTOR Zoltán (szerk.): *Nemzetpolitikai alapismeretek*. Nemzeti Közszerzői és Tankönyvkiadó: Budapest, 2013.
- KÁNTOR Zoltán (ed.): *Autonomies in Europe: Solutions and Challenges*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet – L'Harmattan: Budapest, 2014.
- KÁNTOR Zoltán: *A nemzet intézményesülése a rendszerváltás utáni Magyarországon*. Osiris Kiadó: Budapest, 2014.

- KÁNTOR Zoltán: A státustörvény: nemzetpolitika vagy a kisebbségvédelem új megközelítése? *Magyar Kisebbség*, 2002. 7 (1). Letöltés helye: www.jakabffy.ro; letöltés ideje: 2018. 12. 12.
- KÁNTOR Zoltán: Nemzetpolitika és állampolgárság. *Pro Minoritate*, 2015/Tél. 36–48.
- KAPITÁNY Balázs: Külhoni magyar közösségek. In: MONOSTORI Judit – ÓRI Péter – SPÉDER Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2015. 227–240.
- KEMÉNYFI Róbert: „...A magyar nyelvhatárok, nyelvszigetek és szórványok védelme ügyében...” Dokumentumok a századfordulós magyar nemzetiségi politika térbeli törekvéseiről. In: KOVÁCS Nóra – OSVÁT Anna – SZARKA László (szerk.): *Tér és terep III*. Akadémiai: Budapest, 2004. 119–131.
- KEMÉNYFI Róbert: *A magyar nemzeti tér megszerkesztése: Térképzetek, térképek: fogalomtár*. (Nemzeti, vallási és hagyományos gazdálkodási terek szellemi öröksége II.) Bölcsész Konzorcium: Debrecen, 2006.
- KEMÉNYFI Róbert: A többrétegű „szórvány” kifejezés a kisebbségkutatásban. In: ILYÉS Zoltán – PAPP Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó: Budapest, 2005. 78–90.
- KISS Tamás: Nemzetdiskurzusok hálójában. Az állampolgárság-politika, mint a magyar nemzetre vonatkozó klasszifikációs küzdelem epizódja és eszköze. *Magyar Kisebbség*, 2013. 18 (69–70). 7–95.
- KOCSIS Károly – TÁTRAI Patrik: *A Kárpát–Pannon-térség változó etnikai arculata*. MTA CSFK FTI: Budapest, 2015.
- KOHN, Hans: *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background*. The Macmillan Company: New York, 1944.
- KOMORÓCZY Géza: *Bezárkózás a nemzeti hagyományba: Az értelmiség felelőssége az ókori Keleten*. Századvég Kiadó: Budapest, 1992.
- KOVÁCS Eszter: *Magyar diaszpórapolitika 1990 után az állam és a diaszpóra perspektívájából* (doktori értekezés). Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2018. Letöltés helye: www.ppke.hu; letöltés ideje: 2019. 04. 01.
- KOVÁCS Eszter: Post-socialist Diaspora Policies: Is there a Central-European Diaspora Policy Path? *Hungarian Journal of Minority Studies*, 2017. 1 (1). 89–109.
- KOVÁCS Ilona: Magyar szórványközösségek a Kárpát-medencén kívül. In: BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla – SZARKA László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet: Budapest: 2008. 436–445.
- KOVÁCS Imre: *A kivándorlás*. Cserépfalvi: Budapest, 1938.
- KOVÁCS Marcell (szerk.): *Mikrocenzus 2016 – Nemzetközi vándorlás*. KSH: Budapest, 2018. Letöltés helye: www.ksh.hu; letöltés ideje: 2019. 03. 20.
- KOVÁCS Nóra – SZARKA László (szerk.): *Tér és terep I*. Akadémia Kiadó: Budapest, 2002.
- KOVÁCS Nóra – SZARKA László (szerk.): *Tér és terep II*. Akadémiai Kiadó: Budapest, 2003.

- KOVÁCS Nóra – OSVÁT Anna – SZARKA László (szerk.): *Tér és terep III.* Akadémiai Kiadó: Budapest, 2004.
- KOVÁCS Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról.* Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2005.
- KOVÁTS András – PAPP Z. Attila: Patterns of success amongst Hungarians living in the UK. *Review of Sociology*, 2016. 26 (4). 95–123.
- KUNZ Egon: *Magyarok Ausztráliában.* Teleki László Alapítvány: Budapest, 1997.
- KYMLICKA, Will: Federalism and Secession: East and West. In: MAÍZ, Ramón – REQUEJO, Ferran (eds.): *Democracy, Nationalism and Multiculturalism.* Frank Cass Publishers: New York, 2005. 108–125.
- KYMLICKA, Will: Igazságosság és biztonság. A kisebbségi nacionalizmus kezelésének kritériumai nyugaton és keleten [2004. ford. Karnis Andrea]. *Fundamentum*, 2001. 5 (3). 5–26.
- KYMLICKA, Will: *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights.* Oxford University Press: New York, 1995.
- KYMLICKA, Will: Multiculturalism and Minority Rights: West and East. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2002. 4. 1–25.
- LAKI László: *A rendszerváltás, avagy a nagy átalakulás.* Napvilág Kiadó: Budapest, 2009.
- LÁSZLÓ Róbert: Nem hozott a külhon mandátumot a Fidesznek, a „győzteskompenzációval” együtt viszont 7-et is. Letöltés helye: www.valasztasirendszer.hu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.
- LEVITT, Peggy – DE LA DEHESA, Rafael: Transnational Migration and The Redefinition of the State. Variations and Explanations. *Ethnic and Racial Studies*, 2003. 26 (4). 587–611.
- LŐRINCZ Csaba: *A mérték. Egybegyűjtött írások tőle és róla* (Szerk. Borsi-Kálmán Béla – Filep Tamás Gusztáv – Zelei Miklós). Kisebbségért Pro Minoritate Alapítvány – Méry Ratio Kiadó: Budapest, 2010.
- LUDÁNYI András: Szétszórtsági magyar sors: múlt, jelen, jövő. *Kisebbségkutatás*, 2015. 24 (2). 113–120.
- LUMHOLTZ, Karl: *El México Desconocido. Cinco años de exploración entre las tribus de la Sierra Madre Occidental: en Tierra Caliente de Tepic y Jalisco, y entre los tarascos de Michoacán.* Vol. II. Charles Scribner's Sons: New York, 1904.
- MACARTNEY, Carlile Aylmer: *National States and National Minorities.* Oxford University Press: New York, 1934.
- MACARTNEY, Carlile Aylmer: *Hungary and Her Successors. The Treaty of Trianon and Its Consequences, 1919–1937.* Oxford University Press: New York, 1937.
- MAÍZ, Ramón – REQUEJO, Ferran (eds.): *Democracy, Nationalism and Multiculturalism.* Frank Cass Publishers: New York, 2005.

- MAJTÉNYI Balázs: *A nemzetállam új ruhája. Multikulturalizmus Magyarországon*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2007.
- MAJTÉNYI Balázs: A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény vitás jogi kérdései. *Magyar Kisebbség*, 2002. 7 (1). 74–79.
- MALINOWSKI, Bronislaw: A nyugat-csendes-óceáni térség argonautái (Bevezetés) [1922. ford. Vörös Miklós]. *Café Babel*, 2000. 36. 43–57.
- MÁRAI Sándor: *Föld, föld!* Helikon Kiadó: Budapest, 2006.
- MEINECKE, Friedrich: *Weltbürgertum und Nationalstaat. Studien zur Genesis des deutschen Nationalstaates*. R. Oldenbourg: München, 1908.
- MIKLÓS Elemér – VÉR Andor: *Magyarok Délamerikában*. Frigerio e Hijo: Buenos Aires, 1942.
- MONOSTORI Judit – ÓRI Péter – SPÉDER Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2015. 187–211. Letöltés helye: www.demografia.hu; letöltés ideje: 2019. 03. 20.
- MOREH, Chris: Az Egyesült Királyságba irányuló magyarországi elvándorlás a magyar és a brit migrációs rendszerek átalakulásának tükrében. *Ügyészeti Szemle*, 2017. 2 (3). 86–101.
- NAGY Ödön: Szórvány és beolvadás. *Hitel*, 1938. 4. 257–276.
- NIKOLKO, Milan V. – CARMENT, David (eds.): *Post-Soviet Migration and Diasporas. From Global Perspectives to Everyday Practices*. Palgrave Macmillan: Cham, 2017.
- ÖRKÉNY Antal (szerk.): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. MTA Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont: Budapest, 2003.
- PAPP István: *Hol a hazám?* Magánkiadás: Győr, 1988.
- PAPP Z. Attila – KOVÁCS Eszter – KOVÁTS András: Az új magyar diaszpóra intézményesülése – Hétvégi magyar iskolák az Egyesült Királyságban. *Regio*, 2019. 27 (3). 209–248.
- PAPP Z. Attila – KOVÁTS András – MORAUSZKI András: Menedékkérők Magyarországon 2015-ben. In: CSUKA Gyöngyi – TÖRÖK Ádám (szerk.): *Az Európába irányuló és 2015-től felgyorsuló migráció tényezői, irányai és kilátásai. MTA Migrációs Munkacsoport elemzése*. MTA: Budapest, 2015. 11–23. Letöltés helye: www.mta.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.
- PAPP Z. Attila (szerk.): *Beszédből világ – Elemzések, adatok amerikai magyarokról*. Magyar Külügyi Intézet: Budapest, 2008.
- PAPP Z. Attila: A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete néhány demográfiai, társadalmi jellemzője. *Kisebbségkutatás*, 2010. 19 (4). 621–638.
- PALOTAI Jenő – SZABÓ Ágnes – JARJABKA Ákos: The Identity Preserving Efforts of the Hungarian Diaspora in Australia Through the Example of the Hungarian Community School in Adelaide. *Civil Szemle*, 2017. 14 (3). 87–103.

- PEARSON, Raymond: The Making of 89: Nationalism and the Dissolution of Communist Eastern Europe. *Nations and Nationalism: Journal of the Association for the Study of Ethnicity and Nationalism*. 1995. 16 (1). 69–79.
- PLAMENATZ, John: Two Types of Nationalism. In: KAMENKA, Eugene (ed.): *Nationalism: the Nature and Evolution of an Idea*. Australian National University Press: Canberra, 1973. 22–37.
- POGONYI Szabolcs – KOVÁCS M. Mária – KÖRTVÉLYESI Zsolt: The Politics of External Kin-State Citizenship in East Central Europe. *EUDO Citizenship Observatory*, 2010. 8. Letöltés helye: www.eudo-citizenship.eu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.
- POGONYI Szabolcs: Határon túli állampolgárság: státusz és szimbólum. *Regio*, 2018. 26 (4). 219–258.
- POKOL Béla: Bourdieu elméletének alapkategóriái. In: Ugyanó: *Szociológiaelmélet*. Felsőoktatási Koordinációs Iroda: Budapest, 1997. 453–487.
- PUSKÁS Julianna: Az Egyesült Államok bevándorlási politikája (1890–1990). *Regio*, 1993. 4 (3). 151–180.
- PUSKÁS Julianna: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940*. Akadémiai Kiadó: Budapest, 1982.
- PUSKÁS Julianna: Migráció Kelet-Közép-Európában 19. és 20. században. *Regio*, 1991. 2 (4). 22–48.
- PUSZTAI Ferenc (szerk.): *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémia Kiadó: Budapest, 2003.
- RÁCZ István: *A paraszti migráció és politikai megítélése Magyarországon 1849–1914*. Akadémia Kiadó: Budapest, 1980.
- RAGAZZI, Francesco – BALALOVSKA, Kristina: Diaspora Politics and Post-Territorial Citizenship in Croatia, Serbia, and Macedonia. *CITSEE Working Paper Series*, 2011. 18. Letöltés helye: www.citsee.ed.ac.uk; letöltés ideje: 2018. 12. 12.
- RAGAZZI, Francesco – ŠTIKS, Igor – KOSKA, Viktor: Country Report: Croatia. *EUDO Citizenship Observatory*. 2013. Letöltés helye: www.globalcit.eu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.
- RAGAZZI, Francesco: A Comparative Analysis of Diaspora Policies. *Political Geography*, 2014. 41. 74–89.
- RANNVEIG AGUNIAS, Dovelyn – NEWLAND, Kathleen (eds.): *Developing a Road Map for Engaging Diasporas in Development. A Handbook for Policymakers and Practitioners in Home and Host Countries*. International Organization for Migration – Migration Policy Institute. 2011. Letöltés helye: www.migrationpolicy.org; letöltés ideje: 2017. 09. 04.
- ROMSICS Ignác: *Magyarország története*. Kossuth Kiadó: Budapest, 2017.
- ROMSICS Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemben*. Osiris Kiadó: Budapest, 2005.

- SAFRAN, William: *Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1991. 1. 83–99.
- SCHÖPFLIN György: *A modern nemzet*. Attraktor Kiadó: Máriabesnyő, 2003.
- SIK Endre – SIMONOVITS Bori – SZEITL Blanka: Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban. *Regio*, 2016. 24 (2). 81–108.
- SIK Endre (szerk.): *A migráció szociológiája 2.* (E-tankönyv). ELTE Társadalomtudományi Kar: Budapest, 2012. Letöltés helye: www.tarki.hu; letöltés ideje: 2019. 09. 20.
- SEEMIG – *Managing Migration in South East Europe transznacionális együttműködési projekt. Helyzetkép a magyarországi elvándorlásról*. 2014. Letöltés helye: www.ksh.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.
- SIPOS Zoltán: Határon túli támogatások. *Átlátszó Erdély*, 2017. március 3. és 20. Letöltés helye: www.atlatszo.ro; letöltés ideje: 2018. 12. 12.
- SISKÁNÉ SZILASI Beáta – HALÁSZ Levente – GÁL-SZABÓ Lajos: A magyar fiatalok erősödő kivándorlási szándékának kiváltó okai és jellemzői. *Tér és Társadalom*, 2017. 31 (4). 131–147.
- SMITH, Anthony D.: *Ethno-symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*. Routledge: London – New York, 2009.
- SMITH, Anthony D.: *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Polity Press: Cambridge, 2001.
- SMITH, Anthony D.: *Nations and Nationalism in a Global Era*. Polity Press: Cambridge, 1995.
- SMITH, Anthony D.: The Origins of Nations. *Ethnic and Racial Studies*, 1989. 12 (3). 340–367.
- SMITH, David J.: Framing the national question in Central and Eastern Europe: A quadratic nexus? *Global Review of Ethnopolitics*, 2002. 2 (1). 3–16.
- Statisztikai tükör. Menekültek a világban*. KSH, 2016. Letöltés helye: www.ksh.hu; letöltés ideje: 2019. 03. 20.
- Statisztikai tükör. Népmozgalom, 2014; 2015; 2016*. KSH. 2015; 2016; 2017. Letöltés helye: www.ksh.hu; letöltés ideje: 2019. 03. 20.
- SZABARI Vera: Bourdieu és „a tudomány”. *Replika*, 2009. 67. 79–97.
- SZABÓ László: *Magyar múlt Dél-Amerikában (1519–1900)*. Európa Könyvkiadó: Budapest, 1982.
- SZARKA László – VIZI Balázs – MAJTÉNYI Balázs – KÁNTOR Zoltán (szerk.): *Nemzetfogalmak és etnopolitikai modellek Kelet-Közép-Európában*. Gondolat Kiadó: Budapest, 2007.
- SZARKA László – VIZI Balázs – TÓTH Norbert – KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs (szerk.): *Etnopolitikai modellek a gyakorlatban*. Gondolat Kiadó: Budapest, 2009.

- SZARKA, László: A kettős állampolgárság jogintézménye mint a kisebbségi és a migrációs léhelyzetek kezelésének eszköze. *Kisebbségkutatás*, 2004. 13 (2). 255–265.
- SZÚCS Jenő: *A magyar nemzeti tudat kialakulása*. Balassi Kiadó – JATE – Osiris Kiadó: Budapest, 1997.
- SZÚCS Jenő: *Nemzet és történelem*. Gondolat Kiadó: Budapest, 1974.
- TAMÁS Pál – ERŐSS Gábor – TIBORI Tímea (szerk.): *Nemzetfelfogások. Kisebbség-többség*. Új Mandátum Kiadó – MTA Szociológiai Kutatóintézet. 2005.
- TÁTRAI Patrik: A Kárpát-medencei magyar szórványok településszerkezete és főbb demográfiai jellemzői. *Kisebbségi szemle*, 2017. 2 (1). 7–31.
- THIRRING Gusztáv: *A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság*. Kilián: Budapest, 1904. 108.
- TORBÁGYI Péter: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*. Szegedi Tudományegyetem: Szeged, 2009.
- TORBÁGYI Péter: *Magyar vándormozgalmak és szórványközösségek Latin-Amerikában a második világháború kitöréséig* (doktori értekezés). Szegedi Tudományegyetem: Szeged, 2007. 109. Letöltés helye: doktori.bibl.u-szeged.hu; letöltés ideje: 2016. 03. 22.
- TORBÁGYI Péter: *Magyarok Latin-Amerikában*. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága: Budapest, 2004.
- TÓTH Norbert: *A kisebbségi területi autonómia elmélete és gyakorlata*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet – L'Harmattan: Budapest, 2014.
- TÓTH Pál Péter: A nemzetközi vándormozgalom szerepe a népességfejlődésben. In: FARAGÓ Tamás – ÖRI Péter (szerk.): *Történeti demográfiai évkönyv 2001*. KSH Népeségstudományi Kutatóintézet: Budapest, 2001. 327–343.
- TÓTH Pál Péter: Az állampolgárságtól megfosztva. *Kisebbségkutatás*, 2000. 9 (3). 432–446.
- TÓTH Pál Péter: Magyarok a nagyvilágban. *Kisebbségkutatás*, 2001. 10 (4). 40–46.
- TÖLÖLYAN, Khachig: Diaspora Studies: Past, Present and Promise. *IMI Working Paper Series*, 55 (April 2012). Letöltés helye: www.migrationinstitute.org; letöltés ideje: 2020. 03. 30.
- TÖLÖLYAN, Khachig: The Nation-State and Its Others: In Lieu of a Preface. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1991. 1. 3–7.
- VÁRDY Béla: *Magyarok az Újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története*. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága: Budapest, 2000.
- WATERBURY, Myra A.: *Between State and Nation: Diaspora Politics and Kin-State Nationalism in Hungary*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- WATERBURY, Myra A.: Making Citizens Beyond the Borders: Nonresident Ethnic Citizenship in Post-Communist Europe. *Problems of Post-Communism*, 2014. 61 (4). 36–49.

- WEBER, Max: *Gazdaság és Társadalom. A megértő szociológia alapvonalai* [1922. ford. Erdélyi Ágnes]. Vol. I. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest: 1987. 45–46.
- WIMMER, Andreas – SCHILLER, Nina Glick: Módszertani nacionalizmus és azon túl: Nemzetállam-építés, migráció és társadalomtudományok [2002. ford. Incze Éva]. In: SIK Endre (szerk.): *A migráció szociológiája 2.* (E-tankönyv). ELTE Társadalomtudományi Kar: Budapest, 2012. 8–22. Letöltés helye: www.tarki.hu; letöltés ideje: 2019. 09. 20.
- WIMMER, Andreas: Elementary Strategies of Ethnic Boundary Making. *Ethnic and Racial Studies*, 2008. 31 (6). 1025–1055.
- WIMMER, Andreas: *Ethnic Boundary Making: Institutions, Power, Networks*. Oxford University Press: Oxford, 2013.
- WIMMER, Andreas: *Nation Building: Why Some Countries Come Together While Others Fall Apart*. Princeton University Press: Princeton, 2018.
- WIMMER, Andreas: The Making and Unmaking of Ethnic Boundaries: A Multilevel Process Theory. *American Journal of Sociology*, 2008. 113 (4). 970–1022.
- WINLAND, Daphne N.: *We Are Now a Nation: Croats between „Home” and „Homeland”*. University of Toronto Press: Toronto, 2007.
- ZEIDLER Miklós (szerk.): *Trianon*. Osiris Kiadó: Budapest, 2008.;
- ZELEI Miklós: *A kettézárt falu* (negyedik, javított, bővített e-book kiadás). Kortárs Kiadó: Budapest, 2018.
- ZILOVIC, Marko: Citizenship, Ethnicity, and Territory: The Politics of Selecting by Origin in Post-Communist Southeast Europe. *CITSEE Working Paper Series*, 2012. 20. Letöltés helye: www.citsee.eu; letöltés ideje: 2018. 12. 12.

KERETDOKUMENTUMOK, ZÁRÓNYILATKOZATOK, IMPRESSZUMOK

- Magyar Állandó Értekezlet dokumentumai (1999–2004; 2010–2018)
- Magyar Diaszpóra Tanács dokumentumai (2011–2018)
- Magyar diaszpórapolitika. Stratégiai irányok* (2016)
- Magyar nemzetpolitika. A nemzetpolitikai stratégia kerete* (2011; 2013)
- Magyar–Magyar Csúcstalálkozó Közös Nyilatkozata (1996)
- Nemzetpolitikai eredmények 2010–2018* (2018)
- Országgyűlés Nemzeti Összetartozás Bizottságának dokumentumai (2011–2018)
- Velencei Bizottság Jelentése: *Report on the Preferential Treatment of National Minorities by their Kin-State* (2001. október 19–20.)

HIVATKOZOTT TÖRVÉNYEK

1903. évi IV. törvénycikk a kivándorlásról – *Tisza-féle kivándorlási törvény*
1909. évi II. törvénycikk a kivándorlásról – *Andrássy-féle kivándorlási törvény*
1921. évi Emergency Quota Act – *Johnson Quota Act (USA)*
1921. évi XXXIII. törvénycikk az 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről
1924. évi Immigration Act – *Johnson–Reed Act (USA)*
1947. évi X. törvény a külföldön tartózkodó egyes személyeknek magyar állampolgárságuktól való megfosztása tárgyában
1948. évi Displaced Persons Act (USA)
1948. évi XXVI. törvény a külföldön tartózkodó egyes személyeknek magyar állampolgárságuktól való megfosztása és vagyonuk elkobzása tárgyában
1952. évi Immigration and Nationality Act – *McCarran–Walter Act (USA)*
1953. évi Refugee Relief Act (USA)
1965. évi Immigration and Nationality Act – *Hart–Celler Act (USA)*
1989. évi XXXI. törvény a Magyar Népköztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosítása
1991. évi horvát Alkotmány
1991. évi macedón Alkotmány
1991. évi román Alkotmány
1991. évi szlovén Alkotmány
1993. évi LV. törvény a magyar állampolgárságról
1996. évi ukrán Alkotmány
1997. évi lengyel Alkotmány
1997. évi LXX. törvény a külhoni szlovákokról
1998. évi CL. törvény a világ bármely részén élő románoknak biztosított támogatásról
2000. évi XXX. törvény a Bolgár Köztársaságon kívül élő bolgárokról
2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról
2001. évi szlovák Alkotmány
2005. évi CDLXXIV. törvény a határon túli szlovákokról

2006. évi XLIII. törvény a Szlovén Köztársaság és a határain kívül élő szlovének kapcsolatainak szabályozásáról
2007. évi CLXXX/1280. törvény a Lengyel Igazolványról
2007. évi I. törvény a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról
2009. LXXXVIII. törvény a diaszpóráról és a régióban élő szerbekről
2010. évi CCL. törvény a szlovák állampolgárságról
2010. évi CLXXXII. törvény a Bethlen Gábor Alapról
2010. évi XLIV. törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról
2010. évi XLV. törvény a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről
2011. évi CCIII. törvény az országgyűlési képviselők választásáról
2011. évi CXXIV. törvény a Horvát Köztársaság és a határain kívül élő horvátok kapcsolatairól
2011. évi magyar Alkotmány – Magyarország Alaptörvénye

WEBGRÁFIA

- American Hellenic Institute: www.aheworld.org
- Armenian Assembly of America: www.aaainc.org
- Assembly of Turkish American Associations: www.ataa.org
- Átlátszó Erdély*: www.atlatszo.ro
- Balassi Intézet: www.balassiintezet.hu
- Birthright Armenia: www.birthrightarmenia.org
- Citizenship in South-East Europe: www.citsee.eu
- Council of Europe – Venice Commission: www.venice.coe.int
- Council of Europe: www.coe.int
- El País*: www.elpais.com
- Emberi Erőforrás Támogatáskezelő: www.emet.gov.hu
- European Commission: ec.europa.eu
- European University Institute – EUDO Citizenship: www.eudo-citizenship.eu

Europeanisation of Citizenship in the Successor States of the Former Yugoslavia:
www.citsee.ed.ac.uk

Felvidék.ma: felvidek.ma

Global Citizenship Observatory: www.globalcit.eu

HuNglia: www.hungliaonline.com

Index: www.index.hu;

International Migration Institute: www.migrationinstitute.org

International Social Survey Programme: www.issp.org

Jakabffy Elemér Alapítvány: www.jakabffy.ro

Jogtár – Alkotmányok: www.alkotmany.hu

Jogtár – Ezer év törvényei: www.1000ev.hu

Jogtár: mkogy.jogtar.hu

Kőrösi Csoma Sándor Program: www.korosiprogram.hu

Közös dolgaink – független értelmiségi platform: www.kozos-dolgaink.hu

Központi Statisztikai Hivatal: www.ksh.hu

KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: www.demografia.hu

Külföldi Magyar Cserkészszövetség: www.kmcssz.org

Latin-Amerikai Magyar Országos Szervezetek Szövetsége: www.lamoszsz.org

Le Figaro: www.lefigaro.fr

Magyar Baráti Közösség – *Itt-Ott*: www.itt-ott.org

Magyar Baráti Közösség: www.mbk.org

Magyar Emberi Jogok Alapítványa: www.hhrf.org

Magyar Tudományos Akadémia: www.mta.hu

Migration Policy Institute: www.migrationpolicy.org

Napkút Kiadó: www.napkut.hu

Nemzeti Regiszter: www.nemzetiregiszter.hu

Nemzeti Választási Iroda: www.valasztas.hu

Nemzetpolitikai Kutatóintézet: www.npki.hu

Ország Háza: www.parlament.hu

Országos Széchényi Könyvtár – Magyar Elektronikus Könyvtár: www.mek.oszk.hu

Oxford English Dictionary: www.oxforddictionaries.com

Pázmány Péter Katolikus Egyetem: www.ppke.hu

Rákóczi Alapítvány: www.rakoczi.ca

Rákóczi Szövetség: www.rakocziszovetseg.org

Rubicon: www.rubicon.hu

Szegedi Tudományegyetem Doktori Repozitórium: doktori.bibl.u-szeged.hu

Taglit-Birthright Izrael: www.birthrightisrael.com

TÁRKI: www.tarki.hu

The Times: www.thetimes.co.uk

Törvénytár – Szlovákia: www.torvenytar.sk

United Nations High Commissioner for Refugees: www.unhcr.org

Választásrendszer.hu: www.valasztasirendszer.hu

Word Reference English Dictionary: www.wordreference.com

Youtube: www.youtube.com

MELLÉKLETEK

Beszélgetések a magyar diaszpóraszervezetek vezetőivel

Lendvai-Lintner Imre: „...a diaszpórában működő szervezetek legtöbbször cserkészek alapították”

Lendvai-Lintner Imre 1949-ben született Ausztriában. Édesapját – aki a második világháborúban katonatiszt volt – halálraítélték, ezért kellett elmenekülniük Magyarországról. A család 1956 nyarán továbbvándorolt Amerikába. New Jersey államban telepedtek le. Imre ott kezdett el cserkészkedni, ami kihatott az egész életére. 1997 óta elnöke a Külföldi Magyar Cserkészsövetségnek, mely irányítása alatt jelentősen kibővült, mára több ezer diaszpórában élő magyar cserkészt tömörít magába. Beszélgetésünk során a cserkészet közösségformáló erejéről, régióként eltérő lehetőségeiről, valamint a Külföldi Magyar Cserkészsövetség működéséről, céljairól és anyaországi kapcsolatairól kérdeztem őt.

Gazsó Dániel: A Külföldi Magyar Cserkészsövetség (KMCSZ) legutóbbi, 2019 márciusában tartott közgyűlésének brazíliai beszámolója szerint: „A São Pauló-i magyar közösség magyar öntudatának megtartásában óriási szerepe van a cserkészetnek: a szervezetek vezetőségének 90%-a cserkész; 10%-a, aki nem cserkész, az cserkészbarát”. Ez egy általános képlet vagy egy brazíliai specialitás? A magyar diaszpóra szervezeti életében máshol is ilyen nagy jelentősége van a cserkészetnek?

Lendvai-Lintner Imre: Igen. Erre tömördek példát tudok neked mondani. Most halt meg Hámos László [1951–2019], a Magyar Emberi Jogok Alapítványának elnöke, ő is és az apja is cserkész volt. Mindig arról beszélt, hogy ő a cserkészetben mi mindent tanult. Felnőttkorában már nem cserkészkedett, csinálta azt, amit csinálnia kellett, de azt cserkész szemléletben csinálta. Telekinek volt egy mondása, ami így hangzott: „a feladatunk elcserkészesíteni a társadalmat”. Ezt még a '30-as években mondta. Ha az ember most megnézi, a diaszpórában működő szervezetek legtöbbször cserkészek alapították. Itt van például a Magyar Baráti Közösség, ami minden évben megszervezi az Itt-Ott találkozót Ohióban, annak három alapítójából kettő cserkész volt. A Magyar Diaszpóra Tanács ülésein jelen lévő 110 emberből is legalább 40 aktív cserkész volt, a többiek fele pedig cserkész szülő. Azt mondhatjuk, hogy két olyan erős szervezettípus van, ami az egész diaszpórában fellelhető: az egyik az egyház, a katolikus és a református egyházak, a másik a cserkészet. A Nemzetpolitikai Államtitkárság is mindig ezeket hozza fel példának, hogy ilyen intézményrendszereket kellene felállítani, és ebbe az irányba is haladnak, ezt a célt szolgálja a nemrég elindított Hétfélig Magyar Iskolák Találkozója, amire engem is elhívtak, és amin Te is ott voltál.

GD: Mielőtt részletesebben rátérnénk a cserkészlet diaszpóráközösségekben betöltött szerepére, beszélj egy kicsit magadról: hogyan kerültél külföldre, és hogyan lettél a Külföldi Magyar Cserkészszövetség elnöke?

LLI: Szüleim '49 januárjában hagyták el Magyarországot. Apám halálra volt ítélve: katonatiszt volt; megszökött; mennünk kellett. Először apám ment ki Ausztriába, édesanyám pár héttel később ment utána, én meg már Ausztriában születtem, a svájci határ közelében. Onnan 1956 nyarán mentünk Amerikába, ahol már éltek ismerőseink, szóval volt, aki garanciát vállalt értünk. Mi egyenesen a barátainkhoz mentünk New Jerseybe, egy Passaic nevezetű kis faluba, kb. 30–40 kilométerre New York városától. Ott egy tipikus magyar diaszpóráközösség élt: volt katolikus templom, meg református gyülekezet, iskola, cserkészlet, polgári körök. [...] A családban senki nem volt soha cserkész, de édesapám elvitt minket, azt gondolhatta: „*a gyerekeknek csak jót tesz, hogyha más magyar gyerekek között vannak*”. Így 1956. szeptember közepén elkezdtem cserkészkedni a 6. számú Gábor Áron cserkészcsapatban. Ott végigmentem az egész számlétrán, míg végül 20 éves koromra én lettem a csapatvezető. Szóval én egy magyar gettóban nőttem fel: cserkészkedtem; hétvégi magyar iskolába jártam; templomba jártam; minden évben megünnepeltük október 23-át, meg március 15-ét. Ezt úgy kell elképzelni, hogy mikor 7–8 éves kölyök voltam, leszálltam a buszról, és ahogy sétáltam be a Szent István Római Katolikus Egyházközség elemi iskolájába, *kezeit csókolom*-ot köszöntem a nénikéknek. Sok magyar ott lakott abban a három utcában! Ezek most már nem léteznek, a nénikék kihaltak, családjaik kiköltöztek a kertvárosokba. [...] Ebbe a faluban 30 ezer lakos élt, és volt magyar, szlovák, lengyel, német, olasz, portugál, ukrán és két angol katolikus templom. Mindegyik közösségnek volt elemi iskolája. Engemet magyar Jézus Szíve-apácák tanítottak, akik mind tökéletesen beszéltek magyarul, de ránk szóltak, ha megszólaltunk magyarul. Ez volt a beolvasztás időszaka. [...] Mi természetesen magunk közt magyarul beszélünk, de az apácák nem szerették, ránk szóltak. A cserkészletben viszont lehetett magyarul beszélni, hülyéskedni, bulizni, kimenni a természetbe. Nekem onnan voltak a haverok. Már akkor nagyon megtetszett ez a szervezet, ráadásul ott volt a külföldi magyar cserkészlet atyja, Bodnár Gábor, aki a Passaic folyó túlsó partján lakott, Garfieldben. [...] Gábor apámnak jó barátja volt. Én már akkor belecsúsztam ebbe az egészbe: Gábor protezsált engem, hogy legyek az intézőbizottság elnöke, meg ez, meg az, meg amaz, míg végül 43 éves koromban átadta nekem a szervezetet.

GD: A Külföldi Magyar Cserkészszövetség vezetése egy főállású foglalkozás, vagy mellette máshol is dolgoztál?

LLI: 43 éves koromtól 56 éves koromig munka mellett csináltam. Én az olajiparban dolgoztam, mérnököknek voltam a menedzsere. Szóval esténként, szombaton és vasárnap csináltam a cserkészetet.

GD: Ez egy karitatív munka, fizetés nem jár érte?

LLI: A szövetségnek egyetlen fizetett alkalmazottja van: a titkár. Mindenki más önkéntesként csinálja ezt: annyi munkát vállal, amennyit bír. Ennek vannak előnyei és hátrányai is. Egyik előnye az, hogyha valaki lelkesedik, akkor hihetetlen dolgokat meg tud csinálni, ugyanakkor, ha valaki nem egészen kompetens, vagy nem csinálja meg határidőre, amit elvállalt, az ember nem rúghatja ki, hiszen önkéntes munkát végez.

GD: A külföldön működő magyar cserkészet milyen anyagi forrásból tartja fent magát?

LLI: Ez alapján véve úgy működik, hogy minden cserkészettől kérünk tagdíjat, ami minimális. A szervezet éves költségvetése 400–500 ezer dollár, ami kb. 150 millió forint. A tagdíjból kb. 30 ezer dollár jön be. [...] Évente kérélevelet küldünk ki, naptárat készítünk, amiért kérünk adományt. [...] Én most harcolok azért, hogy a magyarországi költségvetésbe bekerüljön egy sor a cserkészet támogatásáról. Elsősorban nem a Külföldi Magyar Cserkészszövetségnek kéne a támogatás: egyszerűen látom, hogy az erdélyiek, a felvidékiek, a kárpátaljaiak, a vajdaságiak és a horvátországiak nem tudnak létezni, mert nem kapnak semmi támogatást, sem a többségi kormánytól, sem Európától. Az angolszász adakozás a Kárpát-medencében nem létezik, vagy épp most kezd csak megszületni. Én meg látom, hogy az egyik szövetségnek kell egy sátor, a másiknak kell menni táborozni, a harmadiknak kell egyenruha, ezeket mind össze kell guberálni. A Nemzetpolitikai Államtitkárság egy nagy segítség, mert közel 60 millió forintot szétosztanak a szövetségek között. Ez annak köszönhető, hogy sikerült megvalósítanunk, hogy a KMCSSZ az összes többi határon túli szövetséggel együtt nemzeti jelentőségű intézmény legyen. Ezt én meg a főtitkárunk intéztük el, nekünk van egy komoly kapcsolatrendszerünk.

GD: Mégis hogyan sikerült ezt elérnetek?

LLI: A miniszterelnök-helyettes [Semjén Zsolt] behívott, hogy szeretne hallani a cserkészetről. Tartottam neki egy 20 perces beszámolót. A végén azt mondtam neki: *„nagyra értékeljük, hogy a KMCSSZ bekerült a nemzeti jelentőségű intézmények körébe, de megkérném a miniszterelnök helyettes urat, hogy emelje be a többi, szomszédos országokban működő magyar cserkészszövetséget is”*. Ő azt felelte, hogy ha a határon túli politikummal meg tudunk egyezni, akkor ő támogatni fogja. Na, most amit nem tudott, az az, hogy a KMCSSZ főtitkárának, Szórád

Gábornak az édesapja, Gyuri, polgármester volt Szabadkán, és az egyetemről ő vette fel első állásába Pásztor Istvánt, a vajdasági magyarok jelenlegi vezetőjét. Mikor Gábor és az édesapja lementek Szabadkára, Pista örömmel fogadta őket: megbeszélték, hogy régen milyen csinosak voltak a titkárnők, aztán adott egy ajánlólevelet, hogy a Vajdasági Magyar Cserkészszövetséget vegyék fel a nemzeti jelentőségű intézmények sorába. *„Kérlek szépen”* – mondta Pista, és megírta a levelet. *„Tudok még nektek valamit segíteni?”* – kérdezte a végén. Erre Gáborék: *„Nem lehetne Hunort felhívni, hogy Erdélyben is előre léphessünk?”* Erre felhívta Kelemen Hunort, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elnökét, aki rögtön mondta, hogy megírja az ajánlólevelet, mert az öccsének mindenik gyereke cserkész. Kárpátalján, az ottani cserkészszövetség vezetője, Popovics Pál egy iskolába járt Brenzovics Lászlóval, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnökével, így onnan is megvolt az ajánlólevél. Felvidéken Csáky Pál, a Magyar Közösség Pártjának volt elnöke, európai parlamenti képviselő felesége és két lánya szintén cserkészek. Szóval egy hónappal később én odamentem a miniszterelnök-helyetteshez és átadtam neki a leveleket, hogy *„kedves miniszterelnök-helyettes úr, ezzel akkor most lehet lépni”*.

GD: A KMCSSZ a befogadó országoktól, illetve valamely más, akár globális szinten működő intézménytől nem kap támogatást?

LLI: A Cserkészmozgalom Világszervezete, ami a világ cserkészeit összetartja, abból minket, a vasfüggöny mögötti cserkészeket 1966-ban kivettek.

GD: De hát Ti nem is voltatok a vasfüggöny mögött!

LLI: A Világszervezetnek az az alapelve: hogy *„egy nemzet, egy szövetség”*. Amikor a második világháború véget ért, akkor ezeket a *„menekült szövetségeket”* – mi így voltunk titulálva – bevettek mint megfigyelőket a Világszervezetbe. Aztán a lengyel testvéreink kiverték a balhét, hogy 20 év után ideje, hogy adjanak nekünk is teljes tagságot. Ez nem jött be, mert a Világszervezet legnagyobb pénzforrása az amerikai cserkészlet volt, az amerikaiak pedig abban az időben kezdtek egy kicsit kacsintani az oroszok és a románok felé, így végül mi azt a választ kaptuk, hogy nem lehetünk a Világszervezet tagjai.

GD: A Cserkészmozgalom Világszervezete a mai napig nem fogadja el a Külföldi Magyar Cserkészszövetséget, ellenben az 1989-ben Magyarországon újjáalakult Magyar Cserkészszövetségnek tagságot adott. Ennek mi az oka?

LLI: Ez egy külön tanulmányt érdemelne. [...] Nálunk ez az „*egy nemzet, egy cserkészsövetség*” elv nem tudott megvalósulni. Miután az 1912-ben alakult Magyar Cserkészsövetséget Rajkék '48-ban betiltották, a KMCSSZ fogta össze a magyar cserkészetet, de csak külföldön. Magyarországon '89-ig nem volt cserkészet, '89-ben újjáalakult a szövetség, és mellette megalakultak a szlovákiai, a kárpátaljai, a romániai, a vajdasági és a horvátországi magyar cserkészsövetségek is, szóval összesen hét magyar szövetség, plusz van még a magyar cserkészlányoknak is egy szövetsége, azzal együtt nyolc. Van egy egyeztető szervünk, a Magyar Cserkészsövetségek Fóruma. Azért van szerencsém most itt lenni Magyarországon, és veled beszélgetni, mert múlt hétvégén tartottuk a Fórum taggyűlését Nagybecskerekén, lent a Vajdaságban.

GD: Milyen viszonyban vannak egymással ezek a különálló magyar cserkészsövetségek?

LLI: Ahhoz, hogy ezt megértsd, kell tudnod a történelmi hátteret. Bodnár Gábor, aki húszár százados volt, '45-ben kilovagolt az országból és azt mondta: ide nem jön vissza addig, amíg nem lesz szabad ország Magyarország. '89-ben Gábor felszállt a repülőre és visszahozta a Magyar Cserkészsövetség pecsétjét – ami nála volt –, átadta Surján Laci bácsinak, a Magyar Cserkészsövetség elnökének. Mi ekkor lettünk Külföldi Magyar Cserkészsövetség, addig Magyar Cserkészsövetség voltunk, tehát névváltás történt, mert hát ugye: „*sosem szűnt meg a magyar cserkészet*” – ez volt a mítosz. Aztán mi még nekiestünk segíteni a szomszédos országokban is a cserkészet elindításában. Ezt úgy kell értened, hogy a Külföldi Magyar Cserkészsövetség egymillió dollárt költött erre: számítógépet, faxgépet vettünk nekik, kinyomtattunk 50 ezer példányt a Bodnár Gábor 3 kötetes cserkészkönyvéből és szétesztogattuk, ott voltunk Dunaszerdahelyen, a szlovákiai szövetség megalakulásánál, mi képeztük ki Popovics Pált, a kárpátaljai szövetség vezetőjét, szóval segítettünk nekik az elindulásban. Velük nagyon jó volt a viszony. [...] Mai szemmel nézve, igazából csak két erős pólusa van a magyar cserkészetnek: az anyaországi és a külföldi.

GD: Ez esetben miért nem csatlakoztak hozzátok a szomszédos országokban megalakult határon túli magyar cserkészsövetségek? Miért nem olvadtak be a Külföldi Magyar Cserkészsövetségbe?

LLI: Mert ennél rosszabbat nem tudtunk volna csinálni. Így is az a hír járja, hogy fel fogjuk szabadítani Erdélyt, meg anexálni fogjuk Kárpátalját. Most képzeld el, hogy mi szépen, tizenketten, cserkészingben, zöld nyakkendőben, bocskai sapkában a fejünkön végigsétálunk Munkács utcáján. Ez az ukránoknak nem tetszik. Ők rögtön azt hiszik, hogy mi valamilyen

változást akarunk. A Külföldi Magyar Cserkészszövetség jelen pillanatban 14 országban működik, de a Kárpát-medencén kívül. Az, hogy mi Erdélyt, Felvidéket, Kárpátalját, Vajdaságot és Horvátországot is befogadjuk, nem reális.

GD: Vannak elvi vagy gyakorlati különbségek az eltérő országokban működő magyar cserkészszövetségek között?

LLI: Másfél évvel ezelőtt összehasonlítottuk a pedagógiai tartalmat, és megállapítottuk, hogy két modell létezik párhuzamosan: a magyarországi modell és a külföldi modell.

GD: Miben tér el egymástól ez a két modell?

LLI: Gyakorlati dolgokban, mint amilyenek a kerettörténetek. Például nálunk nincs Star Wars és Harry Potter, nálunk Mátyás király van, hétfejű sárkány és ilyen dolgok. [...] Nekünk, akik külföldön élünk, a nemzeti identitás megtartása és ápolása élet-halál kérdés. A Magyar Cserkészszövetségben a nemzeti vonal kevésbé hangsúlyos, míg a világcserkészetben való jelenlét nagyobb prioritással bír. [...] Szóval ebben a kérdésben eltérnek az álláspontjaink. Mi egy egységes nemzeti magyar cserkészetet akarunk, Sík Sándor [a magyar cserkészmozgalom egyik alapítója és irányadója] alapján: az értékrendszere legyen magyar, hogy ezzel meg tudjuk tartani a magyarságunkat, meg tudjuk erősíteni az ifjúság magyarságát. Mi azt szeretnénk, ha valami kell a vajdaságiaknak, akkor tudjunk nekik segíteni; hogy a kárpátaljaiak és az erdélyiek táborozzanak együtt a Máramarosban; hogy a kecskemétiak szolgálják a Partiumban élő cserkészcsapatokat. Szóval mi így gondolkozunk. [...] A másik nagy különbség, hogy a Magyar Cserkészszövetség vezetője 30–40 év közötti, én meg jövőre leszek 70, és 28 éve vagyok elnök. Énnekem hosszú távú stratégiáim és elképzeléseim vannak, nem 3–4 éve lett mandátumom.

GD: A KMCSSZ főtitkára, Szórád Gábor a korábban említett, 2019. évi közgyűléseteken beszámolt egy bizonyos Összmagyar Cserkészstratégiáról. Ez pontosan mit takar? Kinek az ötlete alapján jött létre és mi a célja?

LLI: Az Összmagyar Cserkészstratégia úgy született meg, hogy Gál András Levente [a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium közigazgatási államtitkára 2010 és 2011 között] kért egy beszélgetést: azért szeretett volna velem beszélni, mert a miniszterelnök úr szeretne volna a cserkészetet támogatni, és ehhez kért egy stratégiát. Ezt kellett nekünk összeállítanunk. Andrásnak csak annyi volt a kérése, hogy létszámemelkedés legyen, és akkor ők erkölcsi és anyagi támogatást adnak. És akkor mi kitaláltuk ezt a stratégiát, aminek a legfőbb célja a különböző országokban működő szövetségek összetartása. Öt részből tevődik össze: 1) a

működő csapatok megerősítése; 2) új csapatok létrehozása; 3) vonzó cserkészlet kialakítása, 4) a cserkészlet láthatóságának növelése; és 5) a nemzeti mozgalom erősítése. Ennek eredményeképp egy növekedési folyamat született: míg hat évvel ezelőtt kb. 12 ezer magyar cserkész volt összesen, addig ma már 20 ezer van. Ez egy elég jó eredmény.

GD: Ez az elképesztő létszámnövekedés az új stratégiának köszönhető vagy van más oka is?

LLI: Ez a létszámnövekedés részben a kivándorlás miatt van: egyre többen jönnek Magyarországról és a Kárpát-medencéből. Mi szerencsére most már kezdjük tudni bevonni az újonnan érkező családokat. [...] Kétfajta tagja van a szövetségnek: vannak másod-, harmad- és negyedgenerációs külföldi magyar cserkészek, mint az én gyerekeim és unokáim, ezek talán 40%-át teszik ki a szövetségünknek. Náluk a lemorzsolódás, az történik, azt nem tudod megállítani: nem találnak magyar élettársat, elköltöznek egy olyan vidékre, ahol nincs magyar közösség, s akkor elamerikiasodnak, elausztrálosodnak, elnémetesednek. A tagságunk 60%-a azonban sejtésem szerint a Kárpát-medencében született, és a szüleivel jött ki, vagy lehet, hogy már kint született, de újonnan érkezett Kárpát-medencei szülők gyermekeként. A nagy előnye ennek a társaságnak, hogy relatíve mind jól beszél magyarul. Mi egy hihetetlen nagy harcot vívtunk, hogy a nyelvkészséget megtartsuk a külföldi magyar cserkészekben. A '70-es '80-as években a magyar nyelvtudás a KMCSSZ-en belül gyengébb volt, mint ma. Ennek persze van egy másik oka is: sokkal kisebb lett a világ. Jövünk-megyünk gondolkodás nélkül, főleg egy nyugat-európai, de egy amerikai vagy kanadai is. Ugyanannyiba kerül elrepülni Torontóból Vancouverbe, mint Torontóból Budapestre. Nekem ugyanannyi idő New York–Los Angeles, mint New York–Budapest. Az interneten keresztül, a Facebookot, hogyha kinyitod, látod, hogy Székelyudvarhelyen a hétvégén milyen nagy esemény volt; hogy a Vajdaságban milyen vezetőképző tábor volt; hogy Szlovákiában, Kassán mit csináltak. Szóval tudunk egymásról. És ezt nem tudtad megcsinálni 20 évvel ezelőtt. Vizuális kapcsolatod van azokkal, akik eddig csodabogarak voltak.

GD: Hol gyarapodik a leginkább a külföldi magyar cserkészlet?

LLI: Kezdjük fordítva. Dél-Amerika kihalóban van. Oda nincs bevándorlás, ottan épphogy tartják magukat, legyen az Argentína, Venezuela vagy Brazília. Ausztráliában vannak kisebb lehetőségek gyarapodásra, mert oda is eljutnak az újmagyarok [az ezredforduló után, főképp a 2008–2009-es gazdasági világválságot követő emigrációs hullámmal a Kárpát-medencén kívülre került, külföldön élő magyarok]. Nyugat-Európa egy óriási lehetőség számunkra:

Londonban már két cserkészcsapatunk is van, ha minden sikerül, akkor Manchesterben is lesz egy és Írországból még egy. 10 éven belül a Brit-szigeteken ezer magyar cserkész lehet. Ugyanez elmondható Németországról. Észak-Amerikában is hasonló a helyzet. Azokon a helyeken, ahol nekünk kihalófélben volt a cserkészletünk, most új cserkészcsapatokat indítunk, mert pezsgő magyar élet lett az új bevándorlók miatt. Folyamatosan új közösségek alakulnak. Ezekhez mi gyorsan hozzákapcsolódunk: ehhez nekem van egy cserkészvezetőm, a Marshall Tomi, aki csak ezzel foglalkozik, a csapatfejlesztéssel. Az utóbbi 8 évben 10 új cserkészcsapatot indítottunk el, most már 70 csapatunk van. Ez egy komoly előrehaladás.

GD: Mi a pontos menete az új cserkészcsapatok elindításának? Hogyan néz ki ez a gyakorlatban?

LLI: Ezt mi gerjesztjük. Először is leültünk és csináltunk egy tanulmányt: leírtuk, hogy hol voltak csapataink, hol vannak csapataink és hol gondoljuk, hogy lehetnek csapataink.

GD: Azt, hogy hol lehetnek csapataitok, mi alapján állapítottátok meg?

LLI: Végigböngésztük az internetet... begépeztük, hogy floridai magyarok, meg hétvégi magyar iskolák, meg ilyenek, és akkor láttuk, hogy ott, ahol nekünk sosem volt cserkészletünk megerősödött a magyar szervezet. Ezt összeírtuk, kigondoltuk, hogy hol is kezdjük, és akkor kiküldtünk egy húszon-harminc éves vezetőt egy hétvégre ide-oda-amoda, aki elment a táncpróbára, a magyar iskolába, beszélt a helyi lelkészekkel, és mindenhol meghallgatta, hogy beszélnek-e magyarul a gyerekek vagy sem. Ezután, ha megfelelőnek találjuk a helyszínt, följajánljuk, hogy küldünk embereket a cserkészletet bemutatni. Három embert felteszünk a repcsire, ők odarepülnek, és a tapasztalataik alapján spekuláljuk ki, hogy ki az, akire az ottani cserkészlet beindítását rá lehet bízni.

GD: És ez fordítva nem működik? Titeket sosem keresnek fel azzal, hogy szeretnének cserkészcsapatot alapítani?

LLI: Most már ott tartunk, hogy jelentkeznek nálunk, most már ez jelent kihívást. Én megmondtam a Tominak, hogy azt várom el tőle, hogy évente csak egy cserkészcsapatot alakítson. Azt látjuk, hogy mindenki akar cserkészletet. Jó a propagandánk, a Facebookra is kitesszük az eseményeket, szóval a cserkészlet mindenkinek a fülébe eljutott. A Nemzeti Regiszteren is, ha minden két hétben nincs három cikk a diaszpóra cserkészletéről, akkor egy se. Az volt a cél, hogy a köztudatban ott legyen a cserkészlet, és ez sikerült.

GD: A különböző állami fórumokon is, ha a diaszpóráról van szó, szinte mindig hangsúlyozzák a külföldi magyar cserkészlet jelentőségét.

LLI: Igen, én csak úgy magamnak szoktam jegyezni, hogy a Magyar Diaszpóra Tanácson az előadók hányszor említik a cserkészletet. A legutóbbi ülésen egy harmincperces beszédben legalább hatszor meg volt említve a cserkészlet.

GD: A sikerek mellett beszéljünk egy kicsit a kihívásokról is. A 2019-ben tartott KMCSSZ közgyűlés beszámolóiból kiderül az is, hogy Dél-Amerikában, de még Európában is hiány van cserkészvezetőkből. Miért nincs utánpótlás?

LLI: Nálunk három nagy kultúrkör van: a nyugat-európai, a dél-amerikai és az angolszász (Kanada, USA és Ausztrália). Európában kimondottan nagy problémát jelent a vezetők megtartása. Ez egy sokkal összetettebb problémából ered, amiről sokat tudnék mesélni, és ami alapjában véve az önkéntesség hiányából fakad. Rémes ez az egész európai szubvenció, hogy mindent megkapsz, semmiért sem kell megharcolni, meg ez a liberális közeg!

GD: Úgy érzed, hogy Nyugat-Európában liberálisabb a közeg, mint Észak-Amerikában?

LLI: Igen, erősen. És ez látszik az erkölcsi tartásban, az áldozatkészségben. Például a cserkészcsapatok esetében az ideális az lenne, ha hetente egyszer gyűlnének. Ez nagyjából mindenhol meg is történik, kivéve Európában, mert Európában egy hét szabad kell, hogy maradjon a családi programok számára, ezért csak kéthetente lehet cserkészfoglalkozást tartani. Az nem elegendő, mert van egy karácsony, egy március 15-e, egy kirándulás és már nem marad csak 16 alkalom a gyerekekkel foglalkozni egy évben. Ezzel szemben Észak-Amerikában, Ausztráliában vagy Dél-Amerikában évi 32 alkalommal foglalkoznak a gyerekekkel. De a legnagyobb kihívások nem is az időhiányból, hanem az erkölcsi kérdésekből fakadnak. Amerikában még mindig van egy puritánság, az angolszász puritánság valamilyen szinten itt megmaradt. Európában sokkal liberálisabb az általános értékrendszer.

GD: Az egyik európai cserkészvezető beszámolójában olvastam, hogy a katolikus és a református egyházak erős jelenléte veszélyeztetheti egyes cserkészcsapatok jövőjét, mert a szülők egyre kevesebb vallási tartalmat akarnak a cserkészfoglalkozásokon. A cserkészlet és az egyház kapcsolatának megkérdőjelezése is egy európai jelenség, vagy ez a többi kontinensre is jellemző?

LLI: Mi a cserkésztáborba oda hozzuk a katolikus vagy a református papot, van mise, istentisztelet. Ez nem egy választható program: ha pogány vagy akkor is mész! Ezzel kapcsolatban sokkal toleránsabbak az amerikai vagy az ausztráliai, de még a magyarországi szülők is, mint Nyugat-Európában, ahol a szülő megmondja: hogy „*templomba nem viheted be a gyerekeket!*” Én nem ebben a világban nőttem fel, én úgy látszik egy középkori világban nőttem fel, mert én nekem ez meglepetés volt. Európában nagyobb ellenállás van az egyház és az istenhit ellen, mint az USA-ban, Ausztráliában és Dél-Amerikában.

GD: Ezt a problémát a korábban kifejtett, Nyugat-Európára jellemző liberális közgondolkodásból eredezteted?

LLI: Hát abból, meg legyünk őszinték, a katolikus papjaink is hibásak. Nekik az apostoli hivatásuk nagyon gyenge lett az utóbbi évtizedekben. Európában már 25 évvel ezelőtt panaszkodtak nekem, hogy a németországi magyar katolikus lelkészség nem tud papot küldeni a vezetőképző táborba, mert a papok épp akkor szabadságra mentek.

GD: A vezetők utánpótlásának nehézségei, valamint az egyház és a cserkészlet kapcsolatának dilemmája mellett a KMCSSZ nemrég tartott közgyűlésének beszámolójából kiolvasható a helyhiány is. Mennyire súlyos ez a probléma, és hol jelentkezik leginkább?

LLI: A probléma elsősorban nem a táboroztatással van – arra lehet találni helyszínt, egy állami parkot vagy hasonlót –, a helyhiány év közben, szeptembertől májusig lép fel, amikor hetente egy alkalommal kell egy hely a gyűlésre. Na, most nekünk van egy pár ingatlanunk, de nagyon kevés. Kanadában például nagy segítséget jelentett a jezsuita egyház. Montréalban, Ottawában, Hamiltonban, Torontóban, Vancouverben sok cserkészvezető jezsuita szerzetes volt, az egyház így könnyen befogadta a cserkészletet, adott termet. De sok helyen nincs megfelelő egyházi háttér, és akkor keresni kell egy helyet, ahol a cserkészek tudnak gyűlni. Ez a kínlódás megy mindenhol.

GD: A külföldi magyar cserkészcsapatok legtöbbször egyházi helyiségekben tartják a gyűléseiket?

LLI: Bécsben igen, Linzben igen, Salzburgban nem, Münchenben igen, Stuttgartban igen, Frankfurtban igen, Heidelbergben nem, Berlinben nem, Londonban igen, Észak-Amerikában, Bostonban nem, New Yorkban nem, Clevelandben igen, Chicagóban nem, Los Angelesben

igen, Hollywoodban igen, San Franciscoban igen, Vancouverben nem vagyok biztos, Edmontonban igen, Calgaryban igen. Szóval, mint hallod, merném állítani hogy 60%-ban igen.

GD: Több európai várost is említettél, ami ellentmond azzal a korábbi megállapítással, miszerint az egyház és a cserkészlet kapcsolatának dilemmája elsősorban Nyugat-Európában jelent problémát. Hogyan lehetséges az, hogy a nyugat-európai vezetők szeretnék a vallási tartalmat csökkenteni a cserkészfoglalkozásokon, miközben a gyűléseiket az egyház által nyújtott helyiségekben tartják?

LLI: Én ezért is nem félek. Amikor a vallási kötelekkel és istenhittel kapcsolatban volt egy nagy vita, én leültem egy darab papírral, és azt mondtam: ezek nem lépnek ki, azok sem lépnek ki, meg emezek sem lépnek ki. Tehát, ha felfüggesztenénk mindenki tagságát Európában, és újra kellene kérni a tagságot, én szerintem háromnegyede a csapatoknak újra belépne ugyanazokkal a feltételekkel.

GD: A cserkészlet és az egyház kapcsolata után most beszéljünk a cserkészlet és a magyar nyelvoktatás kapcsolatáról. A korábban már idézett braziliai beszámolóban olvastam: „Tapasztalatunk szerint nem érdemes a magyar nyelvet tanítani cserkészfoglalkozások alatt, hiszen így nem marad elég idő a valódi cserkészfoglalkozásokra [...]”. Neked, mint a KMCSSZ elnökének mi a véleményed erről? Elvárható-e minden országban a magyar nyelv használata a cserkészfoglalkozásokon?

LLI: Ez a probléma elsősorban Dél-Amerikára jellemző. Ausztráliában is gyenge volt a nyelvtudás, de most felerősödött: ott mindenki elfogadhatóan beszél magyarul. Észak-Amerikában ilyen gond nincs és Európában sincs. Alapelvünk, hogyha van hétvégi magyar iskola a közösségben, akkor 14 vagy 16 éves korig kötelező a cserkészeknek a hétvégi magyar iskolába járni. Azonban nem célunk, hogy magyar iskolát futtassunk a cserkészeknek. Célunk, hogy magyarul cserkészkedjünk, hogy a gyerekek magyar élményt kapjanak. Ezáltal természetesen magyar nyelvtudást is kapnak, de nem az íróasztalnál vagy az iskolapadban ülve, hanem a tűzrakás, a számháborúzás, a népdalok éneklése közben. Ez nagy általánosságban jól működik a legtöbb helyen, de nem Dél-Amerikában. Ahogyan az argentinai parancsnok, Lomniczy Mátyás is elmondta nekem: hiába beszélnek magyarul, a gyerekek spanyolul válaszolnak. Ottan már szintiszta magyar gyerek alig van, legtöbben kevert házasságból származnak. Nekik problémát jelent eljönni Fillmoreba, a cserkész táborba, mert ottan pörög a magyar beszéd. De Argentínánál és Brazíliánál is nehezebb a helyzet Venezuelában. Venezuela sajnos egy veszett ügy lett. Mi toleráljuk őket, mert sajnáljuk, ami velük történik. A magyar

kormány is próbál segíteni nekik, áthozatja őket Magyarországra. A helyzet akkor sem lesz jobb, ha Madurot [Nicolás Maduro, Hugo Chávez halálát követően, 2013 áprilisától Venezuela elnöke] elteszik, és kialakítanak egy liberálisabb vagy demokratikusabb kormányt, mert a venezuelai magyarok már nem fognak visszamenni. Az ottani magyaroknak jobb megélhetési lehetőségeik vannak itt, Magyarországon, és meg is fogják találni a helyüket. Ezek dolgos emberek, nem fognak elveszni, meg fognak tanulni magyarul, és erősíteni fogják a nemzetet. Mi azt mondtuk Nyisztorné Kristóffy-Jeszenszky Juditnak, aki 83 éves fejjel próbálja még csinálni ott a cserkészetet, hogy csinálja úgy, ahogyan tudja, mi nem fogunk nyelvi vagy egyéb kérdésekből gondot csinálni, tagdíjat sem fogunk kérni tőlük, úgysem tudnák kifizetni. Jelentést írjon, nem kell hazudni benne, írja meg úgy, ahogyan van, mi megértjük, hogy nagyon nehéz most nekik. A világ összes többi részén azonban mi kezdeményeztük, hogy azokat a gyerekeket, akik nem tudnak magyar nyelven kommunikálni, egyszerűen tanácsolják el a cserkészettől. Volt olyan, hogy régi nagy cserkészvezető elhozta hozzánk az unokáját, a kis Józsikát, aki egy mukkot sem tudott beszélni, hogy tanítsuk meg magyarul. Mi meg közöltük vele, hogy nem tanítjuk meg magyarul, adja be a magyar iskolába, foglalkozzanak vele a szülei, tanuljon meg magyarul, és amikor az alapszintet elérte, akkor majd bevesszük a cserkészetbe. Mert amint valaki egy másik nyelven megszólal, mindenki átvált arra a nyelvre, mert az sokkal könnyebb nekik. Látom az unokáimnál. Sokkal könnyebb az angol, szóval, amikor valaki megszólal angolul, rögtön rákapcsolnak az angolra.

GD: Említetted a fillmorei cserkész tábor. Beszélnél erről kicsit bővebben?

LLI: Buffalo mellett, Fillmoreban van a Sík Sándor Cserkészpark. Na, ez olyan, mint a Hárshegy volt a magyarországi cserkészetben: Fillmore a nyugati magyar cserkészet Mekkája. Az egész úgy kezdődött, hogy volt egy ügyvéd, aki anno megvette ezt a parkot a három gyerekének, hogy ne kallódjanak el Buffalóban. A három kölyök minden nyáron oda ment fenyőfákat ültetni. Ez az ügyvéd összebarátkozott Ubul, Kővári Lajossal, aki egy hontalan sas volt, piarista pap. [...] Egyszer jön Ubul, hogy az ügyvéd eladná a telket, és nem akar rajta sok pénzt keresni. Már régen szerettünk volna egy táborhelyet, és ez minden szempontból megfelelt annak. Tudod Fillmore három nagy konglomeráció, New York, Toronto és Cleveland közepén van, így mindannyiunknak 4–5 óra kocsit. Szóval a négy nagy cserkészvezető, Ubul, Bodnár Gábor, Gerencsér István és Némethy György 1963-ban 40 ezer dollárért megvették ezt a területet úgy, hogy mindegyik 10 ezer dollárt odarakott az asztalra a saját zsebéből, mint adományt a Cserkészszövetségnek. Ezt a parkot azóta is fejlesztjük, éppen most építünk egy

újabb épületet, melyet a Nemzetpolitikai Államtitkárság is támogat. Jövő nyáron kb. 1000 cserkészt fogunk ott táboroztatni 10 napon keresztül.

GD: A 2018. évben más helyszíneken is rendeztetek táborokat: Gold Coastban, Ausztrália keleti partján; Seattleben, Washington államban; sőt, még a Margarita-szigeten is, Venezuelában. Ezek hogyan valósultak meg?

LLI: Ezek az együttlétek a Diaszpóra Iskolatábor projektünk keretében valósultak meg. Elmondom ennek a hátterét. Ez úgy született meg, hogy a 2018. évet a hétvégi magyar iskolák évének [2018 a külhoni magyar családok éve volt] minősítette a Nemzetpolitikai Államtitkárság: 1–2 millió forintos pályázati lehetőséget nyújtottak minden hétvégi magyar iskolának, amit ezek fel is használtak. De aztán jöttek, hogy ők szeretnének egy nagyobb projektet, aminek kifelé jó sugárzása van. Kérdezték, hogy nem-e tudunk valamit javasolni.

GD: Szóval ezeket, a világ különböző pontjain megszervezett iskolatáborokat a magyar kormány kezdeményezte?

LLI: Ők támogatják anyagilag. Szóval ők jöttek, hogy tudnánk-e valamit csinálni. Én mondtam, hogy visszamegyek a szállodába, és majd jövök egy javaslattal. Mi már ugye 60 éve csináljuk az iskolatábort Fillmoreban. Ennek az alapelképzelése az volt – ezt még Bodnár Gábor indította el –, hogy a szórványban élő észak-amerikai fiataloknak bepótoljuk, amit szeptembertől májusig egy magyar iskolában kapnának, mégpedig egy cserkészparkba szervezett iskolatáborban. Délelőtt földrajz, néprajz, irodalom, történelem, nyelvtan stb., délután meg kinti foglalkozások a természetben, tehát cserkészlet, de ezekben az iskolatáborokban nem volt alapkövetelmény, hogy a gyerek cserkész legyen, ide csak annyi kellett, hogy 8 és 14 éves kor közé essen, beszéljen magyarul, és a szülei ki tudják fizetni a tábor díját. Ezt csináljuk 60 éve a Sík Sándor Cserkészparkban. Na, most én arra gondoltam, hogy az Államtitkárság kérésére kidolgozhatnánk egy olyan projektet, hogy ezt az iskolatábort kibővítsük: megcsináljuk 24 helyen 6 év lefolyása alatt világszerte. Kérdeztem, hogy mennyit szánnának erre. Mondták, hogy évi 50 milliót. [...] Ez azért nagy dolog, mert így még többen részt tudnak venni az iskolatáborokban, mert amit eddig is csináltunk Fillmoreban, arra csak a közelebbi településekről tudtak eljönni. Az a tábor 350 dollárba kerül két hétre. Ha a gyereket beülteted Clevelandben a kocsiba, egy tank benzinedbe kerül az út, de ahhoz, hogy Kaliforniából odarepítsd 450 dollár a repülőjegy. Szóval én úgy gondoltam, ha a gyerekek nem tudnak eljönni Fillmoreba, mi visszük hozzájuk az iskolát. A hétvégi magyar iskolák

pedagógusai meg nagyon örültek ennek, mert úgy látszik, nekik ehhez nincs elég szervezői tapasztalatuk és anyagi támogatottságuk.

GD: Beszélte a jelenlegi anyaországi támogatásokról, de mi volt régen? Milyen kapcsolat volt a Külföldi Magyar Cserkészszövetség és Magyarország között az 1989-es rendszerváltás előtt?

LLI: Ez egy rövid válasz lesz: semmilyen. [...] Mi nem jártunk be a konzulátusra sem, legfeljebb előtte tüntettünk.

GD: És közvetlenül a rendszerváltás után?

LLI: Hát nézd, az első kormánynál rögtön voltak kapcsolatrendszeink, mert Göncz is cserkész volt, és Antall is cserkész volt. Gönczzel még a köztársaság kikiáltása előtt találkoztam Bodnár Gábor vacsoraasztalánál. Nem tudtam, hogy ki az az Árpi bácsi. Gáborral nagyban elcseverészték, én meg végighallgattam. Kedves bácsi, milyen érdekeseket mond – gondoltam magamban –, aztán köztársasági elnök lett. Szóval már akkor, a legelején elkezdődött a kapcsolatfelvétel a magyar kormánnyal. Az egy nagyon rendezetlen és nehéz időszak volt olyan szempontból, hogy a Magyarok Világszövetsége is létezett, és nagyon nehéz volt megtalálni, hogy hol kapcsolódjunk. Anyaországi támogatásról akkor még szó sem volt. Voltak próbálkozásaink, én jártam a Határon Túli Magyarok Hivatalában is, a Gellért-hegyen, de az inkább azért volt, hogy tudjanak rólunk, hogy tudják, mit akarunk csinálni. Aztán jöttek a Hornék, akkor teljesen lezáródott a dolog.

GD: A Horn-kormány alatt milyen egyeztető fóruma volt a diaszpóraszervezeteknek? Hol konzultáltak egymással?

LLI: A Magyarok Világszövetsége nyújtott erre lehetőséget. Abban mi is részt vettünk. Volt egy megállapodás Csoóri és Bodnár közt arról, hogy a Világszövetség nem indít semmilyen ifjúsági szervezetet, mi pedig nem hozunk létre semmilyen ernyőszervezetet a diaszpórában. Szóval jártam az MVSZ közgyűlésekre, nagyon kellemes valami volt, negyven valahány éves voltam, érdekes volt ott ülni az írók közt és ismerkedni, de az egy sóhivatal volt. Főleg arról szólt, ahogy az erdélyiek és a magyarországiak harcolnak egymással: Patrubány és Csoóri, mi meg figyeltük a periférián, hogyan nyírják ki egymást. Hornék alatt csak ez volt: semmi kapcsolatrendszer, semmi közeledés. S akkor jött az első Orbán-kormány, akkor született meg a Hungarológia Program a Balassi Intézetben, amiben a Külföldi Magyar Cserkészszövetség is részt vett, a mai napig mi koordináljuk. Akkor voltak ilyen pillanatok, hogy Deutsch Tamás

mint ifjúsági miniszter elment kólázni a cserkészeinkkel Magyarországon. Szóval elkezdődött a kapcsolatfelvétel. Eleinte nagyon ad-hoc volt és szervezetlen. Nekünk akkorra már megvolt a saját tanácskozótestületünk, a Magyar Cserkészszövetségek Fóruma, így mi tudunk egymással szervezeten tárgyalni. Aztán jött a Medgyessy–Gyurcsány-kormány, amiről csak egy pozitívumot tudok mondani: hogy nem szüntették meg a Balassi Intézetben a Hungarológia Programot. Én akkor Washingtonban éltem, mert a vállalat, ahol dolgoztam oda küldött, és hát akkor kiküldték oda a Simonyit [Simonyi András, Magyarország washingtoni nagykövete 2002 és 2007 között]. Jött hozzám a helyi csapatparancsnok, hogy *„Imre, most mit csinálunk?”* Hát, mondom neki: *építsük a kapcsolatot a mindenkori magyar kormánnyal! „Na, de mit csinálunk a karácsonyi ünnepélyen?”* Az Orbán-kormány alatt ugyanis Jeszenszky Géza volt a nagykövet, aki nagy cserkészbarát volt, így a helyi cserkészcsapat karácsonyi ünnepélyét mindig a nagykövetségen tartottuk: mi hoztuk a Betlehemest, Gézának megcsinálták a fát, a kuglófot... vallási énekeket énekeltünk, nagyon szép volt. Most meg féltek, hogy Simonyi alatt ezt nem lehet. Mondom a csapatparancsnoknak: *„Nézd, én bemegyek és megkérdezem tőle, hogy ez a dátum jó lesz-e?”* Így is lett. Simonyi bizonytalankodott, mondom neki: *„Ezt már négy éve így csináljuk, hát most meg akarja szakítani a nagykövet úr ezt a tradíciót, hogy a diaszpóra gyerekei idejöhessenek karácsonyt ünnepelni?”* S akkor mi szépen kinyomtattuk az énekeket, a cserkészek megjöttek egyenruhában az ünnepélyre, ott voltak a szülők, és ott volt Simonyi is. Leült mellém, mondtam neki: *„Tessék, itt van a szöveg, biztosan nem ismeri, de próbálja meg énekelni”*. És ő ezt szépen, diplomatikusan végigülte minden évben, még a Gyurcsány idejében is. [...] Aztán Gyurcsányék elmentek, és jöttek az Orbánék, beindult a Diaszpóra Tanács és a Nemzetpolitikai Államtitkárság programjai, ettől kezdve sokkal egyszerűbb lett a dolog. Egyszer, még az elején Gál András Levente [a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium közigazgatási államtitkára 2010 és 2011 között] megkért, hogy menjek be hozzá. Úgyis jöttem Magyarországra, hát bementem, és a titkárnője odaszólt nekem: *hogy „a lányom is cserkész, mit hozhatok magának?”* Ekkor kezdtem érezni, hogy itten változnak a dolgok. [...] A jelenlegi kormánnyal nagyon könnyű együttműködni. Legyen szó bármilyen közösségépítésről, hogyha bemegyünk és kérünk valamit, akkor rögtön fogadják a kérésünket. A bizalom megvan, mert tudják, amit mi csinálunk az értékes: az összmagyar cserkészlet értékes. Becsületes emberek csinálják, mi nem a saját zsebünkre dolgozunk, a közösségért tesszük, amit teszünk, és fel is tudunk mutatni pozitív eredményeket.

GD: Köszönöm szépen a beszélgetést.

Budapest, 2019. május 13.

Ludányi András: „Úgy éreztük, hogy a magyar emigráns szervezetek vezetői Amerikában a múltban élnek, és ellentétes politikai céljaikkal szétforgácsolják a közösségeinket. Elhatároztuk, hogy ezen mi változtatni fogunk”

Ludányi András 1945-ben emigrált családjával Ausztriába, majd néhány évvel később az Amerikai Egyesült Államokba. Dipiként (*Displaced Persons*), volt ellenséges országból származó bevándorlóként nehezen tudtak elhelyezkedni az Újvilágban. Ennek ellenére András nagy karriert futott be: az Ohio Northern University professor emeritusaként ment nyugdíjba. Mindemellett a helyi magyar közösségek szervezeti életében is aktívan részt vett. Az 1970-es években – a már elhunyt Éltető Lajossal együtt – megalapították a Magyar Baráti Közösséget, mely minden évben megszervezi az Itt-Ott Találkozót, az Amerikai Egyesült Államokban élő magyarok egyik legjelentősebb összejövetelét. Andrással a második világháborút követő magyar emigrációról, az Amerikában élő magyarok sokszínűségéről, valamint a tengerentúli diaszpóraszervezetek mai formáinak kialakulásáról beszélgettem.

Gaszó Dániel: Mi kényszerített Titeket arra, hogy négy testvéreddel és szüleiddel együtt 1945-ben elhagyjátok Magyarországot?

Ludányi András: Édesapám a második világháborúban a somogyi Rosseb-ezred parancsnoka volt. A Don-kanyarban megsebesült, egy akna épp mellette robbant fel, több mint negyven szilánk került a lábába, de ez mentette meg az életét: kórházba vitték még a doni áttörés előtt. Miután rendbejött a lába, visszament a frontra, a Kárpátoknál ismét ő vezette a somogyi ezredet. Kőrösmező területén voltak a hadállásai. Azt a területet nagyon jól tudták tartani: ha a románok nem állnak át, és alulról nem jönnek be az oroszok, akkor valószínűleg tudták volna tartani hosszabb ideig is. A lényeg, hogy édesapám kulcsszerepet játszott a Kárpátok védelmében, így nagyon is emlékeztek rá, ezért mennünk kellett. [...] Budapest körülrészeskor [Budapest ostroma: 1944. december 25-től 1945. február 13-ig] édesapám eljött értünk Kaposvárra, hogy útnak indítson minket nyugat felé. Volt egy tiszti kocsija, de abban már nem volt benzin, így hozzákötötték a két lovunkat, Ducit és Dáliát, azok húztak ki minket Kaposvárról Salzburgba. Én a két kisebb testvéremmel együtt a hátsó ülésen utaztam. Édesapám csak később jött utánunk, édesanyámmal mentünk ki, és volt még velünk egy pár katonatiszt a Somogyi ezredtől.

GD: Édesanyád Erdélyből származott, édesapád pedig – ha jól tudom – 1940-ben mint katonatiszt részt vett az észak-erdélyi bevonulásban, miután a második bécsi döntés értelmében ezt a területet visszacsatolták Magyarországhoz. Ez egy meghatározó élmény

volt számára? Sokat emlegette később? A XX. századi határváltoztatások fontos téma volt nálatok a családban?

LA: Állandóan erről beszéltek otthon. Édesanyám rengeteget mesélt Erdélyről, főleg Borbátvízről, ahol nevelkedett, édesapánk meg Trianonról beszélt sokat, még az USA-ban is. [...] A középiskolában én még házi dolgozatot is írtam Trianonról. Belevittem szívem-lelkem, az amerikai diákok meg nem értették, csak néztek, hogy én valami másik bolygóról jöttem-e.

GD: Mért akartad megértetni az amerikai osztálytársaiddal a Trianoni békeszerződés ügyét?

LA: Hát, hogy lássák, hogy ami Trianonban történt, az mennyire igazságtalan volt, hogy mennyire ellenkezett a népek önrendelkezési jogával, Wilson elnök tizennégy pontjával. Ezt a középiskolában nem igazán sikerült elérnem, de az egyetemen igen, mert ott már olyanokkal voltam együtt, akiket érdekelt a történelem és a politikai élet.

GD: Visszatérve a kivándorlásotok történetére, mikor érkeztetek Salzburgba, és hol szálltatok meg?

LA: Május elején, már a fegyverletétel után érkeztünk meg egy kis faluba, Salzburgtól délre, ami már amerikai zóna volt. Egy osztrák földműves farmján szálltunk meg. Többen is laktak ott: Ausztriában ekkor annyira zűrös volt a helyzet, hogy menekültek voltak mindenhol, így a tanyákon is. [...] Egyszer, amikor ezzel az osztrák farmerrel vacsoráztunk, betört a házba egy csetnik különítmény [szerb katonai alakulat]. Háborús bűnösöket kerestek, elsősorban magyarokat. Elvitték édesapámat és még három tisztet, egy hétig nem is hallottunk felőlük. Átadták őket az amerikai megszálló erőknek, azok meg még nem tudták, hogy ellenségként vagy barátként kezeljék őket. Megnézték, kinek van a legmagasabb fokozata: édesapám ezredes volt, így őt bízták meg, hogy a fogolytáborban legyen fogolyrendtartó. Meghallotta valakitől, hogy a fogságban lévő katonákat el fogják szállítani Magyarországra vagy Oroszországba, erre összeszedte a magyar tiszteket, és azt mondta nekik: *„az egyik éjszaka ki fogunk innen mind menni, és szétszéledünk Ausztriában”*. Kifigyelték, hogy az amerikai örök mikor, hogy vigyáznak rájuk, aztán egy hét sem kellett hozzá, mind megszöktek onnan. [...] Miután újra együtt volt a család, átmentünk Hochburgba, ahol édesapámnak sikerült munkát találnia: egy grófnő parkjában kertészkedett.

GD: Mi volt a hosszabb távú tervek? Ausztriában akartatok maradni, vagy tovább akartatok onnan vándorolni?

LA: Mi reméltük, hogy ez egy ideiglenes helyzet, hogy az oroszok hamarosan kivonulnak Magyarországról, és akkor mi hazamehetünk.

GD: Mikor vált számotokra egyértelművé, hogy nincs visszaút Magyarországra?

LA: Amikor megkaptuk a leveleket a magyar rokonoktól, hogy édesapát körözik, és hogy semmiképp se menjünk haza. Nem is tudom, hogy adták fel ezeket a leveleket, de valahogyan eljutottak hozzánk. Így aztán kint maradtunk. Édesapám a kertészkedés mellett Braunauban is dolgozott egy ideig az alumíniumgyárban. Aztán meghallottuk, hogy '48 vége felé az amerikaiak megváltoztatták a bevándorlási törvényüket, és beengedik a volt ellenséges államok menekültjeit, tehát nemcsak a lengyeleket, meg azokat, akik az ő oldalukon harcoltak, hanem minket, magyarokat is, de csak akkor, ha be tudjuk bizonyítani, hogy nem voltunk se nyilasok, se kommunisták. És hát az édesapám nem volt egyik sem, katonatiszt volt, azoknak nem is volt szabad politikai párthoz tartozni. [...] A wegscheidi lágerben kellett tisztáznunk mindezt. Ott az UNRRA [United Nations Relief and Rehabilitation Administration] segítette a menekülteket: adtak nekünk Truman-krumplit – ahogy mi neveztük –, ami amerikai édesburgonya volt, nem rendes krumpli. Sajnos a közép-kelet-európai szakácsok nem tudták, hogy ezt másképp kell elkészíteni: sok hagymát meg zsírt raktak hozzá, amitől borzasztó íze lett, ráadásul sokszor oda is égették, így az emberek az árokba öntötték.

GD: Ebben a köztes időben – amíg az Amerikai Egyesült Államok még nem nyitotta meg a határait a dipik előtt – sok magyar menekült úgy döntött, hogy délnek veszi az irányt. Bennetek nem fordult meg ez a gondolat?

LA: De, nekünk Argentína, Brazília és Ausztrália voltak az alternatíváink, de édesapám hezitált, nem akart elindulni, amíg biztossá nem válik, hogy mi lesz Magyarországon. Ő haza szeretett volna menni.

GD: Hogyan jutottatok el Ausztriából Amerikába?

LA: Hajóval. General Blatchford volt a neve. Ez egy régi csapatszállító hajó volt, amivel a háború alatt a katonákat szállították Amerikából Európába, aztán visszafelé a menekülteket vitték rajta. Brementhobenből indultunk, és New Yorkba érkeztünk.

GD: Milyen feltételei voltak az Amerikai Egyesült Államokban való letelepedésnek?

LA: Kellett egy szponzor, aki felelősséget vállal értünk. A mi szponzorunk egy katolikus szervezet volt, a National Catholic Welfare Council (NCWC), ami a bevándorlókkal

foglalkozott. Ez elsősorban azért vállalt felelősséget értünk, mert mi, fiúk, édesapámmal együtt mind katolikusok voltunk, csak édesanyám és a nővérem voltak reformátusok, tehát mi voltunk többségben. Ezért is küldtek minket aztán Virginiába: meg akarták növelni az ott élő katolikusok számát. [...] New Yorkból, a Penn Stationról mentünk le Richmondba, az NCWC tett fel minket a vonatra, ők vették meg a jegyeinket is. Mikor felszálltunk, akkor láttuk, hogy rajtunk kívül minden utas fekete. '49-ben még a feketék csak az utolsó vagonokban utazhattak, a „fehér kocsik” előtt voltak, de mivel mi még nem voltunk „igazi amerikaiak” – még rajtunk volt a DP-kártya –, ezért minket is a feketék közé tettek. Nem volt probléma, nagyon rendes emberek voltak. [...] Végül Richmondtól délre, Victoriában, egy farmon tudtunk elhelyezkedni. 75 dollárt kapott az egész család egy hónapra, és mindenki dolgozott: édesanyám és nővérem fejték a teheneket, mi meg vittük őket legelni. Közben jártunk iskolába is: kimentünk az út szélére, ott vártuk az iskolabuszt, ami elvitt minket egy „fehér iskolába”; az utca másik oldalán álltak a fekete gyerekek, ők egy másik iskolabusszal mentek a „fekete iskolába”. Nem volt egyszerű életünk, sokkal nehezebb volt, mint Ausztriában.

GD: Hogyan sikerült kitörnötök ebből a nehéz élethelyzetből?

LA: A nővérem még Ausztriában elég jól megtanult angolul. Hochburgban a grófnő megengedte neki, hogy a lányaival együtt tanulja a nyelvet a bejárónőtől. Mikor Virginiába kerültünk, írt egy levelet az NCWC-nek, melynek következtében áthelyeztek minket egy másik farmra, Ameliába, ahol sokkal jobb volt a helyzet. Ott 85 dollárt fizettek, és külön házban lakhattunk, nem kellett a farmerrel együtt élnünk, volt rendesebb kályha, amin édesanyám tudott főzni.

GD: A szüleid nem tanultak meg angolul?

LA: Sosem tanultak meg igazán jól. Édesapám még el tudta mondani, hogy mit akar, a munkahelyen megállta a helyét, de édesanyám szándékosan nem akart megtanulni angolul, mert attól félt, hogy akkor mi el fogunk felejteni magyarul. Határozottan azt mondta: ő nem fog megtanulni angolul, vele csak magyarul lehet beszélni.

GD: És kikkel tudott magyarul beszélni? Virginiában voltak magyarok?

LA: Virginiában nem volt senki, csak a családon belül tudtunk egymással magyarul beszélni. New Yorkban már más volt a helyzet.

GD: Mikor költöztetek New Yorkba?

LA: '51-ben, de nem egyszerre. A nővérem ment először, odaköltözött édesanyám rokonaihoz, akik közben szintén kivándoroltak Amerikába. Aztán mikor a nővérem talált jó állást, küldött pénzt a bátyámnak, hogy ő is el tudjon menni New Yorkba. Kettejük együttes munkájából összejött annyi, hogy az egész családnak ki tudták fizetni a vonatjegy árát. Elbúcsúztunk a farmerektől, és mentünk New Yorkba. [...] Miután a szüleim kaptak munkát egy gémkapocsgyárban, ki tudtunk venni egy saját lakást. Addig az édesanyám rokonainál laktunk. [...] A szüleim azt akarták, hogy magyar közösségben legyünk, így beadtak minket a cserkészzetbe. A hetes számú Erős Gusztáv Cserkészcsapat volt a miénk. Azt még Vasvári Zoltán hozta létre, aki New Yorkban rakodómunkás volt, de a második világháborúban már páncélos katonatiszt, szolgált az orosz fronton is, és kapitányi rangig vitte. Ő szervezte meg a New York-i Cserkészcsapatot '51-ben, és mi, a két öcsémmel '53-ban léptünk be. Nagy élmény volt számunkra hétvége magyar közösségben lenni.

GD: A cserkészzet mellett jártatok hétfégi magyar iskolába is?

LA: Igen. New York város keleti oldalán volt egy magyar könyvesbolt, aminek Taliga Miklós bácsi volt a tulajdonosa, ő szponzorálta az Árpád Klub épületében működő hétfégi magyar iskolát, ahova jártunk. [...] Az Árpád Klubot a régi amerikások építették: azok, akik még 1925 előtt, tehát a Johnson Act [Johnson–Reed Immigration Act of 1924] hatálybalépése előtt telepedtek le Amerikában. Ezek a régi magyarok építették a klubházakat és a magyar templomokat is.

GD: Milyen volt a viszonyotok a többségi társadalommal? Milyen volt a magyar közösség általános megítélése New Yorkban?

LA: Egyszer, amikor Astoriából – ahol laktunk – Manhattanbe mentünk cserkészgyűlésre a BMT [Brooklyn–Manhattan Transit Corporation] vonalán, és magyarul beszélgettünk egymással – ez '54–55-ben lehetett –, akkor egy öreg zsidó úr fölugrott a székéből, és ránk rivallt: „*Quit talking this foreign gibberish!*” – Ne idegen nyelven beszéljete!, „*Speak American!*” – Beszéljetek amerikaiul! – ami alatt természetesen az angolt értette. Ezt olyan jó brooklyni akcentussal mondta, a brooklyni zsidók tipikus kiejtésével. Nagyon megrémültünk, és befogtuk a szánkat. Az amerikai társadalomban, ahogyan a feketéket és fehéreket is szétszították, úgy az idegenekre is sokkal erősebb nyomást gyakoroltak. Ez volt az olvasztótégely, a *melting pot* időszaka. A '60-as években ez megváltozott. A nagy fekete lázadás, a *Black Power movement* pozitívan hatott a kisebbségekre: arra buzdította őket, hogy jobban védjék meg magukat. Az indiánok, Amerika igazi őshonosai mellett a '60-as években a

többi etnikai csoportban és nemzeti kisebbségben is megerősödött az öntudatosság. Ekkor kezdtünk el nyíltan beszélni arról, hogy meg akarjuk tartani a nyelvünket, a kultúránkat, és hogy Amerika legyen inkább egy mozaiktársadalom és ne egy olvasztótégely. Ezt máig nem sikerült megvalósítani – Amerika most is egy beolvastó társadalom –, de vannak kis szigetek, ahol más kultúrák is fenn tudnak maradni.

GD: Miben térnek el leginkább a magyar diaszpórák közösségei a többi, hasonló jellegű kisebbségi közösségtől az Amerikai Egyesült Államokban?

LA: Az európai, fehér nemzetiségi vagy etnikai csoportok mindig hajlamosabbak voltak a beolvadásra, mint a feketék, az ázsiaiak vagy a bennszülött indiánok. A bennszülött indiánok egy leigázott nép voltak: ők rezervátumokban éltek. A feketék rabszolgák voltak, felszabadításuk után meg majdnem száz évig másodrendű polgárok, így rá voltak kényszerülve a szegregációra. A Dél- és Közép-Amerikából jött bevándorlók, a mexikói chicanók, meg a többi hispán nagyon nagy számban voltak. A fehér etnikai csoportok közül ilyen erős öntudata csak a görögöknek és az örményeknek volt, elsősorban azért, mert nekik volt saját vallásuk úgy, mint a zsidóknak. A többieknek, a lengyeleknek, a magyaroknak, az olaszoknak nem volt ilyen erős összetartó erejük, így jobban ki voltak téve a beolvastásnak.

GD: Mi tartotta össze az Amerikában élő magyar közösségeket az 1960-as években?

LA: 1956.

GD: Mit jelentett nektek, Amerikában élő magyaroknak az 1956-os magyarországi forradalom?

LA: Én 16 éves voltam akkor. A rádióhoz voltunk tapadva. Minden nap figyeltük, mi történik Magyarországon, és mentünk ki tüntetni a szovjet ENSZ misszió elé, a 68-as utcába. Rendőrök voltak a fakerítés és a misszió között, és mi előttük ordítoztuk angolul, hogy „*ruszkik haza!*”, meg hogy „*véreskezű gyilkosok!*” És akkor láttam, ahogy felnéztem, hogy az első emelten a függöny megmozdul, és kinéz egy orosz, nagy vigyorral az arcán. Nagyon felbőszültem: felkapaszkodtam, és húztam fel magam az erkélyre. A legközelebbi fiatal rendőr elkapta a lábamat és lerántott. Egy éjszakát a dutyiban töltöttem. Édesapámat behívták az őrsre, és megmondták neki, hogy ne engedjen többet az orosz misszióhoz. Nem is engedett, de én tüntettem máshol. [...] Emlékszem, egyszer egy republikánus néni odarohant hozzánk, és azt mondta: „*Not one drop of american blood!*” – Nem akartak amerikai vért ontani ezért az ügyért. Szóval emocionális volt az egész.

GD: Az 1960-as években részt vettél egy Magyarország felszabadítására törekvő mozgalomban, melyről dokumentumfilm is készült 2017-ben, *Lövészek* címmel, Pigniczky Réka rendezésében. Pontosan mit csináltatok? Hogyan készültetek a felszabadító hadműveletre?

LA: Az ötlet Vasvári Zoltántól jött, aki a mi hetes számú Erős Gusztáv Cserkészcsapatunknak volt a vezetője. Az országos vezető, Bodnár Gábor ugyan azt vallotta, hogy a cserkészletben nem szabad politizálni, Zoli bá azt mondta, hogy: „*Jó, hát nem politizálunk, de a cserkészeket fegyverhasználatra is képezzük, hogyha még egyszer történik egy '56, akkor ne legyünk ennyire felkészületlenek*”. Egy kis cserkészszervezetből paramilitáris szervezetet akart létrehozni, amiről a cserkészvezetők hallani sem akartak. Erre Zoli bá kivált a cserkészletből, és megalapította a lövészmozgalmat. Főleg a keleti parton, New Jersey-i városokban, Newarkban, Passaicban, Cliftonban rekrutálták a fiatalokat. Öcsém és én szervezői lettünk ennek a mozgalomnak: még Connecticutba is elmentünk toborozni, főleg kocsákba, ahol összeszedtük azokat a melós gyerekeket, akik nem találták a helyüket. Ebből a szempontból ez egy pozitív dolog volt, összehozta a magyar fiatalokat. Sokat találkoztunk, havonta egyszer célba lőttünk, kijártunk egy farmra, ahová voltak, akik ejtőernyővel is leugrottak a kibérelt repülőből. Készültünk, hogy ha megint történik valami, mint '56-ban, akkor Magyarország felszabadításában részt tudjunk venni.

GD: Az Amerikában élő magyarok szervezeti életét illetően a szakirodalom különbséget tesz a negyvenötösök és negyvenhetesek között. Mi volt a legfőbb különbség e két, emigráció történeti szempontból megkülönböztetett csoport között?

LA: A negyvenötösök azt mondták, hogy a negyvenhetesek behasaltak a kommunistáknak: ők hozták létre a koalíciós kormányt; ők felelnek azért, hogy annyi sok magyart kivégeztek a háború után. A negyvenhetesek meg azt mondták a negyvenötösökre, hogy fasiszták. [...] A negyvenötösök által alapított szervezetek közül ott volt például a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK), amit volt katonatisztek alapítottak, de úgy tudom, a csendőröknek is volt egy hasonló szervezete. Aztán ott voltak az olyan szervezetek is, mint az Erdélyi Szent Istváni Magyarországi, aminek édesapám is tagja volt. [...] A negyvenheteseknek meg ott volt a Nemzeti Bizottmány: az próbált lenni a magyar demokratikus erők külföldi képviselője. Főképp a Kiszegedpart tagjaiból állt, akik megnyerték a második világháború után tartott első szabad választásokat, és akiket aztán Rákosiék kiszorítottak, emigrációba kényszerítettek. Olykor szocdemek is voltak közöttük. Ők mind úgy érezték, hogy a független magyar kormányt viszik

tovább külföldre.

GD: Ebbe a politikailag megosztottá vált magyar közösségbe hogyan tudtak beilleszkedni az 1956-os forradalmat követően kivándorolt magyarok?

LA: Legtöbbjük nem illeszkedett be, inkább saját szervezeteket alapítottak. Voltak, akik Király Béla [az 1956-os forradalom nemzetőrségének vezetője] köré csoportosultak, voltak, akik Pásztor László [az 1956-os forradalom aktív résztvevője] köré csoportosultak, és voltak, akik a Pongrácz testvérek [szintén forradalmárok, akik részt vettek a budapesti Sztálin-szobor ledöntésében] köré csoportosultak. Létrehozták a saját szabadságharcos szervezeteiket, melyek szintén versengtek egymással. Ezen kívül az egyetemistáknak is volt egy különálló szervezete, az Észak-Amerikai Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége.

GD: A *Time* magazin 1957-ben a „magyar szabadságharcost” választotta az 1956-os év emberének. A korábban érkezettek, a negyvenötösök és negyvenhetesek, akiknek oly sokat kellett küzdeni a többségi társadalom elismeréséért, nem voltak féltékenyek az ötvenhatosokra?

LA: Az ötvenhatosok mindent ölbe kaptak: ösztöndíjakat, állást, lakást, de nem voltunk rájuk féltékenyek, nagyon büszkék voltunk rájuk. A New Jersey-i cserkészcsapatokkal együtt mi, New York-i cserkészek is kimentünk eléjük a Camp Kilmerbe, a Dél-New Jersey-i katonai fogadóbázisra. Magyar népdalokkal és karácsonyi énekekkel fogadtuk ott őket, és adtunk nekik cukrot meg kekszet.

GD: A korábban említett, 1956 után kivándorolt egyetemisták által alapított Észak-Amerikai Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségének Te is tagja voltál, úgy tudom.

LA: Igen, 1960-ban csatlakoztam, amikor az Elmhurst College-ba jártam, Illinoisba.

GD: Hat évvel később azonban *Szétszórtság vagy emigráció?* címen éles kritikákat fogalmaztál meg ezzel a szövetséggel szemben. Mi váltotta ki a nemtetszésedet?

LA: Sok érdekes ember volt ebben a szövetségben: Papp László, Várallyay Gyuszi, Lipták Béla, Tókés Rudi, Tóth Csaba és sokan mások, akik később nagyon befutottak. Én azért váltam kritikussá velük szemben, mert úgy láttam, hogy nem a nagy távlatú magyar érdekeket szolgálják, hanem a kommunista rendszert akarják megbuktatni. A diákszövetség ebben a tekintetben hasonlóná vált a lövészmozgalomhoz vagy az ABN-hez [Anti-Bolshevik Bloc of

Nations – Bolsevista Ellenés Nemzetek Blokkja]. Ezek a szervezetek abból éltek, hogy antikommunisták voltak, nem volt céljuk, hogy saját népüket fenntartsák Amerikában. Mi tudtuk, hogy ez sehova nem vezet, hogy így az emigráció csak egy generációra tud fennmaradni, az emigrációban élők gyermekei és unokái már nem fognak magyarul beszélni. Éppen ezért – a görögök és az örmények mintájára – arra törekedtünk, hogy az Amerikában élő magyar közösségeket hosszú távon megtartsuk.

GD: Korábban említetted, hogy az Amerikában élő magyarok esetében – akiket sem a bőrszín, sem a vallás nem kovácsolt egybe úgy, mint az afroamerikaiakat és az örményeket – mennyire meghatározó volt az '56-os forradalom emlékének csoportkohéziós ereje. Mi történt azután, hogy a forradalmi hangulat alábbhagyott? Mi tartotta össze az újvilági magyar közösségeket?

LA: A kultúra: a magyar tánc, a magyar zene, a magyar nyelv. Valamiképpen ezeket kellett fontossá tenni.

GD: Ebből a célból hoztátok létre a Magyar Baráti Közösséget (MKB) 1967-ben?

LA: A Magyar Baráti Közösség csak '75-től működött formális keretek között. Először egy szabad fórumot hoztunk létre, melynek az Itt-Ott Baráti Kör nevet adtuk egy Ady-vers után: „Itt valahol, Ott valahol [...], Négy-öt magyar összehajol, [...] Miért is? Miért is? Miért is?” Az egész úgy kezdődött, hogy '67. szeptember végén a Louisiana State Universityn a kubai diákok szerveztek egy 1956-os megemlékezést. Én velük fociztam, ismertek, tudták, hogy magyar vagyok, és megkértek, hogy tartsak egy előadást 1956-ról. A közönségben ott ült Éltető Lajos is, aki az előadás után odajött hozzám, és bemutatkozott. Kimentünk sörözni a helyi kocsmába, elmondtuk egymásnak az élettörténetünket, és kifejtettük csalódottságunkat az amerikai magyarokban. Úgy éreztük, hogy a magyar emigráns szervezetek vezetői Amerikában a múltban élnek, és ellentétes politikai céljaikkal szétforgácsolják a közösségeinket. Elhatároztuk, hogy ezen mi változtatni fogunk. [...] Akkor még nem szervezetben gondolkodtunk, csak egy vitakört akartunk létrehozni. Kiküldtünk 30 példányban egy vitaindító körlevelet a barátainknak, amelyben olyan kérdéseket vetettünk fel, melyekkel az emigráns szervezetek nem foglalkoztak.

GD: Melyek voltak ezek a kérdések?

LA: A kérdések zöme arra irányult, hogy hogyan tartsuk meg a magyar közösségeket Amerikában. Rámutattunk arra, hogy ezeknek az emigránsoknak – akik verték a mellüket, hogy

ők milyen jó magyarok – a gyermekei már nem tudtak magyarul; hogy ahelyett, hogy a saját családjuk jövőjén gondolkoznának, azon törik a fejüket, hogyan fogják megbuktatni a Szovjetuniót, amihez semmi hatalmuk nem volt. Az általunk indított vitakör célja az volt, hogy az ilyen szájhősködés helyett fogalmazzuk meg a magyar feladatokat: hogyan hozunk létre magyar iskolákat; hogyan erősítsük meg a magyar cserkészcsapatokat, hogyan támogassuk a magyar egyházakat. [...] A körlevéllel elindított vitasorozatból két év alatt lett egy folyóirat, aminek az *Itt-Ott* címet adtuk. Legjobb esetben hat szám jelent meg belőle évente, aztán később átálltunk az évkönyvre, mert nem bírtuk már munkával.

GD: Hány embert sikerült megszólítanotok, a közösségépítő munkába bevonnotok?

LA: Körülbelül háromszázat. A keleti parton és Közép-Nyugaton is tudtak rólunk.

GD: Azok a magyar szervezetek, melyeket kritizáltatok, hogyan viszonyultak a Magyar Baráti Közösséghez?

LA: Minden irányból kaptuk a támadást. Balról azt mondták, fasiszták vannak közöttünk, jobbról meg azt, hogy együttműködünk Magyarország kommunista szerveivel. [...] Ez utóbbit arra alapozták, hogy az évente tartott nagytalálkozóinkra mindig meghívtunk egy-egy előadót Magyarországról vagy a Kárpát-medence magyarlakta régióiból, olyanokat, mint Csoóri Sándor, Pomogáts Béla, Czine Mihály, Görömbei András.

GD: Ezek voltak az első Itt-Ott Találkozók, melyeket 1976 óta az Ohio állambeli Lake Hope parkban tartotok minden évben, s melyek mára az egyik legjelentősebb közösségi eseményévé váltak az Amerikai Egyesült Államokban élő magyaroknak?

LA: Igen. Az első ilyen találkozót 1972-ben tartottuk Herefordon, Pennsylvaniában. Arra még nem hívtunk meg Magyarországról vendéget, de Püski Sándor, a Püski Kiadó alapítója véletlenül éppen ott volt a feleségével. Ők abban az időben emigráltak Magyarországról, ahol nem adták meg nekik az engedélyt a könyvkiadáshoz. New Yorkban telepedtek le, ott hozták létre a Püski Kiadó utódját, és nyitottak egy könyvesboltot is. '72-ben eljöttek a herefordi találkozóra, és magukkal hoztak egy népdalénekest is, Béres Ferencet. Ő volt az első magyarországi vendégünk. Attól kezdve minden találkozónkra hívtunk vendég előadókat. Próbáltunk nem politizálni, helyette inkább magyar írókat és kultúregyéniségeket szerepeltettünk.

GD: Ezeknek a vendég előadóknak a Magyar Népköztársaság gond nélkül kiadta az útlevelet, hadd menjenek a magyar kultúrát erősíteni Észak-Amerikába?

LA: Igen. Kezdetben az erdélyieket könnyebben engedték ki, mert Ceaușescu nagyon akarta bizonyítani az amerikaiaknak, hogy ők mások, mint a többiek. Románia volt az egyetlen ország a keleti blokkból, amelyik '67-ben nem szakította meg a kapcsolatot Izraellel, és ennél fogva Nixon és Ford is szorosabb kapcsolatot akart létesíteni a románokkal. Gazdasági partnerként kezelték őket. Ceaușescu kiharcolta, hogy gazdasági szempontból a románok legyenek a „*most favoured nation*” Amerikában, de ehhez bizonyos engedményeket is kellett tennie. Ennek volt köszönhető, hogy öt magyar író is kiengedtek hozzánk Romániából: Sütő Andrást, Farkas Árpádot, Kányádi Sándort, Domonkos Gézát és a pártembert, Hajdú Győzöt – őt azért, hogy figyelje a többit. Kijöttek és körbejárták az USA magyarlakta településeit.

GD: Te többször is jártál Magyarországon, sőt a szomszédos országok magyarlakta régióiban is, még az 1989–91-es rendszerváltások előtt. Mikor, hova és miért utaztál?

LA: Eleinte tanulmányutak keretében jöttem. A Romániában és Jugoszláviában élő magyarokról írtam a doktori disszertációm: *Hungarians in Romania and Yugoslavia* – ez volt a címe. Először '66-ban Fulbright-ösztöndíjjal voltam Belgrádban hat hétig. Tizen mentünk oda amerikai hallgatók, és velünk jött egy kiváló amerikai tudós is, George Putnam, aki a tanulmányi időszak leteltével azt mondta: „*Kaptok még egy hetet, amikor oda mehettek, ahova akartok*”. A legtöbben Nyugat-Európába mentek, de én még a kurzus alatt összeismerkedtem vajdasági magyarokkal, főleg lányokkal, akik Belgrádban tanultak, vagy akikkel hétvége találkoztam, amikor feljártam Újvidékre, Szabadkára. Ők meghívtak magukhoz. Vettem egy biciklit, és azzal faluról falura tekertem: Horgoson keresztül Zentáig, aztán át a Tiszán, a Bánságba – ahol volt egy lány, Kisoroszon, Kikindától délre, az ő családját is meglátogattam –, onnan tovább Törökbecse felé, majd Bácskába, Feketicsre, onnan Szenttamásra és tovább Telecska felé. Szerettem volna átmenni Magyarországra is, de akkor nem lehetett. [...] Felvettem a kapcsolatot a nagybátyámmal, aki Budapesten élt, de ő sem tudott eljönni, hogy találkozhatunk: ilyen rövid idő alatt nem kapta meg az útlevelet, hogy átjöhessen Jugoszláviába. [...] Négy évvel később, 1970-ben édesanyámmal visszajöttünk őt meglátogatni. Nagyon jó érzés volt Magyarországon lenni. Azelőtt még sosem jártam Budapesten. Tetszett, ezért a '80-as évek elején kutatói ösztöndíjjal visszajöttem, és fél évet itt éltem.

GD: Mit kutattál Budapesten?

LA: A magyar nemzetiségi politikát: azt, hogy Magyarországon a szlovákoknak, a németeknek és a romáknak milyen lehetőségei vannak.

GD: A nemzetiségi kérdésekben folytatott kutatásod nem ütközött nehézségekbe az 1980-as években Magyarországon?

LA: Nem. A magyar kormány akkoriban példaként mutatta föl saját nemzetiségi politikáját. [...] Én a kutatásomat a Gorkij Könyvtárban végeztem, a Molnár utcában. Ott működött Arday Lajos, Joó Rudolf és még néhány kutató irányítása alatt a Nemzetiségi Közművelődési Kutató és Dokumentációs Központ. Joó Rudi egy kiváló tudós volt, aki a Magyar Baráti Közösség vezetése és az Itt-Ott Találkozók szervezése kapcsán is adott jó tanácsokat. [...] Aztán a rendszerváltás után Fulbright-ösztöndíjjal újra visszajöttem Magyarországra. '92 szeptemberétől '93 decemberéig Debrecenben éltem. Felkértek, hogy segítsék ott átszervezni a politológiai tanszéket. Az volt a feladatom, hogy megmutassam, hogyan működik a politológia szak Nyugaton, hogy milyen metodológiát használunk, és hogy ez nem egy ideológiai vonalkövetés, hanem egy kutatási rendszer.

GD: Jelenleg az év egyik felét Amerikában, a másik felét Budapesten töltöd. Mióta élsz kétlaki életet és miért?

LA: Én az első feleségemtől, Nádas Pannitól – aki Clevelandben a Magyar Társaság oszlopos tagja volt – elváltam, aztán '99-ben újranősültem. Egy magyarországi nőt vettem feleségül, Gaál Anna Máriát, aki kiköltözött hozzám Amerikába, de csak azzal a feltétellel, hogy majd, ha nyugdíjba megyek, visszaköltözünk Magyarországra. 2008-ban mentem nyugdíjba, 2009-től élünk kétlaki életet.

GD: Mi volt számodra a legmeglepőbb dolog Magyarországon, amire nem számítottál, mielőtt visszaköltöztél?

LA: Az elamerikaiásodás: az, hogy mennyire kezdünk hasonlítani Amerikához; hogy milyen sok fölösleges jövevény szót használunk; hogy mennyire romlik a magyar nyelv. Ez az, ami engem a legjobban meglepett és kétségbe ejt.

GD: Mi a véleményed az utóbbi években felerősödő magyar emigrációról? Az újonnan kivándorlókra a diaszpórában utánpótlásként tekintenek?

LA: Nem számítanak utánpótlásnak, mert egy részük csak azért megy ki, hogy pénzt gyűjtsön, és utána hazamenjen, a másik részük, aki kint ragad, az meg sajnos csak kis százalékban akar

magyarnak maradni. Persze vannak kivételek, úgy tudom Bostonban, Texasban és Houstonban is ezekből az ujjakból állítottak össze cserkészcsapatokat.

GD: Hogyan alakult az Amerikai Egyesült Államokban működő magyar szervezetek és az anyaország közötti kapcsolat? Milyen volt régen, és milyen most?

LA: Korábban a legnagyobb fórum a Magyarok Világszövetsége volt. Én annak nem voltam a tagja, csak egy ülésére mentem el, de az borzasztó volt: folyamatosan egymást támadták a jelenlévők. A Világszövetségnek az volt a problémája szerintem, hogy a vezetését egy kiváló költőre bízta, Csoóri Sándorra, aki bármilyen nagy költő is volt, nem értett az emberek politikai vezetéséhez. Elszúrta, mert olyan embereket nevezett ki magas pozíciókba, akik nem csinálták jól a dolgukat. Persze voltak köztük kivételek. A nagy eredményeket a Duna TV képezte és a Bakos István vezette titkárság 1996-tól 2000-ig. Ez utóbbi korszak bizonyította, hogy kevés anyagi alappal, de hatásos vezetéssel szép eredményeket lehet elérni. 2000 után jött az új vezető és a csőd! Patrubány Miklós mindent a saját személyes kultusza köré épített. Társaival együtt egyszerűen fölélték a szervezet vagyont. A Magyarok Világszövetsége elveszítette az alapkoncepcióját, így most a külföldi magyarságnak nincsen összefogó szervezete, mert – legyünk őszinték – a Magyar Diaszpóra Tanács nem az.

GD: Mi a szerepe a 2011-ben megalakult Magyar Diaszpóra Tanácsnak?

LA: Az egy felülről irányított szervezet, melyet a magyar kormány hozott létre azért, hogy értesüljön a külföldön élő magyarok igényeiről, hogy tudja, hova kell küldeni KCSP-st [a Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasa]. Ilyen szempontból fontos a Diaszpóra Tanács, de nem helyettesíti az önszerveződést. A Magyarok Világszövetsége egy NGO próbált lenni, amely a magyar kormánytól függetlenül képes vezetni a világ magyarságát. [...] Az, hogy a jelenlegi magyar kormány minden eddiginél nagyobb anyagi támogatást nyújt a külföldi magyarságnak, jó, mert segít a kultúra megtartásában, de nem helyettesíti egy független világszervezet meglétét, amely akkor is ki tud állni a magyar érdekek mellett, ha olyan kormány van hatalmon, amely nem összmagyarságban gondolkozik, hanem csak a szűk állami határokon belüli magyar társadalomban. Itt, ha egyszer kormányváltás lesz – és valamikor valószínűleg lesz –, akkor jól jönne egy ilyen független világszervezet létezése.

GD: Köszönöm szépen a beszélgetést.

Budapest, 2019. március 27.

Kunckelné Fényes Ildikó: „A Venezuelába kivándorolt magyarok unokái és dédunokái egyre jobban keresik a gyökereiket”

Kunckelné Fényes Ildikó családjával 1945-ben vándorolt el Magyarországról, először Bajorországba, majd onnan a tengerentúlra, Venezuelába. A karibi országban édesapja, majd később ő maga is meghatározó szerepet töltött be a helyi magyar közösségek szervezeti életében. Elnökletével jött létre 1990-ben a Venezuelai Magyar Szervezetek Koordinációs Bizottsága, majd 2004-ben a Latin-Amerikai Magyar Országos Szervezetek Szövetsége (LAMOSZSZ), mely ernyőszervezeteknek azóta is a vezetője. A 2011-ben megalakult Magyar Diaszpóra Tanács fennállása óta ő a latin-amerikai tagszervezetek regionális elnöke. Beszélgetésünk során a latin világba érkező magyar emigrációs hullámok fogadtatásáról, beilleszkedéséről, a szétszórta élő magyar közösségek diaszpórikus kapcsolathálóinak kialakításáról, valamint anyaországhoz való viszonyulásairól kérdeztem őt.

Gaszó Dániel: Miért menekültek el Budapestről?

Kunckelné Fényes Ildikó: Ahogy jöttek be keletről az oroszok, mi úgy mentünk ki az országból nyugat felé a húgommal és a szüleimmel együtt. Amikor Budapest elesett '45-ben, mi már Sopron környékén jártunk. [...] Mindehhez tudni kell, hogy az én szüleim egyszer már átérték a kommunizmust '19-ben. Nagypám korábban a Nemzeti Bank igazgatója volt, így kiadták rá az elfogatási parancsot. Édesapám 18 évesen mindig mellette volt. Nagypám egyszer adott neki egy fegyvert, és azt mondta: „*ha elfognak, főbe lősz.*” Érthető, hogy apám egész életében gyűlölte a kommunizmust.

GD: Mi volt az úti céljuk? Már akkor elhatározták, hogy a tengerentúlra, Venezuelába fognak menni?

KFI: Nem volt úti célunk. Nyugatra akartunk kerülni, messze az oroszoktól, amilyen gyorsan csak lehetett. [...] Apám azt mondta, hogy addig megyünk a kocsival, ameddig van benne benzin. Kiszámolta, hogy ez mekkora távolságra elegendő, aztán körzővel rajzolt egy kört a térképen, hogy lássa, meddig juthatunk. A körön belül kiválasztott egy kis falut a bajorországi Alpokban, Wallerfinget, ahová véletlenségből sem eshet bomba. Ott vártuk ki a világháború végét. Onnan aztán áthelyeztek minket Landshutba, ahol valami borzalmas éhínség és nyomor fogadott bennünket. Apám ezért úgy döntött, tovább megyünk: akárhova, csak el onnan. Le is adta a menekültjogi kérelmet Ausztráliától kezdve Argentínán át az Egyesült Államokig mindenhova. Végül Venezuela volt az első ország amely befogadott minket. Mivel az Egyesült

Államok részére Magyarország *ex-enemy* volt, csak hét év múltán engedett be menekülteket. Hét év után meg is kaptuk az amerikai beutazó vízumot, de addigra már letelepedtünk Venezuelában. [...] Semmit sem tudtunk arról az országról, olyannyira nem, hogy apám, amikor megkaptuk a beutazási engedélyt, elment a landshuti könyvtárba, hogy utána olvasson egy keveset. [...] A menekülteket szállító katonai hajó Bremerhavenből indult Venezuelába. Érvényes úti okmányaink akkor már nem voltak, mert a magyar állam mindenkit kitagadott, aki egy bizonyos dátumig nem tért haza, ezért mi nemzetközi menekült útlevelel utaztunk, és '47 decemberében érkeztünk meg.

GD: Milyen volt a fogadtatásuk a karibi országban?

KFI: Bizony nem úgy fogadtak minket, mint a most Európába özönlő muzulmán tömegeket. Már a menekülttáborokban venezuelai ügynökök jártak körbe, és kérdezték az embereket: *„Önnek mi a foglalkozása? Mérnök? Ja, az kell. Jöhet... Maga ügyvéd? Az nem kell, van elég... Maga mi? Földműves? Az jöhet”* – és így tovább. A kiválasztottaknak egy szigorú egészségügyi vizsgálaton kellett átesniük. Az én nagynénikémet például azért nem engedték be az országba, mert tuberkulózisa volt. Azt mondták neki: *„majd ha meggyógyul, jöhet”* – és úgy is lett. Három évre rá – amikor meggyógyult – engedték csak be, és akkor is azért, mert a férje mérnök volt, és az kellett. [...] Amikor megkaptuk a bevándorlási engedélyt, apámnak azt ígérték, hogy dolgozhat majd mérnökként, meg tanárként is, segítenek a gyerekeknek iskolát találni, stb. Ehhez képest, miután megérkeztünk, egy isten háta mögötti táborba kerültünk, El Trompilloba, ahol alumínium viskókban laktunk összezsúfolva, rongyfüggönyökkel elválasztott kis helyiségekben. [...] Apámnak végül sikerült eladnia ezt-azt, így tudtunk elmenni Caracasba. Ott megint egy menekülttáborba kerültünk, ahol még fürdőlehetőség sem volt, amolyan tehénitató-szerűségekben lehetett csak mosdani. Egy idő után közölték velünk: *„jönnek újabb menekültek, menjenek innen”* – és mindenkit kiraktak a táborból. Apám egy nyomornegyedben talált lakást. Négyen laktunk egy szobában, és a koffereinken aludtunk. Ágy nem volt, de nem is lett volna rá hely. [...] Apám – aki beszélt angolul és németül – végül egy angol úriembertől kapott munkát. Egy moziban lámpával dirigálta az embereket az ülőhelyükre. Édesanyám ugyan ott lett pénztáros.

GD: Mennyi időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy édesapja, aki Magyarországon egyetemi tanár volt, Venezuelában is a képzettségének megfelelő állást kapjon?

KFI: Tíz év kellett hozzá, csak az '50-es években sikerült megfelelő életkörülményeket teremteniük részünkre.

GD: Mikor és hogyan kerültek kapcsolatba a Venezuelában élő magyar közösséggel?

KFI: Előttünk nem élt ott nagyszámú magyar közösség. Ellentétben az egész déli féltekével, ahová már a XIX. századtól érkeztek magyar bevándorlók, Venezuelába magyarok nagyobb számban csak a második világháború után mentek, a '40-es évek második felében és az '50-es években. Persze nemcsak a magyarok jöttek ebben az időben: volt ott minden, ukrán, orosz, lengyel, német, olasz stb. Ezek a menekülttáborokban összeismerkedtek, majd hozzánk hasonlóan mindenféle nyomortelepre költöztek, ahol együtt éltek. Nem volt sok lehetőség, így a bevándorlók egymásra voltak utalva. [...] Ezek közül a közép-európai közösségek közül Venezuelában a magyar volt talán a legerősebb. A lengyelek annyit veszekedtek egymással, hogy sohasem bírtak talpra állni, pedig pont annyian voltak, mint mi. Mi is veszekedtünk, de a fontosabb magyar ügyekben összetartottunk. [...] Ezek a kisebb közösségek természetesen eltörpülnek a Latin-Amerika szerte legnagyobb olasz, portugál és spanyol kolóniák mellett. [...] Pontos létszámukat nehéz lenne megállapítani, mert Latin-Amerikában nemzetiségekre vonatkozó népszámlálási adatok nincsenek, vagy ahol vannak, ott nagyon hiányosak. [...] Többen is próbálták már összeírni a magyarok kataszterét Latin-Amerikában, de pontos számot senki sem tudott mondani. A São Pauló-i magyarok például megállapították, hogy az erdélyi származású magyarok Brazíliában románként lettek regisztrálva. A többi országban is, bármilyen erre vonatkozó számot lát, az többé-kevésbé hasra csapással született. [...] Venezuelában mi is próbáltuk összeírni a magyarság kataszterét. Megközelítőleg 3500 ember adatait ismerjük, és ebből tudhatjuk hol születtek, kik a szüleik, tudnak-e magyarul, stb.

GD: Visszatérve a Venezuelában való letelepedésük történetéhez, érkezésükkor maga és a húga még kiskorúak voltak: hol folytatták a tanulmányaikat, hova jártak iskolába?

KFI: Apámnak sikerült minket beíratni az egyik legjobb leányiskolába, amit ferences rendi nővérek vezettek. Szerencsénk volt, mert még a menekülés folyamán apám barátságot kötött egy magas rangú katolikus pappal, aki, amikor meghallotta, hogy Venezuelába megyünk, írt egy ajánlólevelet latinul, mondván, hogy ott sok katolikus van, a spanyol nyelv miatt meg bizonyára értik majd a latin szöveget. Apám ezzel az ajánlólevéllel elment a ferences rendi iskolába, és odaadta a főnövérnek. Nem volt pénzünk a tandíjra, de apám olyan jó benyomást tett erre a nővérré, hogy felvettek minket: „*a professor úr majd fizet, amikor tud*” – mondták neki. Apám révén idővel több magyar lányt is felvettek ebbe az iskolába. Ott tartottuk a magyar miséket és az első Szent István-napi ünnepséget is, talán 1950-ben, nem emlékszem pontosan. Azon felléptek a magyar fiatalok, szavaltak, énekeltek. Az egész az apám szervezte. [...] Ez

az iskola lett a magyarok első találkozóhelye Caracasban. Az iskolában tartott misék után mindig ottmaradtak a magyarok beszélgetni egymással.

GD: Hogyan indult be a magyar szervezeti élet Venezuelában?

KFI: Az első szervezetet a cserkészek hozták létre. A cserkésztestek egy garázsban kezdtek el összejönni és oda hozták a gyerekeket. [...] Az első formális szervezet Venezuelában a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége [MHBK, a magyar emigráns tisztek által Ausztriában, 1949-ben alapított, katonai jelleggel felépített ernyőszervezet] volt, mely lényegesen átalakult ugyan, de jelenleg is működik. Nekik Latin-Amerika szerte minden nagyobb magyarlakta településen volt szervezetük: Brazíliában, São Paulóban; Argentínában, Buenos Airesben stb.

GD: Az 1956-os forradalmat követő magyar emigrációs hullámmal megközelítőleg hányan érkeztek Venezuelába, és milyen hatással voltak az ott élő magyarok szervezeti életére?

KFI: Kevesen jöttek, körülbelül 1000–1500 fő. Egész Latin-Amerikába kevesen érkeztek a második világháborút követő kivándorlások után. Mindenki tárt karokkal fogadta őket, de többségük nem ide, hanem továbbra is az Egyesült Államokba akart menni. Ez az oka annak, hogy míg Nyugat-Európában, Észak-Amerikában és Ausztráliában a magyar szervezetek jelenlegi vezetői majdnem mind ötvenhatosok, addig Latin-Amerikában a második világháború után kivándoroltak, illetve azok leszármazottai állnak általában a szervezetek élén.

GD: A caracasi ferences rendi leányiskolában tartott, korábban említett magyar miséken megközelítőleg hányan vettek részt?

KFI: 40–50 ember, a kis kápolna megtelt. Aztán később, a Magyar Ház fénykorában több száz fős rendezvényeink is voltak.

GD: Mikor és hogyan jött létre a Magyar Ház Caracasban?

KFI: A Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK) hozta létre. Eldöntötték, hogy ki kellene bérelni egy helyiséget, ahol a magyarok tudnak egymással találkozni. Ez '56-ban volt, de még a szabadságharc előtt. Összejövetelek természetesen voltak korábban is, és nemcsak a mi iskolánkban: a protestánsok is tartottak bibliaórákat, meg a cserkésztest is beindult már addigra. Az első Magyar Házat azonban 1956-ban hozták létre. Az a tizenkét MHBK tag alapította, akiket úgy emlegettek: a tizenkét apostol. Ennek történetét én akkor kezdtem el összeírni, amikor Göncz Árpád eljött látogatóba Venezuelába [1991 decemberében]. Egy

beszámolót készítettem neki a venezuelai magyarokról. Nagy utánajárással kiderítettem, hogy valójában nem is tizenketten voltak az alapítók, hanem tizenhárman, ugyanis volt köztük egy testvérpár, a Muraközy testvérek, akik megosztották egymás között az egy főre jutó költségeket. [...] A lényeg az, hogy az alapítók közös erőből kibéreltek egy ingatlant, ahol a Magyar Ház – melynek később én is voltam alelnöke – megkezdte működését. [...] Igyekeztek oda összpontosítani a magyar szervezeti életet. Odaköltözött a cserkészlet, majd a katolikusok, később pedig a katolikus nőegylet is oda helyezte a székhelyét.

GD: Ezeknek, a Venezuelában működő magyar szervezeteknek az összefogására jött létre a Venezuelai Magyar Szervezetek Koordinációs Bizottsága az Ön elnöklétével?

KFI: Igen, de az jóval később volt, 1990-ben. Előtte, ha valami olyasmi történt, ami minden magyart megmozgatott, a különböző szervezetek vezetői összeültek, és létrehoztak egy ad-hoc bizottságot az adott ügy érdekében. 1990 januárjában is egy ilyen jellegű összejövetelt szerveztek, melynek célja az erdélyi magyarság megsegítése volt. 15 szervezet vett rajta részt. Ezen az ülésen a Magyar Ház részvénytársaság elnöke azt mondta: *„Gyerekek, ez marhaság! Mindig nulláról indulunk. A lezárt ügyeink dokumentációi is elvesznek így, mindig kidobjuk őket, amint az ügy lezárul, aztán kezdhetjük az egészet előről. Miért nem alapítunk egy szervezetet, ami központi és állandó?”* Ebből az ötletből született a Koordinációs Bizottság, melynek nem volt beleszólása a tagszervezetek működésébe: mi nem dirigáltunk senkinek, hanem az Argentínai Magyar Intézmények Szövetségéhez (AMISZ) – ami vagy 20 szervezetet fogott össze – hasonlóan nekünk is csak koordinációs feladataink voltak. Évente tartottunk közgyűlést, amire az összes szervezetet meghívtuk, és megbeszéltük egymás között a következő év eseményeit. Próbáltuk úgy elrendezni a programokat, hogy azok ne fedjék egymást.

GD: Mikor volt a legpezsgőbb a magyar szervezeti élet Venezuelában?

KFI: A '70-es években. Akkor már az emberek általában jól éltek. Így saját erőből fenn tudtuk tartani a szervezeteinket. Jellemző, hogy Venezuelában a segélyegylet viszonylag gyorsan meg is szűnt: a magyarok olyan jó helyzetben voltak, hogy nem volt rá szükség. Ezzel szemben São Paulóban a Segélyegylet csak nemrég fejezte be a működését, Argentínában pedig még most is működik. A caracasi Magyar Házban bálokat, összejöveteleket, szüreti multságokat, kulturális eseményeket, vásárokat rendeztünk. Egy mindennapos magyar óvoda és a cserkészlet is ott működött. A '70-es évek után már olyan jól ment a magyaroknak, hogy inkább elitklubokba jártak, ahol volt tenispálya, medence. A Magyar Ház továbbra is működött, de tevékenysége inkább a magyarsággal kapcsolatos eseményekre szűkölt: a nemzeti ünnepek megtartására, a

cserkészlet működtetésére, stb. [...] A '80-as évek vége felé már alig tudtuk fenntartani a szervezeti életet. Ez a többi latin-amerikai országban is így volt. A Magyar Házakat kiadtuk – esküvőket, elsőáldozásokat, diplomaünnepségeket tartottak bennük –, hogy elő tudjuk teremteni a szükséges gazdasági alapokat a működtetésükhöz.

GD: Mikor sikerült visszafordítani ezt a folyamatot? Hogyan tudták újra fellendíteni a magyarok közösségi életet Venezuelában?

KFI: A magyar élet most éli reneszánszát, és merem állítani, hogy ez mindenhol így van, részben a magyar kormány támogatásának köszönhetően, ami nagyon nagy fellendülést hozott. [...] Ez a reneszánsz azonban nemcsak a magyarországi támogatásoknak köszönhető, hanem egy nagyon érdekes jelenségnek, mely világszerte tapasztalható. Megfigyeltem, hogy a legtöbb helyen a harmad- és negyedgenerációs leszármazottak aktívabban részt vesznek a közösségi életben, mint a másodgenerációsok. A Venezuelába kivándorolt magyarok unokái és dédunokái egyre jobban keresik a gyökereiket.

GD: A kivándorlók leszármazottainak magyar gyökerekhez való kötődésében tapasztalható generációs különbségek egy nagyon izgalmas téma. Különösen érdekel, hogy a magyar diaszpóraszervezetek újjászületésében milyen szerepe van az anyaországi támogatásoknak. Most azonban, még mielőtt a jelenkori magyar diaszpórapolitikára és annak Latin-Amerikában tapasztalható hatásaira fókuszálnánk, beszéljünk a diaszpóraszervezetek regionális és globális kapcsolatairól, melyek megalapozták a 2011-ben megalakult Magyar Diaszpóra Tanács működési struktúráját is. Mikor és hogyan kerültek kapcsolatba a venezuelai magyar szervezetek más országok magyar szervezeteivel?

KFI: Én Magyarországon, rögtön a rendszerváltás után, a Magyarok Világszövetségének összejövetelein szembesültem először azzal, hogy kik, hányan és hol élnek magyarok a világban. Persze korábban is értesültünk róla, olvastuk az újságokban, hogy Melbourne-ben, meg Kanadában is vannak magyarok – egy calgaryi magyar kislánnyal leveleztem is –, de szervezeti szinten nem voltunk egymással kapcsolatban. [...] A Magyarok Világszövetségének a sok negatívum mellett az volt a pozitívuma, hogy keretében megismerhették egymást a világ magyarságának szervezeti vezetői. [...] Ez a kapcsolatfelvétel kezdetben nagyon zűrésen alakult. Például volt egy helyes néni, aki azt mondta, hogy ő a dániai magyarok képviselője. Már több éve járt az ülésekre, mindenki ismerte őt, kivéve az a később csatlakozott szakállas fiatalember, aki a koppenhágai Magyar Ház képviselőjeként jelent meg. Ekkor kiderült, hogy a

néni hivatalosan senkit sem képviselt csak saját magát, meg egy pár ismerőst valami kis szigetről. Emlékszem arra is, amikor először jött ülésre Fényes Mária, a *Kaliforniai Magyarság* című hetilap főszerkesztője, és megkérdezte tőlem: „*Te, az ott kicsoda?*” – én meg mondtam neki, hogy ennek, meg annak az amerikai magyar rádióknak a képviselője – erre Mária: „*De hiszen az a rádió már tíz éve nem működik!*” Sok ilyen eset volt, ami mutatja, hogy mennyire nem ismerte egymást a magyarság akkoriban.

GD: A Magyarok Világszövetsége (MVSZ) mennyiben járult hozzá a magyar diaszpóra későbbi, regionális és kontinentális szinten működő ernyőszervezeti struktúrájának a kialakításához?

KFI: Ez a regionális szintű szerveződés, tehát annak gondolata, hogy több ország magyar szervezetei fogjanak össze, a Magyarok Világszövetségének keretében alakult ki. Ennek elsődleges kezdeményezője a Nyugati Régió elnöke, Jakabffy Ernő volt, Svédországból. Az ő ideája volt, hogy kontinensenként legyen egy elnökségi tag. Ehhez persze először az országos tanácsok megszervezésére volt szükség, melyeket az elnökség koordinál, és így a célkitűzéseinket regionális szinten tudjuk megfogalmazni. Miután Jakabffy Ernő ezt a struktúrát felvázolta, minden országban elkezdődött az átalakítás, összeszerveződés. Latin-Amerikában akkor már létezett az Argentínai Magyar Intézmények Szövetsége, a Venezuelai Magyar Szervezetek Koordinációs Bizottsága, a São Pauló-i Magyar Ház, mely a braziliai szervezeteket egyesítette. Mi ezeket rögtön átkereszteltük az MVSZ országos tanácsaivá. Ez lényegi változást nem jelentett a működésükben, de segített összekapcsolni őket, mert így mindegyik képviselője országos elnökként részt vehetett az MVSZ ülésein. Ekkor kezdett el komolyan működni az a kapcsolatrendszer, ami mai napik fennáll. Ez lett az alapja a Latin-Amerikai Magyar Országos Szervezetek Szövetségének is.

GD: A Latin-Amerikai Magyar Országos Szervezetek Szövetségét (LAMOSZSZ) – szintén a maga elnökletével – 2004-ben hozták létre. Mi volt az oka a különálló ernyőszervezet megalakulásának?

KFI: Kiléptünk az MVSZ-ből. Ez indokolta a saját ernyőszervezetünk megalapítását, de nemcsak mi szálltunk ki, hanem tulajdonképpen az egész Nyugati Régió: az európaiak, az amerikaiak, a kanadaiak, mindenki.

GD: Miért léptek ki a Magyarok Világszövetségéből a diaszpóraszervezetek a 2000-es évek elején?

KFI: Nem bírtuk elviselni Patrubány önkényuralmát [Patrubány Miklós 2000-től a Magyarok Világszövetségének elnöke]. Azt is meg tudom mondani, hogy mi volt a kilépésünk konkrét oka. Akkor tartották a népszavazást arról, hogy Magyarország belépjen-e az Európai Unióba vagy sem. Patrubány tudta, hogy a Nyugati Régiónak a nagyobbik része a csatlakozás mellett állt, és ezért nem hívta össze az elnökséget. Azt ígérték, hogy telefonon felkeresnek majd minket, hogy elmondhassuk véleményünket. Én egész nap ott ültem a telefon mellett, de nem hívott senki. A legtöbbünkkel ez történt, mert Patrubányék ellenezték a csatlakozást, és nem túrték az ellenvéleményt.

GD: A Magyarok Világszövetségének vezetősége miért nem akarta, hogy Magyarország csatlakozzon az Európai Unióhoz?

KFI: Nem tudom, talán azért, mert Patrubány úgy gondolta, az ő hatalma ezzel kevesebb lesz. Az utolsó évünk az MVSZ-ben borzalmas volt, mert Patrubány állandóan szabotált mindent, ami nem az ő akarata szerint történt. [...] Csak egy példa: az utolsó jegyzőkönyv elfogadásánál én voltam az egyik hitelesítő. Kértem, hogy adják ki az ülés eredeti hanganyagát, hogy összevehessem a leírtakkal. Nagyon nehezen adták ki, és amikor láttam, hogy nem stimmel, és mondtam, hogy én így nem írom alá, Patrubány nagyon begurult, aztán végül javítás nélkül kiadatta a jegyzőkönyvet. Ilyen dolgok történtek állandóan. Neki úgy kellett feltüntetnie a dolgokat, mintha a Nyugati Régió mellette állna: szüksége volt ránk, mert a Kárpát-medencéből nem támogatták őt elegendően.

GD: A Magyarok Világszövetségében a Nyugati Régió alá tartozott az összes diaszpóraszervezet? Milyen más nagyrégiós képviselőt jelent meg a szövetség működési struktúrájában?

KFI: A Világszövetség részben azért halt meg, mert életképtelen volt a működési elve. A tagszervezetek három nagyrégióra lettek osztva. Egyrészt volt a Nyugati Régió, ami az összes Kárpát-medencén kívüli magyar szervezetet foglalta magába, Ausztráliától Kanadáig mindenkit. Másrészt volt a Kárpát-medencei Régió, amibe a Magyarországgal szomszédos országokban élő magyar kisebbségek képviselője tartozott. Harmadrészt volt az Anyarországi Régió, ami teljesen értelmetlen volt, mert Magyarország nem egy régió, hanem egy ország, azt nem lehet ugyan úgy kezelni, mint a diaszpórát vagy a Kárpát-medencében élő magyar kisebbségeket. Ráadásul az Anyarországi Régió teljesen strukturálatlan volt: nem voltak benne választott képviselők; nem lehetett tudni, hogy ki, miért van ott, és mit képvisel. [...] Voltak közöttük komoly emberek is, mint Pozsgay Imre, de őt se választotta meg senki, és nem is

képviselt semmit. Aztán volt olyan vidékről jött öreg bácsi is közöttük, aki azt se tudta, hogy hol van, és miért van ott. Leült mellém, én meg megkérdeztem tőle, hogy mit képvisel, erre kiderült, hogy valami bélyeggyűjtő csoportja van vagy hasonló, már nem is emlékszem. Szóval ilyen teljesen rendezetlen háttérű emberekből állt ez a régió, és a Magyarországot érintő kérdésekben ők döntöttek. A Nyugati Régióban az Egyesült Államok szervezeti vezetőinek véleménye volt a döntő, mert ők voltak a legtöbben, a Kárpát-medencei Régióban meg az erdélyiek akarata érvényesült. Ez állandó feszültséget okozott. Legtöbben úgy érezték, hogy nincs kellő beleszólásuk a dolgokba, állandóan veszekedés volt, meg ordibálás. Borzasztó volt. [...] A nyugat-európai szervezetek vezetői éppen ezért kidolgoztak egy tervet az MVSZ alapszabályának és struktúrájának megváltoztatására, ami az Egyesült Nemzetek mintájára az összes ország képviseletét egyenértékűvé tette volna, tehát mindegyiknek csak egy szavazata lett volna, az Egyesült Államoknak éppúgy, mint Svájcnak és Uruguaynak. Magyarország pedig nem mint régió jelent volna meg, hiszen ott a magyar életet nem kellett megszervezni. Magyarországról olyan szervezetek vezetőit hívtuk volna meg, melyek a külföldi magyarság fennmaradásában tudnak segíteni, tehát a történelmi egyházak, a levéltár, a cserkészlet vezetőit, akik tanácsadói feladatokat láttak volna el. Elvégre Telekiék [Teleki Pál és Perényi Zsigmond] nem Magyarorszáért alapították a Magyarok Világszövetségét, hanem a külföldi magyarok megszervezése érdekében. Ezt a tervet Patrubány elvetette, mert annak megvalósítása kész öngyilkosság lett volna számára. A terv alap gondolata azonban tovább élt a NYEOMSZSZ-ban [Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetsége], melyet a 2001-ben hoztak létre ugyanazok, akik az MVSZ átstrukturálását javasolták. A nyugat-európai szervezeteknek addigra már nagyon szoros kapcsolata volt egymással, mely részben a földrajzi közelségnek volt köszönhető. Mi Latin-Amerikában sok ezer dollárnyi repülőútra vagyunk egymástól, ezért nehezebben szerveződünk, de igyekeztünk követni a nyugat-európaiak példáját. A LAMOSZSZ-t lényegében a NYEOMSZSZ alapelvei szerint hoztuk létre 2004-ben.

GD: A mára hét ország magyar szervezeteit egyesítő Latin-Amerikai Magyar Országos Szervezetek Szövetségének miért éppen Caracas lett a központja?

KFI: Caracas nem a központja, csak mivel én vagyok az elnök, és az alapszabályzatban az áll, hogy a központ ott van, ahol az elnök van, ezért Caracas a központ, de ha más lenne az elnök, a központ is máshol lenne. [...] Azért esett rám a választás, mert már az MVSZ elnökségi ülésein is én képviseltem a latin-amerikai szervezeteket. [...] A nyugati-európai szervezetek vezetőivel együttműködve dolgoztuk ki a LAMOSZSZ tervét, amit aztán a latin-amerikai országos szervezeti vezetők elküldtek az összes tagszervezetnek, hogy lássuk, ki, mit szól

hozzá. Argentínában és Venezuelában is rögtön egyetértettek velem. Braziliában eleinte nem akartak csatlakozni semmilyen ernyőszervezethez, de aztán végül ők is beszálltak. Chilében, ha jól emlékszem, akkor már csak egy szervezet működött [a Chilei–Magyar Kulturális Egyesület], ami szintén csatlakozott. A Costa Rica-iak is igent mondtak.

GD: A Costa Ricában élő magyarokról nagyon kevés információm van. Hogyan kerültek oda magyarok, és milyen formában intézményesültek?

KFI: Ez egy nagyon egyedi történet. Az ottani szervezet – ami azóta már megszűnt – szinte csak nőkből állt: olyan magyarországi asszonyokból, akik még az 1989-es rendszerváltás előtt, egyetemistaként, Budapesten ismerkedtek meg leendő Costa Rica-i férjeikkel, aztán mentek utánuk a karibi országba élni. Ezek a magyar asszonyok tartották a kapcsolatot egymással és létrehoztak egy szervezetet. Nagyon aktívak voltak, de kevesen is voltak, száznál nem többen. De tudja, minden kolóniában van egy tucat aktív valaki, és a többi az csak olyan, hogy elmegy, ha hívják. Ebben a Costa Rica-i körben volt három-négy nő, akik szervezetünkkel rögtön csatlakoztak a LAMOSZSZ-hoz. Aztán pár év múlva feloszlatták a szervezetet, mert az elnök gyermeke tragikusan meghalt, és nem volt, aki átvegye a szerepét.

GD: Két olyan ország van, amelynek magyar szervezetei szintén csatlakoztak a LAMOSZSZ-hoz, de még nem beszéltünk róla: Uruguay és Paraguay. Az ott élő magyarokkal hogyan jött létre az együttműködés?

KFI: Mikor elkezdtem a toborzást, felkerestem az uruguayiakat is. Tudtam az Uruguayi Magyar Otthonról, és írtam nekik, hogy most alakul a LAMOSZSZ, nem akarnak-e csatlakozni. Spanyol nyelven jött a válasz, hogy ott már senki nem ért magyarul. Kitartó voltam, és továbbra is küldtem a leveleket és az információkat, amíg végül Jankovics Károly válaszolt. Ő akkor ment vissza Uruguayba Magyarországról, ahol néptáncot és népművészetet tanult. Kézbe vette a Magyar Otthon irányítását, és csatlakozott a LAMOSZSZ-hoz. Karcsi továbbra is vezeti a közösséget, ami azóta nagyon sokat bővült. Tartanak magyar nyelvórákat, 80 fős magyar néptáncsoportjuk van, KCSP-seket [a 2013-ban elindított Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasai] is fogadnak. Mostanra az egyik legaktívabb magyar közösséggé váltak Dél-Amerikában. Csodák is vannak a világon. [...] Paraguayban hasonló volt a helyzet. Az ottani magyar szervezet korábban feloszlott. A vezetőség a szervezet vagyonából – talán a székházat is eladták már – vettek egy darab földet, amin egy magyar temetőt hoztak létre. Tudtom szerint sehol máshol nincs magyar temető, csak Paraguayban. Egy ideig úgy tűnt, ott ennyi maradt a magyarságból, aztán jött Kóka Gábor és föltámasztotta a Paraguayi Magyar Egyesületet, ami

szintén csatlakozott a LAMOSZSZ-hoz. Ezzel azonban ki is merült a történetük. Néha, ünnepnapokon összejönnek, megtartják az augusztus 20-át, de nem igen történik más. Később, amikor láttam, hogy Zsonda Márk mint KCSP-ösztöndíjas mi mindent vitt véghez Chacóban, ahol most már tiszteletbeli magyar konzul is van, javasoltam a Magyar Diaszpóra Tanács ülésén, hogy küldjenek KCSP-ösztöndíjast Paraguayba is. Egy fiatal hölgyet küldtek, aki csodát művelt ott: segítségével fél év alatt több rendezvényt szerveztek, mint az elmúlt 20 évben összesen; a Szent István-napi ünnepségen százhuszan vettek részt; a bevándorlók múzeumában pedig most már számon tartják az ott élő magyar közösséget is. Szóval nagy fellendülést hozott.

GD: Az anyaországi támogatásokon túl a magyar diaszpóraszervezetek milyen más anyagi forrásból tartják fenn magukat?

KFI: Ez helyfüggő. Európában sok országnak van kisebbségeket támogató programja. Ausztriában, Németországban és – ha jól tudom – Svédországban is a magyar szervezetek kapnak támogatást a befogadó országtól, elsősorban a hétvégi iskolák és a cserkészlet működtetésére. Ezzel ellentétben Észak-Amerikában, az Egyesült Államokban és Kanadában, valamint Latin-Amerikában semmi ilyen jellegű bevételi forrásunk nincsen, soha nem is volt. Mindent saját erőből kellett megcsinálnunk, kivéve az egyházat, mert a magyar lelkészeinknek a fizetését, biztosítását és lakhatóságát legalább részben az egyház állta.

GD: A magyar kormány 2010 előtt is támogatta a Latin-Amerikában működő magyar szervezeteket?

KFI: Igen, de nem olyan organizáltan és nem olyan nagymértékben, mint most. [...] Talán Gyurcsány Ferenc idejében volt, amikor az év vége felé az MSZP-től megkerestek minket, és közölték velünk, hogy mivel maradt pénz, van lehetőség arra, hogy a kormánytól támogatást kapjunk, és ezt hogyan képzelik el. Ez annak volt az eredménye, hogy már évek óta jártuk az állami hivatalokat támogatást és segítséget kérve különböző problémáink orvosolására, például magyar nyelvtanárt, lelkészeket, tatarozásokat kértünk. [...] Volt egy támogatási terv is, amit kérték, hogy tanulmányozzunk át. E terv szerint a támogatások főleg kulturális célokat szolgáltak volna: előadókat, zenészeket terveztek küldeni. Válaszunkban mi kifejtettük, hogy nekünk mire lenne szükségünk: mint korábban említettem, az ingatlanaink tatarozására, tanárookra, lelkészekre. Ezeket az igényeket figyelembe is vették, és egy héten belül megkaptuk az első támogatást, melyből felújítottuk a lelkészlakás.

GD: Intézményes keretek között mikor és milyen formában jött létre a kapcsolat a magyar kormány és a LAMOSZSZ között?

KFI: A 2000-es években nekünk nagyon passzív szerepünk volt. Én meghívottként jelen voltam, és képviseltem a latin-amerikai magyar szervezeteket a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fórumán, de mint annak a neve is mutatja, az elsősorban a Kárpát-medencei problémákra fókuszált. A nyugati magyarság jelenléte azért volt fontos, hogy ezeknek a problémáknak a megoldásában segíteni tudjunk. [...] Mi mindig is támogattuk a Kárpát-medencei magyar kisebbségeket, de az európai és észak-amerikai magyarok még inkább segítették őket, már a kommunizmus alatt is, amikor senki sem törődött velük, amikor az erdélyieket még Magyarországon is románoknak hívták.

GD: Hogyan került be a LAMOSZSZ a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fórumára (KMKF)?

KFI: Kapcsolatunk a KMKF-fel nagyon érdekesen indult. A LAMOSZSZ és a NYEOMSZSZ a kezdetektől fogva szoros kapcsolatban álltak egymással, Kornéllal, Szabolccsal és Ernővel én gyakran beszéltem [Deák Ernő (Ausztria) a NYEOMSZSZ elnöke, ifj. Klement Kornél (Németország) és Bihari Szabolcs (Svédország) a NYEOMSZSZ elnökhelyettesei]. Egyszer, amikor itt találkoztunk Budapesten, beszélgetésünk közben felvetődött annak gondolata, hogy fel kellene vegyük a kapcsolatot a magyarországi politikai pártokkal, csak hogy megismerjenek minket, lássák, hogy mi is létezőnk. A kommunista párthoz nem volt kedvünk menni, így végül a Fideszhez és a KDNP-hez mentünk, külön-külön. Ők fogadtak is minket. [...] Ezen kívül felvettük a kapcsolatot a magyar egyházi vezetőkkel is. [...] A NYEOMSZSZ vezetőségétől tudtam meg, hogy erre a közeledésünkre érdekes módon nagyon fogékony volt Szili Katalin, a parlament elnök asszonya [Országgyűlés elnöke 2002 és 2009 között]. Azt mondták, nagyon kedvesen fogadta őket, és javasolták, hogy én is menjek el hozzá, mert érdeklődött a LAMOSZSZ után. A Magyarországon tartózkodó képviselőnkkel, Benedek Lászlóval együtt jelentkeztem be hozzá. Szorongva mentem végig a parlament folyosón – mégiscsak egy, az MSZP színeiben befutott parlamenti képviselőről volt szó –, de gondoltam, meg kell próbálni, talán még valami jó is származhat belőle. Akkor nyílt az ajtó, Szili Katalin odalépett hozzám, és ezzel köszöntött: „Szervusz Ildikó! Én tudom, hogy ti mit csináltok, és azt is tudom, hogy a politikai nézeteink teljesen ellentétesek, de van egy dolog, ami mind a kettőnek fontos, és az a magyarság. Én azt szeretném, ha ezen együtt tudnánk dolgozni.” És így is lett. Onnantól kezdve pártpolitikai kérdésekről soha egy szó sem esett közöttünk. Később, amikor megalapította a

KMKF-et [Szili Katalin 2004 decemberében hívta össze a KMKF-et, miután a Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT) szüneteltette tevékenységét] meghívott rá minket is. Deák Ernőék is ott voltak, őket is meghívták. Nekünk Szili Katalinon keresztül jött létre az első formális kapcsolatunk a magyar parlamenttel. [...] 2010 után aztán egyre nagyobb szerepet kaptunk: újra lett MÁÉRT, majd 2011-től Magyar Diaszpóra Tanács is, aminek az ülésein mindig ott vagyunk.

GD: Magyarország 2010 utáni diaszpórapolitikájának melyik eleme bír a legnagyobb jelentőséggel a Latin-Amerikában élő magyarok számára?

KFI: Nehéz kérdés. Talán a KCSP, ami több szempontból is nagyon fontos. Az ösztöndíjasok ugyanis olyan munkát végeznek, amellyel a harmad- és negyedgenerációs magyarokat is bevonják a közösségi életbe. A legfontosabbak közé tartozik a magyarnyelv-tanítás, hiszen a harmad- és negyedgenerációs magyarok már nem, vagy alig beszélnek magyarul. A legtöbb helyen azt kérik a KCSP-ösztöndíjasoktól, hogy tanítsanak magyar nyelvet. Nagyon fontos még a néptánc-tanítás is. Ez innen, Magyarországról nézve meglepő lehet, csodálkozott a magyar kormány is, amikor néptáncosokat kértünk, mert ugye: „itt ki néptáncol?” Legfeljebb falun látni ilyet. Nálunk ez másképp van. A néptáncal tudjuk leginkább felkelteni a fiatalok érdeklődését, ezért olyan fontos a néptáncmozgalom Latin-Amerikában.

GD: Milyenek értékeli a magyar diaszpóra és az anyaország jelenlegi kapcsolatát?

KFI: Nekünk még nem volt olyan ügyünk, amiben ne akartak volna segíteni. Komolyan vesznek minket, meghallgatnak, és mi is igyekszünk komolyak lenni. Nem tudom, más régióban ez hogy megy, de Latin-Amerikában a LAMOSZSZ vezetősége gyűjti össze és rendszerezi az egyes országok szervezeteinek kéréseit. Mi rendszerezzük és közvetítjük a magyar kormány felé a helyi igényeket, hogy ne nekik keljen a sok szervezet különböző kérvényeit egyesével átnézni. Én minden kérést, függetlenül attól, hogy kitől érkezik, igyekszem figyelembe venni. [...] Nálunk mindenki képből van: tudja, hogy melyik ország, mikor, milyen támogatást kapott. Így tudunk nagyobb támogatásokat is igényelni. Például együttesen kitűzzük célul, hogy most több kell Uruguaynak, hogy az ottani magyar székház tatarozása és bővítése megvalósuljon, és akkor a többiek ennek érdekében visszafogják magukat az adott évben.

GD: Hogyan születnek ezek, az egész kontinens magyar közösségeit érintő döntések? Ki dönti el, hogy az adott évben mely latin-amerikai ország, mely magyar szervezete kapjon elsőbbséget az anyaországi támogatás igénylésekor?

KFI: A Magyar Diaszpóra Tanács ülései előtt mindenkinek körbeküldjük az összes támogatási kérelmet, és közösen megbeszéljük, hogy például, ha az előző évben Uruguay kapott egy nagyobb összeget, akkor a következő évben kapjon Brazília. Szinte mindig sikerül konszenzusra jutnunk.

GD: 2018-tól a nemzetpolitikai célú támogatások keretében külön pályázati felhívást írt ki a magyar kormány a diaszpóraszervezetek számára. A Latin-Amerikában működő magyar szervezetek élnek ezzel a lehetőséggel is?

KFI: Igen, nagyon szépen pályáztak. [...] Legtöbben a Magyar Házak tatarozására kértek pénzt. Az uruguayi és a São Pauló-i Magyar Ház is nemrég lett kész. Argentínában több ingatlan van. Chacóban például most kértük, hogy szereljenek fel légkondicionálót, mert ott nyáron olyan pokoli a meleg, hogy nem is lehetett a Házban megmaradni. A légkondicionálónak köszönhetően most már a meleg hónapokban is tudnak rendezvényeket szervezni. Caracasban a tetőt kellett felújítani. Aztán voltak olyanok is, akiknek felszerelésekre, székekre, asztalokra volt szükségük, így arra pályáztak. [...] A LAMOSZSZ-t ez az új pályázati lehetőség kevésbé érinti, mert mi egy nemzeti jelentőségű intézmény vagyunk, tehát pályázás nélkül is minden évben kapunk anyagi támogatást.

GD: Nem tartanak attól, hogy az anyaországi támogatások esetleges csökkenése, illetve megszűnése esetén képtelenek lesznek önerőből fenntartani a nagyrészt magyar állami pénzből létrehozott vagy renovált intézményeiket, közösségi programjaikat?

KFI: Egy felújított Magyar Ház könnyebben fent tud maradni, mint egy olyan, amibe csorog a víz a tetőn át.

GD: Végezetül, kérem, mondjon néhány szót a venezuelai emigrációról. A Hugo Chávez féle bolivarianizmus hanyatlása, valamint a latin államfő halálát követően, utódja, Nicolás Maduro elnöksége alatt kialakult politikai és gazdasági válság következtében, az utóbbi néhány év alatt több mint 2 millió ember hagyta el Venezuelát, köztük a magyar közösség jelentős része is. Ma már köztudott, hogy a magyar származású venezuelaiak Magyarországra történő bevándorlását és későbbi letelepedését a magyar kormány segítette is. Ön – aki nemrég szintén Magyarországra költözött – el tudná mondani, hogy

általánosságban véve ezek az emberek, akik Venezuelában nőttek fel, vagy akár ott születettek, milyennek látják Magyarországot?

KFI: Általában nagyon hálásak azért, hogy megkapták ezt a lehetőséget, hogy új életet kezdhessenek. Csodálkoznak azon, hogy milyen gyors és effektív az okmányok intézése. Egyikük azon lepődött meg, hogy itt minden olyan öreg, régi. Persze, hiszen Venezuelában az új, modern épületekhez vannak szokva. A magyar konyha újdonság számukra, de általában ízlik nekik. Vásárláskor is éri őket meglepetés, például itt a sertés olcsóbb, mint a marha. A legnagyobb problémát a magyar nyelv okozza, számukra ismeretlen hangokat tartalmaz, a szerkezete is teljesen más, alig van olyan szó, ami ismerős. Aki angolul is tud a spanyol mellett, az gyorsabban el tud helyezkedni.

GD: Milyen nehézséget okoz, hogy Ön itt él, és Magyarországról intézi a LAMOSZSZ ügyeit?

KFI: Az, hogy ideköltöztem, a LAMOSZSZ vezetésével kapcsolatos munkámra nincsen nagy hatással. Előtte is interneten keresztül intéztem a legtöbb ügyet, és akkor is legtöbbször Budapesten találkoztam a tagszervezetek vezetőivel. A Koordinációs Bizottság irányítása már nehezebb kérdés, mert ahhoz Venezuelában kellene lennem, de közben már a caracasi Magyar Ház vezetője is elmenekült onnan, két hónapja ő is Magyarországra költözött, és innen dirigálja a dolgokat. Próbáljuk fenntartani a közösségi életet, amíg lehet.

GD: Őszintén remélem, hogy ez a szörnyű válsághelyzet rövidesen rendeződik, és a venezuelai társadalom, a benne élő magyar közösségekkel együtt a közeljövőben konszolidálódik. Köszönöm szépen a beszélgetést.

Budapest, 2018. december 3.

Deák Ernő: „Akkor jön a bukfenc”

Deák Ernő 1956 decemberében vándorolt el Magyarországról. Tudományos karrierje mellett majd ötven éve tölt be vezető pozíciókat az ausztriai, illetve tágabban véve a nyugat-európai magyar közösségek szervezeti életében. Az 1970-es években az ő elnöksége alatt szerveződött újjá a bécsi székhelyű „Europa”-Club. Az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetségének 1980-tól főtitkára, majd 1991 és 2014 között elnöke volt. 1985-től a *Bécsi Napló* szerkesztője, 2001-től a Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetségének (NYEOMSZSZ) elnöke. Beszélgetésünk során az Ausztriában élő magyar közösségek intézményesüléséről, az országos és kontinentális szintű magyar diaszpóraszervezetek működéséről, valamint anyaországi kapcsolatairól kérdeztem őt.

Gaszó Dániel: Miért mentél ki Ausztriába, és hogyan lettél aktív tagja a Bécsben élő magyar közösségnek?

Deák Ernő: Ez úgy kezdődött, hogy volt 1956. Én '56 december 9-én hagytam el Magyarországot, és úgy határoztam, amíg a szovjet uralom fennáll, nem megyek vissza. 1989. július 16-án, Nagy Imre újratemetésén jöttem vissza, egyébként akkor jártam először Budapesten. Ausztriában, még a diákéveim során, 1959-ben kapcsolatba kerültem a *Nemzetőr* c. újság főszerkesztőjével, Tollas Tiborral. Akkor még Bad Iselsberg-i Magyar Reálgimnáziumba jártam, onnan kerültem aztán az Innsbrucki Magyar Reálgimnáziumba. Tollas Tibor azt mondta nekem, ha leérettségizem, ne maradjak Innsbruckban, hanem feltétlen jöjjenek Bécsbe, mert ott nagy munka vár rám. Érettségi után, 1961-ben át is költöztem Bécsbe, és attól kezdve, kisebb megszakításokkal folyamatosan részt vettem a magyar közösségi életben.

GD: A második világháború alatt és közvetlenül utána kivándorolt magyarok hogyan fogadtak titeket, ötvenhatosokat Ausztriában?

DE: A kölcsönös gyanakvás jellemezte ezt a kapcsolatot. Az ötvenhatosok a negyvenötösök számára gyanúsak voltak, mert kommunista nevelésben részesültek. Az ötvenhatos fiatalok pedig azért voltak távolságtartók a negyvenötösökkel szemben, mert jobboldaliaknak, nyilasoknak, meg horthystáknak tartották őket. Egyedül a katolikus lelkészségen belül volt integráció, legalább a miséken mindenki találkozott egymással.

GD: És a még régebb óta Ausztriában élő burgenlandi magyar közösség tagjaival milyen viszonyban voltatok?

DE: „A *gyüttmentek*” – a burgenlandiak így hívtak minket. Ők mindig azt hangoztatták, hogy otthon vannak. Ők őshonosak voltak, mi meg bevándorlók, menekültek. Ráadásul valami furcsa sugallatra beadták a derekukat a kommunista magyar államnak némi támogatásért cserébe. Jártak át Magyarországra kirándulni, meg táborozni. A lényeg, hogy teljes mértékben ellenünk fordultak: az emigránsokkal szóba sem akartak állni. Amikor lementünk Burgenlandba, hogy az országos magyar szervezet létrehozásáról tárgyaljunk velük, az alelnökük kijelentette, hogy ő magánszemélyként van jelen, majd hozzátette: ők nagyon jó kapcsolatot tartanak fent a Magyarok Világszövetségével és a Hazafias Népfronttal is, amit nem akarnak kockára tenni az emigránsokkal való együttműködéssel. Ez egészen világos volt. Számukra mi kellemetlen fickók voltunk.

GD: A XX. századi emigrációs hullámokkal Nyugat-Európába került magyarok közül sokan az elcsatolt területekről – Vajdaságból, Erdélyből, Felvidékről, Kárpátaljáról – származtak. Ők milyen formában vettek részt a magyar közösségi életben?

DE: A vajdaságiak sündisznóállásba fordultak: elzárkóztak minden irányba. Az erdélyi magyarok viszont oly mértékig integrálódtak, hogy azokat a szervezeteket, ahol az ötvenhatosok már kiöregedtek, ők vitték tovább. A mostani vezetőségben többen vannak a romániai magyarok. [...] A felvidékiek és a kárpátaljaiak nem voltak ennyire számottevők. Az egyházak integrációs szerepe ebből a szempontból is rendkívül fontos volt. A regionális eltérések ellenére ugyanis a vasárnapi miséken, istentiszteleteken mindenki találkozott egymással.

GD: Milyen tapasztalataitok vannak az újonnan kivándorolókról? Gondolok itt elsősorban azokra, akik a 2008-as gazdasági válság kirobbanását követően mentek külföldre? Ők hogyan integrálódnak? Részt vesznek a diszpóra szervezeti életében?

DE: Nem a legjobbak a tapasztalataink az újonnan jöttekről. Az ő szemükben mi csak magyarkodunk, ahogy kinyitjuk a szánkat, nacionalistának néznek minket. Ők nem azért jöttek, hogy megmentsek a magyarságot Nyugat-Európában, hanem hogy érvényesüljenek, pénzt keressenek. Talán ami a leginkább felkelti az érdeklődésüket, az a magyarnyelv-oktatás. A szülők hajlanak arra, hogy gyermekeiket beírassák magyarórára. Egyesek esetleg még a közösségépítő munkába is bekapcsolódnak, de arra már nem lehet számítani, hogy ez a

munkakapcsolat tartós marad. Ezt nem bizalmatlanságból mondom. Gyakran előfordul, hogy megismerkedem valakivel Bécsben, aki fél év múlva már Vorarlbergben vagy Tirolban van, mert ott talált jobb állást. Tudod, a saját szerencséje szempontjából ez érthető. Közösségi szempontból nézve azonban nem tudunk mit kezdeni ezekkel az emberekkel. A szervezeti életbe nem tudjuk bevonni őket, nem tudunk rájuk bízni pénztárosi vagy koordinációs feladatokat, mert huzamosabb időre nem lehet számítani rájuk.

GD: Az Ausztriában működő magyar szervezeteket országos szinten a Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége fogja össze. Mik voltak ennek az ernyőszervezetnek az előzményei, megalakulásának előfeltételei?

DE: '63-ban nemcsak az úgynevezett amnesztiatörvény jött ki, hanem létrejött a Kádár–Kreisky-féle megállapodás is. Ennek következtében különös megfigyelés alatt voltunk. Szervezeteink szinte kizárólag kulturális alapon működhettek. Az osztrák kormány az ország semlegességére való tekintettel nagyon ügyelt arra, hogy az ötvenhatal kapcsolatos események ne keltsék fel a magyar vagy akár a szovjet hatóságok rosszallását. Az ünnepségeinken általában megjelent a rendőrség megfigyelője is, civilben. Ezzel együtt a diákszövetség – melynek rövid ideig én voltam az alelnöke – a MEFESZ [Magyar Egyetemisták és Főiskolai Egyesületek Szövetsége, mely kulcsszerepet töltött be az 1956-os forradalom követeléseinek kidolgozásában] szellemében vitte tovább a dolgokat. A '60-as évek végére kiéleződött a helyzet az ötvenhatos szellemben működő egyesületek és az ún. kollaboráns egyesületek között. Ez utóbbiak körébe tartozott a '63-ban megnyílt Collegium Hungaricum, ami minden földi jóval elhalmozta az embereket, a szüreti báltól kezdve az operettetekig, csak hogy oda járjanak. Mindemellett nagy volt az izoláció is. Elég szomorú, de be kell vallani, hogy még Bécsben is, míg a magyarok egymás között marakodtak, nem tudták, hogy mi van Grazban vagy Innsbruckban. Idővel aztán egyre erősebben érvényesült a kontraszelekció is. Azok, akik nem jutottak előre Ausztriában, megrekedtek a magyar egyesületi életben, ott élték ki a különböző hajlamaikat, egymásra is irigykedtek, féltékenykedtek. Az egész magyar egyesületi lét megfeneklett. Én akkor azt gondoltam, hogy mi magunk annyira tehetetlenek vagyunk, hogy csak osztrák segítséggel tudunk ebből az állapotból kijutni. Amíg az osztrák állam nem nyúl a hónunk alá, addig mi nem vesszük komolyan egymást. Az Ausztriában élő magyarok integrációja, valamint az osztrák–magyar kapcsolatok erősítése érdekében a '60-as évek második felében létrehoztunk egy magyar–német nyelvű kulturális folyóiratot *integratio* címen, majd a '70-es évek elején megreformáltuk a korábban ifjúsági- és sportegyesületként működő „Europa”-Clubot. Aztán, amikor 1976-ban Ausztriában létrejött a népcsoporttörvény

[*Volksgruppengesetz*], úgy gondoltuk, ne csak a burgenlandi magyarok kerüljenek a törvény védelmező szárnya alá, hanem azok a bevándorló magyarok is, akik rendelkeznek osztrák állampolgársággal. Ezekkel az előzményekkel és kezdeti célokkal hoztuk létre 1980-ban az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetségét, melynek törekvéseibe bevontuk az osztrák pártokat is.

GD: Az osztrák politikai elitek bevonásával történő magyar integráció ötlete nem váltott ki konfliktusokat a különböző nézeteket valló magyar csoportosulások között?

DE: A Burgenlandi Magyar Kultúregyesület tiltakozott. Nem akarták, hogy velünk egy kategóriába sorolja őket az osztrák kormány. Most képzeld el ezt a lehetetlen helyzetet! Mi eljutottunk odáig, hogy elfogadtassuk az osztrák politikusokkal, hogy mi szintén ausztriai magyarok vagyunk, hogy a Bécsben és környékén élő magyarokat – ami a legnagyobb tömb volt – a magyar népcsoport részeként ismerjék el, erre a burgenlandiak szembefordultak velünk. [...] Volt egy erős nacionalista irányzat is a magyar közösségen belül, ami hátráltatta az együttműködést. Például amikor az „Európa”-Club megreformálásának idején meghívtam az osztrák akadémiai szövetségnek az elnökét, hogy tartson előadást, akkor a kultúrfelelősünk – aki korábban horthyista tiszt volt – kijelentette, hogy ő a távollétével tüntet. Értetlenül kérdeztem tőle: miért? Erre ő azt válaszolta: *„mert mi magyar egyesület vagyunk, és itt ne beszéljenek németül!”* [...] Az osztrák kormány sem volt teljesen egységes. Amikor lépéseket tettünk feléjük, sokat vitakoztak azon, hogyan fogadjanak minket, de aztán belátták, hogy amit mi, bécsiek képviselünk, az egységes, szervezeti szinten átlátható és tárgyalóképes magyar közösséget eredményez. Máig büszke vagyok arra, amikor Erhard Busek – az Osztrák Néppárt [ÖVP] elnöke, akkor Bécs városának alpolgármestere, később tudományügyi miniszter és alkancellár – fogadást adott a lakásán, odajött hozzám a titkára, megfogta mindkét karomat, és azt mondta: *„Deák doktor, köszönjük ezt a jó együttműködést, maguk megbízható partnerek.”* Szóval osztrák részről megvolt az elismerés, magyar részről meg ment a hercehurca.

GD: Hogyan tudtad összeegyeztetni a magyar szervezeti életben betöltött vezetői pozícióidat a tudományos karrierreddel?

DE: Ez nehéz dolog, mert az egészen világos, hogy a nap csak 24 órából áll, így a magyar ügyekre szánt időt kénytelen voltam a családomtól és a kutatómunkámtól megvonni. Én főszakon gazdaság- és társadalomtörténetet, illetve kelet-európai történetet, mellékszakon germanisztikát tanultam. Amikor befejeztem az egyetemet, óriási szerencsém volt, tudniillik a főnököm – aki egyben a doktori disszertációm témavezetője is volt – kitalálta, hogy az Osztrák–

Magyar Monarchiával mint gazdasági térséggel kellene foglalkozni. Ehhez természetesen nem volt elég a német nyelv ismerete, tudni kellett hozzá magyarul is, és erre ott voltam én. A magyar származásból lehet az embernek haszna is. Ez hosszan tartó projekt lett, melynek keretében a magyar várostörténet kutatásával foglalkoztam. A kutatásom eredményei két kötetben jelentek meg, az Osztrák Tudományos Akadémia kiadásában. Még mindig lógok a harmadik kötetrel, melyet éppen a magyarkodásom miatt nem tudtam befejezni. Az volt a szerencsém, hogy két év után kaptam külön szobát. Ott aztán nap közben mindenfélét intéztem: az Osztrák Akadémia számlájára telefonáltam és leveleztem a magyar ügyekben. Ez amolyan skizofrén állapot volt. Mondtam is a kolléganőknek: *„ha engem kirúgnak az Akadémiáról, akkor panaszszó nélkül távozom, mert tudom, amit én itt művelek, az megengedhetetlen.”* [...] Az egyik bizottsági ülésen az Akadémia főtitkára tett is erre vonatkozó megjegyzést. Én épp nem voltam jelen, de a többiek mesélték, azt mondta: *„Dr. Deák túlságosan sokat politizál, ami csakis a munkája rovására mehet”*. Végül is szerencsésen alakultak a dolgok, és a nyugdíjkorhatár elérése után még öt és fél évet dolgozhattam az Akadémián.

GD: Te sikeresen érvényesültél Ausztriában. Mi a helyzet a többi magyar bevándorlóval? Általában véve hogyan integrálódtak a magyarok az osztrák társadalomba?

DE: Meglepően jól. Nagy stréberek vagyunk mi, magyarok. Az ötvenhatosok többsége nem érte be azzal, hogy munkás vagy szakmunkás legyen, ezért továbbtanult. Közülük sokan el is végezték az egyetemet, mert ha valaki nem tette le a bizonyítványt az asztalra, akkor megvonták tőle az ösztöndíjat. Az akkori viszonyokra vonatkozóan, míg az osztrákok körében a beiratkozottak 40%-a végezte el az egyetemet, addig a magyaroknál ez az arány 37% volt, tehát csak 3%-al alacsonyabb. A menekült magyar diákok olyan végzettségekre tettek szert, amellyel meg tudták állni a helyüket Ausztriában. Sokan közülük céget is alapítottak.

GD: Tudjátok, hogy összesen hány magyar él Ausztriában?

DE: Nem, sajnos azt nem lehet tudni. A népszámlálások hiányossága, hogy az adatgyűjtés során nem kérdezik rá sem az anyanyelvre, sem a nemzetiségre. 2001 óta nem is tartottak népszámlálást Ausztriában, s az embereket a nyelvük és vallásuk szerint sem tartják számon. A magyarok számáról ezért csak olyan megközelítő értéket szoktak adni, amit mi a saját adataink alapján mindig magasabbra becsülünk. Például beleszámoljuk az osztrák állampolgárságot kapott magyarokat is, akiket a statisztikában osztrákokként tartanak számon. Persze még így is rengeteg bizonytalansági faktor van: például tudjuk, hogy a Romániából bevándoroltak között egy csomó magyar van, de nincsenek róluk hivatalos számadataink. A magyar egyesületek sem

tudják pontosan megmondani, hogy hány tagjuk van. Bécsben például több mint tíz magyar egyesület működik. Ezek programjaira összesen 1000–1500 fő jár el, ami óriási szám, de mindig vannak közöttük újak, meg olyanok, akik korábban rendszeresen jártak, de időközben elköltöztek más városba, és ezért már nem járnak. Tehát, ha az egyik évben valahol 50 ezerre becsülik a magyarok számát, és a rákövetkező évben 10 ezer magyar bevándorlót regisztrálnak, akkor nem biztos, hogy az adott helyen 60 ezer magyar él, mert lehet, hogy közben 20 ezren elmentek onnan. Az emberek mozognak jobbra-balra, ez egy labilis állapot.

GD: Ennek ellenére, szinte az összes diaszpórával kapcsolatos fórumon nagy hangsúlyt fektetnek a világban szétszórt magyar közösségek számszerű meghatározására. Több esetben a Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasaitól is azt kérik a fogadószervezetek, hogy segítsenek pontosítani az ezzel kapcsolatos adatokat. Miért olyan fontos a diaszpóraszervezetek számára, hogy az egyes országokban hány magyar él?

DE: Ez a kérdés nálunk, Ausztriában, a többi európai országban és a NYEOMSZSZ ülésein is állandóan napirendre kerül. Nézd, kicsit ókonzervatív módon gondolkodva, ha én tábornok vagyok, akkor az elsődleges kötelességem, hogy tudjam, hány katonám van, valamint, hogy milyen felszereltséggel és harci képzettséggel rendelkeznek. Tudnunk kell, hogy adott esetben kikkel és milyen mértékben számolhatunk! E nélkül csak úgy lógnánk a levegőben. Hogy konkrét esetet is mondjak, amikor a Ceaușescu-féle falurombolás kezdődött Erdélyben, akkor olyan magyarok is felbukkantak, akikről korábban nem is tudtunk. Például az akkori osztrák külügyminiszter felesége, aki jött és jelentkezett, hogy miben tudna segíteni. Kisült, hogy ő is magyar. Én azt mondom, alap kutatásokra lenne szükség. Nem lehet évtizedeken keresztül improvizálni! Nyilvánvaló, hogy sosem fogunk pontos adatokat kapni arról, hogy hol, hány magyar él, de mégiscsak szükségünk van valami biztos alapra, amivel a becsléseinket alátámaszthatjuk.

GD: A 2001-ben megalakult Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetsége kinek a kezdeményezésére jött létre? Hogyan kerültél Te ennek az egész kontinensre kiterjedő ernyőszervezetnek az élére?

DE: Én úgy csöppentem ebbe bele, mint Pilátus a krédóba. 2001-ben levelet kaptam, hogy Svédországban nagy találkozó lesz. Hasonlóan az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Szövetsége által 1991-ben, Kuftstein várában tartott *Útkeresés a jövőbe* című tanácskozáshoz, most is azt próbáltuk egymás között megvitatni, hogy mit is csináljunk: visszatérjünk Magyarországra, vagy maradjunk a befogadó országban? A legtöbben az utóbbi

mellett érveltek. Akkor a következő nagy kérdés, ami felmerült: ha maradunk, hogyan tudjuk megakadályozni az asszimilációt, hogyan maradjunk meg magyarnak külföldön? Én a magam részéről két egyesület erre vonatkozó stratégiáját igyekeztem Ausztriában megvalósítani. Az egyik a Németországi Magyarok Központi Szövetsége volt, a másik a Svédországi Magyarok Országos Szövetsége. Mindkettő statútumát megkaptam, ezek alapján próbáltam az ausztriai dolgokra vonatkozóan kialakítani újszerű irányelvet.

GD: Hol és mikor volt ez a kontinentális magyar találkozó, és ki kezdeményezte?

DE: 2001 novemberében volt, a stockholmi Magyar Házban. Arra a kérdésre, hogy pontosan kinek a kezdeményezésére jött létre, Bihari Szabolcs [a Svédországi Magyarok Országos Szövetségének elnöke] tudna válaszolni. Én meghívottként vettem rajta részt mint az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetségének elnöke. Ott hallottam – ahogy az emberek kezdték egymásnak sugdosni –, hogy valami egyesület vagy szövetség megalapításáról van szó. Aztán Szabolcs kissé zavartan mondta nekem, hogy itt lesz Németh Zsolt is. Ő is eljött, de az egész procedúrán nem vett részt. Ellenben mi éjjel fél kettőig ültünk és rágódtunk a kérdéseken. Másnap megalakult a NYEOMSZSZ. Akkor egyszer csak elhangzik, hogy legyek én az elnök. Erre mondtam, hogy *„nekem már így is sok a kötelezettségem, de nem térek ki a feladat elől, csak jelzem, hogy abban az esetben tudom elvállalni, ha lesz két elnökhelyettes, akikkel a munkát meg tudom osztani.”* Szerencsénkre ez így is történt. Az egyik elnökhelyettes Bihari Szabolcs lett, a Svédországi Magyarok Országos Szövetségének elnöke, a másik Klement Kornél, a Németországi Magyar Szervezetek Szövetségének elnöke.

GD: Mely országos magyar szervezetek csatlakoztak elsőként a NYEOMSZSZ-hoz?

DE: A svédországi, németországi és ausztriai szervezeteken kívül Hollandia és a Balti-államok, tehát Finnország, Észtország, Litvánia és Anglia szervezetei voltak az alapító tagok.

GD: Ezek a szervezetek korábban, a NYEOMSZSZ megalakulása előtt milyen kapcsolatban voltak egymással?

DE: A NYEOMSZSZ megalakulása előtt a nyugati magyarok képviselői a Csoóri Sándor vezette Magyarok Világszövetségének konferenciáin találkoztak egymással. Kezdetől fogva zavaró volt, hogy míg a Világszövetségnek elsősorban a nyugati magyarokat kellett volna összefognia, addig a Nyugati Régió mellett megjelent másik két régió is: az Anyaországi és a Kárpát-medencei. Ezáltal minden összevegyült, és kiforratlan maradt. Mindig azoknak az

akarata érvényesült, akik közelebb ültek a tűzhöz. Amikor Csoóri ebbe belefáradt, jött a nagy váltás, 2000-ben Patrubány Miklós lett az új elnök, akit egyébként a Nyugati Régió választott meg – én nem voltam ott –, de aztán hamar megtapasztalták, hogy ki is Patrubány, és elpártoltak tőle. Ekkor fogalmazódott meg annak a gondolata, hogy nekünk a saját magunk útját kell járnunk. Így jött létre a NYEOMSZSZ.

GD: A NYEOMSZSZ megalakulása óta több lépést is tett az egyszerűsített honosítási eljárás Magyarországon történő bevezetése érdekében. 2003-ban nyílt levélben fordultatok ez ügyben az akkori miniszterelnökhöz, Medgyessy Péterhez. Egy évvel később, a magyar állampolgárság könnyített felvételére vonatkozó 2004. december 5-én tartott népszavazás alkalmával különböző fórumokon buzdítottátok az igennel voksolásra a magyarországi választókat. 2011 óta pedig a Magyar Diaszpóra Tanács ülésén minden évben elismeréseket fejeztek ki az erre vonatkozó 2010. évi XLIV. törvény bevezetéséért. Miért ilyen fontos számotokra a magyar állampolgárság felvétele?

DE: Mi mindig kiálltunk a világ különböző pontjain élő magyarok összefogása mellett. Támogattuk az egyszerűsített honosítás bevezetését csakúgy, mint a Minority SafePack kisebbségvédelmi kezdeményezést, de ide sorolható az ukrán nyelvtörvény ellenzése is. Mi mint független nyugat-európai szervezet az ilyen kérdésekben hallatjuk a hangunkat. Az érintett határon túli magyar kisebbségek, az erdélyiek, a kárpátaljaiak mindig számíthatnak ránk. Tehát a NYEOMSZSZ az ilyen ügyek mellett kiáll. Cselekvési terveinket meghirdetjük regionális szinten, aztán az egyes tagszervezetek országos és lokális szinten viszik tovább az ügyet. Lényeges, hogy ezek az akciók ne legyenek esetlegesek: legyen koncepciónk, amihez folyamatosan tartjuk magunkat!

GD: A nemzeti összetartozásra vonatkozó kérdésekben a NYEOMSZSZ álláspontja megalakulása óta nagyon közel áll a 2002 és 2010 között ellenzékben, majd 2010-től kormányon lévő Fidesz álláspontjához. Ez nem okozott konfliktust az ernyőszervezeten belül?

DE: Ezzel nagyon lényeges dologra kérdezel rá. Nézd, van, aki nyíltan vállalja a „szerelemét”, van, aki titkolja. Ez stílus kérdése. Mi azonban, akik külföldön élünk, nem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, ami Magyarországon van, hogy aki más párthoz tartozik, azt ellenségnek tekintjük. A NYEOMSZSZ vezetősége mindenki felé nyitott. Számunkra nem a politikai nézet a mérvadó, hanem a magyarság. Persze kérdéses, hogy az úgynevezett balliberális körök mennyire kapcsolódnak be a közösségépítő munkánkba. Általában inkább a

konzervatív csoportosulások hallgatnak ránk. Más kérdés az anyaország anyagi támogatása, ami mindenki számára fontos. Az anyagi függetlenséget ugyanis szinte egyetlen szervezet sem tudta elérni. A nyugati magyarság nagy hiányossága, hogy szervezeteik legtöbbször a magyar állam támogatása nélkül működésképtelenné válna, vagy csak minimális szinten tudna működni.

GD: A magyar diaszpóraszervezetek függővé váltak a 2010 óta évről évre növekvő anyaországi támogatásoktól?

DE: Ismered Mátyás király három lustájának történetét? Nos, a ráhagyatkozás veszélye sajnos a nyugati magyar szervezetek esetében is fennáll: *„minek nekünk törődni az anyagi források előteremtésével, ha elég megírunk egy pályázatot, és Budapest kihúzza bennünket a kátyúból?”* Számomra ez a hozzáállás erkölcsileg nem helytálló, de itt ennél többről van szó: ha ráhagyatkozunk a magyar államra, elkényelmesedünk, akkor nem leszünk képesek önállóan megállni a lábunkon. A *Bécsi Napló* egyik, régen megjelent számában volt egy cikk arról, hogy *„élnünk nekünk kell!”* Abban az időben a kommunista állam akart beavatkozni az életünkbe. Én akkor is azt hangoztattam, hogy a magyar állam nem válhat lélegeztetőgépünké. Ha a szervezet megbetegszik, és átmenetileg szüksége van külső segítségre – például lélegeztetőgépre – az életben maradáshoz, az rendben van akkor, ha, miután a szervezet meggyógyult, le lehet kapcsolni a gépről. Azonban, ha a szervezet már nem képes önállóan működni, csak a gép segítségével, az végzetes. Ezzel nemcsak a nyugati magyaroknak kell tisztában lenniük, hanem a magyar államnak is, hiszen a kárba vesztett anyagi támogatásnak nincs semmi hozama. Nem elég, ha szívükön viselik a sorsunkat! Én azt mondom, a támogatásért cserébe elvárható a teljesítmény, azaz annak számonkérése, hogy saját erejükkel mit tudnak felmutatni a nyugati magyarok. Másrészt, irtó csúnya ellentétek vannak nálunk, amikbe ugyan a magyar állam közvetlenül nem avatkozik bele, az onnan jövő támogatások nagy hatással vannak rájuk. Most képzelj el azt, hogy tavaly Bécsben három különböző helyen tartották meg az október 23-i ünnepséget! Mindhárom magyarországi támogatásból valósult meg. Azelőtt évente egyszer, egy helyen tudtuk október 23-át megünnepelni. Az ötvenhatos hősök most biztosan tapsikolnak, hogy *„olyan nagyszerű magyarok vagytok, hogy három helyen is ünnepeltek minket”*. Kinek jó ez? Most az a fontos minden szervezetnek, hogy a magyar állam felé legyen lojális, miközben egymást tönkreteszik. Ezek olyan dolgok, melyekkel nehéz a mindennapokban szembesülni.

GD: Hogyan lehetne kiküszöbölni, hogy az anyaországi támogatások az Ausztriában működő magyar szervezetek közötti feszültségeket ne fokozzák tovább?

DE: Az anyagi támogatások egyik alapfeltétele kellene, hogy legyen, hogy azt csak az egyesületi együttműködést erősítő, szorgalmazó célokra lehessen felhasználni. Így elkerülhető lenne, hogy az egyik egyesület a másik ellen pályázzon. Ez még nem számítana beavatkozásnak, ez csak azt jelentené, hogy ha mi éretlenek és képtelenek vagyunk az együttműködésre, akkor az illetékes és tekintéllyel bíró magyar politikusokban lenne annyi érettség, hogy csak olyan kezdeményezéseket támogatnak, melyek a diaszpórában élő közösségek összetartását segítik, szorgalmazzák. Annak idején, amikor elértük, hogy a burgenlandi magyarokkal együtt minket, bécsieket is soroljanak a magyar népcsoport kategóriájába, az osztrák hivatalnokok is megmondták, hogy nincs olyan, hogy A csoport, meg B csoport: mindannyian egy népcsoportba tartozunk. Ez olyan vívmány, amibe bele kéne kapaszkodni és továbbvinni. Nem engedhetjük meg magunknak, hogy valaki presztízből vagy irigységből vagy bármiből kifolyólag megossa a közösséget! Az még rendben van, ha valaki külön szervezkedik. A baj az, ha ezt mások ellen teszi, ráadásul úgy, hogy Magyarországtól kér és kap támogatást. A többi Ausztriában élő népcsoporton belül is vannak veszekedések, de kifelé egy arcot mutatnak, az osztrák kormány felé egységesen kommunikálnak. Mi meg szedjük széjjel egymást.

GD: A magyar kormány részéről nem állna fenn a részrehajlás veszélye akkor, ha a saját belátása szerint közösségmegosztónak ítélt diaszpóraszervezetektől megvonná az anyagi támogatást?

DE: A helyzet az, hogy eddig volt mondjuk öt egyesület Bécsben, most meg van tíz minden programegyeztetés nélkül. Amikor az ilyen jellegű problémák a magyarországi illetékesek fülébe jutnak, mindig azt válaszolják: „*mi nem avatkozunk be*”. Az új szervezetek azonban anyaországi támogatásból jöttek létre. Ez mi, ha nem beavatkozás? A Kárpát-medencében nem támogatnak minden magyar szervezetet. Nézd meg például Szlovákia esetét! A kormány kijelentette, hogy a Híddal [Most–Híd szlovák–magyar vegyespárt Szlovákiában] nem foglalkozik, mert az nem magyar párt. Az, hogy ez helyes-e vagy sem, más kérdés. A lényeg, hogy ott el tudták dönteni, hogy kiket támogatnak és kiket nem.

GD: A diaszpóraszervezetek magyarországi döntéshozók prioritására és szimpátiájára alapozott támogatása nem fokozná az anyaországi jelenlétet a diaszpóra belső szerkezeti struktúrájának és erőviszonyainak alakulásában?

DE: De, biztosan. És én – az említett értelemben – ezt tartom helyesnek. Erdélyben is látható, hogyan működik ez. Azelőtt, még Markó Béla [a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) elnöke 1993 és 2011 között] idején, amikor azt mondták, hogy az RMDSZ baloldali, szocialista vonalat követ, sorra jöttek létre Fidesz-szimpatizáns magyar pártok. Ez borzasztó, tarthatatlan állapotot hozott létre, ami azzal ért véget, hogy Orbán Viktor leült tárgyalni a pártelnökökkel, és rendezte a viszonyokat. Ezt lehet beavatkozásnak is tekinteni, de számomra ez a helyes politika, mert Orbán nem azt mondta, hogy az egyik pártot elsöpri, a másikat meg támogatja, hanem azt hangsúlyozta, hogy ezek a pártok állapodjanak meg a magyar érdekek mentén, mert csak így lehet előre jutni. A magyar érdek pedig az, hogy erős romániai magyarság legyen. Ezt valahogy Erdélyben el tudták érni. Nálunk is hasonló a helyzet. Nekünk is az az érdekünk, hogy erős ausztriai magyarság legyen. Ez csak akkor lehetséges, ha nem ezerfelé szakadva, egymás ellen dolgozunk, hanem egyes dolgokban egyetértve, konszenzusra törekedve, a közös érdekeinket szem előtt tartva. Ez látszatra pofonegyszerű, de bizonyos emberekkel szót érteni nem könnyű. A magyar kormány orbáni értelemben vett beavatkozási politikája segítene abban, hogy az ellentétek megszűnjenek.

GD: Eddig arról beszéltünk, hogyan lehetne Magyarország jelenlegi diaszpórapolitikáját optimalizálni. Mi történne akkor, ha ez a politika megváltozna, ha a diaszpóra felé irányuló anyaországi támogatások csökkennének, esetleg meg is szűnnének?

DE: Na, hát ez az! Akkor jön a bukfenc.

GD: Köszönöm szépen a beszélgetést.

Tusnádfürdő, 2018. július 26.

Bihari Szabolcs: „...közvetlen nyomást gyakoroltunk a nyugat-európai magyar szervezetek vezetőire, hogy megértsék, egységben az erő, és hogy eszerint is cselekedjenek”

Bihari Szabolcs 1986-ban emigrált a Partiumból Svédországba. Kisebbségi múltja nagy hatással volt későbbi szerepvállalásaira a diaszpórában. 1994-től a Svédországi Magyarok Országos Szövetségének elnöke. Az 1990-es években aktívan részt vett a Csoóri Sándor irányítása alatt megújult Magyarok Világszövetségének munkájában: 1996-ban a Nyugati Régió alelnöke, majd 1998-ban elnöke lett. Miután 2000-ben kilépett a Világszövetségből, más diaszpóraszervezetek vezetőivel összefogva Stockholmban, 2001-ben megalapították a Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetségét (NYEOMSZSZ), melynek azóta elnökhelyettese. A 2011-ben megalakult Magyar Diaszpóra Tanács fennállása óta ő a nyugat-európai tagszervezetek regionális elnöke. Beszélgetésünk során az erdélyi magyar emigráció történetéről és hatásairól, a Svédországban élő magyarok önszerveződéséről, valamint a nyugat-európai ernyőszervezet megalakulásáról és anyaországi kapcsolatairól kérdeztem őt.

Gaszó Dániel: Miért éppen Svédországba mentél?

Bihari Szabolcs: Én partiumi vagyok. A '80-as évek közepén, amikor kezdett forrósodni a talaj a lábunk alatt, úgy döntöttem, végleg elhagyom Szatmárnémetit. Magyarországra szerettem volna áttelepedni, az volt minden vágyam, de nem volt rá lehetőségem, így végül kalandos körülmények között Ausztriába mentem és onnan fel északra. [...] Két országot vettem számításba: Hollandiát és Svédországot. Abban az időben – legalábbis, ahogyan én tudtam – ezekben az országokban lehetett a legkönnyebben állampolgárságot kapni. Nekem nem voltak se osztrák, se német felmenőim, így Ausztriában és Németországban 10–11 év alatt kaptam volna meg az állampolgárságot, míg Hollandiában és Svédországban csak 5 év kellett hozzá. [...] Elővettem a térképet, és Svédország területén megláttam egy tavat, ami épp akkorának tűnt, mint a Balaton. A déli partján volt egy város: Jönköping. Na, mondom, ez körülbelül olyan lehet, mint Siófok, pont nekem való. Így Jönköpingbe mentem. [...] Úgy érkeztem oda, mint légy a tejbe, nem ismertem ott senkit.

GD: Hogyan kerültél kapcsolatba a helyi magyar közösséggel?

BSz: Akkor még rend volt, minden bevándorlónak be kellett jelentenie az érkezését, és végig kellett mennie egy többkörös rendőrségi kihallgatáson. A tolmács, akit kihelyeztek mellém a

frissen alakult helyi magyar egyesületnek volt az elnökasszonya. A kihallgatás után rögtön meghívott a vasárnapi istentiszteletre, úgyhogy én gyakorlatilag egy hét alatt a magyar közösségben találtam magam, fél évvel később pedig én lettem az említett jönköpingi magyar egyesületnek az alelnöke. [...] Abban az időben rengeteg erdélyi ment ki, akikkel a svédországi magyarok igyekeztek mihamarabb felvenni a kapcsolatot. A Svédországi Magyarok Országos Szövetségének irányítása alatt minden egyesület, így a mi egyesületünk is azt a feladatot kapta, hogy a menekülttáborokban keresse fel a magyarokat és segítsen nekik a beilleszkedésben. [...] Én még éppen megúsztam, nekem nem kellett menekülttáborba mennem, de az utánam érkezőknek igen. Ezekben a táborokban az emberek kaptak ételmezt, családonként külön lakást, és szabad ki és bejárásuk volt. A legnagyobb tehertétel számukra a bizonytalanság volt. Valaki fél évet várt a sorára, de volt olyan is, aki másfél évet. [...] A Svédországi Magyarok Országos Szövetsége elosztotta az egyes területeket az önkéntesek között. Nekem négy tábor jutott, melyeket hetente látogattam, vittem be szótárt, segítettem a magyaroknak elkezdni a nyelvtanulást, meg váltottam velük néhány szót, igyekeztem megnyugtatni őket.

GD: Svédországban mikorra vezethető vissza a magyarok jelenléte, és hol alakultak ki a nagyobb kulturális központjaik?

BSz: A magyarok jelenléte Svédországban nagyon régre visszavezethető. Az 1848-as szabadságharc idején egy egész huszár század került oda. Svédországba irányuló nagy létszámú magyar emigrációról azonban csak a második világháború után beszélhetünk. '44 végén '45 elején sokan azokkal a fehér autóbuszokkal érkeztek oda, amelyekkel a koncentrációs táborokból menekítették ki a zsidókat. [...] A magyarországi zsidók kimenekítésében nagy szerepe volt Raoul Wallenbergnek, aki Svédországból került Budapestre mint diplomata. Ő indította el azt a mentési akciót, melynek során több mint tízezer, főképp budapesti zsidót sikerült kimenekíteni az országból még a német megszállás előtt. Többnyire fiatalokból álló, 13–15 fős csoportokban vitték őket Svédországba. Közülük sokan ott is maradtak, és az ENSZ támogatásával elvégezték az egyetemüket. [...] Ők is, csakúgy, mint később az ötvenhatosok legtöbben Stockholmban és Göteborgban telepedtek le, illetve kisebb számban Malmöben, tehát az ország három legnagyobb városában. Vidéken csak később, a '80-as években alakultak ki magyar szervezetek, a korábban említett erdélyi kivándorlási hullámot követően. Az erdélyiek közülük sokan a kisebb városokban is szívesen letelepedtek, és mágnesként vonzották oda a családtagjaikat, barátaikat. A '90-es évekre legalább tíz új egyesületet hoztak létre szerte az országban, melynek köszönhetően mára a lakott területek egyharmadában vannak magyar

szervezetek. Ez azért nagy dolog, mert egy hatalmas országról van szó – csendben megjegyzem, én Jönköpingben közelebb vagyok Budapesthez, mint Svédország legészakibb pontjához –.

GD: Az 1980-as években kivándorolt erdélyi magyarok milyen hatással voltak a már meglévő magyar szervezetekre Svédországban?

BSz: Svédországban és általában a nyugat-európai országokban a '80-as években működő magyar szervezetek alapköveit az ötvenhatosok rakták le. '56 után innen-onnan érkeztek ugyan kisebb számban magyarok, de tömeges emigráció nem volt, egészen a '80-as, '90-es évekig, amikor az emberek megindultak Erdélyből. Ez nemcsak Nyugat-Európában volt érezhető, hanem Észak-Amerikában és Ausztráliában is. Dél-Amerika kivételt jelent ez alól, mert oda lényegesen kevesebben mentek. [...] Az erdélyiek ugyanazzal a nemzeti töltettel rendelkeztek, mint az ötvenhatosok. Elkötelezettek voltak, hajlandók voltak a közösségért dolgozni és tenni. Ez egy újabb lendületet adott a szervezeti életnek. A legtöbb egyesület vezetője hatvanon felülül volt már akkor. Nekik eleinte – hogy is fogalmazzak – voltak fenntartásaik az újonnan érkezett erdélyiekkel kapcsolatban: örültek annak, hogy többen vagyunk, de azért mindig nyomatékosították, hogy ők azok, akik megmondják, hogy merre menjenek a dolgok. Aztán szép lassan végbement a generációváltás, az új hangadók zöme pedig erdélyi származású volt. [...] Amikor én ebbe a folyamatba becsatlakoztam, azt mondtam, hagyjuk a megkülönböztetést. Nem kell hangsúlyozni, hogy ki az erdélyi, ki a magyarországi és ki az ötvenhatos! Otthon is mindenki úgy fogadott minket, mint svédországi rokonokat vagy barátokat, akkor meg minek ez a megkülönböztetés idekint? Minek külön erdélyi magyar egyesületet alapítani és megkülönböztetni az ötvenhatosok egyesületétől? Nem mindegy, hogy mikor és honnan jöttél? A lényeg, hogy svédországi magyarok vagyunk, ez lett a mi státusunk. [...] Svédországban szerencsére konfliktusmentesen sikerült ezt megértetni mindenkivel, ami persze nem azt jelenti, hogy ettől kezdve az emberek ne érezték volna fontosnak, hogy honnan jöttek. Nekem is szívügyem volt az erdélyi származásom, az otthonról hozott hagyományok és kulturális örökségek. Én szervezeti vezetőként nem kértem senkitől, hogy ezt megtagadja. Isten őrizz! Ezt nem is lehet megtagadni. A származásból eredő különbségek azonban nem kell, hogy szétválást okozzanak. Az erdélyiek új szint hozhatnak a helyi magyar közösségekbe. Ezt a nézetet idővel a legtöbben elfogadták.

GD: A többi elcsatolt területről, a Felvidékről, Kárpátaljáról, illetve a Délvidékről nem mentek ki nagyobb számban magyarok az 1980–90-es években?

BSz: Még a '70-es években volt egy nagyobb jugoszláv hullám: Jugoszláviából Európa-szerte érkeztek vendégmunkások. Nekik azonban egészen más volt a hozzáállásul, mint nekünk. Ők dolgozni mentek ki, pénzt akartak gyűjteni, és abból egy nagy házad venni otthon. Persze végül ők is nagyrészt kint maradt. [...] Érdekes volt, hogy a jugoszláv állam ugyan kiengedte az embereket Nyugatra dolgozni, de aki kint maradt, azt nagy megfigyelés alatt tartotta. A délvidéki magyarok egyesületein is rajta tartotta a kezét a Jugoszláv állam. Részben emiatt a Svédországban élő délvidéki magyarok el is különültek. A magyar miséken láttuk őket, de a szervezeti életben nem vettek részt, a Svédországi Magyarok Országos Szövetségéhez sem csatlakoztak. [...] Aztán később a délvidéki magyaroknak a már nemlétező Jugoszláviával is egészen különösen alakult a kapcsolata. Erről van egy jó történetem. 1999-ben, tehát tíz évvel a rendszerváltozás után Kasza József, a Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) akkori elnöke, eljött hozzánk Svédországba. Meglátogatta a délvidéki magyarok egyesületét is, ahonnan őrjöngve jött vissza hozzám, hogy *„Képzeld el! Az én délvidéki magyarjaimnak az egyesületében egy ilyen nagy kép van kitéve Titoról.”* Ehhez tudni kell, hogy Jugoszlávia a többi vasfüggöny mögötti országhoz viszonyítva sokkal szabadabb volt, magasabb életszínvonallal, nagyobb mozgástérrel, amolyan átmeneti állapot volt a nyugati világ és a kommunista világ között. Aztán, amikor Jugoszlávia szétesett, nagyon csúnya dolgok történtek. A háború a Svédországban élő délvidéki magyarokat is érintette, a szerb állam ugyanis lenyúlta az évek alatt összegyűjtött pénzeszközöket arra hivatkozva, hogy kell a pénz a háborúra. Nagyon sok olyan embert ismerek, akinek gyakorlatilag az összes pénzét elvették. Így érthető, hogy közülük sokan visszasírták a régi időket.

GD: Mikor és hogyan jött létre a már többször is említett Svédországi Magyarok Országos Szövetsége?

BSz: A svéd állam már a '70-es évek elején felszólította a különböző egyesületek vezetőit – nemcsak a magyarokat, hanem mindenki mást is –, hogy tömörüljenek országos szervezetekbe. Ezt egyrészt azért akarták, hogy könnyebbé tegyék a velük való kapcsolattartást. Nem mindegy, hogy húsz egyesülettel kell külön-külön tárgyalnia a kormánynak, vagy egy országos szervezettel, amely mindenki érdekeit képviseli. Másrészt, az országos ernyőszervezetek által egységesített egyesületeket könnyebben be tudták vonni az állami támogatások rendszerébe. [...] Részben ennek köszönhetően a Svédországi Magyarok Országos Szövetsége már 1974-ben megalakult. A délvidékiek és egy-két kisebb közösség egyesületein kívül az összes nagyobb magyar szervezet csatlakozott hozzá. [...] A helyi magyarok szervezeti struktúrájára nagy hatással volt továbbá az úgynevezett népfőiskola. Ez alapjában véve egy, a '90-es években

elindított általános képzési program volt, mely kiterjedt az egész Skandináv térségre, így Svédországra is. Az oktatási tevékenysége mellett a népfőiskolának nagy közösségteremtő ereje volt. Hihetetlen precízen megszervezett programok keretében összehozta az egymástól nagy távolságra élő embereket, kimozdította őket az elszigeteltségből. Mi ezeket a jó gyakorlatokat eltanultuk a svédektől, és alkalmaztuk a saját szervezeteink fejlesztésére.

GD: Mikor és hogyan lettél Te a Svédországi Magyarok Országos Szövetségének elnöke?

BSz: Először is, a svédországi magyarok szervezeti élete engem mindig is vonzott. Ez a fajta önszerveződés nekem nagyon hiányzott Erdélyben, így személyes indíttatásomnál fogva szerettem volna aktívan részt venni benn. Mint korábban említettem neked, miután megérkeztem Jönköpingbe, rövid időn belül a helyi magyar szervezet alelnöke lettem, és ezzel bekerültem az országos vérkeringésbe. A Svédországi Magyarok Országos Szövetségének vezetőségét mindig a stockholmi magyarok alkották. A '80-as évek végére ez okozott is némi nézeteltérést, mert a vidéki városokban élők úgy érezték, hogy nincsenek kellőképp reprezentálva a szövetségben. Többszöri próbálkozás után végül 1991-re sikerült kiharcolnunk, hogy a kilenc Stockholmban élő mellett bekerüljön négy vidéken élő is a vezetőségbe. Közülük az egyik én voltam, Jönköpiből. Három évvel később a szövetség elnöke, Jakabffy Ernő lemondott tisztségéről, és visszaköltözött Magyarországra, ahol újraraházasodott, Németh László egyik lányát vette el feleségül. Sokan akartak a helyére lépni. Az összes elnökjelölt közül én voltam az egyetlen vidéken élő, mindenki más Stockholmban élt. Viccesen szoktam is mondani, hogy a stockholmiak nem tudtak egymással megegyezni, ezért esett rám a választás. Engem is meglepett a dolog, mert elvileg az elnöki poszt betöltésének kritériuma volt, hogy az illető ötvenhatos legyen, Magyarországról származzon, és Stockholmban éljen, én meg se ötvenhatos nem voltam, se magyarországi, és nem Stockholmban éltem, na, de a lényeg, hogy 1994 március elején megválasztottak elnöknek, és azóta én vezetem a Svédországi Magyarok Országos Szövetségét.

GD: Mint frissen megválasztott elnök, mi volt a legfőbb célod az országos ernyőszervezet irányítását illetően?

BSz: A legfőbb célom az volt, hogy a régi emigrációs célokat újra fogalmazzam, a szervezeti életet a másod- és harmadgenerációs gyerekek igényei szerint alakítsam. [...] A rendszerváltozásig az emigrációban élők körében volt egy olyan általános elképzelés, hogy ha egyszer majd Magyarország, illetve a Kárpát-medence felszabadul, akkor mindenki hazamegy, addig pedig küzdeni kell a kommunizmus ellen. Ez a hozzáállás jellemezte az ötvenhatosokat,

ami érthető, hiszen ők elsősorban a kommunizmus ellenzése miatt kerültek külföldre. Aztán hirtelen véget ért a kommunizmus, eljött a szabadság, lehetett hazamenni, de az emberek 98%-a helyben maradt. [...] Mindenki egyetértett abban, hogy ami azelőtt volt, az kifulladt, a régi szervezetek elvégezték a feladataikat. Sokan úgy vélték, hogy többé nincs is szükség magyar szervezetekre, hiszen már nincs miért tüntetéseket szervezni az orosz, meg a román nagykövetség elé. Én ezzel szemben úgy látta, hogy igen is szükség van a szervezetekre, a közösségre, nem magunk miatt, hanem a gyerekek miatt, azért, hogy a másod- és harmadgenerációs gyerekek magyarságtudatát megőrizzük. Az ötvenhatosok sok mindent jól csináltak, de a gyerekeket elhanyagolták. A cserkészetet leszámítva semmilyen közösségi programot nem szerveztek nekik. Megdöbbenve tapasztaltam, hogy a szervezeti életben aktív ötvenhatosok gyerekei, annak ellenére, hogy apjuk, anyjuk magyar volt, nem tudtak magyarul. [...] Én úgy gondoltam, hogy ezek a fiatalok, ez az új, már külföldön született generáció nagyon értékes lehet a magyar nemzet számára, ezért vétek lenne elveszíteni. [...] Ezeket a célokat meg kellett fogalmazni, új értelmet kellett adni a közösségi munkának. Én ezt röviden úgy fogalmaztam meg, hogy hitkét kell működni: hinnünk kell abban, hogy a választott újhazánkban is létezhet magyarság úgy, mint a Kárpát-medencében. [...] Szerettem volna még több magyar egyesület alapítását segíteni, volt ugyanis egy-két fehér folt a térképen: olyan települések, ahol éltek magyarok, de még nem volt egyesületük. [...] Szintén szerettem volna, ha a stockholmi Magyar Ház épülete a saját tulajdonunkba kerülne. Ezt viszonylag gyorsan sikerült is elérni, az elnöklésem első fél évében megvettük az ingatlant. Akkor ez volt az egyetlen saját tulajdonban lévő magyar központ Nyugat-Európában. [...] És természetesen fontos cél volt az is, hogy megtaláljuk a közös hangot a magyarországiakkal. Ez azért volt nehéz, mert a politika változó. [...] Nekem meg kellett értetnem az enyémeikkel, a svédországi magyarokkal, hogy nem szabad belemennünk a pártpolitikai játszmákba még akkor sem, hogyha – mit tudom én – a többségnek erre vagy arra húz a szíve, mert az csak megoszt bennünket.

GD: A Svédországi Magyarok Országos Szövetségének vezetése mellett a Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetségének (NYEOMSZSZ) elnökhelyettese is vagy. Milyen előzményei voltak ennek a kontinentális ernyőszervezetnek, és pontosan milyen szereped volt a megalakulásában?

BSz: A NYEOMSZSZ megalakulása előtt a nyugati magyarság legnagyobb fóruma a Magyarok Világszövetsége (MVSZ) volt. A '90-es évek elején megújult Világszövetség három régióból állt: a Kárpát-medencei Régióból, az Anyaországi Régióból, és a Nyugati Régióból. Ez utóbbi első elnöke a korábban említett Jakabffy Ernő volt, a Svédországi Magyarok

Országos Szövetségének vezetője. Miután ő visszaköltözött Magyarországra, és én lettem az új elnöke, a Magyarok Világszövetségének ülésein is jelen voltam. [...] 1996-ban megválasztottak a Nyugati Régió alelnökének, ettől kezdve én képviseltem a Nyugat-Európában élő magyarokat. A Nyugati Régió elnöklése rotációs rendszerben működött, négy évig az európaiak adták az elnököt, aztán a következő négy évben a tengerentúliak. Amikor az utóbbiakra került a sor, az amerikaiak – jó szokás szerint – kicsinálták a saját emberüket: Papp Lászlót 1998-ban lemondatták. A négy éves ciklus hátralévő másfél évében én lettem az egész Nyugati Régió elnöke, így én képviseltem Ausztráliától Kanadáig, Venezuelától Svédorszáig, összesen 42 ország magyar szervezetét, mai szóval élve az egész diaszpórát. [...] Csoóri Sándor, az MVSZ elnöke 2000-ben bejelentette a lemondását, és elkezdődött a dülekedés az elnöki székért. Ekkor mi, európaiak, a hatékonyabb működés érdekében kidolgoztunk egy javaslatot az alapszabály megváltoztatására, mely első sorban a Világszövetség képviseleti struktúrájának átalakítására irányult. Úgy véltük, nem lehet egy kalap alá venni az egész nyugati magyarságot. A szervezeti élet teljesen másképp működik Dél-Amerikában, Európában, Észak-Amerikában és Ausztráliában, mert mindenhol mások a szociális adottságok, ezért mi külön vettük a régiókat. Másrészt véget akartunk vetni az egyes területek dominanciájának. Az MVSZ ülésein a Kárpát-medencei Régióban az erdélyiek domináltak, a Nyugati Régióban meg az amerikaiak. Bárki bármit mondott, mindig az volt, amit ők akartak. Az amerikaiak mindig azzal érveltek, hogy többen vannak, hogy ők másfél millió magyart képviselnek, ezért mi csak hallgassunk. Ennek következtében állandóan ment a vita arról, hogy kinek mekkora hatalma és beleszólása van a dolgokba. Mi ennek szeretnénk volna véget vetni, ezért egy olyan képviseleti struktúrát dolgoztunk ki, amelyben minden Régióknak egyenlő beleszólása van a dolgokba. [...] A Világszövetség új elnöke, Patrubány Miklós lett, aki korábban Csoóri Sándor mellett alelnök volt. Patrubány kezdetben jónak ítélte a javaslatunkat, azt mondta, hogy legyek én a Nyugati Régió elnöke, és ő majd segít nekem megvalósítani a terveinket. Végül azonban semmi sem valósult meg abból, amit akartunk. [...] Patrubány úgy viselkedett, mintha az egész Világszövetség egy politikai párt lett volna, aminek ő az elnöke. Elvárta, hogy minden úgy történjen, ahogy ő és a magyarországi felső vezetés diktálja. Ez teljes irányváltást jelentett: ettől kezdve nem Budapest volt a kinti egyesületekért, hanem a kinti egyesületek voltak Budapestért. Patrubány nem arra törekedett, hogy Budapest segítse és támogassa a külföldi magyar szervezetek működését, hanem arra, hogy a külföldi magyar szervezetek végrehajtsák a Budapestről érkező parancsokat. Az, hogy a Világszövetség 2000 után erre az útra tért, véleményem szerint óriási veszteséggel járt az egész magyarság számára. [...] Sokan szeretnék volna, hogy én legyek a Nyugati Régió elnöke, de ebben a felállásban úgy döntöttem, hogy

inkább kiszállok. 2000. év végén minden tisztségemről lemondtam a Világszövetségben. A Nyugati Régió elnöke Léh Tibor lett, Franciaországból. [...] Miután kiléptem a Világszövetségből, felkeresett Klement Kornél, a Németországi Magyar Szervezetek Szövetségének elnöke, és azt mondta nekem: „*Szabolcs, itt valamit csinálni kell! Nem hagyhatjuk elveszni a korábban tett javaslataink tartalmát!*” Ekkor született meg az ötlet, hogy hozzunk létre egy különálló ernyőszervezetet.

GD: Hogyan sikerült ezt az ötletet egy év alatt megvalósítani?

BSz: Az MVSZ új vezetőségében eleinte még sokan bíztak, de nagyon rövid időn belül rájöttek, hogy a dolgok nem úgy történnek, ahogyan azt megígérték nekik. A szervezetek sorra léptek ki Világszövetségből. Mivel korábban mi vezettük a Nyugati Régiót, mindenkivel megvolt a kapcsolatunk. Miután elhatároztuk Kornéllal, hogy önálló útra térünk, kidolgoztunk egy alapszabály javaslatot, egy működési javaslatot, egy szerkezeti javaslatot, és összehívtuk azoknak a szervezetek vezetőit, hogy a javaslataink alapján közösen létrehozzunk egy új szövetséget. Erre a találkozóra 2001 novemberében került sor, Stockholmban. Ez volt a NYEOMSZSZ alapító ülése, melyre mindenki eljött, kivéve Léh Tibort, aki állítólag éppen akkor megbetegedett.

GD: Miért Svédországban tartottátok a NYEOMSZSZ alapító ülését?

BSz: Egyedül nekünk volt saját központunk Európában, az a korábban említett épület Stockholmban, amit még a '90-es években vásároltunk meg. Felajánlottuk, hogy ott mindenkit vendégül látunk, így a meghívottaknak csak az útiköltséget kellett állnia. Szerencsénk volt, mert Németh Zsolt [Külügyminisztérium Határon Túli Magyarok Hivatalát (HTMH) felügyelő államtitkár] és Gál Kinga [HTMH elnökhelyettes] épp Svédországban tárgyaltak, így ők is ott tudtak lenni az alapító ülésen. Németh Zsolt egyébként már korábban is tudta, hogy mi egy önálló szervezetet készülünk alapítani. [...] Ez az első ülés olyan számunkra, mint a pozsonyi országgyűlés, azóta is sokat emlegetjük. Hihetetlen jó hangulatban és nagyon konstruktívan telt. [...] Mivel Stockholmban találkoztunk, ezért a NYEOMSZSZ is ott lett bejegyezve, mind a mai napig ott van a központja, a hivatalos címe és a pénztára. [...] A NYEOMSZSZ-hoz minden meghívott szervezet csatlakozott, kivéve a belgiumi a svájci és a franciaországi magyar szervezetek.

GD: Ők miért nem csatlakoztak a NYEOMSZSZ-hoz?

BSz: Azért, mert ők továbbra is a Magyarok Világszövetségében maradtak. Léh Tibor, aki mint mondtam, el sem jött az alapító ülésre, talán még mindig ott van, nem tudom biztosan, mert megszakadt vele a kapcsolatam.

GD: Mi volt a legfőbb célotok, amit kitűztetek magatok elé Stockholmban, az első ülésen?

BSz: Összefogni a nyugat-európai magyar országos szervezeteket. Ez volt a legfőbb célunk, ezért is választottuk ezt a nevet: Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetsége.

GD: A NYEOMSZSZ-hoz csatlakozó szervezetek mind országos ernyőszervezetként működtek már akkor, 2001-ben?

BSz: Nem. Az alapszabályzatban az áll, hogy „országos jellegű szervezetek” csatlakozhatnak, mert például a balti államokban, Litvániában, Lettországból és Észtországból, illetve még Finnországból is nagyon kevés magyar él, így nincs annyi szervezet, amiből szövetséget lehetne létrehozni. [...] Azért fogalmaztuk meg alapkritériumként, hogy csak országos, illetve országos jellegű szervezeteket fogadunk be, mert nem akartunk teret adni a megosztottságnak. Már volt annyi tapasztalatunk, hogy tudtuk, az egyes országokon belül milyen konfliktusok vannak, hogy a személyes ambíciók és az abból fakadó nézeteltérések mennyire szembe fordíthatják egymással a magyar szervezeteket. Azzal a kikötéssel, hogy minden országból csak egy szervezet képviselheti az ott élő magyarokat, közvetlen nyomást gyakoroltunk a nyugat-európai magyar szervezetek vezetőire, hogy megértsék, egységben az erő, és hogy eszerint is cselekedjenek. Ez volt az egyik alapelvünk. A másik az volt, hogy mindenki egyforma szavazati erővel bírjon, tehát nem súlyoztuk az országokat. Az a szervezet, amely 150 fős magyar közösséget képviselt, ugyanolyan értékű szavazattal bírt, mint a svédországi vagy a németországi szervezetek, mely országokban a magyarság száma több tízezer fő.

GD: Az elmondottak alapján a NYEOMSZSZ alapköveit Te és ifj. Klement Kornél raktátok le. Miért Deák Ernő lett az elnök?

BSz: Ezt sokan kérdezték már tőlem. Mindenki arra számított, hogy az elnök Kornél lesz vagy én, de miután ezt a döntést ránk hagyták, mi egy harmadik embert, Deák Ernőt jelöltük magunk helyett. [...] Kornél és én aktívan benne voltunk a Világszövetségben, és miután kiléptünk, tudtuk, hogy ki fognak velünk kezdeni. Tartottunk attól, hogy a minket ért támadások esetleg veszélybe sodorhatják az egész szövetséget, ezért úgy döntöttünk, hogy egy semleges embert jelölünk az elnöki posztra, egy olyan személyt, akit ismernek ugyan, de a Világszövetségben nem vett részt aktívan. Így esett a választás Ernőre.

GD: A NYEOMSZSZ megalakulása után tartottátok a kapcsolatot az Európán kívüli diszpóraszervezetekkel is?

BSz: Folyamatosan tartottuk a kapcsolatot azokkal a szervezeti vezetőkkel, akik korábban benne voltak az MVSZ Nyugati Régiójában. [...] A NYEOMSZSZ megalakulása nagy feltűnést keltett, és nagy hatással volt az Európán kívüli magyar közösségek önszerveződésére is. Patrubány az utolsó percig nyomást gyakorolt ránk annak érdekében, hogy az új szervezet a Világszövetség keretében jöjjön létre. Nem volt könnyű ellenállni neki, de mi ellenálltunk. Erre a magyar politikai pártok, az akkori kormány [első Orbán-kormány] is felfigyelt. Először meglepődtek, és kíváncsian várták, hogy vajon életképes-e, amit létrehoztunk. Aztán, amikor látták, hogy életképes, üdvözölték az ernyőszervezetet. [...] A tengerentúliak követték a példánkat. A NYEOMSZSZ struktúrája alapján ők is igyekeztek minél nagyobb egységekbe rendeződni. Így jött létre többek között a Latin-Amerikai Országos Szervezetek Szövetsége. Irányadóvá vált az az elképzelés, hogy fogjunk össze, és próbáljuk meg egységesen megfogalmazni a különböző térségek magyar közösségeinek érdekeit, óhaját, sóhaját. Mindez megkönnyítette a magyar kormánnyal való kommunikációt is.

GD: A NYEOMSZSZ vezetősége már a Magyar Diaszpóra Tanács megalakulása előtt, a 2000-es években is jelen volt a nagyobb egyeztető fórumokon, a Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT) és a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fórumának (KMKF) ülésein. Te személy szerint mikor és hogyan kerültél kapcsolatba a magyarországi politikusokkal?

BSz: Gyakorlatilag a rendszerváltás után rögtön megtörtént a kapcsolatfelvétel, pontosabban a Boross-kormány idején. Miután 1994 márciusában megválasztottak a Svédországi Magyarok Országos Szövetsége elnökének, egyik kollégámmal eljöttünk Magyarországra, és végigjártuk a parlamenti pártokat. Levélben mindenkivel előre egyeztetünk időpontot. Ez volt az első hivatalos kapcsolatfelvétel. Én már akkor elmondtam, hogy mi nagyon szívesen együttműködünk azzal, aki nemzetben gondolkodik, és tenni is akar érte, de nagyon szépen megkértem mindenkit, hogy ne közelítsen felénk pártpolitikai célokkal, mert mi nem szeretnénk senkinek a svédországi zászlóvivője lenni. Ezt el is fogadták, volt, aki örült neki, volt, aki nem, de elfogadták.

GD: Milyen volt az első benyomásod Magyarország akkori politikai elitjéről?

BSz: Az első látogatásunk során az MDF volt az a párt, amivel a legszorosabb kapcsolatot sikerült kialakítanunk. A Fidesz akkor átalakulóban volt, de velük is kezdettől fogva jóban voltunk. Az MSZP-nél is jártunk, és meg kell, hogy mondjam neked, korrektül tárgyaltak. Az SZDSZ-nél éreztük leginkább, hogy külön világban élünk és gondolkodunk. Aztán akkor még létezett a Független Kisgazdapárt (FKgP), na, ők adták meg leginkább a módját ennek a találkozóknak. A Mátyás Pincébe hívtak meg minket egy zártkörű vacsorára. Ott olyan urambátyámozás ment, mintha egy Mikszáth regénybe csöppentünk volna.

GD: Az anyaország politikai vezetőivel való kapcsolatokat mikor és milyen formában intézményesült?

BSz: Az Antall–Boross-kormányhoz és a Horn-kormányhoz képest az első Orbán-kormány nyitottabb volt. Ők igyekeztek felkarolni a nyugati diaszpórát is. Nekem ebben a folyamatban különösen nagy szerep jutott, mert a Magyar Állandó Értekezlet ülésein én képviseltem az egész nyugati magyarságot. [...] Mikor az első MÁÉRT ülést szervezték, akkor még Papp Laci volt az MVSZ Nyugati Régiójának az elnöke, pár hónappal később mondatták le őt. Lacival jóban voltam, és akkor azt mondta nekem: „Szabolcs, te vagy ott Európában, jobban tudod, hogy miről van szó, erigy te!” Így végül én mentem el a MÁÉRT alapító ülésére. [...] Nem volt egyszerű bekerülnünk oda, mert először csak azokat a határon túli magyar szervezeteket akarták meghívni, melyek parlamenti, illetve tartományi képvisellel rendelkeztek. A nyugati magyarságban nem volt ilyen, ezért mi kezdetben, csak mint megfigyelők lettünk meghívva. Erről az első, éjszakába nyúló ülésen sokat vitatkoztam. Nem értettem egyet azzal, hogy a magát magyarnak valló 2,5 millió ember képviselői nem lehetnek teljes értékű tagok. Végül mindenki mellém állt, kivéve az SZDSZ képviselőit, közülük is a legnagyobb vitám Eörsi Mátyással volt. Hajnalra aztán ő is beadta a derekát, így felvettek minket teljes értékű tagnak. [...] Patrubányt rendkívül bosszantotta, hogy mi, a nyugati diaszpóra bekerültünk a MÁÉRT-ba, a Magyarok Világszövetsége meg nem. Nagy szívfájdalma volt, hogy nem vehetett részt az üléseken, de se a Kárpát-medencei kisebbségi pártok vezetői, se a magyar kormány nem szerette volna, hogy ott legyen. Ez egy újabb konfliktusforrás volt.

GD: Hogyan alakultak a NYEOMSZSZ anyaországi kapcsolatai a 2000-es években, a Magyar Szocialista Párt kormányzása idején?

BSz: 2002 és 2010 között el voltunk hanyagolva, de azért akkor is voltak olyanok, akik tudtak nemzetben gondolkozni, akikkel lehetett tárgyalni. Itt két vezetőre gondolok elsősorban, egyrészt Szabó Vilmosra, aki a Határon Túli Magyarok Hivatalát vezette, másrészt Szili

Katalinra, az országgyűlés akkori elnökére, aki idővel maga is rájött, hogy rossz szekéren ül. [...] 2002 után kapcsolatunk a magyar kormánnyal ugyan nem volt mély, de zökkenőmentes volt egészen 2004 decemberéig. A kettős állampolgárságról szóló népszavazás körüli viták kiverték a biztosítékot úgy a Kárpát-medencei kisebbségek vezetőinél, mint nálunk, a diaszpórában. Én írtam is egy nyílt levelet Gyurcsány Ferencnek, amiben kifejtettem véleményemet arról, hogy a nemmel szavazásra buzdított. Ezt egy csomó újságban lehozták, és nagyon sokan reagáltak is rá. [...] A kettős állampolgárságról szóló vita következtében a MÁÉRT is gyakorlatilag megszűnt: a határon túli magyar képviselők nem voltak hajlandók a továbbiakban együttműködni az akkori kormánnyal. Helyette megalakult az úgynevezett kis MÁÉRT, melynek első találkozóját Szabadkán tartották 2005 januárjában. Minket is meghívtak rá, mi pedig a következő évben viszonztuk a meghívást, így a kis MÁÉRT második ülésére Bécsben került sor. Ez a fórum informálisabb keretek között működött, voltak olyan évek, amikor elmaradt az ülés, míg egyes vezetők év közben többször is találkoztak egymással itt, ott, amott. [...] A kis MÁÉRT-tal párhuzamosan Szili Katalin létrehozta a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fórumát (KMKF). Eleinte kételyeink voltak, nem tudtuk, mi fog ebből kisülni, de aztán láttuk, hogy Katalin komolyan gondolja, hogy ezzel helyettesíthető a MÁÉRT, amit nem is rejtett véka alá. Minket, a NYEOMSZSZ vezetőségét is meghívott, így ott voltunk a KMKF ülésein is.

GD: Miért fontos a magyar állampolgárság a diaszpórában? Miért akartátok, hogy bevezessék az egyszerűsített honosítási eljárást Magyarországon?

BSz: Ez mindig is fontos volt a nyugati magyarság számára, különösen azoknak, akik az elcsatolt területekről származtak. Az, hogy papíron is a magyar nemzethez tartozunk titkos vágyként élt bennünk. Ez irányú igényünknek hangot is adtunk. A NYEOMSZSZ megalakulását követően egy évvel, 2002-ben kiadtunk egy memorandumot, melyben a Magyarországgal való kapcsolattartásunk intézményesülésének lépéseit taglaltuk. Külön pontban javasoltuk, hogy a nyugat-európai magyarság számára biztosítsák a magyar állampolgárság felvételének a lehetőségét alanyi alapon, valamint a külföldön élő magyar állampolgároknak adjanak szavazati jogot, hogy részt vehessenek a magyarországi választásokon. Ezt természetesen nem mi találtuk ki. Minden erdélyi, délvidéki, felvidéki, kárpátaljai magyar ember a bölcsőjétől kezdve hordozta a vágyat, hogy törvényesen is össze legyen kötve az anyaországgal. [...] A memorandumot a NYEOMSZSZ összes tagszervezete elfogadta, mind a 15 országból. Ausztria először tartózkodni akart ugyan, mivel az osztrák állam tiltotta a kettős állampolgárságot, de végül ők is belementek. Ebben a kérdésben teljes

volt az egyetértés. [...] A magyar állampolgárságnak a diaszpórában szimbolikus jelentősége van, de természetesen rengeteg gyakorlati következménnyel is jár. Magyar állampolgárként az ember már nem olyan, mint egy külföldi turista Magyarországon. Persze mi nem igazán használjuk ki ezeket a lehetőségeket, én a szavazati jogomon kívül semmilyen más állampolgári jogommal nem éltem még Magyarországon.

GD: Milyen változást hozott a diaszpóra anyaországi kapcsolataiban a Fidesz–KDNP kormányra jutása a 2010-es országgyűlési választásokon?

BSz: Az Orbán-kormány megítélése szerint, a nyugati diaszpórában élő magyarság az elmúlt húsz évben méltánytalanul háttérbe volt szorítva. Éppen ezért a diaszpórával kapcsolatos ügyekre ez a kormány kiemelt figyelmet fordít, ez bekerült a kormányprogramba is. Mindezt az új felsővezetés személyesen is közölte velünk. A magyarországi vezetők külön hangsúlyozták, hogy nem szeretnék nélkülünk kitalálni, hogy mi a jó nekünk. Kérték, hogy tegyünk javaslatokat az együttműködési, támogatási rendszer kialakítására. Ennek én nagyon örültem. Engem nem az tesz boldoggá, ha meghívnak egy díszvacsorára, hanem ha lehetőséget adnak arra, hogy olyan dolgokat tegyek, ami a közösségnek jó. Mi rögtön reagáltunk is a magyar kormány kérésére, és a NYEOMSZSZ-on belül kidolgoztunk egy hét pontból álló javaslatot, melyet 2011 novemberében a Magyar Diaszpóra Tanács első ülésén be is mutattunk. [...] Ezek a pontok olyan stratégiai célokat tartalmaztak, mint a diaszpórában lévő magyar értékek feltárása és számbavétele, a magyar nyelv oktatásának szorgalmazása, az egyházakkal és a szervezetekkel való együttműködés elmélyítése, valamint a gyerekfoglalkozások segítése. A stratégiai pontjainkkal a többi régió képviselői is egyetértettek, és ha most megnézed, lényegében azok mentén alakultak ki a diaszpóra felé irányuló támogatási programok.

GD: Tehát, ha jól értem, Ti mint a NYEOMSZSZ vezetősége aktívan részt vettetek Magyarország jelenkori diaszpórapolitikai stratégiájának kialakításában?

BSz: Igen, határozottan. Én azt hiszem – bár sosem lett ez így kimondva –, hogy a magyar kormány kezdetben nem tudhatta, hogy mivé fog ez alakulni. A Diaszpóra Tanácsról is azt gondolhatták, hogy legrosszabb esetben egy jó hangulatú találkozó lesz belőle, de azt nem tudták, hogy ha sikeres lesz, hogyan folytassák. Az első ülésre a legtöbb diaszpóraszervezeti képviselő is ismerkedni jött, és nem várt ettől az egésztől semmit. Mi azonban úgy gondoltuk, hogy ebbe a fórumba valami tartalmat kell lehelni.

GD: Magyarország 2010 óta folyamatosan bővülő diaszpórapolitikájának mely gyakorlatai elemei bírnak kiemelt jelentőséggel Észak- és Nyugat-Európában?

BSz: Mindenekelőtt a Kőrösi Csoma Sándor Programot emelném ki. Másrészt ott vannak az anyagi támogatások is, melyek szintén nagy segítséget nyújtanak számunkra. Ezzel kapcsolatban korábban kértük, hogy ne csak az országos szervezetek kaphassanak egyedi támogatást, mert egyszerűen nem tudnak annyit kérni, hogy mindenki igényét kielégítsék. Ezt figyelembe véve a következő évben olyan nyílt pályázatokat írtak ki, melyre a kisebb szervezetek és a hétvégi iskolák is jelentkezhetek. Harmadrészt hangsúlyozandó a Rákóczi Szövetség által koordinált Diaszpóra Program is, mely szintén lényegében a mi kezdeményezésünkre jött létre. A Diaszpóra Tanács 2015-ben tartott ülésén kértük, hogy a Határtalanul! program kibővítésével tegyék lehetővé, hogy ne csak a magyarországi fiatalok mehessenek állami támogatással a határon túli magyarok régióiba, hanem a diaszpórában élő fiatalok is jöhessenek Magyarországra. A Diaszpóra Program ezt valósítja meg. [...] A lényeg az, hogy sikerült áttörni a falat, és a határon túli magyarok kategóriáját a diaszpórára is kibővíteni. Ma már nemcsak a Kárpát-medencei magyarsággal számolnak, hanem a nyugati magyarsággal is. Ez persze nem azt jelenti, hogy mi ugyanúgy működünk, mint egy Kárpát-medencei kisebbségi párt. Eszünkben sincs egy lapon emlegetni magunkat mondjuk az RMDSZ-szel [Romániai Magyar Demokrata Szövetség], mely egy több mint 1000 éves gyökerekkel rendelkező nagy közösség érdekeit képviselő politikai szervezet. Nagy különbség továbbá az, hogy nekünk nincsen személyzeti háttérünk, én nem rendelkezem három titkárnővel meg egy kabinettel. Amit mi csinálunk, azt munkaidő után, a szabadidőnkben csináljuk és nem főállásban. Ahhoz, hogy én most itt lehessenek a Magyar Diaszpóra Tanács ülésén, négy nap szabadságot kellett kivennem.

GD: Milyen kapcsolatban vagytok ezekkel a Kárpát-medencei magyar kisebbségi pártokkal?

BSz: Nagyon jó. Legutóbb 2016-ban voltak nálunk, amikor a NYEOMSZSZ megalakulásának 15. évfordulóját ünnepeltük. A magyar kormány képviselői mellett az összes határon túli magyar kisebbségi párt elnökét is meghívtuk a stockholmi Magyar Házba. Nagyon vagány találkozó volt.

GD: Köszönöm szépen a beszélgetést.

Budapest, 2019. november 13–16.

Ifj. Klement Kornél: „...külföldön is lehet teljes magyar életet élni, csak nagyobb kihívással jár”

Ifj. Klement Kornél szülei 1956-ban menekültek el Magyarországról. Édesapja a Szécsényi Forradalmi Tanács vezetője volt, ezért menniük kellett. Kornél már külföldön született, Nürnbergben. Apjához hasonlóan ő is meghatározó szerepet tölt be a németországi magyarok szervezeti életében. Frankfurtban végzett közösségépítő tevékenysége mellett az 1993-ban alapított Németországi Magyar Szervezetek Szövetségének elnöke, valamint a 2001-ben létrehozott Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetségének (NYEOMSZSZ) elnökhelyettese. Kornéllal a Németországban élő magyar közösségek önszerveződéséről, a magyar emigráció újabb hullámainak hatásairól, valamint az anyaországi támogatások fogadtatásáról beszélgettem.

Gaszó Dániel: A Németországban élő magyar közösségek rendelkeznek az egyik legstrukturáltabb intézményrendszerrel. Mikorra vezethető vissza a szervezett magyar élet Németországban?

Ifj. Klement Kornél: Kezdjük azzal, hogy magyarok mindig éltek Németországban, egyes elméletek szerint már a hunok idejében is. Aztán a középkorból fennmaradtak olyan nevek, mint például Ajtósi Dürer, aki szintén magyar származású volt, és Németországban lett híres festőművész. Az ő idejében volt egy magyar utca is Nürnbergben: Ungarnstraße. [...] Szervezett magyar életről azonban csak a második világháború óta lehet beszélni. Az első komoly szervezeteket az egyházközségek és a magyar iskolák alkották, melyeket a '45-ös, majd az '56-os menekültek hoztak létre. [...] Ők ehhez kaptak állami segítséget is, mert a kettéosztott világban a kommunista országokból érkező menekülteket a Német Szövetségi Köztársaság támogatta. Miután ez a támogatás megszűnt, '93-ban létrehoztuk a Németországi Magyar Szervezetek Szövetségét.

GD: Hány tagszervezete van ennek az országos ernyőszervezetnek?

KK: Jelenleg 36 tagszervezetünk van az ország különböző pontjain.

GD: Ezen kívül vannak még magyar szervezetek Németországban?

KK: Vannak, persze.

GD: És ők miért nem csatlakoznak hozzátok?

KK: Én úgy gondolom, hogy a legtöbb ilyen esetben nem a rosszindulat, vagy valamilyen ellenkezés van a háttérben, tehát nem elvi okok miatt nem csatlakoznak egyes szervezetek, hanem gyakorlati okoknál fogva. Egyrészt vannak olyanok, akik jól megvannak a helyi munkájukkal, és nincs szükségük ernyőszervezetre. Másrészt vannak olyanok is, akiknek nincs kapacitása becsatlakozni egy nagyobb közösségbe, mert ahhoz kapcsolatot kell tartani, el kell járni a közgyűlésekre. Ez egy kisebb szervezetnek megterhelő lehet.

GD: A Németországi Magyar Szervezetek Szövetsége – a svédországi és az ausztriai országos magyar szervezetekkel együtt – alapító tagja a 2001 óta működő Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetségének (NYEOMSZSZ). Hogyan jött létre ez a kontinentális ernyőszervezet?

KK: A NYEOMSZSZ megalakulását nem lehet különválasztani a rendszerváltozás után újjáalakult Magyarok Világszövetségétől. Nyugaton eleinte tartózkodtunk a Világszövetségtől, mert a kommunista időben az köztudottan a magyar emigrációs közösségek megbontására irányuló szövetség volt. Miután Csoóri Sándor elvállalta az elnökséget, és láttuk, hogy rajta kívül a többi elnökségi tag is megbízható, a kulturális életben elismert, bizonyított magyar ember volt, akkor mi is felhagytunk a tartózkodással, és csatlakoztunk a Világszövetséghez. Tulajdonképpen mi annak keretében kezdtük el egyesíteni a nyugati magyarságot. [...] A Magyarok Világszövetségének az egyik legnagyobb előnye a három régióra osztott tagoltsága volt. Egyrészt ott volt a Nyugati Régió, ami a mai értelemben vett diaszpórának felelt meg, másrészt ott volt a Kárpát-medencei Régió és harmadrészt az Anyaországi Régió is. Ilyen formában a Magyarok Világszövetsége tényleg az összmagyarságot jelenítette meg: a Trianon után három nagy részre szakadt magyarságot képviselte együttesen. Ezt a működési elvet nevezem én platformnak, mely találkozási lehetőséget nyújtott számunkra: lehetővé tette, hogy olyan emberekkel ismerkedjünk meg, mint Tempfli József [a nagyváradi római katolikus egyházmegye magyar megyés püspöke], Tőkés László [református lelkész, az 1989-es romániai forradalom egyik kiemelt alakja], Duray Miklós [felvidéki magyar politikus, író, egyetemi tanár] és még sorolhatnám. [...] A megújult Világszövetségnek az volt az eredeti célkitűzése, hogy a civil életet fogja össze, így például a Felvidékről a Csemadok [Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete] képviselői vettek részt. Emellett voltak persze egyházi képviselők is. A határon túli magyar civil élet nehezen képzelhető el az egyházak nélkül, a kulturális és a civil életnek ugyanis gyakran az egyházak a kikristályosodási pontjai. A lényeg, hogy a Világszövetségben eredetileg nem pártok, hanem civil és egyházi szervezete voltak jelen. [...] Később sajnos beszivárgott a politika, és idővel a Világszövetség a Kárpát-medencéből és

Magyarországról kiszorult politikusok és pártok gyűjtőhelyévé vált, ami teljesen ellehetetlenítette a működését. [...] Miután az Anyaországi Régió nagy része kivált, a Nyugati Régió helyzete is tarthatatlanná vált. Az akkor hatalmon lévő első Orbán-kormány meg is szüntette a Világszövetség támogatását, teljesen lenullázta a Világszövetséget. Nekünk elégünk lett az állandó veszekedésből, ami nem vezetett sehová, ezért úgy döntöttünk, mi is kiválunk, az összes nyugat-európai képviselő, és létrehozuk a saját ernyőszervezetünket. [...] Én azt hiszem, hogy a NYEOMSZSZ mindazoknak az ötlete volt, akik benne voltak a Magyarok Világszövetségében, és érezték, hogy nem szabad elengednünk egymás kezét. Mi nem csináltunk mást, mint az országos szervezeteinket egy új szövetségbe fogtuk össze, annak érdekében, hogy közösen képviseljük a nyugat-európai magyarság érdekeit. [...] A NYEOMSZSZ elnöksége megalakulása óta stabil: Deák Ernő, Bihari Szabolcs és én alkotjuk a szűkebb értelemben vett vezetőséget.

GD: 2011-ben a Nemzetpolitikai Államtitkárság készítettett egy térképet, amely a világ különböző országaiban élő magyar diszpóráközösségek becsült létszámát jelenítette meg. Ez a térkép bekerült a *Magyar nemzetpolitika. A nemzetpolitikai stratégia kerete* című dokumentumba, majd öt évvel később, frissített adatokkal megjelent a *Magyar diaszpórapolitika. Stratégiai irányok* című dokumentumban is. A két megjelenés között jelentős eltérés mutatkozott a Németországban élő magyarok számát illetően, melyet 120.000 főről 178.221 főre módosítottak. Hogyan jött ki ez az új eredmény? Miért fontos számotokra a Nyugat-Európában élő magyar közösségek számszerű meghatározása?

KK: Mindig folyik egy bizonyos számháború, ami sokszor megtévesztő. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a diaszpórában nem tudjuk olyan pontosan meghatározni a magyarok számát, mint ahogyan Magyarországon a népszámlálások alkalmával teszik. Nálunk is, de máshol is sok olyan magyar él, aki nem tagja egyik civil szervezetnek sem, így sehol sincs regisztrálva. Ezért a mi adataink mindig becsült adatok, de ugyanez a helyzet például az Amerikai Egyesült Államokban is, ahol másfél millió magyart tartanak számon. Ez nem azt jelenti, hogy ott másfél millió magyar aktívan részt vesz az egyesületi életben. A számok ennek ellenére mindenhol fontosak, mert a nagyszámú közösségek erősebbnek tűnnek. [...] Németországban a hivatalos statisztikai adatokra alapozva, korábban mindig 120 ezer főre becsültük a magyarok összlétszámát. A legújabb számítás szerint ehhez az összeghez hozzáadtuk az újonnan bevándoroltakat, tehát azokat, akik magyar állampolgárként lakcímkérelmet nyújtottak be Németországban. Ez megközelítőleg 200 ezer fő, tehát az összlétszámunk meghaladhatja a 300 ezer főt is.

GD: Milyen tapasztalataitok vannak az elmúlt években egyre nagyobb számban Németországba érkező magyarokról? Számukra is fontos a diaszpóralét kialakítása, fenntartása? Részt vesznek a helyi magyarok szervezeti életében, esetleg új szervezeteket hoznak létre, vagy inkább eltávolodnak a magyar közösségektől, és a német társadalomba való beolvadás felé hajlanak?

KK: Manapság elsősorban munkavallás céljából vándorolnak Nyugatra a magyarok. [...] Az újonnan kivándorlók közül a legtöbben Németországba mennek. A Londonba vándorlók számát mindig egy kicsit eltúlozzák, nyilván azért, mert London Angliában – csakúgy, mint Budapest Magyarországon – messze kiemelkedik a többi város közül. A szigetországban élő magyarok többsége oda tömörül. Manapság talán Cleveland után London az egyik legnagyobb magyar város. Londonban biztos sokan vannak, de összességében véve Németországban élnek a legtöbben, ami természetes, mert Németországnak erős a gazdasága, és közelebb van Magyarországhoz, mint Anglia. A hivatalos statisztikai adatok szerint, az elmúlt években tömegesen adtak le magyar állampolgárok állandó lakcímkérelmet Németországban. A velük való tapasztalataink sokfélék, hiszen minden ember és minden közösség másképp reagál. [...] Az újaknak először is fel kell fogniuk, hogy kint vannak, nekünk pedig meg kell szólítanunk őket. Én úgy látom, hogy a gyerekes szülők kapcsolnak a leggyorsabban, ők érzik elsőként, hogy a családi környezetben túl szükség van magyar foglalkozásokra, baráti körre, mert ezek nélkül fennáll a veszélye annak, hogy gyermekeik elnémetesednek, tehát elveszítik a magyar gyökereiket, a magyar kulturális hovatartozásukat. Így leginkább a gyerekeseket tudjuk megszólítani, illetve ők jönnek legelőször hozzánk. Mi boldogok vagyunk, hogy megtalálnak minket, ez nekünk egy hatalmas felfrissülést jelent. [...] Az elmúlt évek során annyi kiscserkészünk lett, mint még soha, de nagyon sok új hétvégi iskola is alakult. Vannak olyan lelkes anyukák – kiváltképp azok, akik pedagógiai képzettséggel rendelkeznek –, akik maguk indítottak el hétvégi magyar iskolákat, de egyre több bölcsődénk, óvodánk és ilyen mama-baba klubjaink is vannak. Két városban a helyi magyar óvoda még azt is elérte, hogy egy napot kiváltson az állami óvodából, tehát a gyerekek aznap nem a német óvodába mennek, hanem a magyar óvodába.

GD: Nektek – a Németországban nagyobb múlttal rendelkező magyar szervezetek vezetőinek – mi a legfőbb célotok az újonnan érkezett magyarokat illetően: integrálni szeretnétek őket, segíteni nekik abban, hogy ott, Németországban megőrizzék a magyar identitásukat; vagy inkább arra ösztönözték őket, hogy idővel térjenek vissza a szülőföldjükre?

KK: Hosszú távon az a stratégiai cél, hogy visszaköltözzenek. Én mindig azt mondom, hogy az elvándorlásra úgy kell tekinteni, mint ahogyan a népmesében van, hogy a legkisebb gyerek elmegy világot látni, és világot látni jó. Én nem vagyok az ellen, hogy az emberek elvándoroljanak, kipróbálják magukat külföldön, meglássák milyen az élet máshol, de a természetes közege a magyarnak mégiscsak Magyarország, illetve a Kárpát-medence, ezért a kívánatos az, hogy aki elvándorol, az visszatérjen, és abban a közegben éljen, ahová született. Ez a természetes. Ez kell, hogy legyen a stratégiai célunk. Természetesen senki fölött nem törhetünk pálcát, nem is akarunk, nem is tudunk, és nem is szabad. [...] Én a magam részéről, még fiatalon, amikor nem voltak gyerekeim háromszor is próbáltam hazajönni Magyarországra, de egyszerűen nem sikerült. A kommunista időben, egyetemistaként nem voltam itt elfogadható, később meg az élet úgy hozta, hogy a kvalifikáltság, meg a munkaviszonyok nem olyanok voltak: nem tudtam volna megfelelő állást kapni Magyarországon. [...] Persze külföldön is lehet teljes magyar életet élni, csak nagyobb kihívással jár.

GD: Hogyan alakultak a Németországban, illetve tágabb értelemben véve a Nyugat-Európában élő magyarok magyarországi kapcsolatai az 1989-es rendszerváltást követően?

KK: A találkozási pontot kezdetben a Magyarok Világszövetsége jelentette számunkra. Mint korábban említettem neked, a rendszerváltás után a Világszövetségben úgy éreztük, hogy a magyar nemzet egységesül. 30–40 év nyugati elzártság után eljöttünk Budapestre az MVSZ gyűlésére, és találkozhattunk a magyarországi és határon túli magyar egyesületek képviselőivel, a civil élet vezetőivel. Ez egy fantasztikus egymásra találás volt. Annyi erőt merítettünk egymásból, annyi tudást és tapasztalatot cseréltünk! Csodálatos volt. Amikor aztán 2000-ben a Világszövetség gyakorlatilag megszűnt, ez az aktivitás abbamaradt. Egy nagy űr keletkezett. [...] Nagyon-nagyon lassan kezdett kialakulni a magyar politikában az a belátás, hogy a diaszpórával foglalkozni kell. Nyilván a magyarországi pártok mind megijedtek attól, hogy a Magyarok Világszövetségének kísérlete nem sikerült. [...] Kisebb támogatások voltak ugyan – az első Orbán-kormány támogatta a NYEOMSZSZ első közgyűlését, aztán a szocialista kormányok alatt, Szabó Vilmos [2006 és 2009 között az Országgyűlés Külügyi és Határon Túli Magyarok Bizottságának alelnöke] idejében is kaptunk némi támogatást –, minőségi ugrás ezen a téren csak 2010 után volt tapasztalható.

GD: Milyen hatással van Magyarország 2010 óta egyre intenzívebbé vált diaszpórapolitikája a NYEOMSZSZ működésére?

KK: A NYEOMSZSZ egy teljesen kiépített kontinentális csúcsszervezetként működött már 2010 előtt is. Volt alapszabályzata, megvoltak a bizottságai, és minden évben saját zsebre megtartottuk a közgyűléseket is, mindig más helyszínen. Ezeket, az egymás meglátogatásával egybekötött egyeztetéseket folytattuk 2010 után. Az egyedüli változás ezen a téren, hogy tavaly úgy határoztunk, hogy minden második közgyűlést Budapesten fogunk tartani azért, hogy a magyarországiak is nagyobb számban tudjanak részt venni rajta. Úgy gondoltuk, a BGA [Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.] és a Nemzetpolitikai Államtitkárság munkatársai közül is elhívjuk azokat, akikkel most már szoros munkakapcsolatban vagyunk.

GD: Véleményed szerint mi a legfőbb célja a magyarországi diaszpórapolitikának?

KK: A rövid távú célja az, hogy a külföldön, diaszpórában élő magyar közösségek megmaradjanak: magyarságukat ne veszítsék el, magyarságukban erősödjének, és a gyerekeik is kötődjenek Magyarországhoz. Ez a rövid távú cél. A hosszú távú cél az, hogy hazatelepedjenek Magyarországra, illetve a Kárpát-medence magyarlakta térségeibe. [...] Ez a folyamat már most is tapasztalható: sokan költöznek haza Magyarországra, kiváltképp a nyugdíjasok.

GD: Magyarország diaszpórapolitikája milyen hatással van a diaszpórában élő magyarok hétköznapijaira?

KK: Én úgy érzem, hogy nagyon nagy hatással van. Nincsenek erről tudományos fölmérések, csak azt tudom mondani, hogy például az állampolgárság könnyített úton való megszerzése hatalmas lélektani jelentőséggel bír a diaszpórában. A mi magyarjaink, főleg, akik a határon túli régiókból származnak, évtizedekig panaszkodtak arra, hogy őket, annak ellenére, hogy magyarnak érzik magukat, Magyarország hivatalosan nem fogadja el. [...] Az a délvidéki magyar például, akinek az apukáját Zsablyán, ott az Alsó-Tisza vidéken, Csajkásnál kivégezték a szerbek, és most ismeretlen tömegsírban fekszik a magyarsága miatt, soha semmilyen erkölcsi jóvátételt nem kapott, sőt még azt sem ismerték el, hogy ő magyar. A határon túliak tették a dolgukat a magyarságért Délvidéken, Erdélyben, aztán itt nálunk, a németországi magyar közösségben, magyarként nevelték a gyerekeiket, de Magyarország nem ismerte el őket magyarnak. Ez nagyon bántotta őket. [...] Az, hogy most fel tudnak mutatni egy dokumentumot, ami igazolja, hogy ők magyarok, nagyon nagy lélektani hatással bír. [...] Mi, a NYEOMSZSZ vezetősége az elejétől kezdve kiálltunk amellett, hogy nekünk ez jár. Már a szocialista kormányok idején is kértük, hogy vezessék be az egyszerűsített honosítást, és adjanak választójogot, mert mi is szeretnénk hozzájárulni az összmagyarsághoz, ezért jó lenne,

ha Magyarország sem feledkeznek meg rólunk, és igyekezne velünk kiépíteni a kapcsolatot. [...] Nagyon sok nyugati magyar nyomon követi a magyarországi eseményeket és érdekelt a politikában. Több családot ismerek, ahol este magyar tévé megy, ahol reggel, amikor lemennek a konyhába kávé inni, a Kossuth Rádió vagy az Infó Rádió szól. Nekik fontos a magyar állampolgárság és a szavazati jog. [...] Én azt hiszem, ezek megadása volt a diaszpóra első jelentős anyaországi támogatás. Ennek elsősorban szimbolikus jelentősége volt. Azt jelentette, hogy a magyarországiak számotartanak minket, hogy hozzájuk tartozunk. [...] Később aztán, miután megalakult a Magyar Diaszpóra Tanács, egyre több anyagi és szakmai támogatást kaptunk, és kapunk most is, melynek a gyakorlati jelentősége a nagyobb. Hozzánk is jönnek a Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasai, jelenleg is tizennégy ösztöndíjasunk van szerte az országban.

GD: Az anyaországi támogatások fogadtatásával, megítélésével kapcsolatban nincsenek nézeteltérések, esetleges viták a különböző, Németországban működő magyar szervezetek és egyesületek között?

KK: Nem, ebben nincs vita közöttünk, ebben teljes az egyetértés. Az anyaországi támogatásokat általában mindenki pozitívan ítéli meg, de ez nem jelenti azt, hogy a Magyarországot érintő politikai kérdésekben is egyetértünk. Úgy, mint mindenhol, Németországban is sokfélék vagyunk mi, magyarok. [...] Amikor Magyarországról mindenféle hazugságot mondanak a tévében, rádióban, például a magyar Alkotmányról, vagy valamelyik törvényrendeletéről, amit a média elferdítve közöl, akkor ezek ellen a hírek ellen mi általában tiltakozunk, mely néha pártpolitikai beütést ad az egyesületeknek. Vannak, akik esetleg egy kicsit liberálisabbak, ők óvatosabban kritizálják a németeket, míg mások kicsit keményebben hangoztatják, hogy a magyar szempontokat érvényre kell juttatni.

GD: A Te meglátásod szerint Magyarország jelenkori diaszpórapolitikája egy előre eltervezett stratégia mentén jött létre, vagy inkább menet közben, spontán alakult ki?

KK: Ez egy nehéz kérdés. Én azt hiszem, hogy nagyon sok minden menet közben alakul ki. A Stratégia [*Magyar diaszpórapolitika. Stratégiai irányok*, 2016] elfogadását – ha jól értem a magyarországi helyzetet – belpolitikai kérdések és ütemek indokolták. Nekünk semmi bajunk nincs a Stratégiával, nagyon értékes részek vannak benne és tartalmilag sem kifogásolható, de az elfogadása szerintem túl gyorsan történt. Kicsit alaposabban meg lehetett volna beszélni annak tartalmát, nem azért, mert mi mást akarnánk, hanem hogy még nagyobb legyen ezzel

kapcsolatban az összhang, a konszenzus, hogy mi is magunkénak érezzük a keretdokumentumot. A belpolitikai okok ezt nem engedték.

GD: A diaszpórapolitika kibővülésével nem áll fenn a veszélye annak, hogy az anyaország jelenléte túlzottan felerősödik a diaszpóra szervezeti életében?

KK: Nyugat-Európában én ezt nem tapasztalom. Mi viszonylag korán és jól megszerveztük magunkat, és mindig is visszautasítottunk mindenféle politikai befolyást. Sosem túrtuk el, hogy valaki megmondja, mit, hogyan cselekedjünk. Ha minden kötél szakad, akkor mi szükség esetén mindenféle támogatás nélkül is tovább tudnánk élni. A kommunista világ alatt is volt magyar élet Nyugaton, sokkal gyengébb, sokkal kisebb léptékű, mint most, de volt. Frankfurtban például volt egyházközség, cserkészlet és táncsoport is. Nyilván mára sokkal gazdagabb lett a nyugati magyar élet, Frankfurtban szinte minden nap van valamilyen magyar esemény, de ez nem jelenti azt, hogy hagynánk magunkat zsarolni. Én nem is látok erre kísérletet, senki sem akar bennünket zsarolni, de tudjuk, hogy a politikában néha előtör az uralkodási vágy. [...] Úgy gondolom, Budapesten nem is tudnák megmondani, hogy mi a helyes megoldás a mi problémáinkra, de azt azért sugallhatnák, hogy fogjunk össze. Mondhatnánk azt: „*ha nem fogtok össze, akkor sincs baj, de akkor nem támogatunk titeket, mert mi azt jutalmazzuk, ha összefogtok*”.

GD: Tehát, ha jól értem Te szigorítanád a feltételeket, és csak azokat a diaszpóraszervezeteket részesítenéd anyaországi támogatásban, akik a diaszpóráközösségek összetartására törekednek?

KK: A magyar államnak ösztönöznie kellene, egészen radikálisan azt kellene mondania: „*gyerekek, fogjatok össze, mert ha nem fogtok össze, nincs támogatás*”. És akkor nincs olyan, hogy „*én nem szeretem az ő görbe orrát... én meg nem szeretem az ő hosszú fülét*”. Nincs – „*vagy megegyeztek és megtaláljátok a modus vivendit, vagy nem beszélünk veletek*”. Ellenkező esetben fennáll a veszélye annak, hogy mindenki Budapestre rohan majd a saját panaszával, a saját gondjával, és akkor Budapestnek kell döntő bírónak lennie. A konfliktusok lokálisak. Egy külső szemlélő sokszor nem is látja át azokat, mert annyi személyes sérelem van mögöttük. Még én mint országos szervezeti vezető sem tudok mindig igazságot tenni a helyi konfliktusokban, hát akkor hogyan akarhatnánk, hogy Budapestről tegyenek igazságot Kanadában, meg az Egyesült Államokban? Ha nemzetben gondolkodunk, ha nemzeti egységben és együttműködésben gondolkodunk, akkor a Magyar Diaszpóra Tanácsnak és szerintem a Nemzetpolitikai Államtitkárságnak is arra kellene ösztönöznie, bíztatnia a

diaszpóraszervezeteket, hogy tömörüljenek, hogy hozzanak létre országos és kontinentális ernyőszervezeteket. Ehhez persze nyitottságra van szükség a szervezetek részéről: mindenkit be kell fogadni, aki a magyar közösségért dolgozik, a bélyeggyűjtők körét éppúgy, mint a tánccsoportot, meg a hétvégi iskolát. Nincs olyan, hogy te nem jöhetsz be, mert téged nem szeretlek, mert olyan nézeteket képviselsz, amik nekem nem szimpatikusak. Ilyen nincs. A nyitottság és a tömörülés alapkövetelmény kell, hogy legyen! [...] Én kint születtem Nürnbergben, így tudom, hogy ahhoz, hogy az ember szórványban [diaszpórában] meg tudjon maradni magyarnak, nagyon sok plusz munkára, energiabefektetésre van szükség. A civakodás csak elveszi az ember energiáját és kedvét. Ez volt a baj a Magyarok Világszövetségével is. Nekünk olyan szervezeti struktúrára van szükségünk, ami segít abban, hogy erősíteni tudjuk egymást. Ezt a célt szolgálja a NYEOMSZSZ és a LAMOSZSZ [Latin-Amerikai Magyar Országos Szervezetek Szövetsége] is. Ezeken az ernyőszervezeteken belül nincs veszekedés – ezt Ildikó [Kunckelné Fényes Ildikó, a LAMOSZSZ elnöke] is alátámasztaná –, és nem azért nincs veszekedés, mert teljesen egyfélék vagyunk, hanem azért, mert a mi energiánkat a közös munka, a közös célok elérése köti le. Inkább segíteni akarunk egymásnak, mert nem a hatalomról szól a játék, hanem a megmaradásról. Az észak-amerikai földrészen is ilyen összefogásra kellene kényszeríteni a magyar szervezeteket.

GD: Köszönöm szépen a beszélgetést.

Budapest, 2018. november 15.

Fodor Sándor: „...a széthúzás ellen harcoltam teljes lelki erőmmel, ezért is alapítottam meg a Viktóriai Magyar Tanácsot”

Fodor Sándor 1980-ban vándorolt el szülővárosából, Nagyváradról. Először Izraelbe ment, majd Ausztriába, végül Ausztráliában kötött ki, Melbourne városában. Sándor jelentős szerepet vállalt az Ausztráliában élő magyar közösségek ernyőszervezeteinek kialakításában. Az ő elnöklétével jött létre 2005-ben a Viktóriai Magyar Tanács, majd 2013-ban az Ausztráliai Magyar Szövetség. 2011 és 2016 között a Magyar Diaszpóra Tanács ausztráliai, afrikai és izraeli magyar tagszervezeteinek regionális elnöke volt. A diaszpóra szervezeti életében betöltött tisztségeiről 2017-ben lemondott, és feleségével együtt Melbourne-ből Magyarországra költözött. Dunaújváros melletti új otthonában partiumi múltjáról, ausztráliai fogadtatásáról, valamint az ott élő magyarok önszerveződéséről és anyaországi kapcsolatairól kérdeztem őt.

Gaszó Dániel: Milyen életed volt az emigráció előtt, és mi késztetett arra, hogy ilyen messzire költözzél?

Fodor Sándor: 1951-ben születtem Nagyváradon. Az első öt évet sikerült magyar iskolába járnom, aztán átmentem egy román nyelvű iskolába, mert én rajzszakra szerettem volna járni, és az csak román nyelven volt. Onnan nyolcadikban kitessekeltek magyarkodás miatt, ezzel nem kívánatos része lettem az akkori román társadalomnak.

GD: Pontosan miért tanácsoltak el az iskolából?

FS: 14 éves voltam, kezdtem barátokat szerezni, olyanokat, akik hasonlóképpen gondolkodtak a magyarságról, mint én. A magyar kultúra fenntartása volt a célunk. Elkezdtünk egy lapot terjeszteni, amiben a magyar irodalomból kimásolt dolgok jelentek meg. Ahol tudtuk, hogy magyarok laknak, ott bedobtuk a postaládába. Radírgumiból vágunk ki betűket, és azzal nyomtattunk, hogy mégse kézírással legyen. A mai napig nem tudom, hogyan, de nagyon hamar lebuktunk. Ez 1965-ben volt. Az éjszaka közepén kijött a házunkhoz a Szekuritáté. Felforgatták az egész lakást, megtalálták a rajzfüzetemet, és kitepték belőle azokat a rajzaimat, amiket a tanórák alatt készítettem, és melyeken harcoló katonák, meg tankok voltak. Ezt bűnjelnek minősítették, és dokumentálták, hogy én ilyen dolgokkal foglalkozom. Holott mi nem gondolkodtunk fegyverekben vagy ellenállásban, csak a magyar irodalmon keresztül próbáltuk fenntartani a magyar kultúrát. [...] Ezek után az iskolaigazgató behívatta a szüleimet, és nagyon csúnyán kikelt magából. Azt mondta, ha neki ilyen fia lenne, ő felakasztaná. Kivágtak az

iskolából. Erre a Szekuritáté nekiesett az iskolaigazgatónak, amiért önkényesen hozott döntést: majd ők megmondják, hogy bűnös vagyok-e vagy sem. [...] A szüleim már átírtak egy másik iskolába, de a Szekuritáté kényszerítette az iskolaigazgatót, hogy vegyen vissza. Visszavett, mert muszáj volt, de nekem utána már nem volt ott maradásom. Három tantárgyból akartak megbuktatni, mert aki három tantárgyból bukott, annak nem voltak kötelesek megadni a lehetőséget az iskolában maradásra. A három tantárgy, amit kiválasztottak, amiből könnyen meg lehet bukztatni valakit, az a román nyelv, a matematika és a zene volt. A román tanárnő elmagyarázta apámnak, mi a helyzet: megmondta, hogy ő nem mer ezekkel szembeszállni, és meg fog bukztatni. A számtantanárnő ugyanezt mondta, majd bocsánatot kért a szüleimtől. A zenetanár azonban, miután kerek pereg kijelentette, hogy ő román ember, és ki nem állhatja a magyarokat, hozzátette, hogy egyben becsületes ember is, és felsőbb utasításra nem fog engem megbuktatni. Így végül csak két tantárgyból buktam meg, mehettem pótvizsgázni. Miután sikerült átmennem, kitalálták, hogy a 9. osztályba lépéshez felvételiznem kell, a jelentkezésemet meg visszautasították azzal, hogy nincs több hely. Később hallottam, hogy még három pótfelvételi vizsgát tartottak, mert nem volt meg az osztálylétszám. A lényeg, hogy ezzel én teljesen kiestem az iskolarendszerekből. Egy évvel később felvételizhettem újra egy másik iskolába, de mivel közben elkezdtem dolgozni, nagyfiúnak éreztem magam, pénz volt a zsebemben, már nem akartam visszamenni tanulni.

GD: Hol dolgoztál?

FS: Paprikagyárnak hívták, de tulajdonképpen egy konzervgyár volt, ahol paprikát fűztem. A mai napig itt van a nyoma annak, amikor véletlenül a hüvelykujjamat is felfűztem. [...] Dolgoztam téglagyárban is, csilléztük a nyers téglát, vittük a szárítóba, mielőtt a kemencébe került. [...] Aztán felvettek a cipőgyárba, ahol azt ígérték, hogy betesznek a tervezőosztályra – modellőrségnek hívták annakidején –, ahol a cipőmodelleket tervezték. Végül nem oda kerültem, hanem a szabászatra, ahol három évig hülyítették azzal, hogy majd áthelyeznek. '71-ben meguntam, elmentem onnan, és beiratkoztam a sofőriskolába. Ez egy professzionális bentlakásos iskola volt, ami hat hónapig tartott. Ott levizsgáztam, és a buszon és a motorbiciklin kívül mindent vezethettem. Pár hónapot sofőrködtem, aztán megkaptam a katonai behívót. Hiába volt egészségügyi okok miatt felmentésem a seregből, mégis behívtak. [...] 16 hónapot voltam katona. Miután leszereltem, megházasodtam. A nejem a munkahelyén összebarátkozott egy idősebb hölgygel, akinek a férje egy építkezési vállalatnál, jobban mondva egy kisiparosi termelőszövetkezetnél dolgozott. Ő mondta nekem, hogy most már ne sofőrködjek, mert az nem nő embernek való, inkább jöjjenek hozzá az építőtelepre, betanítt központi fűtészerezőnek.

Szót fogadtam neki, amit a mai napig nem bántam meg.

GD: Mindeközben született két gyermeked is. A családi életben és a munkában is értél el sikereket. Mégis miért döntöttél úgy, hogy elhagyod az országot?

FS: Az, hogy engem kitértek az iskolából, és nem tudtam elérni azt, amit szerettem volna, és láttam, hogy nálam sokkal bunkóbb emberekből befutott képzőművészek lettek, azt az érzést váltotta ki belőlem, hogy itt nem maradhatok.

GD: Akkor miért nem keltél útra korábban?

FS: Nem volt rá alkalmam. A feleséggel megbeszéltük, ha valamelyikünknek alkalma lesz, megyünk.

GD: Mikor jött el ez az alkalom?

FS: Volt egy unokatestvérem, aki még gyerekként, 1970-ben kiment a szüleivel Izraelbe. [...] Egy időben voltunk katonák, csak én Romániában, az unokatestvérem meg Izraelben. Leveleztünk egymással, és megegyeztünk, hogy amikor leszerel, hazalátogat. Így is lett. 1974-ben leszerelt, és hazajött. Akkor kezdtünk utána nézni a lehetőségeknek. Nagyon hálás vagyok neki, nemcsak azért, mert rajta keresztül sikerült kijutnom külföldre, hanem azért is, mert nagyon reális képet festett arról, hogy milyen kemény trauma, amikor az ember kiszakad az otthonából. [...] 1980-ban jött el az a pillanat, amikor össze tudtam perkálni a repülőjegy árát, és megkaptam az útlevelet is. Amint elutaztam Izraelbe, rögtön küldték a katonai behívót. A feleségem hiába mondta, hogy nem vagyok otthon, a kiskatona belökte a borítékot az ajtó alatt. Tehát nem akartak engem kiengedni, csak a statisztikát akarták növelni, ezért adtak nekem útlevelet. Heteken keresztül folyamatosan jöttek a behívóval.

GD: Mennyi időt töltöttél Izraelben?

FS: Csak egy hónapot. Nem akartam én Izraelben maradni. Milyen jogon maradhattam volna ott? Én nem vagyok zsidó, nem is tudtam volna beilleszkedni. Izraelben akkor nem volt sokkal jobb az életszínvonal, mint Romániában. Terroristaveszély volt, bombáztak és robbantgattak. Én oda nem vittem volna a gyerekeimet. [...] El akartam onnan menni. Az unokatestvérem barátnője állandóan hívogatta a nagykövetségeket, érdeklődött, hogy milyen lehetősége van Izraelből egy román állampolgárnak továbbvándorolni. Nem akartuk azt eljátszani, hogy elmegyek, aztán visszaültenek a repülőre. Európában akkor már kezdett feszültté válni a hangulat a bevándorlókkal kapcsolatban. A németek azt mondták, nem fogadnak be. Az

osztrákok meg kérdezték, milyen útlevelem van. Mondom román. Milyen színű? Mondom zöld, az volt a turistaútlevelem színe. Erre a legnagyobb megdöbbenésünkre azt mondták, hogy akkor nincs semmi probléma, jöhetek, mert Románia és Ausztria vízummentességi szerződésben állnak egymással. Erről otthon senki sem tudott. Bécsben teljes biztonságban éreztem magam. Az unokatestvérem egyik gyerekkori barátjához költöztem, ő segített beilleszkedni.

GD: Miért hagytad el Bécset, és vándoroltál tovább Ausztráliába?

FS: Nem tudtam a családomat kihozni Ausztriába, mert az osztrákok nem adták meg a politikai menedékjogot. Azt mondták, hogy nincs politikai indokunk elhagyni Romániát. Hiába jöttem az iskolai dolgaimmal, a Szekuritátéval, meg mindennel, amit eddig elmondtam neked, nem adták meg a menedékjogot. [...] A barátomnak, akinél laktam, volt egy ismerőse, aki kivándorolt Ausztráliába, lehúzott ott 10 évet, aztán visszatelepült Európába, Németországba, Düsseldorfba. Mikor ment haza látogatóba Magyarországra, Bécsen keresztül ment, és ott szállt meg nálunk. Beszélgettünk, tudta, hogy mi a helyzet velem, és azt tanácsolta, menjek ki Ausztráliába. Azt mondta, hogy ott egyből támogatni fognak, attól a pillanattól kezdve, hogy beteszem a lábamat az országba. Nekem addig eszembe sem jutott, hogy elhagyjam Európát. Elmentünk a nagykövetségre, kitöltöttük és beadtuk a nyomtatványokat, amiket nagy meglepetésünkre visszautasítottak. Azt mondták, hogy nekem mindenféle teljesíthetetlen követeléseim vannak Ausztráliával szemben, hogy én azt kívánom tőlük, hogy vigyenek ki a családommal együtt, és rögtön adjanak lakást, meg munkát. Persze én semmi ilyesmit nem mondtam, hanem mint kiderült, a tolmácsnő volt sumák. Egy marosvásárhelyi román csaj volt, aki a Securitaténak dolgozott, és amennyire csak lehetett, ártott azoknak az embereknek, akik ki akartak vándorolni Európából. [...] Végül sikerült bejutnunk a nagykövethez, aki már akkor tudta, hogy baj van a tolmácsnővel, és azt tanácsolta, ha legközelebb bemegyek a követségre, hangoztassam, hogy én magyar vagyok, és kérjek magyarországi tolmácsot. Aztán kifejtette: az ausztrál állam állja az útiköltségemet, de munkahelyet nekem kell keresnem; arra az időre pedig, amíg nincs munkám, fogok kapni munkanélküli segélyt; és két évig nem hagyhatom el országot. *„Ez nekem így tökéletesen megfelel, én ennél többet nem is követeltem”* – válaszoltam a nagykövet úrnak. Pár hétre rá megkaptam az engedélyeket.

GD: Ausztráliában milyen fogadtatásban volt részed?

FS: Én Melbourne-be mentem. A gépen főleg lengyelek utaztak, én voltam az egyetlen magyar. Miután leszálltunk, egy táborba vittek minket, hostelnek hívták. Hasonlított a német lágerekhez, de a körülmények sokkal jobbak voltak. Kis apartmanokból állt, mindegyikben volt két

hálószoba, amelyekben ketten aludtak. Volt külön férfi és női lakosztály, valamint a családosoknak külön lakrészek, attól függően, hogy hány gyerekkel érkeztek. Egy nagy kávéházban volt a reggeli, ebéd, vacsora, menüből lehetett választani az ételeket. A munkakeresésben is segítettek. [...] 1981. február elején kaptam egy levelet, amiben az állt, hogy támogatják az érkezésem után benyújtott családegyesítési kérelmemet, de a családtagok útiköltségét nem állják. [...] A hegesztési tudásomnak köszönhetően a kikötőben kaptam munkát, konténereket javítottam. 1982-re sikerült annyi pénzt összegyűjtenem, hogy kiköltözzek a táborból. [...] A családom 1983 februárjában jött utánam Ausztráliába. A gyerekeket rögtön beírtuk a helyi iskolába. Eleinte próbáltak meggyőzni arról, hogy vigyem őket egy másik iskolába, a város túlsó felére, ahová a bevándorló gyerekek jártak, és ott majd külön foglalkoznak velük, megtanítják őket angolul. A kisebbik fiamat el is vittem ebbe a speciális iskolába, de amikor megláttam, hogy vietnámi, lengyel, meg orosz tanárok tanítják az angolt, visszavittem, és megmondtam az iskolaigazgatónak, hogy az én gyerekeim ide fognak járni, és ő tőle fognak megtanulni angolul.

GD: Hogyan kerültetek kapcsolatba a melbourne-i magyarokkal?

FS: Ők rögtön felvették a kapcsolatot az újonnan érkezettekkel. A hostelben, ahol először laktam, dolgozott egy magyar házaspár. Később tudtam meg, hogy a férfi a melbourne-i Magyar Központ ügyvezető igazgatója volt. Ez az intézmény több kisebb szervezetnek is otthont adott, így az ifjúsági központnak is, mely nem sokkal az érkezésem előtt lett felépítve és átadva a közhasználatnak. Az első szilvesztert is ott töltöttem. Aztán volt egy kolozsvári református lelkész, aki meglátogatott minket, frissen érkezett magyarokat, szintén még a hostelben. Az Ausztráliai Erdélyi Magyar Szövetség (AEMSZ) elnöke is meglátogatott bennünket, melynek később én is tagja lettem.

GD: Milyen volt a magyar közösségi élet Melbourne városában, az 1980-as években?

FS: Pezsgő. Sokkal többen jártak a Központba, mint most. Már akkor működtek a hétvégi magyar iskolák. [...] Pontosán nem tudom, hogyan sikerült kiharcolni, de Ausztráliában a hétvégi magyar iskolák által kiadott diplomát elfogadják érettségi tantárgyként. Ennek köszönhetően a nagyobbik fiam 1994-ben magyarból érettségizhetett. [...] A magyar nyelvtanuláson és a nemzeti ünnepeken kívül sok más közösségi program is volt a '80-as években. Például hozattak ki Magyarországról énekeseket, humoristákat, egyszer még Hofi is járt nálunk. [...] Mikuláspikniket tartottunk rövidnadrágos mikulásokkal, a decemberi nyár közepén. A szilveszteri bálokra volt, hogy 1500 ember is eljött. [...] Sokan voltunk magyarok.

1947–49-ben egy elég nagyszámú magyar hullám került ki Ausztráliába. Túlnyomórészt Sydney-ben és Melbourne-ben telepedtek le. Aztán az '56-os forradalmat követően is sokan mentek oda. Ausztrália nagyon támogatta a magyar forradalmat: egészen 1962-ig napirenden tartotta az 1956-os magyar eseményeket az ENSZ-ben. Ausztrália volt az egyetlen állam, amely ilyen sokáig kitartott Magyarország mellett.

GD: Korábban említetted az Ausztráliai Erdélyi Magyar Szövetséget, melynek az 1980-as években lettél a tagja. Ez a szervezet mikor és milyen célból jött létre?

FS: A kora '50-es években jött létre, főleg az erdélyi magyarok támogatására, de tagjai ma már nem csak erdélyiekből állnak. Én ebben a szervezetben kezdtem a közösségi munkásságomat 1988-ban. [...] A melbourne-i egyesületek megegyeztek abban, hogy az Amerikában működő magyar emberjogi alapítvány mintájára [Magyar Emberi Jogok Alapítványa (HHRF), New York, 1976] létrehoznak egy emberjogi alapítványt Ausztráliában is. Ebben az alapítványban mindegyik magyar egyesületnek voltak küldöttjei. Az Erdélyi Magyar Szövetséget én és a pénztáros képviseltük. 1988-ban szerveztünk egy hatalmas tüntetést Melbourne központjában a Romániában zajló falurombolások ellen. Ez volt az egyik legnagyobb megmozdulás az ausztráliai magyarság részéről. Még románok is csatlakoztak hozzánk, román zászlókat lobogtatva.

GD: A Melbourne-ben működő magyar szervezetek milyen anyagi forrásból tartották fenn magukat? Volt tagsági díj? Részesültek állami támogatásból?

FS: Tagsági díj nem volt. Az egész úgy kezdődött, hogy két család, pontosan a Hende Sanyi bácsi – aki a volt hadügyminiszter [Hende Csaba, 2010-től 2015-ig honvédelmi miniszter Magyarországon] rokona – és a Jandó Gyula bácsi a '70-es évek táján összehívták a megalakult magyar csoportokat, és felajánlották, hogyha egy éven belül 100 ezer dollárt letesznek az asztalra, akkor ők ezért az összegért szereznek egy telket a jövőbeli Magyar Központ számára. A pénz összegyűlt, a két öreg meg állta a szavát. Azt hiszem 1975-ben megvettek egy borzasztó nagy telket, amin önkéntes munkával épült fel a Magyar Központ. Jöttek az emberek hétvégeként talicskákkal, lapátokkal, és építkeztek. Az volt a cél, hogy az összes magyar szervezetnek ez a hatalmas épület ad majd otthont, de sajnos a személyes civakodások miatt végül sok szervezet kihátrált belőle, és máshova helyezte a székhelyét. Én ez ellen a széthúzás ellen harcoltam teljes lelki erőmmel, ezért is alapítottam meg a Viktóriai Magyar Tanácsot.

GD: Mikor és hogyan hoztátok létre a Viktóriai Magyar Tanácsot?

FS: Victoria államban korábban létezett a Viktóriai Magyar Szövetség (VMSZ). Annak az egyik vezetője igen diktatórikus módon próbálta egyesíteni a magyarokat, melynek eredményeként a magyar egyesületek sorra kihátráltak a szövetségből. Miután ez a diktatórikus vezető is háttérbe vonult, a 2000-es évek elején elkezdtünk beszélni arról, hogy jó lenne egy működőképes ernyőszervezetet létrehozni az államban. Végül 2005-ben megalapítottuk a Viktóriai Magyar Tanácsot, melynek azért adtuk ezt a nevet, nehogy valaki összekeverje a Szövetséggel. [...] Azért lettem én a Tanács elnöke, mert engem elfogadtak, én mindenhova elmentem, rám nem haragudott senki, és én sem haragudtam senkire. Engem nem lehetett megsérteni vasvillával sem.

GD: Victoria államban megközelítőleg hány magyar él?

FS: Ezt nem lehet pontosan megmondani. Körülbelül 20 ezer fő, de ha egy rendezvényre pár száz ember eljön, az már nagy szó.

GD: Ausztráliában a szövetségi államok ernyőszervezetein túl létezik egy, az egész országra kiterjedő ernyőszervezet is, az Ausztráliai Magyar Szövetség, melynek sokáig szintén Te voltál az elnöke. Az hogyan alakult meg?

FS: Az alapjait még a '60-as években dolgozták ki. Az öreg Csapó Endre is részt vett benne, aki meghatározó alakja a magyar közösségi életnek Ausztráliában. [...] Ez az első országos szervezet személyes indíttatásból jött létre, és aztán személyes konfliktusok miatt bomlott szét. A tagszervezetek vezetői behajtották közösségeiket a személyes vitáikba. [...] Évekkel később, amikor a többi államban is felfigyeltek ránk, és sóvárogva mondák, hogy „*ti jól csináljátok, nekünk is ernyőszervezetet kellene alakítanunk*”, én bátorítottam őket, mert úgy éreztem, ez az előfeltétele annak, hogy egy új országos ernyőszervezetet hozzunk létre. [...] Ennek eredményeképp alakult meg 2013-ban az Ausztráliai Magyar Szövetség Új-Dél-Wales, Queensland és Victoria államok ernyőszervezeteinek egyezségével, az én elnökségem alatt. 2015-ben a Szövetség tovább bővült Nyugat-Ausztrália és Dél-Ausztrália ernyőszervezeteivel. [...] A három évenként tartott találkozók alkalmával át szoktak jönni Új-Zélandból és Tasmaniából, de érkeznek vendégek Kanadából és Magyarországról is. A 4–5 ezer fős eseményt megnyitó gálára helyi ausztrál kormányképviselőket is meg szoktunk hívni. Tavaly [2017] januárban például, az immár 16. alkalommal megrendezésre kerülő Ausztráliai Magyar Találkozó fővédnöke Új-Dél-Wales volt miniszterelnöke volt, a magyar származású Nick Greiner, Magyarországról pedig eljött Potápi Árpád János nemzetpolitikáért felelős államtitkár.

GD: Milyen a kapcsolat a helyi magyar közösségek és a többségi társadalom között? A magyar szervezetek nyitottak az ausztrálok felé? Vannak kifejezetten nekik szóló, angol nyelvű programjaitok?

FS: Azelőtt elég zártak voltak a magyar közösségek Ausztráliában. Persze mindig voltak közöttünk ausztrálok is, például, ha valakinek a párja vagy a barátja ausztrál volt, gyakran elhozta a rendezvényeinkre, melyek általában nagyon tetszettek nekik. Ma azonban már sokkal nyitottabbak vagyunk. Rendszeresen szervezünk multikulturális fesztivált. Az elsőt talán épp Melbourne-ben tartottuk, 17 vagy 18 nemzet zászlója lobogott a Magyar Központ előtt. A rákövetkezőt a lengyelek szervezték, azon is részt vettünk. [...] Ezen kívül Melbourne-ben minden második évben megrendezzük a Hungarofest elnevezésű kulturális eseményt, melynek keretében más nemzetiségűek is tartanak táncbemutatókat a Magyar Központban. [...] Ez a nyitottság kölcsönös. Ausztráliára korábban – csakúgy, mint az Amerikai Egyesült Államokra – az olvasztótégely elve volt a jellemző, azonban ma már sokkal inkább meghatározó a multikulturalizmus eszméje. Ennek megfelelően a különböző nemzeti közösségek állami támogatásban is részesülhetnek, amit azonban sokan nem tudnak kihasználni, mert nem ismerik a lehetőségeket, nincsenek kapcsolataik. Én az elnöki tisztségem lemondása után elsősorban azért Marót Mártit javasoltam a helyemre, mert ő nagyon jó kapcsolatban állt a helyi ausztrál vezetőkkel [Marót Márta 2017 óta – Fodor Sándor utódjaként – a Viktóriai Magyar Tanács elnöke, valamint a Magyar Diaszpóra Tanács ausztráliai, afrikai és izraeli tagszervezeteinek regionális elnöke]. [...] Egy másik példa az ausztrál társadalom nyitottságára, hogy a Box Hill-i (Melbourne) balettiskola felvette programjába a *János Vitézt*, amit angol nyelven adtak elő.

GD: Az utóbbi években tapasztalt magyarországi emigrációs hullámmal Ausztráliába vándoroltak be tudtak illeszkedni a helyi magyar közösségek szervezeti életébe?

FS: Be tudnának illeszkedni, ha akarnának. A lehetőség megvan rá, de túlnyomó részük már nem akar magyar lenni, sőt, vannak közöttük olyanok, akik kézzel-lábbal tiltakoznak a magyar közösségi lét ellen. Egyesek kifejezetten ellenségesek velünk szemben. Hogy miért, azt nem tudom. Az biztos, hogy ezek a gyerekek könnyebben tudnak beilleszkedni az ausztrál társadalomba, mint mi annak idein. Ők nyelvtudással és jó szakképzettséggel érkeznek, így nincsenek annyira egymásra utalva. [...] A melbourne-i Magyar Központban egyre nagyobb számban jelen lévő fiatalok nem újonnan érkezettek, hanem a régi bevándorlók másod- és harmadgenerációs leszármazottai. Vannak olyan szülők, akik már nem is beszélnek magyarul, de elhozzák a gyerekeiket a hétvégi magyar iskolába, beíratják őket a néptáncsoportba, meg a

fociedzésekre. A sport is hatalmas egyesítő erővel bír. Amíg a gyerekek fociznak, addig a szülők beszélgetnek egymással, pletykáznak, viccelődnek, kártyáznak, együtt vannak.

GD: Most beszéljünk az anyaországi kapcsolatokról! Hogyan alakult az Ausztráliában élő magyarok kapcsolata Magyarországgal?

FS: A rendszerváltás előtt kimondottan utáltak minket, a rendszerváltás után pedig nem igen foglalkoztak velünk. A '90-es években nagyon sok múltott azon, hogy ki a magyarországi nagykövet, milyen a személyisége, és hogyan áll a kapcsolatfelvételhez. A helyi magyar közösségek ekkor már készen álltak a kapcsolatfelvételre. [...] Anyagi támogatást 2010 előtt nem kaptunk, de az Ausztráliában élő magyarok nem is tartottak rá igényt. Rám még 2010 után is megharagudtak, amiért anyagi támogatást fogadtam el, mert úgy gondolták, inkább nekünk kéne támogatni Magyarországot és nem fordítva. *„Nekünk egy centet sem szabadna elfogadni, mert azt a pénzt a magyar adófizető állampolgároknak a zsebéből vesszük ki”* – hangoztatták. [...] A magyarországi kapcsolatok terén 2010 nagy változást jelentett, ami elsősorban az Orbán-kormány hozzáállásának köszönhető. Ők ugyanis úgy döntöttek, hogy nyitnak a diaszpóra felé, amit mi nagy örömmel fogadtuk.

GD: Az Ausztráliában működő magyar szervezetek vezetői egyöntetűen pozitívan értékelték az Orbán-kormány nyitását a diaszpóra felé?

FS: A szervezetek vezetői igen. Egyes emberek azonban örök bizalmatlanságban élnek, beléjük lett verve, hogy mindig kételkedjenek a magyarországi kormányok közeledésétől. Ők viszolyognak az anyaországi támogatásoktól, folyton azt kérdezik: *„mit akarnak ezek tőlünk?”* Általában véve azonban a magyarok többsége, valamint a szervezetek vezetői is kimondottan örülnek a szorosabb kapcsolatnak.

GD: A diaszpóra felé irányuló anyaországi támogatások mennyiben elégítik ki az Ausztráliában élő magyarok igényeit?

FS: A magyar kormány száz százalékosan figyelembe veszi az igényinket. [...] A diaszpórapolitika döntéshozóiiban tudatosult, hogy a diaszpórában élőkkel másfajta kapcsolat kiépítésére van szükség, mint az elszakított területeken élő magyarokkal. Ennek érdekében hozták létre a Magyar Diaszpóra Tanácsot, aminek már az első, 2011-ben tartott ülésre meghívták az ausztráliai tagállamok nagyobb magyar szervezeteinek vezetőit. Én is – mint a Viktóriai Magyar Tanács elnöke – kaptam meghívót. Az ülés előtt összehívtam Melbourne-ben a tagszervezetek vezetőit, hogy mindenki elmondhassa a véleményét, beszámolhasson a helyi

igényekről. Az elhangzottakat jegyzőkönyvbe vettem, és annak alapján készítettem el a beszámolómat a Diaszpóra Tanács ülésére. Mi, az Ausztráliából jelenlévők nem anyagi támogatást kértünk a magyar államtól, hanem embereket, akik segítenek a munkánkban: nyelvtanárokat, cserkészparancsnokokat, tánctanárokat. Részben ennek érdekében jött létre a Kőrösi Csoma Sándor Program (KCSP). Melbourne-ben három táncsoport is van, a Kultúrkör, a Gyöngyösbokréta és a Fonó, így ha a KCSP-n keresztül jön hozzánk egy tánctanár, az borzasztó nagy segítség. [...] Szintén nagyon hálásak vagyunk a Julianus Programért, mert szükségesnek tartjuk a magyar tárgyi javak feltérképezését. A Mikes Kelemen Program is fontos számunkra. Melbourne-ben például az egyik családnál 1700-as évekbeli hagyatékot és birtokleveleket találtak, melyeket a Mikes Programnak köszönhetően sikerült megmenteni.

GD: A törvényhozás szintjén Magyarország diaszpórapolitikájának talán legszembeűnőbb megnyilvánulása az egyszerűsített honosítási eljárás, mely ugyan úgy vonatkozik a diaszpórára, mint a szomszédos országokban élő őshonos kisebbségekre. Ausztráliában hogyan vélekednek erről? A magyar állampolgárság felvétele fontos számotokra?

FS: Az ausztráliai magyar embereknek fontos, főleg azoknak, akik az elszakított területről származnak. Ezek közé tartozom én is. Nekünk kegyetlenül rosszul esett, hogy azelőtt nem számítottunk magyarnak. [...] Annakidején, ha átjöhettem volna Magyarországra, és letelepedhettem volna, lehet, hogy az életben nem kerülök el Ausztráliába. Az öcsém például '84-ben elvett egy debreceni csajt, és azóta Debrecenben él. Ő „hazamenet”, nem ugródeszkanak használta Magyarországot. [...] A diaszpórában élők számára a magyar állampolgárság felvételének gyakorlati haszna alig van, de annál nagyobb a szimbolikus jelentősége. Az embereknek bizonyoságot ad arról, hogy hova tartoznak. Ez egy elégtétel. Jó érzés.

GD: Magyarországon az egyszerűsített honosítási eljárás bevezetése után a szavazati jogot is kiterjesztették a külföldi magyarokra. Ettől kezdve a külföldön élő magyar állampolgárok is részt vehetnek a magyarországi országgyűlési választásokon, függetlenül attól, hogy hol laknak. Az ausztráliai magyarok élnek ezzel a lehetőséggel?

FS: A szavazati jognak is elsősorban szimbolikus jelentősége van a diaszpórában. Szintén ad az embereknek egy jóleső érzést, hogy „igen, még szavazhatok is”. A nyugati világból érkező szavazatok száma azonban minimális, nem kormánydöntő tényező. [...] Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy aki a diaszpórában él, nem biztos, hogy az Orbán-kormányra fog

szavazni.

GD: A 2010-től kialakított magyarországi diaszpórapolitika stratégiájáról 2016-ban a Nemzetpolitikai Államtitkárság *Magyar diaszpórapolitika. Stratégiai irányok* címen kiadott egy keretdokumentumot. Az Ausztráliában működő magyar szervezetek vezetői hogyan értékelték annak tartalmát?

FS: Nem akarok hálátlannak tűnni, de ennek a stratégiai dokumentumnak az elkészítésébe minket nem vontak be. Lehet, hogy egyes diaszpóraszervezetek vezetőit megkérdezték, talán a nyugat-európaiakat és az észak-amerikaiakat bevonták, de minket nem. Mi Ausztráliában kicsit olyanok vagyunk, mint a mostohagyerekek. Ez nem rosszindulatból fakad, inkább a nagy távolság és az időeltolódás miatt lehet így. Sokszor kiesünk a körforgásból, nem jutnak el hozzánk a hírek. Mi nem tudtunk olyan közvetlen, napi szintű kapcsolatot tartani a magyar kormánnyal, mint a Nyugat-Európában élő magyarok. [...] A diaszpórapolitika stratégiai keretének kialakulásából is kimaradtunk, amit én többször is szóvá tettem a Diaszpóra Tanács ülésén. [...] Ezzel együtt, én egyetértek a dokumentum minden pontjával, csak azt hiányolom, hogy előzetesen nem kérdeztek meg minket róla.

GD: Az anyaországi támogatások esetleges csökkenésével vagy megszűnésével nem áll fenn a veszélye annak, hogy a részben magyar állami támogatásból Ausztráliában elindított, illetve továbbfejlesztett programokat és intézményeket a magyar diaszpóráközösségek nem lesznek képesek önerőből fenntartani?

FS: Szeretnénk azt hinni, hogy nem. [...] A diaszpóra szervezetei régen is léteztek, és szerintem még sokáig létezni fognak, függetlenül attól, hogy Magyarországon milyen a politikai helyzet, milyen a hozzáállás. Az, hogy a kormány segít bennünket a magyarság megtartásában, felkarolja, magáévá teszi a mi gondjainkat, és segít megoldani azokat, nagyon jó érzés, és amennyire tudjuk, ki is használjuk. Ehhez hozzá kell tenni, hogy mi is próbálunk Magyarországnak segíteni, amennyire tőlünk telik, például a kereskedelmi kapcsolatok létrehozásában.

GD: Végezetül egy személyes kérdést szeretnék feltenni neked. Te 2017-ben visszavonultál – az Ausztráliában betöltött szervezeti tisztségeidről lemondtál, a regionális elnöki pozíciódat a Magyar Diaszpóra Tanácsban átadtad a korábban említett Marót Mártának –, és feleségeddel együtt elköltöztél Melbourne-ből Dunaújváros mellé, Baracsra. Miért döntöttél úgy, hogy ennyi idő után otthagyd Ausztráliát, és visszaköltözzöl Európába,

ráadásul nem a szülőföldre, a Partiumba, hanem Magyarországra?

FS: Én gyerekkoromtól kezdve Nagy-Magyarországban gondolkodtam. Ha Magyarország bármelyik részére költözöm, én azt mondom, hazaköltözöm. Azzal együtt, hogy nagy lokálpatrióta vagyok, nekem Nagyvárad a világ közepe, úgy érzem, Magyarország bármelyik része az otthonom. Az én őseim vérüket adták ezért az országért, ezért a népért. [...] A hazaköltözés gondolata akkor született meg bennem, amikor nyugdíjas lettem. Annak idején mi, akik elhagytuk az országot, úgy mentünk el, hogy ideiglenesen leszünk csak külföldön, hogy amint lehetőségünk lesz rá, hazajövünk. Ennek ellenére, nagyon kevesen költöztünk haza, mert közben gyökeret vertünk külföldön, itthon pedig a nyelven kívül szinte minden idegenné vált számunkra. [...] Én nem tartottam a hazaköltözéstől, nem voltak elvárásaim sem. Még amikor Ausztráliába kimentem megtanultam, hogy az új élethelyzetek mindig mások, mint amilyenek elképzeljük.

GD: Mi számodra a legmeglepőbb Magyarországon? Mi az, amire a legkevésbé számítottál?

FS: A bürokrácia.

GD: Köszönöm szépen a beszélgetést.

Baracs, 2018. november 30.

Szenthe Anna: „...az elcsatolt területekről származó magyarok fogják Kanadában a magyar közösségi életet továbbvinni”

Szenthe Anna 1978-ban vándorolt el Magyarországról. Először Franciaországba, majd onnan Kanadába ment, Edmonton városában telepedett le. Az Albertai Egyetemen végzett oktatói és kutatói tevékenysége mellett mindvégig aktívan részt vett az észak-amerikai országban élő magyar közösségek intézményrendszerének alakításában. Jelenleg is a 2001-ben alapított Kanadai Magyar Kulturális Tanács elnöke, valamint a Magyar Diaszpóra Tanács kanadai tagszervezeteinek regionális elnöke. Beszélgetésünk során a Kanadában működő magyar szervezetek sajátosságairól és sokszínűségéről, többségi társadalom felé való nyitottságáról, valamint magyarországi kapcsolatairól kérdeztem őt.

Gaszó Dániel: Mióta élsz a tengerentúlon, és hogyan kerültél oda?

Szenthe Anna: 1978-ban mentem el Magyarországról a férjemmel együtt. A politikai helyzet, a kilátástalanság, a megszorítások készítettek minket arra, hogy elvándoroljunk. [...] A bátyám jóval korábban emigrált. Először a '60-as évek elején Angliába ment. Ott éltek rokonaink, de ennek ellenére nem sikerült munkát találnia, és a letelepedési engedélyt sem kapta meg, így kénytelen volt visszajönni. Másodszer csak Ausztriáig jutott. [...] Emlékszem, még kislány voltam, amikor a rendőrség kijött hozzánk, és érdeklődtek a bátyám után. Aztán behívták a szüleimet, apámat jól megnyúzták, majdnem börtönbe került. Apám akkor felhívta a bátyámat telefonon, és megmondta neki, hogy menjen minél messzebbre. Éltek rokonaink Kanadában is, így a bátyám végül odament. 1965-ben érkezett meg Torontóba. Építészmérnökként, ha nem is azonnal, de el tudott helyezkedni. [...] Később ő segített nekünk a kitelepedésben. A genfi egyezmény értelmében akkor még lehetőség volt a családegyesítésre: nemcsak a szülőkért, hanem a testvérekért is lehetett jótállást vállalni. [...] Először Párizsba mentünk. Nekem akkor volt először kék útlevelem. Majd egy évet töltöttünk ott, mert a kanadai bevándorlási papírokkal kapcsolatos ügyintézés annyira elhúzódott. Nem rossz hely Párizs, de pénz nélkül, és abban a kilátástalanságban nehéz volt elviselni. Végül 1979 telén érkeztünk meg Kanadába. [...] Először úgy volt, hogy Winnipegbe megyünk, de még Párizsban kaptunk egy levelet a bátyámtól, hogy Edmontonba menjünk, mert közben ott kapott egy másik állást.

GD: A helyi magyar közösséget is a bátyádon keresztül ismertétek meg?

SzA: A bátyám nem nagyon járt magyar körökbe, volt egy-két magyar barátja, de nem járt a közösségbe. Az Edmontoni Magyar Kultúrkörbe is csak azért iratkozott be, mert tudta, hogy

jövünk, és azt gondolta, hogy mi annyira „friss magyarok” leszünk Kanadában, hogy szükségünk lesz egy kis magyar pátyolgatásra. Így is lett, miután megérkeztünk Edmontonba, már a második héten lementünk férjemmel a Magyar Házban. Mai napig vannak olyan barátaim, akiket még akkor ismerem meg. [...] Most, hogy így visszagondolok, a kiérkezésem után én olyan emberekkel is összebarátkoztam Kanadában, akikkel itthon, Magyarországon lehet, hogy szóba sem álltam volna. Ilyen helyzetben az ember nem válogat. Mi nem ismertünk ott szinte senkit. Muszáj volt barátkozni, közösségbe tartozni.

GD: Milyen volt a magyar élet Edmontonban az 1970–80-as években?

SzA: Nagyon aktív. A rendezvényeken tömve volt a Magyar Ház. Most sokkal nehezebb összeszedni az embereket. Akkor még aktívak voltak az ötvenhatosok, és nekik ez fontos volt. A mai fiataloknak már más a prioritása. [...] Kanadában az ötvenhatosok nagyon fellendítették a magyar életet. Mire ők megérkeztek, a korábbi generációk már kiöregedtek. Az ötvenhatosok voltak azok, akik a szervezeti életet újra beindították. [...] Én úgy tudom, hogy a régi magyarok tárt karokkal fogadták őket. A közösségen belül nem volt olyan szintű az irigykedés és a féltékenység, mint amilyen most.

GD: Az edmontoni Magyar Ház egy különálló intézmény, vagy több helyi magyar szervezet székhelye?

SzA: A Magyar Ház az Edmontoni Magyar Kultúrkör székhelye, ami egy ernyőszervezet. Minden az alá tartozik, a helyi focicsapattól kezdve a Csárdás Bál Bizottságon át a tánccsoportig minden. [...] Az Edmontoni Magyar Kultúrkör alapító tagja a 2001-ben létrehozott Kanadai Magyar Kulturális Tanácsnak, melynek én vagyok az elnöke. Ennek a nagyobb, országos ernyőszervezetnek az a célja, hogy az edmontoni Magyar Házhoz hasonló intézményeket, tehát az összes kanadai Magyar Házat összefogja. [...] Minden nagyvárosban van Magyar Ház, közülük több is nagy múlttal rendelkezik. Nyugaton például a vancouveri Magyar Ház hetven, a victoriai Magyar Ház több mint ötven éves. Van Magyar Ház Kelowna, Calgary, Edmonton, Saskatoon, Winnipeg és Lethbridge városaiban, aztán keleten, Toronto, Niagara, Welland, Windsor, Cambridge, Guelph, Ottawa, London, Brantford városaiban is. Montrealban ugyan nincs Magyar Ház, de van egy magyar közös bizottság, ami összefogja a helyi szervezeteket. Ezen kívül több olyan település is van, ahol élnek magyarok kisebb csoportokban, de még nincs Magyar Házuk. Ilyen például Halifax Nova Scotiában, ahol a magyarok még nem tartoznak az intézményesült diaszpórába, de már kezdünk rájuk odafigyelni.

GD: Létezik valamiféle együttműködés a kanadai magyar szervezetek és más országok magyar szervezetei között?

SzA: Nem igazán, de azért természetesen vannak kapcsolódási pontok. Én tartom a kapcsolatot a Diaszpóra Tanács regionális elnökeivel, és még néhány amerikai [Egyesült Államokban működő] szervezettel is. Jóban vagyok például a Los Angeles-i Magyar Ház vezetőivel, mert szoktunk oda koordinálni programokat. [...] Az igazat megvallva nem látom át az amerikai szervezeteket, és az az érzésem, hogy ők maguk sem ismerik egymást. Nemrég készítettem egy kiadványt, amelyben az összes kanadai városban működő magyar szervezetről volt egy rövid leírás. Ezt körbeadtam a Diaszpóra Tanács ülésén. Az Amerikából jelenlévők közül odajöttek hozzám néhányan, és csodálatukat fejezték ki, amiért mi, kanadai magyarok ilyen sokat tudunk egymás szervezeteiről. Szerintem Amerika túl nagy ahhoz, hogy bárki átlássa az egészet. A tíz tartományból álló Kanadában talán könnyebb egy ilyen kiadványt megvalósítani. [...] Az együttműködés terén fontos hangsúlyozni a cserkészlet szerepét. Ők gyakran összejárnak. A kanadai magyar cserkészek is részt vesznek például az évente megrendezésre kerülő Queenslandi Magyar Diaszpóra Táborban, ahová a világ minden részéről érkeznek magyar cserkészek, de át szoktak járni a közelebbi amerikai településekre is, Detroitba, Windsorba.

GD: A Kanadában működő magyar szervezetek mennyire nyitottak a többségi társadalom felé?

SzA: A Magyar Házak célja elsősorban a magyarság fenntartása, a helyi magyar közösségi élet irányítása, de ugyanakkor céljuk az is, hogy a magyarságot megismertessék a kanadaiakkal. [...] Ez utóbbi célt szolgálják például a magyar bálók. Calgaryban Hungária bálnak hívják, melyet korábban a Magyar Honvédelmi Barátok társasága tartott. Mindig palotással kezdődik, aztán jön az elegáns ötfogásos vacsora. Erre meg szoktuk hívni a város képviselőit is, jóban vagyunk a kanadai politikai vezetőkkel. A magyar nép '56 után nagyon elismertté és népszerűvé vált Kanadában. Rengeteget hívtak minket csárdás táncbemutatót tartani. Nagyon szerették az európai kultúrát, de ez a lelkesedés mára alábbhagyott. Most az indiaiak és a kínaiak lettek közkedveltek. [...] Kanadában minden városnak van egy nemzetiségi fesztiválja, mely a helyi etnikai csoportok közös szervezésében valósul meg. Winnipegben például Folklorának hívják, Edmontonban pedig Heritage Fesztiválnak. A legutóbbi Heritage Fesztiválon 83 nemzet mutatkozott be. A magyarok egy nagy sátorban adtak tipikus magyar ételeket: lángost, kolbászt, székelykáposztát, gulyáslevest. A lángososnál két és fél órás sor állt, három nap alatt több mint 10 ezret adtunk el belőle. A sátor másik részében népművészeti ruhákat és tárgyakat mutattunk

be. [...] Kanadában kormányhatározat van a multikulturalizmus támogatásáról. Ez egyben azt is jelenti, hogy felméri, ki, melyik etnikumhoz tartozik. A népszámlálások során ajtóról ajtóra mennek, mindenkihez bekopognak, és megkérdezik, hogy melyik etnikai csoporthoz tartozik. [...] A legutóbbi népszámlálás alkalmával 316 ezer ember vallotta magát magyar származásúnak. Közülük azonban nem mindenki beszél magyarul, és akik beszélnek is, nem biztos, hogy aktív tagjai a kint élő magyar közösségnek. Egyszerűen csak tudják, hogy az ősök magyarok voltak, így magyar származásúnak vallják magukat. A lányom is ilyen, bár jól beszél magyarul, és mindig be is írja, hogy magyar, nem aktív tagja a helyi magyar közösségnek. Kanadában muszáj ismerned a származásod, mert aki nem tudja, honnan származik, azt unalmas kanadainak tartják. Erről van egy jó sztorim. Amikor elkezdtem dolgozni az egyetemen, még rettenetes akcentussal beszéltem angolul. Még itthon tanultam az angolt, magyar anyanyelvű tanártól, akinek szintén erős akcentusa volt. Miután megérkeztem Kanadába, nagyon sokat dolgoztam azon, hogy a kiejtésemen javítsak. A diákjaim az egyetemen meg azt mondták, hogy örüljek neki, hogy én más vagyok, legyen rá büszke, és ne akarjam az akcentusomat megváltoztatni, mert az úgy bájos, ahogy van. [...] Ez egy toleráns társadalom. Én úgy látom, más országokban mindenki egy kicsit fél bevallani, hogy honnan jött. A különböző etnikumú közösségek között politikai nézeteltérések vannak. Kanadában az etnikai hovatartozásból nem csinálnak nagy dolgot, nem politizálnak róla annyit. [...] Emlékszem, amikor Jugoszlávia szétesett, és dúlt a háború a délvidéken, az edmontoni Heritage Fesztiválon a szerbek és a horvátok együtt sütötték a kolbászt, haverkodtak egymással. [...] Kanadában szívesen látják a magyarokat. A kanadaiakat könnyű überelni, nem egy szorgalmas népség, a magyarok viszont nagyon képzetek, precízen és keményen dolgoznak, ezért nagyon számítanak ránk.

GD: Korábban említetted, hogy az elnöklejed alatt működő Kanadai Magyar Kulturális Tanács (KMKT) a helyi Magyar Házakat, illetve kisebb szervezeteket hivatott összefogni. Milyen célt szolgál a másik ernyőszervezet, a Kanadai Magyarok Országos Szövetsége (KMOSZ)?

SzA: A KMOSZ jó tíz évvel később jött létre, mint a KMKT, valamikor a 2010-es évek elején, amikor Pordány volt a nagykövet [Pordány László, Magyarország ottawai nagykövete a második Orbán-kormány idején]. Eleinte ez okozott is némi nézeteltérést, hiszen a KMOSZ vezetősége semmibe vette a KMKT addigi tevékenységét, és újra akarta szervezni a kanadai magyarokat. A KMKT azonban nagy múltra tekint vissza, ugyan csak 2001-ben jött létre, alapító szervezetei már jóval korábban is léteztek. [...] A KMKT folyamatosan bővül, azóta is

rengeteget gyarapodott, amióta átvettem az elnökséget Somorjai Ágnestől. Csomó szervezet a KMOSZ-tól is átjött hozzánk. Önként jönnek, mert látják, és mondják is, hogy „*hú, ti milyen jól dolgoztok*”. A KMKT-ban mi mindenkit szívesen látunk.

GD: A KMKT honlapján, az ernyőszervezet legfőbb céljai között szerepel az is, hogy idézem: „Megakadályozni minden romboló törekvést és segítő kezet nyújtani a problémák megoldására”. Mit jelent ez pontosan? Milyen romboló törekvéseket kell megakadályoznotok Kanadában?

SzA: Romboló törekvések alatt elsősorban azokat az egyéni érdekeket szolgáló törekvéseket értjük, melyek a helyi közösség számára károsak. Itt főképp a szervezetek közötti viszályokról van szó, a civakodásról, az egymás fölülmüléséről, ami ellehetetleníti a közös munkát. [...] Én azt mondom, hogy a béke a fontos, én pozitív közegben szeretek lenni, mert csak abban lehet dolgozni. [...] Másrészt szintén rombolónak tartjuk azokat a negatív híreket, melyeket egyes médiumok a magyar kormányról terjesztenek. Nekünk ugyanis célunk megvédeni Magyarország jó hírnevét. [...] Fájó pont számomra, ha elvárják tőlem, hogy szégyelljem, hogy magyar vagyok.

GD: Ki várja el ezt tőled?

SzA: A kanadai kormányon belül vannak, akik ítélkeznek a miniszterelnökünk felett. Mondok egy példát. Amikor elindult a Kőrösi Csoma Sándor Program, felvettem a kapcsolatot Kanada magyarországi nagykövetségével. Udvariasan megkértem őket, hogy adjanak ajánlólevelet a Kanadába érkező ösztöndíjasoknak azért, hogy könnyebben jöhessenek be az országba. Ez öt éven keresztül működött is, azonban idén, kaptam egy levelet a kanadai nagykövetségtől, amiben azt kérdezték tőlem, hogy miért olyan fontos számomra, hogy ők támogassák ezt a programot. Hivatalos tájékoztatást kaptak, hogy miről szól a program, mégis ezt kérdezték, ami nagyon rosszul esett. Olyan volt, mintha azt kérdeznék, miért olyan fontos, hogy magyar maradjak. Kétoldalas válaszlevelet írtam nekik arról, hogy miért fontos, meg hogy én negyven éve vagyok kanadai állampolgár, azóta élek multikulturális környezetben, de ennek ellenére nehezen adták meg az ajánlólevelet az ösztöndíjasoknak. [...] Véleményem szerint a kanadai nagykövet azért nem akarta támogatni a Kőrösi Csoma Sándor Programot, mert ellenzi a jelenlegi magyar kormányt. Én akkor sem fogom szégyellni, hogy magyar vagyok! Akkor sem szégyelltem, amikor Magyarországon még kommunizmus volt.

GD: A Kanadában élő magyarok nyomon követik a magyarországi eseményeket? Érdeklí

őket Magyarország belpolitikája?

SzA: Nyomon követik, különösen most [2018], a választások miatt. Meglepően sok kormánypárti és kevés ellenzéki él a diaszpórában. Mindenki azt mondja, hogy ez az arány meg fog változni az új emigránsok miatt. Akik az utóbbi években jöttek ki, azok közül sokan köpködik a magyar kormányt, de azok a mi közösségi programjainkra sem jönnek el.

GD: Az új kivándorlók leginkább mely térségből érkeznek Kanadába: Budapestről, vagy inkább vidékről, esetleg a szomszédos országokból, Erdélyből, Felvidékről, Vajdaságból, Kárpátaljáról?

SzA: Két évvel ezelőtt készítettek velem egy interjút az M1-en, amiben megkérdezték tőlem, hogyan látom a kanadai magyarság jövőjét. Én erre azt válaszoltam, hogy az elcsatolt területekről származó magyarok fogják Kanadában a magyar közösségi életet továbbvinni. Ez mostanra be is igazolódott. A torontói Magyar Ház vezetőségének 90%-a erdélyi. Ők aktívak. Ellenben a Magyarországról kivándoroltakkal, akikről az előbb beszéltem. Rájuk nem számíthatunk, ők el sem mennek a Magyar Házakba. A gyerekeiket ugyan eljáratják a hétvégi magyar iskolába, mert az fontos számukra, hogy a gyerek megmaradjon magyarnak, de a rendezvényekre már nem jönnek el, a közösségi életben nem vesznek részt. Szóval leadják a gyereket az iskolában, majd érte mennek, és ennyi. Az elcsatolt területekről származó magyarok ellenben nemcsak eljönnek a programokra, hanem lassan át is veszik az irányítást. [...] Új ötletekkel jönnek, a programokat a saját tetszésük szerint alakítják. Ennek következtében megváltozott a kulturális igény is a kanadai Magyar Házakban.

GD: Milyen minőségi változást idézett elő Kanadában a Magyarországgal szomszédos országokból származó magyarok nagyobb számú és intenzitású jelenléte a közösségi programokon?

SzA: A '80-as években, amikor Magyarországról meghívtunk egy jazz zenekart, telt ház volt a Magyar Házban. Az ilyen jellegű programok azonban az elcsatolt területekről érkező magyaroknak nem sokat jelentenek. Sok idősebb magyar véleménye szerint őket csak a pálinkaivás és a bálók érdeklik. [...] Ha kulturális programokról van szó, például irodalmi estekről, akkor ők azt szeretik, ha az főképp a hagyományos magyar költészetről szól, azokról az írókról, akikről az iskolában tanultak. A kortárs irodalmat nem ismerik. [...] Bede Fazekas Zsolt, a Torontói Független Magyar Rádió vezetője egyszer meg is jegyezte, hogy *„lehet, hogy aktívabbak lettünk, hogy a magyar kormánytól is egyre több segítséget kapunk ahhoz, hogy*

Kanadában pezsegen a magyar élet, de az egy másik kérdés, hogy milyen lett a színvonal?

GD: Magyarország 2010 óta egyre kiterjedtebbé vált diaszpórapolitikájának első törvényes megjelenése az egyszerűsített honosítási eljárás bevezetése volt. A Kanadában élő magyarok közül sokan éltek ezzel a lehetőséggel? Fontosnak tartják a magyar állampolgárság felvételét?

SzA: A magyar állampolgárság elsősorban azoknak volt fontos, akik az elcsatolt területekről származtak, és még régen mentek ki Kanadába. A Magyarországról származó magyaroknak ez kevésbé volt fontos. Most azonban nekik is egyre fontosabbá vált, mert a már kint született gyerekeik a magyar állampolgárság felvételével egyben az Európai Unió polgáraivá is válnak, így könnyebben tudnak Magyarországra, illetve Európába menni, továbbtanulni, dolgozni. [...] Azoknak, akik Magyarországra mennek továbbtanulni, ha magyar állampolgárként veszi fel őket az egyetem, kevesebb tandíjat kell fizetni. [...] Sokak számára fontos az is, hogy milyen kormány van hatalmon Magyarországon. Ők azért veszik fel az állampolgárságot, hogy szavazhassanak a választásokon. Levélben adják le a voksukat, mert nincs magyarországi lakcímük.

GD: Az egyszerűsített honosítási eljárás bevezetésén és a szavazati jog kiterjesztésén túl, mely diaszpórapolitikai gyakorlatoknak van nagyobb jelentősége a Kanadában élő magyar közösségekben?

SzA: A magyar kormány nagyon sok mindenben segít nekünk. A Kőrösi Csoma Sándor Program mindenképpen kiemelendő, de egyre több anyagi támogatást is kapunk, melynek köszönhetően nagyobb költségvetésű rendezvényeket is tudunk szervezni. Például szoktunk magyarországi vendéglőadókat hívni. Egyszer a Csík Zenekar is fellépett nálunk, akiket a magyar kormány támogatása nélkül nem tudtunk volna kifizetni. Mint az ebből a példából is látszik, a rendezvényekre kapott magyar támogatások nagy része visszaszáll Magyarországra, mert legtöbbször az onnan hívott előadóknak adjuk a pénzt. [...] Ezen kívül pályázati támogatás formájában kapunk külön anyagi segítséget fejlesztésekre, a Magyar Házak renoválására. Az elmúlt években a keleti országrész igazságtalanul több pénzt kapott erre a célra, mint a nyugati országrész, így mifelénk a Magyar Házak többsége még mindig elég rossz állapotban van, a konyhák, fürdőszobák közel negyven éve nem voltak felújítva. A keleti beruházások közül megemlíteném: a torontói Magyar Házat, melynek helyreállításában a magyar kormány 600 ezer dollárral segített; a Niagara Falls-i Árpád Házat, mely a legszebb és legnagyobb Magyar Házak egyike, ahol a parketta felújítása történt ugyancsak a magyar kormány segítségével;

valamint calgaryi Magyar Házat, melynek korszerű épületét a helyi közösség saját erejéből vásárolta meg. [...] Nagyon sok tervünk van a jövőre nézve, és reméljük, hogy a megvalósításukhoz továbbra is támogat minket a magyar kormány. Például szeretnénk a Magyar Házak mellett egy vagy két futballpályát kialakítani, mert abból nagy hiány van Kanadában, így jó áron ki lehetne adni, a bevételből pedig fent tudnánk tartani a Magyar Házakat. [...] Régebben az ilyen jellegű fejlesztéseket a kanadai kormány is nagyban támogatta, de mára szinte csak a magyar kormány segítségére számíthatunk.

GD: A kanadai kormány miért nem támogatja úgy a magyar közösségeket, mint régen?

SzA: A kanadai kormány most másra költi a pénzt. Azt nem mondhatom, hogy a liberálisok miatt van ez így, mert már előtte, amikor még a konzervatívok voltak hatalmon sem kaptunk közvetlen állami támogatást. Helyette most azt csinálják, hogy a szerencsejátékból, vagyis a kaszinókból befolyó pénz egy részét odaadják a nonprofit szervezeteknek. Egy-egy szervezet két évente általában két napot kap, amikor egy nagyobb összegű letét leadásával átveheti a kaszinó működtetését. Ilyenkor a szervezet önkéntesei biztosítják a munkaerőt is. A befolyó nyereségből a szervezet azonnal visszakapja a letétet, valamint a fennmaradó profit felét. Egy kaszinóval átlagosan 70 ezer dollárt lehet keresni, melyet a kormány által előre meghatározott dolgokra tudunk költeni. Nekünk erre a kaszinó-pénzre szükségünk van a Magyar Házak fenntartásához.

GD: Magyarország diaszpóra felé irányuló támogatáspolitikája szorosan kötődik a 2010 óta hatalmon lévő Fidesz–KDNP pártkoalíció nemzetegyesítő ideológiájához. A magyar diaszpórapolitika általános megítélésével kapcsolatban ebből kifolyólag alakultak ki nézeteltérések, esetleges konfliktusok a Kanadában élő magyarok körében?

SzA: Mi mint ernyőszervezet elsősorban nemzetpolitikát követünk, nem pártpolitikát. Ezt mindig nagyon határozottan kihangsúlyozom, ellenkező esetben nem csatlakozna hozzánk ennyi ember. A nemzetpolitikára, a nemzetpolitikai támogatásokra mindenki nyitott. Mi örömmel vesszük, hogy Magyarországon olyan kormány van hatalmon, aki nem határokon gondolkodik, hanem magyarságban. Azelőtt nem volt ilyen luxus. Az előző kormányt nem érdekelte, hogy kik vagyunk, vagy hogy létező-e egyáltalán. Ez az elzárkózás ráadásul kölcsönös volt: az ötvenhatosok sokáig nem fogadták a Kanadába érkező magyar külképviseletet, nem hívták meg sem a nagykövetet, sem a főkonzult a Magyar Házakba, mert azt mondták, hogy egy kommunista kormánytól ne jöjjön ide senki. Mára ez a helyzet megváltozott, sokkal nyitottabb lett a kapcsolatunk a magyar kormánnyal. [...] Nekünk

nincsenek elvárásaink, mi akkor is magyarok maradunk, ha a magyar kormány nem segít minket, de ha segít, azt megköszönjük. Nagyon jól esik az odafigyelés, és hálásak vagyunk a támogatásért, de ettől még a magyarságunk nem válik függővé a magyarországi politikától.

GD: Végezetül néhány, a diaszpóra szervezeti életében betöltött vezető pozícióddal kapcsolatos személyes kérdést szeretnék feltenni. Először is, a nagyobb ernyőszervezetek – mint a Kanadai Magyar Kulturális Tanács – irányítása önkéntes munka, vagy fizetés is jár érte?

SzA: Ez a kezdetek óta önkéntes tevékenység. A szervezeteink fenntartására is csak az elmúlt nyolc évben kapunk anyagi segítséget a magyar kormánytól. Azelőtt ez sem volt. A szervezeteket a saját pénzünkéből és munkánkkal tartottuk fent.

GD: Tehát ezt a rengeteg közösségépítő tevékenységet, a rendezvényszervezéstől az országhatárokat átívelő kapcsolattartásig mindvégig a szabadidődben végezted?

SzA: Igen. Én alapvetően biológus vagyok, de már nyugdíjas. Mikrobiológia laboratóriumi gyakorlatot tanítottam az Albertai Egyetemen, Edmontonban.

GD: A családot, a barátaid mit szólnak ahhoz, hogy az egyetemi karriered mellett a szabadidőd nagy részét a Kanadában élő magyar közösségi élet megszervezésével töltötted, és töltöd még most is, a nyugdíjas éveidben?

SzA: Mindenki azt mondja, hogy nagyon sokat terhelem magam, és nem kéne ennyit vállalnom, azonban nekem ez nem terhes. Most például egy KMKT online kiadványon dolgoztam, mely hírt ad a fontosabb eseményeinkről a weboldalunkon. A megírásához képes voltam éjjel kettőig fennmaradni, mert nagyon fontosnak éreztem, hogy nyoma legyen annak, amit csinálunk. Egyébként a KMKT weboldalát is én szerkesztem, és legalább négy Facebook oldalt futtatok. [...] Ez egy életstílus. Nem tudom azt mondani, hogy most nincs időm, vagy energiám. Csinálom és kész. Ha valaki szívvel-lélekkel magyar, akkor ezt az életet éli.

GD: Köszönöm szépen a beszélgetést.

Tusnádfürdő, 2018. július 27.

Beszélgetések a magyarországi diaszpórapolitika döntéshozóival

Répás Zsuzsanna: „Én bizonyos szempontból nehéz, de egyben könnyű helyzetben is voltam, mert a nulláról építettem fel a nemzetpolitikát”

Répás Zsuzsanna az első Orbán-kormány idején, 1998 és 2002 között a Külügyminisztérium politikai főtanácsosa, Németh Zsolt politikai államtitkár személyi titkára volt. Feladatai már akkor is elsősorban a nemzetpolitikai ügyek intézésére irányultak. 2002 és 2010 között a Fidesz – Magyar Polgári Szövetség Országgyűlési Képviselőcsoport külügyi kabinetjének munkatársa, nemzetpolitikai kabinettitkár volt. A 2010-es országgyűlési választásokat követően, a második Orbán-kormány idején a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium keretében létrehozott Nemzetpolitikai Államtitkárság helyettes államtitkára lett. Munkájával jelentősen hozzájárult a diaszpóra anyaországi kapcsolatainak intézményesüléséhez, a diaszpóra felé irányuló támogatási programok elindításához. Beszélgetésünk során a 2010 és 2014 között kialakított magyarországi diaszpórapolitika előzményeiről, irányításának és működtetésének gyakorlati aspektusairól kérdeztem őt.

Gazsó Dániel: Mikor határozta el, hogy politikával fogsz foglalkozni? Fiatalon, esetleg már gyerekkorodban is gondoltál erre?

Répás Zsuzsanna: Gyerekkoromban még nem gondolhattam erre, mert én ahhoz túl korán születtem. '84-ben érettségiztem, akkor még Gorbacsov sem volt hatalmon. [...] Egy keresztény beállítottságú családban nőttem fel, amely erősen kommunizmusellenes volt, így fiatalon fel sem merülhetett annak gondolata, hogy én politikával foglalkozzak. [...] A Műegyetemre jártam, és amikor befejeztem, jött a rendszerváltozás. Akkor már meg tudtam fogalmazni, hogy mi érdekel.

GD: És mi érdekelt akkor?

RZs: A történelem, a politika és a határon túli magyarok. Ezért úgy döntöttem, folytatom a tanulást: beiratkoztam, és elvégeztem a töri szakot.

GD: Mikor kezdte el érdeklődni a határon túli magyarok iránt?

RZs: Mindig is érdekelt a határon túli magyarok ügye. [...] A rendszerváltozás idején én ott voltam szinte minden tüntetésen. Belekerültem egy áramlatba, ami később a nemzetpolitika felé sodort. [...] Az első nagy tüntetés az Erdély melletti szimpátiatüntetés volt [Budapest, 1988. június 27.], amin több tízezer vettünk részt. Az egy elmondhatatlan élmény volt, a mai napig bennem él. [...] A '90-es évek közepén, amikor még a bölcsészkarra jártam, elkezdtem Németh

Zsolt mellett dolgozni a Fideszben. '98-ban vele mentem a Külügyminisztériumba. Akkor ő megkérdezte tőlem, hogy mivel akarok foglalkozni, és én mondtam neki, hogy engem elsősorban nem a külügyek, hanem a határon túli magyarok érdekelnek. Ő lett a Határon Túli Magyarok Hivatalát (HTMH) felügyelő államtitkár, és akkor én lettem az összekötő a felügyelő államtitkár és a HTMH között.

GD: A 2010-es országgyűlési választásokat követően hogyan lettél nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkár?

RZs: Azt, hogy a döntés pontosan hogyan született, én nem tudhatom, de az bizonyos, hogy 1997-től én csináltam a nemzetpolitikai aprómunkát a Fideszben. Tehát a tusnádi tábortól [Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktábor Tusnádfürdőn] a különböző nyilatkozatokon, törvényjavaslatokon, rendezvényeken át a pártelnöki találkozókig minden nemzetpolitikával kapcsolatos szakmai és szervezői tevékenység átment a kezemen. Így 2010-ben nagyon örültem, hogy ezzel a feladattal engem bíztak meg.

GD: Milyen képességekre van szükség ahhoz, hogy valaki jó nemzetpolitikai döntéshozó legyen?

RZs: Ehhez nagyon sok alázatra van szükség. Úgy kell felfogni, hogy te azért vagy ott, hogy segítsd a külhoniakat, mintha te az ő magyarországi ügyvédjük lennél. Neked az a feladatod, hogy megnézd, hogyan tudsz nekik a legjobban segíteni. Ez egy szolgálat, amihez alázat kell.

GD: Milyen szaktudásra, speciális ismeretekre van szükség a nemzetpolitikában?

RZs: Most már nem lehet azt mondani, hogy a nemzetpolitikát sehol sem tanítják, mert már vannak kifejezetten a nemzetpolitikáról szóló kurzusok, egyetemi tankönyv is született. Ami a legfontosabb azonban, az a terepismeret. Járnunk kell a terepet, beszélgetni kell az emberekkel, és nyitott szívvel kell fordulni hozzájuk. Ha elég sokat beszélgetsz a külhoniakkal, odafigyelsz a reakcióikra, átérzed, hogy hogyan gondolkodnak, akkor látni fogod, hogy a kisebbségi létből eredően vannak olyan magatartási minták, amelyek teljesen mások ott, mint itthon. Ők egyes élethelyzetekben érzékenyebbek, másképp dekodolnak, és másképp reagálnak. Minderre odafigyelve nagyon sok mindent meg lehet érteni, így könnyebb a másikat elfogadni, és utána jobban is lehet neki segíteni. [...] Ezt csak így lehet csinálni. Pártelnököktől kezdve a hétköznapi emberekig, a másokra való odafigyelés meghálálja magát.

GD: Az 1990-es években megjelent valamilyen formában a diaszpóra anyaországi támogatásának gondolata? Mikor és hogyan vette fel először a magyar kormány a kapcsolatot a diaszpóraszervezetekkel?

RZs: Azt éreztük már akkor, hogy a diaszpóra el volt hanyagolva. De induljunk el onnan, hogy a nemzetpolitika fogalma sem létezett korábban, a rendszerváltozással jött létre, gyakorlatilag Antall Józsefnek azzal a kijelentésével, hogy ő lélekben 15 millió magyar miniszterelnökének érzi magát. A nemzetpolitika intézményrendszere ebben az időben kezdett el kiépülni, és természetesen először a nagyobb bajban lévő, és közelebb élő Kárpát-medencei közösségekkel kezdtek el foglalkozni. [...] A rendszerváltozás utáni első kormányok tehát kevésbé figyeltek a diaszpórára. [...] A külhoniakkal való kapcsolattartás terén kulcsfontosságú volt a '99-ben megalakult Magyar Állandó Értekezlet (MÁÉRT). A MÁÉRT megalakulásával mi nemcsak azt mondtuk, hogy Magyarország odafigyel a külhoni magyarságra, hanem hogy a magyar kormány intézményes kapcsolatot tart fent a külhoni magyar szervezetekkel. Tehát ennek a kapcsolatrendszernek az intézményesülésére helyeztük a hangsúlyt, ami nagy előrelépést jelentett. A MÁÉRT üléseire meghívtuk a diaszpórákat is, illetve az elején csak a Magyarok Világszövetségét, mert akkor elsősorban a Magyarok Világszövetsége foglalkozott a diaszpórával. [...] Nagyon nehéz volt a diaszpórákat megszólítani, mert ugye, ha azt akarom tudni, hogy például a romániai magyarságot ki képviseli, hát ott vannak a politikai pártok. Az, hogy ki ott a legitim képviselő, eldől a választásokon, így lehet tudni, hogy például Erdélyben az RMDSZ [Romániai Magyar Demokrata Szövetség] a legerősebb. Felvidéken, Vajdaságban és Kárpátalján is hasonló a helyzet. Egy politikailag szervezett társadalom legitim képviselőit könnyű megszólítani, és így az általuk képviselt közösséggel intézményes kapcsolatot tartani. De, hogy fogod meg a diaszpórákat ebből a szempontból? A diaszpóranak nincsenek legitim képviselői, nincsenek választások, ahol megválasztanák a politikai képviselőket. Ellenben rengeteg szervezetük van. [...] A legfőbb kérdés tehát az volt, hogy kit hívjunk meg, ki az, aki például a svédországi magyarságot tudja képviselni? Ez egy nagyon nehéz kérdés, így aztán először a Magyarok Világszövetségét hívtuk el a MÁÉRT-ra. 2000 táján azonban már éreztük, hogy ez így nem jó, nem elég, és ezért szerveztünk is egy tanácskozássorozatot, aminek kifejezetten a diaszpóra megszólítása volt a célja. *Magyarország 2000* – valami ilyesmi volt a neve.

GD: Erre, a kifejezetten a diaszpórával való kapcsolatfelvételre irányuló tanácskozásra milyen elvek szerint választottátok ki a meghívott szervezeteket?

RZs: Végül önkényes alapon meghívtunk rá embereket a diaszpórából. Ez a tanácskozássorozat egyébként rövid életű volt: 2002-ben megszűnt. A szocialista – szabad demokrata kormányzás alatt [2002–2004 Medgyessy-kormány, 2004–2009 Gyurcsány-kormány, 2009–2010 Bajnai-kormány] nem igazán gondolkoztak azon, hogy nemcsak a Kárpát-medencei magyarsággal kellene intézményesen kapcsolatot tartani, hanem a nyugati diaszpórával is. Sőt, Gyurcsány a gyászos emlékű 2004-es népszavazás után a MÁÉRT-et se hívta össze. A külhoniakkal való intézményes kapcsolattartás attól kezdve azzal volt kipipálva, hogy néha összehívták a Szülőföld Alap – ami akkor olyan volt, mint most a Bethlen Gábor Alap – valamifajta tanácsadó testületeként a külhoni vezetőket, ahová persze az ellenzéket nem hívták meg.

GD: Ebben az időben, 2004. év végén jött létre – Szili Katalin indíttatására – a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fóruma (KMKF). Annak mi volt az eredeti célja?

RZs: A KMKF eredeti célja az volt, hogy a parlamentáris dimenzióval egészítse ki a MÁÉRT keretében, a magyar kormány és a határon túli magyar pártok között kialakult párbeszédet. [...] Nagy jelentősége akkor lett, amikor a MÁÉRT nem működött, és az akkori magyar kormány nem állt ki kellő eréllyel a külhoni magyarok védelmében. Abban az időben, amikor Szlovákiában súlyos repressziók érték a magyarokat, amikor elfogadták az új nyelvtörvényt, a magyar kormány részéről egyszerűen nem volt, aki fellépjen, és kiálljon a felvidékiek mellett. Egyedül a KMKF nyújtott lehetőséget arra, hogy egységesen kiálljunk például a felvidéki magyarok mellett, és ez akkor nagy dolog volt.

GD: A nemzetpolitika, pontosabban az anyaországi felelősségvállalás kérdése miért okozott társadalompolitikai megosztottságot Magyarországon?

RZs: A nemzetpolitikából fakadó konfliktusok az egyszerű politikai haszonszerzés miatt éleződtek ki. Számomra az nagyon visszataszító dolog, amikor valaki a nemzeti érzést használja fel egy politikai játszmában. Akik ezt művelték, azok jól ráéreztek arra, hogy a magyarországi nemzettudat mennyire meghasonlott. [...] Gondold el, hogy a kommunizmus alatt hány generáció nőtt fel úgy, hogy nem is hallott a külhoni magyarokról! Én emlékszem, hogy amikor iskolába jártam, volt egy bekezdés Trianonról, azt annyi. Tehát nem tanultunk semmit arról, hogy mi történt a két világháború között a határon túli magyarokkal, milyen politikai, gazdasági, kulturális folyamatokon mentek keresztül. Ha valaki hallott is valamit a külhoniakról, azt a családon belül hallhatta vagy a barátaitól. És amikor már a harmadik generáció nőtt fel úgy, hogy nem tanult az iskolában erről, és már az anyuka, meg az apuka sem tudta elmondani, hogy mi is történt a magyarokkal valójában, akkor a nemzettudat ténylegesen

elkezdett meggyengülni. [...] A konfliktusokat generáló politikusok ezt használták fel a jobboldal ellen. Tehát tudatosan rájátszottak erre, nem véletlenül alakultak ki a konfliktusok a nemzetpolitika körül a 2000-es években.

GD: Itt a korábban említett, 2004. december 5-én tartott, egyszerűsített honosítási eljárás bevezetéséről szóló népszavazás kapcsán kialakult vitákra gondolsz elsősorban?

RZS: Arra is, de a még korábbi eseményekre is gondolok: a státusztörvényre [2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról], meg az abból fakadó politikai botrányra. Látni kell, hogy a nemzetpolitika alapvető identitáskérdés, a baloldali politikusok pedig az ellenidentitásukat vezetik le belőle. Ez is mutatja, hogy Magyarországon mennyire kulcsfontosságú kérdés a nemzetpolitikához való viszonyulás, tehát hogy 10 millióan vagyunk-e vagy 15 millióan. Akik az előbbi állásponton vannak, azoknak kidobott pénz a külhoniak támogatása, irritálja is őket ez az egész. [...] Az volna az ideális, ha a nemzetpolitika kikerülne a pártpolitikai csatározásokból. Egyébként efelé már elég jól haladunk. Gyakorlatilag most már csak egy párt van Magyarországon, meg egy pártvezető, aki továbbra is mindig ezzel próbál politikai hasznot szerezni.

GD: A nemzetpolitikával kapcsolatos nézeteltérések Magyarországon, elméleti szinten visszavezethetők az államnemzet vs. kultúrnemzet, illetve a politikai nacionalizmus vs. etnikai nacionalizmus dichotómiájához?

RZs: Én egyáltalán nem szeretem ezt a megkülönböztetést, mert szerintem mi egy politikai nemzet vagyunk. A kultúrnemzet szerintem egy fosztóképző, olyan, mint a „népi demokrácia” volt. Hogyha mi csak kultúrnemzet lennénk, akkor fel sem merülne az állampolgársági kérdés, azaz az egyszerűsített honosítás kérdése.

GD: Mi a nemzetpolitika célja? Mely nagyobb politikai ágazathoz sorolnád: a belpolitikához, vagy inkább a külpolitikához?

RZs: Mindig dilemma volt, hogy a külhoniakkal való kapcsolattartást hol helyezzük el a kormányzati struktúrában: a külügynél vagy a Miniszterelnökségnél, tehát a központi államigazgatási szervnél, esetleg az Emberi Erőforrások Minisztériumában? Sehova sem sorolható be igazán. A nemzetpolitika ugyanis egy nagyon sokrétű dolog, nagyon sok ágazati politikát érint. A határon túli magyarok oktatási rendszere, kulturális élete, egészségügyi ellátása, gazdasága, külkapcsolatai mind a nemzetpolitika keretébe tartoznak. Ezeket a területeket egyben kell látni ahhoz, hogy jól lehessen menedzselni a külhoniakkal kapcsolatos

ügyeket.

GD: Kik alkotják a nemzetpolitika, illetve azon belül a diaszpórapolitika célcsoportját? Kinek szól, kié ez a politikai ágazat: az államé, a kormányon lévő pártkoalícióé, a külhoniaké, a magyarországiaké, az összmagyar társadalomé?

RZs: A diaszpórapolitika – mely a nemzetpolitikának egy részét képezi – elsősorban a diaszpóranak szól, de egyben szól mindenkinek. [...] A mi elképzelésünk szerint gyakorlatilag egy olyan nemzetpolitikáról van szó, amely a magyar nemzet egészében gondolkozik. Az egységes nemzettudatot pedig Magyarországról kell újjáépíteni.

GD: Az országhatáron kívül élő magyar közösségek helyben való boldogulása és megerősítése szempontjából miért fontos az egységes nemzet? Milyen célt szolgál a magyar nemzet egyesítése?

RZs: Most azt kérdezed, hogy egyáltalán miért foglalkozunk nemzetpolitikával?

GD: Nem. A kérdésem arra irányul, hogy a Ti meglátásotok szerint a magyarországi nemzetpolitika célja a külhoni magyarok lakóhelyükön való boldogulásának segítése, támogatása vagy inkább egy Budapestről irányított nemzetépítés, nemzetegyesítés, azaz az egységes magyar nemzettudat kialakítása?

RZs: Kicsit árnyalnám. A nemzetpolitikának több célja van. Mindenképpen célja a magyar nemzeti közösségek segítése, Kárpátalján, Erdélyben és a többi régióban egyaránt, de másrészt mindenképpen célja az egységes magyar nemzetben való gondolkodás kialakítása is. Az, hogy a magyar nemzetre egységes nemzetként tekintünk, egy erdélyi vagy egy vajdasági magyar számára természetes. A határon túliaknak nem kérdés, hogy ők a magyar nemzethez tartoznak-e vagy sem, mert a mindennapokban éreztetik velük, hogy hova tartoznak, pontosan tudják, hogy azért bántják őket, mert magyarok. Az egységes nemzettudat leginkább Magyarországon tört meg. Itt ugyan nem volt olyan elnyomás, mint a külhonban, ellenben '45-től volt egy tudatos politika a kommunista vezetés részéről, ami arra irányult, hogy az egységes nemzettudatot kimossák a magyarok fejéből.

GD: Ezek szerint a nemzetpolitikának célcsoportja a magyarországi társadalom is?

RZs: Igen.

GD: A diaszpóráközösségek még a szomszédos országokban élő magyar kisebbségi

közösségeknél is szerteágazóbbak, sokrétűbbek. A magyar kormány hogyan viszonyul ennek a célcsoportnak a sokszínűségéhez, a diaszpórában élők többes kötődéséhez?

RZs: Igen, ez egy lényeges különbség, és én éppen ezért ragaszkodtam hozzá, hogy tegyünk rendet a terminológiahasználatban, és élesen válasszuk el egymástól a szórvány és a diaszpóra fogalmait. 2010-ben egy terminológiai forradalmat is csináltunk ilyen értelemben. Ennek következménye az is, hogy tudatosan elkezdtük a határon túliak kifejezés helyett a külhoniak kifejezést használni, mert a határ magában foglalja az elválasztás gondolatát, és mi ezzel szemben az összetartozásra helyeztük a hangsúlyt.

GD: A 2010-től egyre gyakrabban használt külhoni kategóriába beletartozik a diaszpóra éppúgy, mint a Kárpát-medencében tömbben, illetve szórványban élő kisebbségi közösségek?

RZs: Igen. Ez egy átfogó kategória, de tulajdonképpen a határon túli is az volt, csak az a határral való elválasztásra helyezte a hangsúlyt. [...] Tudom, hogy a külhoni sem a legjobb kifejezés, de mi egy olyan új fogalmat akartunk divatba hozni, ami nem az elválasztásra, hanem az összetartozásra helyezi a hangsúlyt, és ez valamennyire sikerült is, mert egyre többen használják a külhoni kifejezést.

GD: A külhoni kategórián belül hogyan különítették el a migrációs eredetű diaszpóráközösségeket az őshonos kisebbségi közösségektől?

RZs: Mint mondtam, nagyon fontosnak tartottuk a szórvány és a diaszpóra megkülönböztetését, mert nem mindegy, hogy Brassóban él ötezer magyar vagy Stockholmban, mert míg a brassói ötezer – vagy nem tudom mennyi – magyar mindig ott élt, tehát a ma ott élők nagyapja és ükapja is ott élt, addig a Stockholmban élők maguk döntöttek úgy, hogy szülőföldjükről elmennek oda, egy másik országba. Egy brassói magyar soha nem döntött úgy, hogy ő román állampolgár lesz, mint ahogyan a kárpátaljaiak sem döntöttek arról, hogy őt vagy hat ország állampolgárai legyenek, de aki elment Stockholmba vagy New Yorkba, az maga döntött úgy, hogy egy másik ország állampolgára lesz, és ez a különbség az emberek mentalitásában is megjelenik.

GD: A szórvány és a diaszpóra megkülönböztetése milyen formában jelenik meg a gyakorlatban, a nemzetpolitikai döntéshozatalban?

RZs: Az a fontos, hogy lássuk a különbséget az élethelyzetekben, mert akkor tudjuk megtalálni

a legjobb módjait a támogatásnak. Én láttam sajnos, hogy a diaszpórában élő másod- és harmadgenerációsok hogyan veszítik el a magyar nyelvet – kivételek persze vannak –, de látni kell, hogy ez egy természetes folyamat. Nekünk az a célunk, hogy minél többet megtartsunk közülük, hogy ha lehet, a nyelvet, de az identitásukat mindenképpen őrizzék meg. Be kell látnunk azonban, hogy ez a folyamat véges. Nem várhatjuk el, hogy például Amerikában, a magyar szülők gyermekei, akik egy amerikai kulturális környezetbe születtek, és abban nőttek fel, ugyanúgy legyenek magyarok, mint mi. Egyszerűen más az élethelyzetük. Jó, ha megőrzik a gyökereiket. Ez az élethelyzet azonban úgy jött létre, hogy emberek saját szabad akaratukból úgy döntöttek, hogy elmennek innen, és egy másik társadalomba integrálódnak. Ellenben az erdélyi magyarokat senki sem kérdezte meg, hogy akarnak-e integrálódni a román államba vagy sem. [...] Hogyha a diaszpórába ellátogatsz, láthatod, hogy mindenki, aki elment Magyarországról, azt a Magyarországot vitte magával, ami akkor volt, amikor ő elment. Ez sok esetben meghatározza a Magyarországhoz való viszonyukat is.

GD: 2010-ben, miután kineveztek helyettes államtitkárnak, hogyan láttál neki a nemzetpolitika intézményrendszerének újraszervezéséhez?

RZs: Én bizonyos szempontból nehéz, de egyben könnyű helyzetben is voltam, mert a nulláról építhettem fel a nemzetpolitikát. Azért a nulláról, mert az előző kormányzat gyakorlatilag teljesen kiiktatta a nemzetpolitikát a rendszerből: egy főosztály foglalkozott vele csupán, a Miniszterelnökség egy kis sarkában eldugva úgy, hogy senki se vegye észre. Így 2010 után a nemzetpolitika egész intézményrendszerét nekünk kellett elképzelnünk és kialakítanunk. [...] Az első lépéseink között volt a 2004-től szüneteltetett Magyar Állandó Értekezlet újraindítása. Amikor 2010-ben kormányra kerültünk, még az év novemberben meg is tartottuk a MÁÉRT ülést, ami első körben semmi másról nem szólt, csak arról, hogy újra együtt vagyunk, újra együtt gondolkodunk, együtt tervezünk. [...] Célunk volt a szétaprózott támogatáspolitikai összevonása: tehát mind a kormányzati struktúrában, mind a támogatási struktúrában egy egységes rendszer létrehozása. [...] A Nemzetpolitikai Államtitkárság ebből a szempontból kulcsfontosságú volt, mert megalakulásával a nemzetpolitika ugyanolyan rangra emelkedett a kormányzati struktúrában, mint mondjuk az egészségügy, az oktatásügy, a külügy vagy bármely más ágazati politika. [...] Tehát attól függetlenül, hogy a stratégiai keretdokumentumok később születtek meg [a *Magyar nemzetpolitika. A nemzetpolitikai stratégia kerete* c. dokumentum 2011-ben, a *Magyar diaszpórapolitika. Stratégiai irányok* c. dokumentum 2016-ban jelent meg], az elejétől fogva egységes koncepció alapján építettük föl ezt a rendszert. [...] Persze ahhoz, hogy egy tudományosan megalapozott stratégiát ki lehessen

dolgozni, először létre kellett hozni a Nemzetpolitikai Kutatóintézetet is. Annak szakmai támogatásával alakítottuk ki többek között a tematikus éveket.

GD: 2010 után a magyar diaszpóra minden korábbinál nagyobb figyelmet és támogatást kapott az anyaországtól. Melyek voltak az ebben az évtizedben kibontakozott magyarországi diaszpórapolitikának az első lépései?

RZs: Mi is, és sokan mások, hosszú ideig úgy gondoltuk, hogy a nyugati magyarokat nem kell támogatni, hiszen ők azért mentek el, hogy gazdagok legyenek, nekik van pénzüik, a támogatáspolitiká pedig elsősorban a szegényebb régiók felé irányul. Aztán, amikor elmentünk nyugatra, és láttuk, hogy a helyi viszonyokhoz képest nemcsak gazdag emberekről van szó, tehát nem néhány milliomosból áll, például az amerikai magyarság, hanem egyszerű emberekből is, akik a saját pénzükből tartják fent a közösségi életet, akkor beláttuk, hogy nekik is szükségük van a magyar állam támogatására. Ehhez először kapcsolatfelvételre volt szükség. [...] Ahogy korábban is említettem, a 2000-es évek elején a kapcsolatfelvétel sikertelen volt, azonban a helyzet azóta megváltozott. Az első és a második Orbán-kormány között eltelt időben [2002–2010] a diaszpóra is elkezdett önszerveződni, amelyben szerintem nagy szerepe volt annak, hogy a Magyarok Világszövetsége zsákutcába jutott. A diaszpóra szervezetek ugyan tovább benne maradtak, mint a Kárpát-medencei szervezetek, de egy idő után ők is látták, hogy ez az egész sehova nem vezet, és akkor elkezdték létrehozni a saját ernyőszervezeteiket. Mérföldkő volt a NYEOMSZSZ [Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetsége] megalakulása. Először létrejöttek az országos szervezetek, majd ezek egyesülésével az európai ernyőszervezet. Ugyanezt megcsinálták Latin-Amerikában is, ebből született a LAMOSZSZ [Latin-Amerikai Magyar Országos Szervezetek Szövetsége]. [...] Ettől kezdve már sokkal könnyebb dolga volt a magyar kormánynak. A diaszpórának ugyan továbbra sem voltak olyan politikai értelemben legitim képviselői, mint mondjuk az erdélyieknek vagy a felvidékieknek, de most már mégiscsak voltak olyan országos és regionális szervezetek, amelyek vezetőivel a magyar kormány le tudott ülni tárgyalni. Így sokkal könnyebb volt a Magyar Diaszpóra Tanácsot is létrehozni. [...] Az elsődleges célunk az volt, hogy minél több magyart elérjünk, hogy minél többekhez eljusson az az üzenet, hogy a magyar kormány törődik a diaszpórával. Ennek érdekében évről évre több szervezetet hívtunk és hívtunk meg a Diaszpóra Tanács üléseire.

GD: A diaszpóraszervezetekkel való kapcsolatfelvétel érdekében – úgy tudom – személyes látogatásokat is tettél olyan távoli helyeken is, mint Chaco. Miért mentél Északkelet-

Argentínába magyar kapcsolatokat építeni?

RZs: Nagyon tanulságos történet. Valahonnan tudtunk róla, hogy ott él egy magyar közösség, akinél még soha senki nem járt Magyarországról. Én voltam az első magyar állami tisztviselő, aki elment hozzájuk. Piros szőnyeggel vártak, hatalmas program volt, aztán a műsor végén megkérdezte tőlem valaki, hogy oké, rendben van, nagyon örülnek nekünk, de mondjam már el, hogy miért is jöttünk ide? Jogos kérdés volt: ott éltek 90 éve, és soha oda sem bagózott rájuk senki Magyarországról. El kellett magyaráznom, hogy azért jöttünk, mert ők is fontosak számunkra, ők is hozzánk tartoznak, és szeretnénk, ha ezt éreznék is. [...] Egy másik érdekes történet az izraeli magyarsággal való kapcsolatfelvétel volt. Őket is meghívtuk a Diaszpóra Tanács ülésére, de nem jöttek el. Aztán, amikor egy konferencia keretében épp Izraelben voltam, elhatároztam, hogy megkeresem az izraeli magyarok szervezetének vezetőjét, aki egy idősebb ember volt. Elmentem hozzá, és elmondtam neki, hogy mi kik vagyunk, mit csinálunk, és hogy szeretnénk nyitni minden magyar felé a világban, fogadják el a meghívásunkat. A következő alkalommal elküldtek valakit az ülésre, és azóta minden évben eljönnek. Tehát vannak olyan diaszpóraszervezetek, akiknek voltak fenntartásaik – meg kell jegyezni, sokszor nem ok nélkül, hiszen a diaszpóra sok jót nem kapott Magyarországtól, például a kommunizmus alatt –, de amikor személyesen elmentünk hozzájuk, és beszélünk velük, a feszültségek oldódtak, és ki lehetett alakítani a jó kapcsolatokat.

GD: A Magyar Diaszpóra Tanács megalakulását követően sorra jöttek létre a diaszpóra felé irányuló támogatási programok: 2012-ben a Julianus Program, 2013-ban a Mikes Kelemen Program és a Kőrösi Csoma Sándor Program (KCSP) is elindult. Hogyan jöttek létre ezek a diaszpórapolitikai gyakorlatok? Igaz például, hogy a diaszpóra könyvtári hagyatékának megóvására irányuló Mikes Kelemen Program Megyesy Jenő – Orbán Viktor külpolitikai főtanácsadójának – ötlete volt?

RZs: Az tényleg Jenő ötlete volt! Emlékszem, amikor ő ezt felvetette a Magyar Diaszpóra Tanács egyik ülésén. Én nagyon jó ötletnek tartottam, ezért azt mondtam, hogy ezt meg kell valósítani.

GD: Tehát ezt a folyamatot úgy kell elképzelni, hogy valakitől jött egy ötlet, amit ha Te mint nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkár jónak tartottál, és elfogadtál, akkor az megvalósult?

RZs: Az ötlet megszületése után elkezdtük kitalálni, hogy hogyan lehetne azt kivitelezni. A

Mikes Programot azért találtam jó ötletnek, mert mögötte valós élethelyzetek és igények voltak. Jenő tudta, hogy rengeteg idős ember értékes könyveket és dokumentumokat hagyott maga után, köztük akár 16. századi kéziratokat is, amelyeket sem a leszármazottai, sem a helyi magyar könyvtárak nem tudtak megőrizni. A Mikes Program alap gondolata ezeknek az értékeknek a megmentésére irányult.

GD: A Mikes Kelemen Program elindításához Neked még meg kellett győznöd valaki mást is annak szükségességéről, vagy magad dönthetél a megvalósításáról?

RZs: Egy helyettes államtitkárnak is van főnöke. Nekem a miniszterelnök-helyettes [Semjén Zsolt] volt a főnököm, akit nem volt nehéz meggyőzni ezeknek a 2010-es évek elején beindított programoknak a hatékonyságáról. Nyilván meg kellett beszélni vele a dolgot, és azután – még a megvalósítás előtt – annak ügye természetesen el kellett, hogy jusson a legfőbb döntéshozó szerv, a kormányülés elé is.

GD: Milyen kezdeti nehézségeket okozott ezeknek az új támogatási programoknak a működtetése?

RZs: Az új dolgokat felépíteni, az új programokat és magát a Bethlen Gábor Alapkezelőt beindítani nem volt könnyű feladat. [...] Először végig kellett gondolni, hogy milyen kihívásoknak kell eleget tenni, melyek a kérdéses pontjai az új elképzeléseknek. Ez mindig csapatmunka, és nagyon fontos volt, hogy találtam támogatókat, segítőt, akikkel jól tudunk együtt gondolkozni. És hát ezeknek a programoknak a beindításához és működtetéséhez pénz is kellett, ezért is volt szükség minden ilyen ügyet a kormányülés elé elvinni. [...] Az elején minden új programnak voltak gyerekbetegségei, amelyeket meg kellett oldani. Ki kellett találni, hogy hogyan lehet igazságosan és a törvényeknek megfelelően működtetni a programokat. [...] Ezek azért nehéz dolgok, mert akinek nem sikerül bejutnia egy programba, vagy egy pályázatot elnyernie, az mindig csalódott lesz.

GD: Volt valami információtok arról, hogy ezeknek az új támogatási programoknak milyen volt a fogadtatása a diaszpórában?

RZs: Persze, mindig mindent megbeszélünk a kintiekkel. A programok alap gondolata eleve úgy jött létre, hogy kimentünk külföldre körülnézni, és láttuk, hogy mire van szükség. [...] Láttuk például: hogy a diaszpóraszervezetek sokszor elöregednek; hogy aki aktív, az is sokszor munka mellett csinálja a közösségi programokat; hogy az emberek a saját idejükből és pénzükből alig tudják fenntartani a szervezeteket. Egy napi 8 órában dolgozó embernek nehéz

a szabadidejében programokat szervezni, arra meg, hogy alkalmazottakat vegyenek fel, nem volt pénzük. A KCSP ebben nyújtott segítséget: rajta keresztül olyan embereket küldünk ki a diaszpórába, akik a szervezőmunkát segítik, és új lendületet visznek a közösségi életbe.

GD: Milyen kritériumok szerint választottátok ki a KCSP-ösztöndíjasokat?

RZs: Odafigyeltünk arra, hogy hol, milyen igények vannak, mert volt, aki nyelvtantanárt, volt, aki néptáncatanárt, volt, aki rendezvényszervezőt igényelt. Nagyon sok nyelvtanfolyam indult be ennek köszönhetően, de a néptánc is sokat segített a magyar közösségek megerősítésében, kiváltképp Dél-Amerikában, ahol szinte megszűnőben volt már a magyar élet. Ma azt látjuk, hogy olyanok is tanulnak magyar néptáncot, akiknek semmi köze sincs a magyarsághoz, de ez külön jó, hiszen ők is a magyar kultúrát éltetik. Itt megint azon van a hangsúly, hogy oda kell menni, és folyamatos kapcsolatot kell tartani a diaszpórában élő emberekkel, hogy érezd, hogy mi van ott, és mire van szükség.

GD: Pontosan milyen elv alapján működik a nemzetpolitikai célú támogatások rendszere? Mely állami szerv dönti el, hogy ki, mire, mennyi anyagi támogatást kapjon?

RZs: A nemzetpolitikai támogatások nagy része a BGA-nál van. Eleinte voltak olyan elképzelések, hogy minden forrást oda összpontosítunk, de a nemzetpolitika összetettsége ezt nem engedi. Azt mindenesetre elmondhatjuk, hogy a támogatások legnagyobb részét a BGA kezeli. A döntéshozatal egy hosszú, bonyolult folyamat. A végső döntést a BGA négy főből álló bizottsága hozza meg [A Bethlen Gábor Alapról szóló 2010. évi CLXXXII. törvény 4. § (1) értelmében: „A Bizottság tagja a nemzetpolitikáért felelős miniszter, a közigazgatás-szervezésért felelős miniszter által kijelölt személy, az államháztartásért felelős miniszter által kijelölt személy, valamint a nemzetpolitikáért felelős államtitkár.”], de mire oda eljutunk, nagyon sok egyeztetést kell lefolytatni, hiszen mindig sokkal több támogatási igény érkezik, mint amennyi forrás rendelkezésre áll.

GD: A külhoni magyar szervezetektől érkező támogatási kérelmek kiértékelése nem okozott konfliktusokat, nézeteltéréseket a Nemzetpolitikai Államtitkárságon belül?

RZs: Állandó vitát keltett. Ne felejtsük el, hogy az első négy esztendő [2010–2014], amikor én vezettem az államtitkárságot, nagyon szűkös volt. Akkor a magyar gazdaság nagyon rossz állapotban volt, és ebből kifolyólag a nemzetpolitikai célú támogatások összege is jóval kevesebb volt: egy nullával kevesebb, mint most. Amikor az év elején áttekintettük, hogy mennyi igény volna, hát minimum nyolcszor több volt, mint a rendelkezésre álló forrás, és

nagyon sok helyre nem jutott, ahova kellett volna.

GD: Végezetül, az elmúlt húsz évre visszatekintve, mennyiben változott a hozzáállásod a nemzetpolitikához? Vannak-e olyan kérdések, melyeket másképp látsz most, mint a pályafutásod elején, illetve van-e olyan, amit utólag másképp csinálnál?

RZs: Nem, nincsen. Persze olyan technikai részletek vannak, amiket most már jobban tudnék csinálni, de nézeteim alapján véve nem változtak. Ugyanúgy szeretem a nemzetpolitikát most, mint régen. Ez egy nagy szerelem.

GD: Nagyon szépen köszönöm a beszélgetést.

Budapest, 2019. február 14.

Szilágyi Péter: „2014-et követően a diaszpórapolitika rendszerszintűvé vált”

Szilágyi Péter 2011-ben kezdett el hivatásszerűen foglalkozni a nemzetpolitikával. A második Orbán-kormány idején a Nemzeti Összetartozás Bizottságában dolgozott, majd a 2014-es országgyűlési választásokat követően a Miniszterelnökség alá helyezték, Potápi Árpád János vezette Nemzetpolitikai Államtitkárság helyettes államtitkára lett. 2018-ban kinevezték a nemzetpolitikai feladatok koordinálásáért felelős miniszteri biztossá. Munkája során rendszeresen tesz látogatást a világ különböző pontjain élő magyar közösségeknél, és jelentős szerepet tölt be a diaszpóraszervezetek vezetői és a magyar kormány közötti kapcsolatok fenntartásában, ápolásában. Beszélgetésünk során a magyarországi diaszpórapolitika 2014 utáni alakulásáról kérdeztem őt.

Gaszó Dániel: Mikor és miért kezdte el foglalkozni a külföldi magyarokkal?

Szilágyi Péter: Édesanyám és édesapám pedagógusok, ami jelentősen meghatározta a világlátásomat. Anyai nagyszüleim története is nagyon meghatározó volt számomra. [...] Dédapám rendőr volt, és 1938-ban, amikor Felvidék visszatért, áthelyezték a családot Kassára, majd '41-ben Zentára. '44 végén menekültek vissza Szombathelyre. Az, hogy dédapám a külföldi részekén szolgált mindig jelen volt a családi legendáriumban csakúgy, mint nagyapám története, akit az '56-os cselekmények miatt tanáremberként fél évre börtönbe zártak Kistarcsán. Az antikommunista vonal ennek köszönhetően igen erőteljessé vált a családban. [...] Ezek a történetek és velük együtt a nemzetben való gondolkodás gyerekkoromban belém ivódott. Részben ezért fordultam a történelem irányába, meg aztán az általános iskolában és a gimnáziumban is nagyon jó törti tanáraink voltak. [...] A földrajz és a törti is nagyon érdekelt már gyerekkoromban. Sokat bújtam az újságokat, a közéleti és politikai cikkeket. [...] 2001-ben kezdtem el Szegeden a törti szakot. Úgy gondoltam, hogyha valamit az ember tanul, csinál, akkor abban legyen a legjobb, ezért folytattam a PhD-vel [Szilágyi Péter a Szegedi Tudományegyetemen, 2013-ban megvédett doktori értekezésének címe: *A Líbiai monarchia a függetlenségtől a nacionalista forradalomig, 1951–1969*]. Kezdetben én tudományos vonalon képzeltem el magam, szerettem volna egyetemi katedrán maradni, de a 2010-es évek elején láttam, hogy Szegeden erre nincs lehetőség. Így kerültem a közigazgatásba.

GD: Hogyan kerültél a nemzetpolitika mezejére?

SzP: Én Potápi Árpád János országgyűlési képviselő révén kerültem be a nemzetpolitikába. [...] Még Bonyhádon ismertem meg őt: oda jártam gimnáziumba, Árpád pedig ott volt tanár.

Engem ugyan nem tanított, de ugyanabban a kollégiumban volt a szolgálati lakása, ahol én is laktam. '98-ban megszakadt a kapcsolatunk, de megmaradt az ismeretség. Nem sokat találkoztunk, de évente egyszer-kétszer beszélünk egymással. Aztán 2010. év végén megkerestem őt, hogy tud-e valamilyen álláslehetőséget. Először azt mondta, nem tud, de aztán, 2011 januárjában szólta, hogy kell neki egy munkatárs a Nemzeti Összetartozás Bizottságába, aminek ő lett az elnöke. Ez volt az első önálló bizottság, amelyik nemzetpolitikával foglalkozott az országgyűlésben 1995-öt követően, sőt mondhatjuk, hogy 1920-at követően. [...] 2011 tavaszán kezdtem el dolgozni a Nemzeti Összetartozás Bizottságának titkárságán. [...] Aztán 2014-ben, amikor Potápi Árpád János lett a Miniszterelnökség alá helyezett Nemzetpolitikai Államtitkárság vezetője, én lettem a helyettese. 2018-ban pedig a miniszterelnök-helyettes [Semjén Zsolt] kinevezett a nemzetpolitikai feladatok koordinálásáért felelős miniszteri biztossá.

GD: Ez a munka milyen konkrét feladatokkal jár?

SzP: Két területet bízta rám. Egyrészt a Nemzetpolitikai Államtitkárság és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. együttműködésének és költségvetésének, pénzügyeinek kezelését, másrészt a diaszpórával kapcsolatos ügyek kezelését. [...] Az ezekkel kapcsolatos feladatok elvégzése egy 0–24 órás munkakör. Sokszor éjszaka és hétvégén is úton vagyok, ha pedig az irodában dolgozom, sokszor munkaidőn túl is bent kell maradnom. Ez a munka egy teljes embert kíván a hét minden napjára.

GD: Erre számítottál már akkor, amikor elvállaltad ezeket a feladatokat?

SzP: Én nem gondoltam volna, hogy a közigazgatás ennyire sok időt vesz igénybe. Ugye az ember külső szemlélőként azt gondolja, hogy a közigazgatásban dolgozók csak aktákat tologatnak egyik helyről a másikra, 8-tól 4-ig különböző ügyeket intéznek, közben kávéznak. A feladatok mennyiségét és milyenségét látva azonban egyértelművé vált számomra, hogy ennél sokkal nagyobb odafigyelést, energiát és tudást igénylő munkáról van szó.

GD: A diaszpórával kapcsolatos ügyeket Te akartad magadnak, vagy azok találtak rád?

SzP: Megtalált engem ez a feladat, és most már nem is engedném el. Nagyon szeretek ezzel a témával foglalkozni, hiszen egy nagyon hálás területről van szó, sok a pozitív visszajelzés. A Kárpát-medencében élő magyar közösségeket érintő feladatok sokkal összetettebbek, mint a diaszpórával kapcsolatos ügyek. Az előbbinél nagyon sok a szereplő, sokfélék az igények, így több probléma merül fel. A diaszpórában azt gondolom, hogy egyszerűbb a helyzet, jobban át

lehet látni.

GD: Te átlátod a magyarországi diaszpórapolitikát?

SzP: Én most már, az elmúlt nyolc év tapasztalataival azt merem állítani, hogy igen. Nyilván számomra is vannak még fehér foltok, de jelen pillanatban egy jó ismeretanyaggal, tudásanyaggal rendelkezünk a diaszpóráról.

GD: Milyen képességekre és ismeretekre van szüksége egy nemzetpolitikai döntéshozónak?

SzP: Mindenképpen szükséges, hogy megfelelő információk birtokában legyünk, hiszen azt azért látjuk, hogy elég nagy területről van szó. Ahhoz, hogy egy döntést meghozzunk, ismernünk kell a külföldről érkező kérések hátterét, hogy mennyire megalapozottak, milyen társadalmi csoportot érintenek, milyen pozitívumokat tudunk elérni az egyes kérések elbírálásával, illetve döntésünknek esetlegesen milyen negatív következményei lehetnek. Nyilván nagyon fontos az is, hogy következetesek legyünk: hogyha egyszer valamiben döntöttünk, akkor azt a legjobb tudásunk szerint vigyük is végig. [...] Szakmaiságra, illetve olyan képességre is szükség van, ami megalapozza a döntést. Itt azonban a szakmaiságot meghatározni elég nehéz. Lássuk be: nem lehet olyan végzettséget szerezni, ami feljogosít arra, hogy a nemzetpolitika szakértője legyél! Vannak persze különböző kurzusok, képzések, szakok, amelyek foglalkoznak nemzetpolitikai témákkal – hál’ istenek egyre több ilyen van –, de olyan, hogy valaki végzettsége szerint nemzetpolitikus legyen, nincsen. [...] Politológusok, jogászok és történészek, ha tanulmányaik során jobban elmélyednek ebben a területben, az egy jó kiindulópont lehet ahhoz, hogy később jó nemzetpolitikai döntéseket tudjanak hozni. [...] Mindemellett én azt gondolom, hogy ami talán a legfontosabb ezen a területen, az az elhivatottság, pontosabban ennek a területnek a szeretete. Nyilván, aki nem hisz ebben, az nem fogja jól érezni magát a nemzetpolitikában. Én azt gondolom, hogy hinni kell benne, és hivatásként kell erre a dologra tekinteni.

GD: Kik fogalmazzák meg a nemzetpolitika céljait?

SzP: Nyilván először a pártok fogalmazzák meg a célokat. Ehhez az kell, hogy az adott párt a többség szavazatát megkapja a választásokon, és kormányt tudjon alakítani. Magyarország esetében a nemzetpolitika jelenlegi céljai a keresztény-konzervatív pártok programjában fogalmazódtak meg. Azt azonban látni kell, hogy a pártokra az állampolgárok szavaztak, tehát a kormány nemzetpolitikai céljait a magyar választópolgárok legitimálták a szavazatukkal.

GD: 2010 óta a diaszpóra egyre nagyobb jelentőséggel bír a magyarországi nemzetpolitikában. Miért váltak ilyen fontossá a migrációs eredetű magyar közösségek a magyar kormány számára?

SzP: Én azt gondolom, hogy méltánytalanul keveset foglalkoztak a diaszpórával 2010 előtt. 1990 előtt egyáltalán nem volt hivatalos kapcsolat az anyaország és a diaszpóra között. A helyi magyar közösségek tudtak a nagykövetségekről, de ez a kapcsolat a békés egymás mellett élésben ki is merült. [...] Az '56-os disszidensek a '60-as évektől járhattak haza Magyarországra. 1990 után, a demokratikus fordulatot követően még könnyebben lehetett jönni és menni. A hivatalos kapcsolatfelvételre azonban csak 2010 után került sor. Mi kezdtük el felkeresni ezeket a közösségeket, akik nagyon pozitívan reagáltak a közeledésünkre. Az anyaország és a diaszpórák közötti kapcsolat sokkal előbb lett, mint valaha volt. [...] 2014-től még nagyobb volumenű külhoni támogatásokra nyílt lehetőség. Ez egyrészt annak köszönhető, hogy mi stratégiában gondolkodunk, másrészt a diaszpóra részéről is nagyobb lett az érdeklődés. Egyre több területen tudunk segíteni: az oktatásban, a hétvégi magyar iskolák fejlesztésében, a diaszpóra diplomácia kiépítésében, valamint a gazdasági kapcsolatok erősítésében. [...] A kormányunk elhivatott amellett, hogy a határon túli magyarság ügyét felkarolja és erőteljesen támogassa. Ami elmaradt 1990 előtt, illetve ami nem történt meg 1990 és 2010 között, azt a jelenlegi kormány most pótolja. Az infrastrukturális beruházások megvalósítása biztosítja hosszú távon a határon túli magyarság fennmaradását. [...] Mindebből a Magyarországon élők is tudnak profitálni, hiszen a diaszpórában sokan nagy eredményeket értek el úgy a tudomány területén, mint a gazdaság területén. Ezek nagyon komoly erőforrások, melyekben rengeteg lehetőség van. Ezért is tartjuk fontosnak, hogy ezt a kapcsolathálót még szorosabbra szőjük, és azt a 2,5 millió magyart, aki a diaszpórában magyar származásúnak vallja magát, hozzá kössük a magyar államhoz, illetve a Kárpát-medencei magyarsághoz.

GD: Jelenleg melyik a legösszetettebb diaszpóra felé irányuló támogatási program Magyarországon?

SzP: Egyértelműen a Kőrösi Csoma Sándor Program, hiszen annak keretében embereket küldünk ki Magyarországról, illetve a Kárpát-medencéből a diaszpóra közösségeibe, akár 20 ezer kilométerre is, ha például Új-Zélandot nézzük.

GD: Hogyan jött létre a Kőrösi Csoma Sándor Program (KCSP)?

SzP: A Nemzetpolitikai Államtitkárság vezetésének, illetve kollégáinak az ötlete alapján. [...]

Természetesen nem egyvalakinek a fejéből pattant ki az ötlet, hanem megvizsgálva más országok diaszpórapolitikáját, azokból merítve gondoltuk, hogy kellene egy ilyen program, mely adna egy kis felfrissülést a diaszpóra közösségeinek.

GD: Vannak a Kőrösi Csoma Sándor Programhoz hasonló gyakorlatok más anyaországokban is?

SzP: Erre a kérdésre nem tudok választ adni, de azt tudom, hogy vannak olyan országok, ahol nagyon aktív diaszpórapolitikát folytatnak. Gondolok itt a lengyelekre, az örményekre, Izraelre, akik komoly dollármilliókat áldoznak a diaszpórapolitika működtetésére. Ezek az országok számos olyan programot dolgoztak ki, melyeken keresztül ösztöndíjasokat, tanárokat küldenek ki külföldre, vagy éppen a diaszpórából fogadnak fiatalokat, hasonlóan ahhoz, ahogyan mi is tesszük.

GD: Tehát a magyar diaszpóra anyaországi támogatásának részeként működő programok – köztük a KCSP – úgy jönnek létre, hogy a Nemzetpolitikai Államtitkárság munkatársai összeülnek, összegezik a hazai és nemzetközi ismereteket, majd azok alapján döntenek az egyes gyakorlatok megvalósításáról?

SzP: Így van. Ehhez persze forrást is kell találni a költségvetésből. A 2013-ban elindított KCSP esetében én úgy tudom, hogy a forrást egy 2012. év végi maradvány biztosította, aztán később beépült a Nemzetpolitikai Államtitkárság költségvetésébe. [...] Tudtuk, hogy jó a program, hiszen megkerestük a partnereket, akik fogadtak ösztöndíjasokat, és ők pozitívan reagáltak. [...] Nyilván ki kellett dolgozni egy szempontrendszert az ösztöndíjasok kiválasztására, tehát annak eldöntésére, hogy ki lehet hasznos az egyes diaszpórák közösségei számára. Ehhez fel kellett mérni, hogy a diaszpórák közösségeknél milyen tudású ösztöndíjas kell: néptáncos, cserkész, egyházban dolgozó, nyelvtanár, szervező, újságíró. Ennek alapján aztán elindult a kiválasztási eljárás: azoknak a fiataloknak az összegyűjtése, akik alkalmasak lehetnek a különböző állomáshelyeken való feladatok elvégzésére. [...] Míg az első évben, 2013-ban 47-en voltak ösztöndíjasok, 2018-ban 150 helyet hirdettünk meg [százat a Kőrösi Csoma Sándor Program, ötvenet a Kárpát-medencei magyar szórvány felé irányuló Petőfi Sándor Program keretében]. Ez alatt a hat év alatt kialakult egy csapat, egy stáb, akik az ösztöndíjasokkal foglalkoznak, illetve folyamatosan tartják a kapcsolatot a fogadószervezetekkel, mentorokkal. Persze valamilyen szinten az egész államtitkárság kell ehhez, hiszen szükség van jogi munkára, pénzügyes munkára, szervező munkára ahhoz, hogy ez a program működni tudjon.

GD: A diaszpórapolitika működtetésének milyen gyakorlati nehézségei vannak? Milyen akadályokat kell leküzdeni egy-egy program megvalósításakor?

SzP: Elsősorban a hatalmas távolság jelent nehézséget. Azzal nagyon nehéz megküzdeni, még úgy is, hogy a kommunikáció felgyorsult és egyszerűbbé vált. Az e-mail és a telefon gyorsnak tűnik, de ezek segítségével nem biztos, hogy megfelelő információkhoz jutunk. Ne felejtjük el, hogy a diaszpóra aktív tagjainak jelentős része az idősebb generációhoz tartozik, aki nem használja a legújabb technológiát! Másrészt, a diaszpóraszervezetek számára nehézséget okozhat, hogy az anyaországi támogatásokkal a magyar jogszabályok szerint kell elszámolni. Azoknak, akiknek nehezebben megy a magyar nyelv, illetve nem ismerik annyira a jogi kifejezéseket magyarul, ez különösen nagy gondot szokott okozni. Problémák azonban még a sikeresen működő programok esetében is felmerülhetnek. Például egy KCSP-ösztöndíjas tevékenysége feszültségeket generálhat a helyi magyar szervezetek között. Dolgozunk azon, hogy ezeket a problémákat minél gyorsabban megoldjuk, és a jövőben kiküszöböljük.

GD: A diaszpóra anyagi támogatását illetően, 2010 és 2014 között a nemzetpolitikáért felelős államtitkár helyettesnek, Répás Zsuzsannának megvolt a szerződéskötésekhez szükséges aláírási joga. A 2014-es országgyűlési választások után ez megváltozott: azóta a külhoni magyar szervezetek egyedi és pályázati támogatását a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. bonyolítja le. Mivel magyarázható ez a változás?

SzP: Ennek technikai okai vannak. 2014 után annyira megugrott a határon túlra irányuló támogatások mennyisége, hogy a pénzügyi forrás nagy részét szükségesnek láttuk áthelyezni az erre a célra létrehozott Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.-hez. Ettől függetlenül azonban a szakmai döntés továbbra is a Nemzetpolitikai Államtitkárság vezetőinek a kezében maradt. [...] 2017 végére eljutottunk oda, hogy a diaszpóra támogatására kapott plusz pénzforrásoknak köszönhetően a programok működtetése és az egyedi támogatások mellett nyílt pályázatot tudtunk kiírni a diaszpórában működő szervezetek és hétvégi magyar iskolák számára a 2018-as esztendőben. Tehát rendszerszintűvé tudtuk tenni a diaszpóra anyaországi támogatását. Ezáltal bármely szervezet, amely megfelel a kiírásnak, pályázhat, és a legtöbb esetben részesül is a támogatásban. Az egyedi támogatások most már leginkább csak a nagyobb ernyőszervezeteket érintik. [...] A diaszpóra támogatása a magyarországi jogszabályoknak megfelelően működik, de vannak olyan speciális jogszabályok, amelyek könnyítik a határon túli támogatások kifizetését. Ezért is fontos, hogy ezt egy külön erre specializálódott intézmény kezelje: a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., ahol ezeknek a jogszabályoknak a legjobb ismerői

dolgoznak. [...] Nyilván az államtitkárságnak is van saját pénzügyi forrása, vannak szerződések, melyeket mi kötünk meg, de a legtöbb ügyet átadtuk a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.-nek. A döntést azonban továbbra is a kormány vezetői hozzák meg.

GD: Pontosan kik ezek a vezetők, akik a diaszpóra anyagi támogatására szánt források elosztásáról döntenek? Neked milyen szereped van ebben a döntési folyamatban?

SzP: A pénzek kiutalásáról a Bethlen Gábor Alap négytagú bizottsága dönt. Ezt törvény írja elő [2010. évi CLXXXII. törvény], mint ahogyan azt is, hogy kik lehetnek a bizottság tagjai. [...] A támogatásokról a bizottságon belül nem szavazással döntenek, nem elég, ha hárman igennel szavaznak, hanem egységesen mind a négy tag aláírására szükség van. [...] Én nem voltam tagja a Bethlen Gábor Alapnak, így nem volt döntéshozó jogom, de mint helyettes államtitkár szakmai szempontból ellenőriztem az Alapkezelőtől megkapott iratokat: megnéztem, hogy rendben vannak-e rajta a számok, illetve hogy megfelelnek-e a céloknak. Tehát én alapvetően csak átlapoztam az iratokat, melyek ezt követően kerültek a négytagú döntéshozó testület elé.

GD: A Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. és a Nemzetpolitikai Államtitkárság külhoniak támogatására szánt anyagi keretein kívül milyen más forrásokból támogatja a magyar állam a diaszpórát?

SzP: A kormányzatban vannak olyan területek, melyek irányítására – a megfelelő jogszabályok alapján – külön kormánybiztost neveznek ki. Ezekhez a területekhez általában plusz forrást is rendelnek, melyekből a külhoniak is részesülhetnek. Ilyen terület például Kárpátalja fejlesztése, melynek kormánybiztosa Grezsa István volt. A kormánybiztossági források azonban – mint azt az előző példa is mutatja – elsősorban a Kárpát-medencében élőket érintik, tehát a diaszpóra ebből nem nagyon részesül.

GD: A diaszpóra anyaországi támogatásai a célcsoportok igényei szerint, tehát a diaszpóraszervezetektől beérkező kérelmek alapján valósulnak meg?

SzP: A legtöbb esetben ez így történik, de nyilván vannak olyan helyzetek, amikor a kormány, illetve a miniszterelnök valamilyen feladatot kitűz, melynek mentén ki kell dolgoznunk egy-egy koncepciót, stratégiát. Ha annak megvalósításáról pozitív döntés születik, akkor egyértelműen megjelenik a Magyar Közlönyben, hogy ki a végrehajtó, mely intézmény biztosítja a forrást, és hogy milyen formában jut el a támogatottakhoz az adott összeg. Ennek alapján kezdődik meg a munka, amit a Nemzetpolitikai Államtitkárság, a Pénzügyminisztérium és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. közösen végez, hogy az ügyet eljuttassa a szerződéskötésig.

GD: Milyen konkrét lépésekből tevődik össze ez a folyamat? A diaszpóra anyagi támogatása milyen munkaköri feladatokkal jár?

SzP: A döntést követően szükség van Államtitkár Úr [Potápi Árpád János] részéről egy feljegyzésre, amelyben tájékoztatja a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. vezetőjét [Erdélyi Rudolf Zalán] arról, hogy milyen döntés született a kormányon. Kisebb összegeknél a döntés államtitkári szinten is megszülethet, de ebben az esetben is szükség van a támogatási kérelem leadására. Ezt követően a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. megkezdi a feladat végrehajtását. Első körben bekéri az illetékesektől a szükséges papírokat, majd ellenőrzi, hogy azok mind pénzügyi, mind jogi szempontból rendben vannak-e. Amennyiben rendben vannak, úgy a korábban említett négytagú bizottság elé kerülnek, akik aláírásukkal véglegesítik az anyagot. Ezután kerül sor a szerződés-kötésre a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. és a támogatott fél között.

GD: Az elmúlt négy évben rendszeresen látogattad a világban szétszórt diaszpórák közösségeit. Az útjaid során szerzett tapasztalatok alapján, milyennek látod a 2010 óta egyre kiterjedtebbé vált magyarországi diaszpórapolitika hatásait? Milyen fogadtatása van az anyaországi támogatásoknak a diaszpórák közösségekben?

SzP: Én azt látom, hogy minden kontinensen, minden közösséghez eljutott már az anyaországi támogatások híre. Mindenhol tudnak rólunk, így aki élni akar a támogatási lehetőségekkel, az él velük, és felénk fordul. Nyilván vannak olyanok is, akik erőforrás vagy kapacitás híján nem tudnak pályázni, vagy politikai beállítottságuknál fogva szóba sem akarnak állni a jelenlegi kormányzattal, de ezek száma elenyésző. A szervezetek többsége érdeklődik a programjaink iránt, és részt is vesz bennük. [...] Mi azt látjuk, hogy a 2010 óta elindított programok eredményeként egyre többen járnak el a magyar házakba, a magyar nyelvű istentiszteletekre. Az, hogy a magyar állam most valóban kiáll a diaszpóra-magyarságért jó érzéssel tölti el a diaszpórában élőket. Mindez motiválja őket a magyar identitás újra megerősítésében, abban, hogy ne a többségi nemzet identitása erősödjön tovább bennük, hanem a magyar.

GD: A magyarországi diaszpórapolitika döntéshozói számára fontos az anyaországi támogatások hatásainak nyomon követése?

SzP: Kezdetben csak a kapcsolatfelvétel volt a cél, meg hogy meginduljanak a támogatások. Most már azonban látni szeretnénk, hogy a több éve működő programoknak mi az eredménye, hiszen olyan forrásokat szeretnénk kihelyezni, amelyeknek vannak érezhető eredményei. Ezért nagyon fontos, hogy nyomon kövessük a támogatásokat. Ezt a célt szolgálja: az elszámolás; a

párbeszéd fenntartása; az évente ülésező Magyar Diaszpóra Tanács, ahol a diaszpóra szervezeteinek vezetői beszámolnak az eredményekről; de ezért járom én is egész évben a diaszpórát, hogy lássam, helyben hogyan boldogulnak a magyar közösségek; és ezért működtetjük a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. keretein belül a Nemzetpolitikai Kutatóintézetet, hogy tudományos igényességgel is fel tudjuk mérni, milyen eredményei vannak a programoknak és a pénzügyi támogatásoknak.

GD: A magyarországi diaszpórapolitikának vannak kötelezettségbehajtó elemei is? A diaszpóráközösségek felé irányuló anyaországi támogatásokért mit vár cserébe a kormány?

SzP: Nem várunk el semmit a diaszpórától. Én azt gondolom, hogy inkább mi tartozunk nekik köszönettel, hiszen 1990 előtt méltánytalanul bántak a magyar diaszpóráközösségekkel: sok esetben letagadták őket, megbélyegezték őket, elvették az állampolgárságukat. Ezért elsősorban mi tartozunk nekik, és nem ők nekünk. [...] Mindemellett, a felénk irányuló támogatások részét képezi az állampolgárság megadása is, ami nemcsak jogokkal, hanem kötelezettségek is jár. Nyilván, amit minden magyar állampolgárnak be kell tartani, azt a diaszpórában élőknek is be kell tartani. Tehát vannak olyan eljárások, amelyek kötelező érvényűek minden magyar állampolgár számára, bárhol is éljen. A magyar állampolgárság felvétele azonban számos lehetőséggel is jár. Gondolok itt az anyasági támogatásra, vagy a magyar államkincstárban nyitott babakötvényre. [...] Mi örülünk annak, ha ezekkel a lehetőségekkel élnek a diaszpórában is. Örülünk, ha az állampolgárság felvételével élnek a szavazati jogukkal, és voksukkal segítik a kormányzatot, de annak is örülünk, ha megtartják a magyarságukat, a magyar nyelvet, a magyar kultúrát továbbadják a különböző fórumaikon. Ezen felül azonban nincsenek egyéb elvárásaink a magyar diaszpóra felé.

GD: Említetted az egyszerűsített honosítás intézményét. Többször is elhangzott a kormány részéről, hogy ez a gyakorlat elsősorban a magyar nemzet közjogi egyesítését szolgálja. A külhoniak jóléte szempontjából miért fontos, hogy a magyar nemzetet Clevelandtól Székelyföldre egyesítse a magyar kormány?

SzP: Magában a kérdésben benne van a válasz: hogyha egy nemzethez tartozunk; ha magunkat magyarnak valljuk Budapeستől Clevelandig, akkor nyilván az a cél, hogy ezt a közösséget összefogjuk. [...] Kis nemzet vagyunk, 15 milliós nemzet, de mondhatjuk, hogy az elmúlt évtizedek során világnemzetté váltunk, hiszen mindenhol megtalálhatóak vagyunk a világban. Noha azt jósolták többször is, hogy fel fogunk oldódni ebben a szláv tengerben itt, Közép-

Európában, azt látjuk, hogy továbbra is kitartunk, továbbra is 15 millióan vagyunk, és továbbra is mi vagyunk többségben a Kárpát-medencében. Ezt elvitatni, elengedni nem szabad! Hogyha a határon túli magyarság megteszi azt, hogy magát 1920-at követően is magyarnak vallja, magyar nyelven beszél, gyermekét magyar iskolába írattja, akkor a magyar államnak igenis kutya kötelessége a magyar nemzethez tartozást mindenfajta jogi eszközzel segíteni. [...] Itt ugye elsősorban olyan emberekről van szó, akik önhibájukon kívül kerültek közjogi értelemben is Magyarországon kívülre. Jelentős részük korábban magyar állampolgár volt. A magyar államnak kötelessége az EU szabályoknak megfelelően az egyszerűsített honosítás lehetőségét ezeknek az embereknek megadni. Erre 1990 előtt nem volt lehetséges, '90 és 2010 között pedig nem lehetett megvalósítani. A 2004-ben történtek [a 2004. december 5-i népszavazás az egyszerűsített honosítási eljárás bevezetéséről] arculcsapásként érték a nemzetet, főleg a határon túliakat. 2010-től megvan rá a felhatalmazásunk és az erőforrásunk is, hogy a külföldieknek magyar állampolgárságot adjunk, és ezt kötelességünk megtenni. Ezzel a lehetőséggel élve most már közjogi értelemben is beszélhetünk egységes nemzetről, mert így a külföldiek nemcsak érzésben, hanem közjogi értelemben is a magyar államhoz tartoznak.

GD: A magyar kormány számára miért vált presztízskérdéssé, hogy a 2018-as országgyűlési választásokra meglegyen az egymillió külföldi magyar honosított állampolgár?

SzP: Azt gondolom az egymilliószám az első mérföldkő a honosítás terén. Ugye volt egy 500 ezredik ünnepélyes állampolgársági eskütétel, mellyel Böjte Csaba és édesanyja kapták meg a magyar állampolgárságot [2013. december 5-én, a 2004. december 5-i népszavazás évfordulóján]. Ez szintén egy szép szám volt, de az egymillió egy olyan cél volt, ami teljesíthető is, optimális is, objektív is.

GD: Ennek a célnak az elérése érdekében tettek konkrét lépéseket? Volt erre vonatkozóan a magyar kormánynek előre kidolgozott stratégiája?

SzP: Stratégia abban volt, hogy anyagi támogatással segítsük a határon túli partnereink munkáját, hogy közbenjárjanak a honosítás folyamatában. Gondolok itt a demokráciaközpontokra Erdélyben és más civil szervezetekre, amelyek jól felépített humán erőforrással, infrastruktúrával rendelkeznek. Nyilván számítottunk az egyszerű nemzettársainkra is, akik hazafias elkötelezettségüknek fogva saját maguk mentek utána a dolgoknak, és igényelték a magyar állampolgárságot a nagykövetségeinken, a főkonzulátusainkon, vagy akár átjöttek Magyarországra az ezzel kapcsolatos ügyeiket intézni.

Az első időszakban rengeteg ilyen volt. De az is érezhető, hogy idővel ez a kedv csökken: utána mi próbáltuk megszólítani, illetve a határon túli partnereink próbálták megszólítani a magyarokat, hogy igenis folyamodjanak a magyar állampolgárságért, és segítsék ezt a folyamatot.

GD: Az egyszerűsített honosítás intézményének melyek a sarkalatos pontjai? Mi okozta, illetve okozza ezzel kapcsolatban a legnagyobb fejtörést számotokra?

SzP: Ez egy összetett feladat, mellyel 2010 óta kimondottan egy erre a célra kinevezett miniszteri biztos foglalkozik, Wetzel Tamás személyében. Ő az, aki ismeri a rendszernek minden csínját-bínját, én ebbe mélyen nem is látok bele. Annyit tudok, hogy a legnagyobb nehézséget a szükséges papírok beszerzése és bemutatása adja. Itt ugyanis nemcsak arról van szó, hogy valaki bemegy a főkonzulátusra és azt mondja: „*magyar vagyok, adjanak magyar állampolgárságot!*” Nyilván ehhez igazolnia kell felmenőinek magyar állampolgárságát, valamint a magyar nyelvtudását is.

GD: A magyar állampolgárság egyszerűsített eljárással történő felvételéhez szükséges nyelvtudás felmérése szubjektív szempontok alapján történik?

SzP: Igen, ennek alapvetően ez a technikája. Ez a feladat a különböző szervek hivatalnokaira van bízva. Ezzel kapcsolatban felmerültek néha problémák, melyekről hallani is lehetett, de ezeket mind próbáljuk orvosolni.

GD: Az egyszerűsített honosítási eljárás 2011-ben kiegészült a szavazati jog külföldön élő állampolgárokra való kiterjesztésével, melynek következtében a külhoniak is részt vehetnek a magyarországi parlamenti választásokon. A legutóbbi, 2018-ban tartott választások alkalmával 225.025 érvényes szavazat érkezett külhonból. Elégedettek vagytok ezzel a számmal, vagy esetleg több külhoni szavazatra számítottatok?

SzP: Először azt számolgattuk, hogy hányan kaptak állampolgárságot, aztán hogy abból mennyi a kiskorú, végül azt néztük meg, hogy a nagykorúak közül hányan regisztráltak [a külföldről történő szavazás előfeltétele a választási regisztráció]. Tehát a regisztráltak számából indultunk ki, ami ugye jóval magasabb volt: 300 ezer fölötti [378.449]. Én azt gondolom, hogy ez egy jó eredmény. Nagyon fontos lélektani hatása volt. [...] A rendszert persze még tovább kellett finomítani, hogy egyszerűbbé váljon a regisztrációnak a folyamata, illetve a szavazatok leadása. Sok esetben ugyanis, például Erdélyben és Kárpátalján problémát okozott, hogy a regisztrációhoz meg kellett adni az anya leánykori nevét. Az ilyen jellegű nehézségek

kiküszöbölésére a választásokat követően kerülhetett sor: miután meglelt a kétharmados felhatalmazás, hozzá tudunk nyúlni a törvényhez. [...] Most már – ha jól tudom – nem kéri az anya leánykori nevét, illetve a névelírások tekintetében is nagyobb a rugalmasság. [...] Másik probléma vagy hiányosság, amit észrevettünk, hogy az állampolgársági esküt követően a regisztrációs ív nem állt rendelkezésre, így nem tudták azt helyben kitölteni. Most nagy hangsúlyt fektetünk arra, hogy a honosítás után rögtön lehessen regisztrálni is.

GD: 2016-ban került kiadásra a *Magyar diaszpórapolitika. Stratégiai irányok* című dokumentum, mely lényegében összefoglalta a már meglévő, diaszpóra felé irányuló támogatási programokat. Ez felveti a kérdést: Magyarország jelenlegi diaszpórapolitikája egy előre eltervezett stratégia mentén alakult ki, vagy fordítva; az aktuális lehetőségek szerint létrehozott diaszpórapolitikai gyakorlatok alapján született meg a stratégia?

SzP: Kezdetben a diaszpóra támogatása valóban *ad hoc* jellegű volt, azonban 2014-et követően a diaszpórapolitika rendszerszintűvé vált. Kollégáim nagyon sok ország diaszpórapolitikáját megvizsgálva alakították ki a stratégiát. Az újabb programjainkat, pályázatainkat már ennek alapján indítottuk el. Ezt a stratégiát követve próbáljuk 2022-ig felépíteni a keretdokumentumban megfogalmazott terveket is.

GD: Kik határozták meg a magyarországi diaszpórapolitika stratégiai irányait?

SzP: A diaszpórastratégiát a Nemzetpolitikai Államtitkárság kollégái írták. Az általuk készített stratégiáról tárgyaltak aztán a nemzetpolitikával foglalkozó kormányzati szereplők. Az így született keretdokumentum már kész állapotban került a Magyar Diaszpóra Tanács elé, ahol azt elfogadták.

GD: Miért döntöttetek úgy, hogy az érintett diaszpórák közösségek szervezeti vezetőinek bevonása nélkül állítjátok össze ezt, a jövőre vonatkozó kitörési pontokat is tartalmazó stratégiai keretdokumentumot?

SzP: Én azt gondolom, hogy ha a magyar kormány diaszpórapolitikájáról van szó, akkor a kormánzatnak kell meghatároznia az azzal kapcsolatos stratégiai irányokat. Az ehhez szükséges egyeztetéseket lefolytattuk, a keretdokumentum újdonságot – azt gondolom – senki számára nem tartalmazott. Nincsenek benne olyan pontok, amelyek ne lennének vállalhatók. Mindenkit, aki ezen dolgozott, a jó szándék vezérelt: a programpontokat a közösségek érdekében fogalmaztuk meg.

GD: Végezetül egy személyes kérdésem lenne még hozzád. Mennyiben változott a véleményed a diaszpóráról és a diaszpórapolitikáról, amióta ezen a területen dolgozol?

SzP: Ez a terület és a vele járó feladatok sokkal összetettebbek, mint ahogyan azt korábban gondoltam. Nyilván 2010 előtt sokkal kevesebb információval rendelkezem a világban szétszórta magyar közösségekről. Most, hogy már közelebbről ismerem a diaszpórát, számomra meghatározó, hogy milyen elhivatottak, milyen elkötelezettek voltak a magyar nemzet, a kultúra, a nyelv iránt azok az emberek, akik templomokat építettek, magyar házakat és különböző intézményeket hoztak létre külföldön. [...] A diaszpórapolitikát illetően, én azt gondolom, hogy jelenleg szerencsés helyzetben vagyunk. Megvannak a szükséges erőforrásaink ahhoz, hogy a programjainkat elindítsuk, működtessük, és ezekre a programokra van is kereslet a diaszpórában. Ez egy áldott állapot.

GD: Köszönöm a beszélgetést.

Budapest, 2019. február 6.